

Innhald

Kaja Borthen: Store spørsmål om små ord. Innledning til temanummer om pragmatiske partikler i norsk	225
Åshild Søfteland og Kaja Borthen: “Æ e trønder, æ, sjø!” Den pragmatiske partikkelen <i>sjø</i> i midt-norske dialekter	249
Aleksander Eidsmo: “Tvert imot, det er mye vi ikke vet”. En studie av bruksbetingelsene til diskursmarkøren <i>tvert imot</i>	281
Paweł Urbanik: <i>Kan ikke du stå der, da?</i> En sosiokognitiv analyse av finalpartikkelen <i>da</i> i interrogative <i>kan</i> -anmodninger	299
Christoph Unger: Sosial mening, pragmatiske partikler og pragmatisk teori	331
Signe Rix Berthelin: Midtstilt <i>da</i> – en semantisk-pragmatisk redegjørelse og en sammenlikning med etterstilt <i>da</i>	353
Kaja Borthen: Pronominal høyredislokering i norsk, det er et interessant fenomen, det	403
Paulina Horbowicz og Marta Olga Janik: Norske pragmatiske partikler i andrespråksbruk. En studie med data fra ASK-korpuset ...	451

Store spørsmål om små ord. Innledning til temanummer om pragmatiske partikler i norsk

Kaja Borthen

I denne innledningen defineres termene *pragmatisk partikkel* og *pragmatisk markør*, og en del alminnelig antatte underkategorier av pragmatiske partikler blir kort presentert. Teksten viser til faglitteratur om norske pragmatiske partikler, så vel som til noen hovedretninger innen forskning på pragmatiske partikler. I innledningen inngår også en presentasjon av hver av artiklene i temanummeret, med fokus på deres spesifikke bidrag i den pågående forskningen på pragmatiske partikler.

Nøkkelord: Pragmatisk partikkel; pragmatisk markør

Hva er en pragmatisk partikkel?¹

Når vi kommuniserer gjennom språklige ytringer formidler vi ikke bare saksforhold som kan bli vurdert som sanne eller usanne, vi kan også formidle ulike typer kommentarer til dette saksforholdet. Sammenlign eksemplene nedenfor:

- (1) Sola skinner.
- (2) Sola skinner, gitt!
- (3) Wow, sola skinner!
- (4) Sola skinner nok.
- (5) Sola skinner jo.
- (6) Sola skinner, skjønner du.
- (7) Sola skinner imidlertid.
- (8) Men sola skinner.

---

1. Dette temanummeret og fem av artiklene er resultater av det NFR-støttede prosjektet 'The meaning and function of Norwegian tags,' prosjektnummer 230782.

Det saksforholdet som kommuniseres, og som kan vurderes som sant eller usant i disse eksemplene, er påstanden om at sola skinner på et bestemt tidspunkt på det stedet den kommuniserende har i tankene. Dette tilsvarer ytringenes grunnleggende proposisjonelle innhold, gjerne kalt *påstandsinnhold* eller *basiseksplikatur* (relevansteoretisk term, se f.eks. Wilson og Sperber 1986/1995; Carston 2002: 119, 377). Som eksemplene over illustrerer, kan vi i tillegg (eller isteden) kommunisere noe om hvordan samtaledeltakerne forholder seg til (eller er forventet å forholde seg til) det grunnleggende proposisjonelle innholdet i ytringen, eller hvordan det proposisjonelle innholdet relaterer seg til de antagelsene samtaledeltakerne har (eller antas å ha) om verden. Vi kan for eksempel kommunisere våre emosjonelle holdninger eller reaksjoner til det grunnleggende proposisjonelle innholdet i ytringen (jf. *gitt* og *wow* i (2) og (3)), i hvilken grad vi er sikre på om innholdet i ytringen stemmer (jf. *nok* i (4)), hvorvidt vi antar at innholdet i ytringen er nytt eller allerede tilgjengelig for tilhører (jf. *jo* og *skjønner du* i (5) og (6)), eller hvorvidt innholdet i ytringen motsier antakelser tilhører kan tenkes å ha (jf. *imidlertid* og *men* i (7) og (8)). Det som gjør at ytringene i (2)-(8) skiller seg fra (1) og fra hverandre, er at de inneholder ulike *pragmatiske partikler*.

En pragmatisk partikkel er en type *pragmatisk markør*. Denne termen har vært definert ulikt av ulike forfattere, men her skal vi følge definisjonen til bl.a. Fraser (1996, 1999) og Andersen og Fretheim (2000), som sier at en pragmatisk markør er et lingvistisk tegn (leksem, bøyningensendelse, ordstillingsmønster, intonasjonsmønster, ...) som brukes til å kommunisere noe som går ut over ytringens grunnleggende proposisjonelle innhold. *Markør* er altså en kategori som dekker så vel leksikalske som ikke-leksikalske språklige størrelser.

Det at termen *pragmatisk markør* inneholder begrepet *pragmatisk*, har delvis en historisk forklaring. Ifølge det tradisjonelle synet på skillet mellom semantikk (betydningslære) og pragmatikk (tolkningslære), går semantikk/pragmatikk-skillet mellom sannhetsfunksjonell betydning på den ene siden og ikke-sannhetsfunksjonell betydning på den andre. I tråd med denne tradisjonen vil et ord som *katt* ha en semantikk (ettersom ytringen *Jeg så en katt* vil være sann eller usann under andre omstendigheter enn f.eks. *Jeg så en hund*), mens ord og uttrykk som *gitt*, *wow*, *nok*, *jo*, *skjønner du*, *imidlertid* og *men* ikke vil ha en semantikk, ettersom tilstedeværelsen av disse ordene aldri vil kunne påvirke om ytringen er sann eller usann. Disse ordene vil kun ha pragmatisk mening ifølge denne tradisjonen; derav termen *pragmatisk markør*. Dette synet på semantikk/pragmatikk-distinksjonen er representert ved blant andre Grice

(1975/1989), Gazdar (1979), og Higginbotham (1986, 1988), for å nevne noen, i likhet med en del nåtidige tradisjoner innen formell semantikk og pragmatikk.

En innvending mot denne inndelingen av språkets innholdsside, er at det kognitivt sett er et mer grunnleggende skille mellom 1) betydning som vi kan fordi vi kan et språk og 2) betydning som tolkes inn i en spesifikk situasjon, enn det er mellom i) betydning som er sannhetsfunksjonell og ii) betydning som er ikke-sannhetsfunksjonell. Innenfor bl.a. relevanteorien er semantisk betydning derfor definert som betydning som er lingvistisk kodet, altså det vi kan om betydning fordi vi kan et språk. Pragmatisk mening, på den andre siden, er mening som språkbrukere slutter seg til i en spesifikk kontekst fordi menneskelig kognisjon, og tolkning av ytringer mer spesifikt, er underlagt visse kognitive prinsipper (se bl.a. Blakemore 1987; Wilson og Sperber 1993 og Carston 2002). Også enkelte retninger innen formell semantikk og pragmatikk bygger på et lignende syn på semantikk/pragmatikk-distinksjonen (se bl.a. Kaplan 1989, 1999, 2004; Potts 2005, 2007 og Gutzmann 2015). Ifølge dette synet på semantikk/pragmatikk-distinksjonen *har* pragmatiske markører en semantikk, og *pragmatikk*-delen av termen reflekterer delvis et historisk forhold og delvis det at pragmatiske slutninger ofte spiller en spesielt viktig rolle i tolkningen av denne typen ord.

Dette temanummeret er begrenset til en undergruppe av pragmatiske markører, nemlig *pragmatiske partikler*. De lingvistiske størrelsene som i litteraturen omtales som partikler² er leksikalske pragmatiske markører. Mer presist er pragmatiske partikler leksikalske pragmatiske markører som har som funksjon å si noe om hvordan samtaledeltakerne forholder seg (eller er forventet å forholde seg) til det grunnleggende proposisjonelle innholdet i ytringen, eller hvordan det proposisjonelle innholdet relaterer seg til de antagelsene samtaledeltakerne har (eller antas å ha) om verden (se bl.a. Zimmermann 2011 for en lignende definisjon). Ut fra denne beskrivelsen vil for eksempel intonasjonsmønstre og setningskonstruksjoner kategoriseres som pragmatiske markører, men ikke pragmatiske partikler, ettersom disse lingvistiske uttrykksformene ikke er leksikalske uttrykk. Det følger også at substantivet *uventet* i (10) ikke er en pragmatisk partikkel mens konjunksjonen *men* i (9) er det:

(9) Sola skinner, men jeg er ikke varm.

(10) Det er uventet at jeg ikke er varm, i og med at sola skinner.

---

2. Andre termer som iblant brukes om pragmatiske partikler eller undergrupper av disse er *discourse particles* (f.eks. Zimmermann 2011), *modal particles* (f.eks. Thurmair 1989), *focus particles* (f.eks. König 1991), og *cue phrases* (f.eks. Litman 1996).

Adjektivet *uventet* er verken en pragmatisk markør eller pragmatisk partikkel ettersom ordet bidrar til ytringens grunnleggende proposisjonelle innhold. Konjunksjonen *men*, derimot, er en pragmatisk partikkel, ettersom ordet ikke bidrar til ytringens proposisjonelle innhold, men heller antyder hvordan innholdet i ytringen (det at taler ikke er varm) relaterer seg til antagelser tilhører kan antas å ha, i dette tilfellet mulige slutninger som følger av det at det er sol.

Den typen semantikk som *men* illustrerer, omtales innenfor relevansteorien som *prosedural* ('procedural') mens semantikken til innholdsord som *uventet* sies å være *konseptuell/begrepsmessig* ('conceptual'). Denne distinksjonen ble introdusert av Diane Blakemore (1987) og er blitt videreutviklet og drøftet i bl.a. Blakemore (2002), Wilson og Sperber (1993), Wilson (2011, 2016) og Carston (2016). Mens innholdsord antas å kode mentale begreper i vårt såkalte tankespråk ('Language of Thought', jf. Fodor 1975, 2008), er det et mer åpent spørsmål hva betydningen til prosedurale ord tilsvarer, kognitivt sett. Én innfallsvinkel er å anta at prosedurale ord koder restriksjoner på den slutningsbaserte fasen i forståelsen av en ytring, altså signaler om hvordan konstituenten i tankespråket skal manipuleres (Blakemore 1987, 2002; Wilson og Sperber 1993). Et mer spesifikt forslag er å anse prosedural betydning som henvisning til kognitive prosedyrer som eksisterer uavhengig av leksikonet i ulike domenespesifikke moduler for menneskelig kognisjon, og at pragmatiske partikler kan øke tilgjengeligheten til enkelte av disse (jf. Wilson 2011, 2016). Uansett hva prosedural mening dypest sett er, virker det rimelig å jobbe ut fra en hypotese om at ord som *gitt*, *wow*, *nok*, *jo*, *imidlertid* og *men* har en betydning som er vesensforskjellig fra innholdsord som f.eks. *uventet*, blant annet fordi betydningen til disse ordene ikke ser ut til å være tilgjengelig for vår bevissthet slik betydningen til innholdsord er det (men se Carston 2016 for en drøfting).

I begrepet *partikkel* ligger en forventning om at pragmatiske partikler på ett eller annet vis er små, men selvstendige enheter. De ordene og uttrykkene som inkluderes i den gjeldende definisjonen er også dét i mange henseende. Pragmatiske partikler er typisk små, ubøyelige, trykklette ord med en avbleket, "lett" semantikk sammenlignet med sine mer "betydningsfulle" historiske opphav. En potensielt kontroversiell gruppe uttrykk blant pragmatiske partikler er flerordsuttrykk som f.eks. etterstilt *ser du*. Jeg mener, som Fischer (2006b) at det er formålstjenlig å regne flerordsuttrykk som pragmatiske partikler så sant de oppfyller de definerende kriteriene til kategorien, til tross for at de er komplekse og derfor ikke så "partikkelaktige". Også flerordsuttrykk kan være leksikalisert, ubøyelige og lagret med spesifikke betydninger i leksikon, og også disse uttrykkene kan være trykklette og ha en avbleket semantikk. Det etterstilte

uttrykket *ser du* i (11) nedenfor kan derfor fungere som pragmatisk partikkel på lik linje med de kortere etterstilte småordene i (12) og (13).³

- (11) Jeg skal på sopptur i dag. Det er sol i dag, ser du.
- (12) Jeg skal på sopptur i dag. Det er sol i dag, serru.
- (13) Jeg skal på sopptur i dag. Det er sol i dag, sju.

Ulike underkategorier av pragmatiske partikler

Pragmatiske partikler har tradisjonelt vært inndelt i en rekke ulike underkategorier (se f.eks. Fraser 1996, 1999, 2006), men dessverre er det svært mange ulike definisjoner av hver av disse underkategoriene. Jeg skal ikke her prøve å gi en oversikt over hvem som har definert hvilken kategori på hvilken måte. Isteden skal jeg gi en eksempelbasert oversikt over de viktigste gruppene pragmatiske partikler med enkelte henvisninger til faglitteratur for lesere som ønsker å utforske kategorien videre.

- *Diskursmarkør eller diskurspartikkel* er en framtreddende underkategori av pragmatiske markører/partikler. Ifølge Fischer (2006b) er en diskurspartikkel et leksikalsk uttrykk som brukes for å relatere informasjonsenheter i diskursen til hverandre. Med denne definisjonen omfattes for eksempel *men* og *imidlertid* i (7) og (8) av kategorien diskurspartikkel, i og med at disse ordene signaliserer en relasjon (her, kontrast) mellom innholdet i ytringen og innhold som er (implisitt) tilgjengelig i den forutgående diskursen. Også større informasjonsenheter enn innholdet kommunisert gjennom enkeltytringer kan relateres med diskursmarkører som f.eks. innledende *vel*, *vet du* og *så*.
- *Tilbakemeldingsmarkører* (se f.eks. Yngve 1970; Jefferson 1984; White 1989 og Schegloff 1981, 2007) er en kategori som kan regnes inn blant pragmatiske partikler. Noen eksempler fra norsk er uttrykk som *m-m*, *jah*, og *akkurat* når disse uttrykkene brukes for å signalisere at den som ytrer dem følger med og forstår, og at samtalepartneren kan forsette å snakke (se Svennevig 2009: 84–85).

---

3. Vær oppmerksom på at selv om *ser du* i etterstilt posisjon kan fungere som pragmatisk partikkel, vil kombinasjonen av *ser* og *du* kunne ha begrepsmessig innhold og bidra til ytringens proposisjonelle innhold i tilfeller som *Du ser at sola skinner*. Ordene vil kunne bidra til ytringens illokusjonære nivå i eksempler som *Ser du at sol skinner?* Men uttalt trykklett i etterstilt posisjon som i (1), fungerer *ser du* som pragmatisk partikkel.

- Også *fokuspartikler* (jf. f.eks. König 1991) blir ofte framhevet som en egen kategori pragmatiske partikler. Tolkningen av disse partiklene knytter seg til den delen av innholdet i ytringen som er ny informasjon (fokus) relativt til andre deler av ytringen. I tillegg bidrar de med ulike typer informasjon. Noen norske eksempler er *også*, *bare*, *til og med* og *ikke ...heller* (se bl.a. Fretheim 1999 og Opsahl og Svennevig 2012 om *bare*).
- Taleren kan også bruke pragmatiske partikler for å uttrykke sin følelsesmessige holdning til et saksforhold (se bl.a. Wharton 2003, 2009). Slike uttrykk som brukes til å uttrykke overraskelse og samtidig en positiv eller negative holdning, kalles gjerne *eksklamativer* – utrospartikler. Disse inkluderer for eksempel interjeksjoner som *åi*, *au*, *wow* og *shit*. Også uttrykk som opptrer mer integrert i setningen kan sies å ha en lignende funksjon, for eksempel *gitt* og *wow* i (2) og (3).
- *Talehandlingsmarkører*, deriblant *halespørsmål* (jf. Fretheim 2018), er nok en kategori pragmatiske partikler. Denne kategorien omfatter eksempler som etterstilt *tror du ikke*, *er det vel*, og *skal vi ikke?* Slike uttrykk kan for eksempel markere at en deklarativ setning skal tolkes som et indirekte spørsmål, altså en anmodning om et svar fra tilhører.
- *Modalpartikler* er den siste underkategorien av pragmatiske partikler jeg vil nevne her (se f.eks. Thurmair 1989; König og Requart 1991 og Waltereit 2001). Termen blir brukt på svært ulike vis av ulike forfattere, men det vanligste er å bruke kategorien om pragmatiske partikler som brukes for å enten styrke eller svekke den epistemiske statusen til proposisjonen (altså forhold som har å gjøre med sikker/usikker viten). Dette betydningsaspektet er til en viss grad beslektet med epistemisk modalitet, men ut over det er termen *modal* ganske misvisende sett i lys av semantikken til modalverb (se Waltereit 2001: 1394 og Berthelin 2014). I norsk blir gjerne partiklene *da/då*, *jo*, *nok*, *nå/no*, *nok*, *vel* og *visst* omtalt som modalpartikler (jf. Askedal 1989; Fretheim 1991 og Andvik 1992).

Dette er bare et lite utvalg av de mange kategoriene som har vært brukt for å sortere pragmatiske partikler. I bl.a. Fraser (1996, 1999, 2006) kan interesserte lesere finne en mer finmasket inndeling.

I faglitteraturen skjer det ofte at en og samme pragmatiske partikkel blir kategorisert ulikt av ulike forfattere. Én årsak til dette kan ligge i selve definisjonen av de funksjonelle kategoriene, i og med at disse varierer. Men det er også andre årsaker til at kategoriseringen av pragmatiske partikler er så varierende. Det kan være utfordrende å skille mellom det som en pragmatisk partikkel bringer med seg av betydning som del av sin semantikk (sin “faste” betydning) og det som ytringen før øvrig eller konteksten bringer med seg av meningsinnhold. Ved kategorisering av pragmatiske partikler er det det semantiske innholdet som bør utgjøre kategoriseringsgrunnlaget. Det er dessuten ingenting som tilsier at pragmatiske partikler ikke skulle kunne ha mer enn ett betydningsaspekt, på samme måte som at ordet *ungkar* både tilhører kategorien ‘ugift’ og ‘mann’. I Borthen (2014) foreslår jeg en analyse av etterstilt *da* som tilsier at denne partikkelen har to betydningsaspekter. Hvis den analysen er rett, betyr det at partikkelen både er en slutningspartikkel og en kontrastiv partikkel ifølge Fraser (1996, 1999). Tilsvarende kan vi forestille oss at også andre pragmatiske partikler kan tilhøre flere funksjonelle kategorier samtidig.

Kategorisering av pragmatiske partikler i klasser som de over er altså ikke trivielt og heller ikke det samme som å gjøre greie for hva de betyr. For å redegjøre for semantikken til ord som midtstilt *jo* og *da*, for eksempel, er det aller vesentligste – og utfordrende – å forklare hvordan ordene skiller seg fra hverandre, ikke hva de har felles.

Ulike innfallsvinkler og teorier

Hva er bruksbetingelsene til pragmatiske partikler, hvordan bidrar de til meningsskaping, sammenheng og interaksjon, hvem bruker dem og i hvilke situasjoner, hva er det historiske opphavet, hvilke likheter og ulikheter finner man mellom de ulike pragmatiske partiklene i ett og samme språk eller mellom ulike språk, og hvordan er det å lære seg bruksbetingelsene for pragmatiske partikler i et andrespråk? Som disse spørsmålene illustrerer, kan pragmatiske partikler studeres fra mange ulike innfallsvinkler. De kan undersøkes fra et synkront eller diakront perspektiv, med fokus på så vel syntaktiske, fonologiske, semantiske, pragmatiske, samtalerelaterte eller sosiolingvistiske egenskaper, og de kan undersøkes med henblikk på språktilegnelse.

Også når det gjelder betydning og funksjon, som er det aspektet ved pragmatiske partikler som vies mest oppmerksomhet i dette temanummeret, fins det en rekke ulike tilnærminger. Fra mitt ståsted er det tre teoretiske hovedretninger som peker seg ut:

- 1) Formelle tilnæringer der fokuset er på å formulere presise bruksbetingelser for hvert uttrykk i en tekstlingvistisk modell ved hjelp av et matematisk veldefinert språk (se bl.a. Zeevat 2006; Potts 2005, 2007 og Gutzmann 2015)
- 2) Relevanteoretiske innfallsvinkler, der et hovedmål er å forklare sammenhengen mellom de ulike bruksmåtene for et uttrykk ut fra uttrykkets semantikk og en kognitivt plausibel teori om pragmatisk tolkning (se bl.a. Blakemore 1987; König og Requart 1991; Blass 2000; Fretheim 2014 og Borthen og Knudsen 2014)⁴
- 3) Samtaleorienterte tilnæringer, der fokuset ligger på interaksjon i diskursen, samtalepartnerne og samtalsituasjonen (se bl.a. Aijmer 2002, 2013; Svennevig 2001; Hasund 2003 og Opsahl 2002a).

Interesserte lesere kan finne en svært god oversikt over de ulike teoretiske disiplinenes ulike fokus i Fischer (2006a). I dette temanummeret har vi ingen representanter for den formelle semantiske innfallsvinkelen, men de to andre tilnærmingene er representerte, og også kombinert i en av artiklene.

Norske pragmatiske partikler

Norsk har et rikholdig inventar av pragmatiske partikler. Lista nedenfor er et forsøk på en uttømmende liste over de pragmatiske partiklene som det har vært publisert vitenskapelige artikler om forut for dette temanummeret:⁵

- *da* (Solberg 1990, 1991; Andvik 1992; Lind 1994; Fretheim 1989, 1991, 2000, 2014, 2015; van Dommelen, Fretheim og Nilsen 1998; Fretheim, Boateng og Vaskó 2003; Borthen 2014; Fretheim 2017)

---

4. Denne tradisjonen har mange av de samme målene som arbeider som tar utgangspunkt i Grice (1975) sin teori om kommunikasjon, se bl.a. Andvik (1992).

5. Lista over pragmatiske partikler inkluderer bl.a. ikke determinativen *sånn* som i *veldig sånn festjente* (Lie 2008; Johannessen 2012) eller *hu (derre)* i fraser som *hu derre mora di* (Johannessen 2006, 2008a, 2008b; Strahan 2008). Disse determinativene kan bidra med ikke-sannhetsfunksjonelt innhold, og dermed fungere som pragmatiske markører, men ifølge gjeldende definisjon er de ikke pragmatiske partikler ettersom de ikke koder en relasjon som involverer ytringens proposisjon (kun deler av den). *Sånn* kan også brukes for å introdusere sitater (se Hasund, Opsahl og Svennevig 2012; Opsahl og Svennevig 2012; Ekeberg, Opsahl og Wiese 2015).

- **bare** (Lie 1979; Fretheim 1980, 1999; Opsahl 2002a, 2002b, 2017; Opsahl og Svennevig 2007, 2012; Hasund, Opsahl og Svennevig 2012; Svennevig og Hasund 2018)
- **jo** (Solberg 1990; Fretheim 1991; Andvik 1992; Lind 1994; Unger under utgivelse)
- **nå** (Solberg 1990, 1991; Andvik 1992; Svennevig 2014; Svennevig og Hasund 2018)
- **visst** (trykklett) (Fretheim 1981, 1991; Borthen og Knudsen 2014)
- **vel** (Fretheim 1981, 1991, 2018; Opsahl 2017)
- **nok** (Fretheim 1981, 1991)
- **likevel** (Fretheim og Johansson 2002)
- **altså** (Fretheim 2014, 2015)
- **ikke sant** (Svennevig 2007, 2008)
- **for det** (Fretheim 2014)
- **gjerne** (Fretheim, 2015)
- **liksom** (Hasund 2003; Hasund, Opsahl og Svennevig 2012; Svennevig og Hasund 2018)
- **hallo** (Svennevig 2012)
- **ja, nei, jo** (ytringsinitial bruk) (Fretheim 1983; Svennevig 2001)
- **så** (etterstilt) (Fretheim 2000)
- **wolla** (Opsahl 2009)
- **nesten** (Fretheim 1979)

Lista er trolig ikke fullstendig, og i tillegg fins det (foreløpig) upubliserte manuskripter og foredrag om blant annet *gitt, vel, jo, nok, visst, damata, altså* og *ass*. Men uansett er lista over vitenskapelige arbeider om norske pragmatiske partikler svært kort sett i lys av det rikholdige inventaret av pragmatiske partikler som norsk skriftspråk og talemål kan vise fram. Eksemplene nedenfor er *noen få* eksempler på pragmatiske partikler fra norsk talemål – her, etterstilte – som det så vidt meg bekjent ennå ikke har vært publisert vitenskapelige artikler om.

- (14) Du e fra Bergen, sant?
- (15) Je like itte fisk, je a'ma.
- (16) Du kjem tebake i morgon, e'von?
- (17) Kor lenge har dei vore i lag, ska'tru?
- (18) Eg har høyrte det ofte, du!
- (19) Blir det snø i kveld, eller?
- (20) Du snakker som en prest, gjør du.

- (21) Du vil ikke dit, lell?
- (22) Han var vant til å få det som han ville, må vite.
- (23) Nå kommer far hjem, sant vel?
- (24) Han kunne ikke annet, veit eg.
- (25) I Tyskland styrer presidenten, veit du.

Verdien av å beskrive disse og lignende uttrykks bruksbetingelser, og å analysere hvordan de bidrar til meningsskaping i diskursen, strekker seg ut over det å redegjøre for det enkelte uttrykket. For hvert uttrykk som blir utførlig beskrevet, vil det bli lettere å peke på hvordan andre uttrykk skiller seg fra de som allerede er forsket på. Forhåpentligvis vil dette temanummeret inspirere til flere vitenskapelige arbeider om det rikholdige og interessante inventaret av norske pragmatiske partikler i norsk skriftspråk og talemål.

Artiklene i dette temanummeret

ÅSHILD SØFTELAND OG KAJA BORTHEN bidrar til å utvide kunnskapen om dialektspesifikke norske pragmatiske partikler gjennom artikkelen *Æ e trønder, æ, sjø. Den pragmatiske partikkelen sjø i midt-norske dialekter*. Til tross for at *sjø* er en velkjent pragmatisk partikkel i norsk kontekst, er artikkelen i dette temanummeret så vidt vi vet det første publiserte forskningsarbeidet om *sjø*, ut over det arbeidet som har vært gjort ved utarbeidelsen av ordboksartikler (se spesielt Norsk Ordbok – ordbok over det norske folkemålet og nynorske skriftspråket, u.å.). Søfteland og Borthen viser ved hjelp av korpuset Nordisk dialektkorpus (Johannessen et al. 2009) hvor i Norge *sjø* brukes og hvordan *sjø* brukes av samtalepartnerne. De foreslår en semantikk for ordet og illustrerer hvordan begreper og prinsipper fra det relevantsteoretiske rammeverket (Sperber & Wilson 1986/1995; Blakemore 1987) kan brukes til å kaste lys over hvordan pragmatiske partikler bidrar til tolkningen av en ytring.

Det er en velkjent sak at betydningen til pragmatiske partikler ofte er vag og vanskelig å gjøre rede for. ALEKSANDER EIDSMO viser i artikkelen *Tvert imot, det er mye vi ikke vet* at dette også gjelder for diskursmarkører med en tilsynelatende åpenbar betydning. Eidsmo bekrefter i sin artikkel at diskursmarkøren *tvert imot* har et adversativt betydningsaspekt av typen ‘motsetning’, slik det er beskrevet i ordboksartikler og lærebøker (jf. Svennevig 2009), men han viser også at det skal en langt mer presis beskrivelse til for å gjøre rede for bruksbetingelsene til uttrykket. Eidsmo argumenterer for at en ytring med diskursmarkøren *tvert imot* bestandig elaborerer en tidligere ytring ved at innholdet

i ytringen blir presentert som å stå i direkte motsetning til det en tidligere ytring eksplisitt eller implisitt negerer. En mer generell lærdom av Eidsmos artikkel er at en endimensjonal inndeling av diskursmarkører og andre pragmatiske markører i kategorier som ‘kontrastiv’, ‘elaborerende’ eller ‘slutningsbasert’ (jf. bl.a. Fraser 1996) ikke er tilstrekkelig for å gjøre rede for hvordan slike uttrykk brukes.

Bruken av pragmatiske partikler er ikke bare styrt av hva de signaliserer om forhold i den lokale diskursen; bruken av mange pragmatiske partikler er også styrt av hvem taler er eller ønsker å framstå som, eller hvilket register som er i bruk. Enkelte pragmatiske partikler brukes først og fremst i visse regioner i Norge (f.eks. *sjø*, *lell*, (*da*)*mata*), andre brukes helst av visse sosiale grupper (f.eks. *ass*, *lissom*, sitatmarkøren *bare*) og de aller fleste er langt mer frekvente i det muntlige språklige registeret enn i det formelle skriftlige språket (f.eks. midtstilt *jo* og finalpartikkelen *da*). Samspillet mellom sosiolingvistik og pragmatikk, også i forbindelse med pragmatiske partikler, har fått økende oppmerksomhet de siste årene (se bl.a. Holmes 1986, 1990; Andersen 2001; Aijmer 2002, 2013, Andersen og Aijmer 2011). Innenfor relevansteorien (Sperber og Wilson 1986/1995) fins det imidlertid ingen etablert analyse av hvordan sosiale aspekter ved pragmatiske partikler - eller andre ord for den saks skyld - interagerer med ordets semantikk og de generelle pragmatiske prinsippene som kommunikasjon er underlagt. Denne mangelen imøtekommer CHRISTOPH UNGER i artikkelen *Sosial mening, pragmatiske partikler og pragmatisk teori*. Unger viser at sosiale aspekter ved pragmatiske partikler kan kommuniseres på ulike måter. I den ene enden av en skala for kommunikasjon finner man tilfeller der sosial mening assosiert med pragmatiske partikler kommuniseres tydelig, som f.eks. i parodier, mens man i den andre enden av skalaen finner tilfeller der tilhører på eget initiativ trekker slutninger om sosial mening basert på bruk av en pragmatisk partikkel. I det siste tilfellet er det sosiale aspektet ikke nødvendigvis intendert kommunisert av avsender. Unger analyserer sosiale aspekter ved pragmatiske partikler ved å vise til relevanst teoriens *mene-vise*-kontinuum. I tillegg tar han utgangspunkt i antagelsen om at kommunikasjon kan forekomme med ulike grader av tydelighet (Sperber og Wilson 1995, 2015), og at man må skille mellom et leksems semantikk på den ene siden og ensyklopedisk kunnskap på den andre. Gjennom analysen sin fyller Unger ut et blankt felt i det relevanst teoretiske rammeverket, og bringer på den måten sosiolingvistikken og pragmatikken et skritt nærmere hverandre.

Også i PAWEŁ URBANIKS artikkel, *Kan ikke du stå der, da? En sosiokognitiv analyse av finalpartikkelen da i interrogative kan-anmodninger*, kombineres

tradisjonelt ulike innfallsvinkler til pragmatiske partikler. Artikkelen tar for seg bruk av finalpartikkelen *da* i interrogative anmodninger med modalverbet *kan*. Urbanik tar utgangspunkt i korpusdata og analyserer fenomenet ut fra et sosiokognitivt perspektiv (jf. bl.a. Kecskes & Zhang 2009; Kecskes 2013). Sosiokognitiv tilnærming er en relativt ny teoretisk retning som vier oppmerksomhet til samspillet mellom 1) språkbrukernes preetablerte kunnskaper og hvordan disse utnyttes for å oppnå visse mål i interaksjonen (i Urbaniks analyser bl.a. kunnskap om pragmatiske partiklers betydning), og 2) selve interaksjonens dynamikk og den intersubjektive konstruksjonen av mening. I Urbaniks analyser kommer det teoretiske ståstedet til uttrykk gjennom svært grundige observasjoner og forklaringer av interaksjonelle aspekter ved samtalen, i kombinasjon med et øye for hva som er felles for bruken av de ordene og konstruksjonene *kan*-anmodningene involverer. På denne måten bringer Urbanik sammen det beste fra de språkvitenskapelige disiplinene teoretisk semantikk/pragmatikk og samtaleanalyse/diskursanalyse i sin studie av *da* i *kan*-anmodninger.

Et interessant særtrekk ved norske pragmatiske partikler er at mange av dem kan opptre i flere ulike posisjoner i setningen, blant annet midtstilt og etterstilt posisjon, jf. *Dette er da interessant!* i motsetning til *Dette er interessant, da!* Tidligere forskning har pekt på dette forholdet (se bl.a. Fretheim 1991), men så langt har det ikke foreligget konkrete analyser av hva de ulike posisjonene medfører av restriksjoner på tolkningen av en pragmatisk partikkel. SIGNE RIX BERTHELIN kaster lys over dette spørsmålet i sin artikkel *Midtstilt da – en semantisk-pragmatisk redegjørelse og en sammenlikning med etterstilt da*. Berthelin foretar en korpusbasert analyse av midtstilt *da* og foreslår en presis semantikk for ordet. Denne semantikken gjør henne i stand til å forklare hva som ligger i *da* sin “forsterkende” effekt og hvordan ordet skiller seg fra bl.a. midtstilt *jo*. Sist, men ikke minst, foretar Berthelin en sammenlikning mellom midtstilt *da* og etterstilt *da*. Hun viser både hva som forener bruken av *da* i de to posisjonene og hvordan de skiller seg fra hverandre, hvilket borger for en forståelse for hva de to syntaktiske posisjonene bidrar med til tolkningen av pragmatiske partikler mer generelt.

Det er ikke bare pragmatiske partikler som opptrer i etterstilt posisjon med vage funksjoner. I artikkelen *Pronominal høyredislokering i norsk, det er et interessant fenomen, det!* av KAJA BORTHEN studeres bruksbetingelsene til pronominal høyredislokering. Artikkelen tar utgangspunkt i eksisterende beskrivelser av fenomenet (spesielt Askedal 1987 og Fretheim 1995, 2000c), og validiteten til disse beskrivelsene blir testet ut gjennom en korpusstudie. Ana-

lysen støtter seg til Givóns (1983) observasjon av at språk har en tendens til å signalisere diskontinuitet i diskursen gjennom bruk av markerte konstruksjoner. I og med at pronominal høyredislokering er en markert konstruksjon (sammenlignet med tilsvarende ytring uten høyredislokert pronomen) signaliserer den en lavere grad av temakontinuitet og forutsigbarhet enn det man ellers kunne forvente. Dette får i sin tur ulike pragmatiske effekter i ulike ytringstyper og kontekster. Artikkelen bidrar til innsikter om pragmatiske partikler ved at den omfatter en drøfting av relasjonen mellom pronominal høyredislokering og andre typer høyredislokering, inklusive pragmatiske partikler i etterstilt posisjon.

Hvorfor skal vi forske på pragmatiske partikler? Én god grunn er at vi mennesker er nysgjerrige av natur og ønsker å forstå verden rundt oss, pragmatiske partikler inkludert. En annen god grunn er at vi av praktiske årsaker bør være i stand til å kunne forklare reglene for norsk til mennesker som ønsker å lære seg språket og er avhengige av opplæring. PAULINA HORBOWICZ og MARTA OLGA JANIK ser på bruken av de pragmatiske partiklene *jo, vel, nok, visst, altså* og *da* i mellomspråket til norske andrespråksinnlærere i artikkelen *Norske pragmatiske partikler i andrespråksbruk. En studie med data fra ASK-korpuset*. Med utgangspunkt i ASK-korpuset (se bl.a. Tenfjord 2004) undersøker Horbowicz og Janik hvorvidt polske, engelske og tyske voksne innlærere av norsk skiller seg fra morsmålsbrukere når det gjelder frekvensen av de utvalgte partiklene. De ser på hvorvidt det språklige innlærernivået (CEFR) har noe å si for graden av likhet med morsmålsbrukerne, hvorvidt oppholdstid i Norge har noe å si, og hvorvidt de tre språkgruppene tysk, polsk og engelsk skiller seg fra hverandre. Studien sier også noe om hvilke av partiklene som ser ut til å være lettest tilgjengelige for andrespråksinnlærerne og hvilke som ser ut til å bli unngått. Denne studien er så vidt vi vet den første større undersøkelsen om bruk av pragmatiske partikler i norsk som andrespråk og reder grunnen for interessante oppfølgingsstudier.

Forutsetninger for temanummeret

Så godt som alle artiklene i dette temanummeret er basert på systematiske undersøkelser i elektroniske korpus. Selv om denne metoden bør suppleres med andre metoder når man forsker på semantiske og pragmatiske problemstillinger (se argumenter i bl.a. Borthen og Knudsen 2014), er det hevet over tvil at elektroniske korpus med autentisk språklig materiale utgjør en særdeles verdifull ressurs for forskning på pragmatiske partikler. Tilgjengeligheten av tilrettelagte

korpus er noe som har brakt forskningen på pragmatiske partikler et betydelig skritt framover, både fordi forskeren får rask tilgang på et vidt spekter av data og fordi analysene enkelt kan underbygges med autentiske data.

Alle artiklene i dette temanummeret er fagfellevurdert av to eller flere fagfeller, og kvaliteten på temanummeret er utvilsomt hevet mange hakk gjennom deres innsiktsfulle innspill. Fagfellevurdering er i det hele tatt noe av det beste academia har å framvise. Heldige er vi forskere som får fagfeller til å løfte forskningen vår og måten den presenteres på! Følgende språkviterkorps har bidratt med fagfellevurderinger i dette nummeret: *Gisle Andersen, Øivin Andersen, Erik Andvik, Signe Rix Berthelin, Heidi Brøseth, Anne Dahl, Kristin Melum Eide, Ole Torfinn Fagerli, Ingrid Lossius Falkum, Stian Hårstad, Georg Kjöll, Randi Alice Nilsen, Rikke van Ommeren, Marit Olave Riis-Johansen, Toril Opsahl, Åshild Sjøfteland, Christoph Unger og Øystein Alexander Vangsnes.*

En forutsetning for en del av artiklene i dette temanummeret er Forskningsrådets finansiering av prosjektet *The meaning and function of Norwegian tags*⁶, et prosjekt som har vært ledet av undertegnede med oppstart i 2014. Takk til Forskningsrådet for støtten!

Alle artiklene i temanummeret er på norsk, til tross for at fem av artikkelforfatterne ikke har norsk som morsmål. Forskere med dansk, tysk og polsk som morsmål har skrevet sine artikler på norsk, og dermed bidratt til å utvikle og opprettholde norsk fagspråk, og til å nå lesere som kanskje ikke ville vært i målgruppa for engelskspråklige publikasjoner. Det at det fins norske tidsskrift om norsk språkvitenskap er svært viktig, og forskningen på pragmatiske partikler illustrerer dette spesielt tydelig. I og med at glossing og oversettelse er nødvendig i norskspråklige tidsskrift, blir det mer plass til å presentere data og argumenter, og et norskspråklig publikum kan i motsetning til et internasjonalt publikum bruke sin intuisjon til å imøtegå eventuelle kontroversielle påstander som har å gjøre med tolkning og bruksmåter. Dessuten, med en norskspråklig publikasjon blir veien kortere mellom forskningsresultater på den ene siden og lærebøker, ordbøker og undervisning i norsk språk på den andre siden. I lys av dette, tusen takk til Norsk Lingvistisk Tidsskrift som har ryddet plass til et helt temanummer om små ord!

Berlin, august 2018

Kaja Borthen

---

6. Prosjektnummer 230782.

Referanser

- Aijmer, Karin. 2002. *English Discourse Particles. Evidence from a Corpus*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Aijmer, Karin. 2013. *Understanding Pragmatic Markers. A Variational Pragmatic Approach*. Edinburg: Edinburgh University Press.
- Andersen, Gisle og Thorstein Fretheim. 2000. Introduction. I Andersen og Fretheim (red.) *Pragmatic markers and propositional attitude*. Amsterdam: John Benjamins.
- Andersen, Gisle. 2001. *Pragmatic Markers and Sociolinguistic Variation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Andersen, Gisle og Karin Aijmer (red.). 2011. *Pragmatics of society*. Handbooks of Pragmatics (HOPS) 5. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Andvik, Erik E. 1992. *A Pragmatic Analysis of Norwegian Modal Particles*. Summer Institute of Linguistics, Academic Publications.
- Askedal, John Ole. 1987. On the morphosyntactic properties and pragmatic functions of correlative right dislocation (right copying) in modern colloquial Norwegian. I Lilius, Pirkko og Mirja Saari (red.): *The Nordic languages and modern linguistics 6*. Helsinki: Helsinki University Press, 93–110.
- Askedal, John Ole. 1989. Sprachtypologische Aspekte norwegischer Partikelstrukturen. I Weydt, Harald (red.): *Sprechen mit Partikeln*. Berlin, New York: de Gruyter, 691–702.
- Berthelin, Signe Rix. 2014. On the modality of modal particles - the case of Norwegian 'jo'. *Chronos 11 11th International Conference on Actuality, Tense, Aspect, Modality/Evidentiality*. Scuola Normale Superiore; Pisa. 2014-06-16 – 2014-06-18.
- Blakemore, Diane. 1987. *Semantic Constraints on Relevance*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane. 2002. *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blass, Regina. 2000. Particles on Higher Level Explicature and Mutual Manifestness. I Andersen, G. og Fretheim, T. (red.) *Pragmatic Markers and Propositional Attitude*. Pragmatics and Beyond. Amsterdam: John Benjamins, 39–52.
- Borthen, Kaja. 2014. Hva betyr 'da', da? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32, 257–306.

- Borthen, Kaja og Cecilie S. Knudsen. 2014. Semantiske og pragmatiske aspekter ved trykklett *visst*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32, 360–411.
- Carston, Robyn. 2002. *Thoughts and Utterances*. Oxford: Blackwell.
- Carston, Robyn. 2016. The heterogeneity of procedural meaning. *Lingua*, vol. 175-176, 154–166.
- Ekberg, Lena, Toril Opsahl og Heike Wiese. 2015. Functional Gains: A Crosslinguistic Case Study on Three Particles in Swedish, Norwegian and German, I Jacomine Nortier & Bente Ailin Svendsen (red.), *Language, Youth and Identity in the 21st Century. Linguistic Practices across Urban Spaces*. Cambridge University Press, 93–115.
- Fischer, Kerstin. 2006a. *Approaches to Discourse Particles*. Oxford: Elsevier.
- Fischer, Kerstin. 2006b. Towards an understanding of the spectrum of approaches to discourse particles: introduction to the volume. In Fischer, K. (red.) *Approaches to Discourse Particles*. Oxford: Elsevier, 1–20.
- Fodor, Jerry A. 1975. *The Language of Thought*. Cambridge University Press: Harvard University Press.
- Fodor, Jerry A. 2008. *LOT2: The Language of Thought Revisited*. Oxford: Oxford University Press.
- Fraser, Bruce. 1996. Pragmatic markers. *Pragmatics*, 6-2, 167–190.
- Fraser, Bruce. 1999. What are discourse markers? *Journal of pragmatics* 31, 931–952.
- Fraser, Bruce. 2006. Towards a theory of discourse markers. I Fischer, Kerstin (red.) *Approaches to discourse particles*. (Studies in Pragmatics). Oxford: Elsevier, 189–204.
- Fretheim, Thorstein. 1979. Demperen ‘nesten’. En pragmatisk studie. *Maal og Minne* 3-4, 182–219.
- Fretheim 1980. *Bare* – er en enhetlig semantisk beskrivelse mulig? *Norskraft* 29, 1–26.
- Fretheim, Thorstein. 1981. «Ego»-dempere og «alter»-dempere. *Maal og Minne*, 86–100.
- Fretheim, Thorstein. 1983. Ja, jo, nei as tags. I Jahn, Ernst Håkon & Ove Lorentz (red.): *Prosodi/Prosody*. Oslo: Novus, 399–417.
- Fretheim, Thorstein. 1989. The two faces of the Norwegian inference particle *da*. I Weydt, Harald (red.): *Sprechen mit Partikeln*. Berlin, New York: de Gruyter, 691–702.
- Fretheim, Thorstein. 1991. Formal and functional differences between S-

- internal and S-external modal particles in Norwegian. *Multilingua* 10-1/2, 175–200.
- Fretheim, Thorstein. 1995. Why Norwegian right-dislocated phrases are not afterthoughts. *Nordic Journal of Linguistics* 18-1, 41–54.
- Fretheim, Thorstein. 1999. “Det er bare det at...” *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 17(1), 155–170.
- Fretheim, Thorstein. 2000a. Procedural encoding of propositional attitude in Norwegian conditional clauses. I Andersen, Gisle & Thorstein Fretheim (red.): *Pragmatic Markers and Propositional Attitude*. Amsterdam: John Benjamins, 53–84.
- Fretheim, Thorstein. 2000b. Constraining explicit and implicit content by means of a Norwegian scalar particle. *Nordic Journal of Linguistics* 23, 115–162.
- Fretheim, Thorstein. 2000c. The interaction of right-dislocated pronominals and intonational phrasing in Norwegian. *Nordic Prosody. Proceedings of the VIIIth Conference, Trondheim 2000*, 23–32.
- Fretheim, Thorstein & Stig Johansson. 2002. The semantics and pragmatics of the Norwegian concessive marker *likevel*: Evidence from the English-Norwegian Parallel Corpus. I Breivik, Leiv Egil & Angela Hasselgred (red.): *From the COLT's Mouth ... and Others': Language Corpora Studies in Honour of Anna-Brita Stenström*. Amsterdam/New York: Rodopi, 81–102.
- Fretheim, Thorstein, Stella Boateng & Ilidikó Vaskó. 2003. Then – adverbial pro-form or inference particle? A comparative study of English, Ewe, Hungarian, and Norwegian. I Jaszczolt, Katarzyna & Ted Turner (red.): *Meaning Through Contrast*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 51–74.
- Fretheim, Thorstein. 2006. English *then* and Norwegian *da/så* compared: A Relevance-theoretic account. *Nordic Journal of Linguistics* 29(1), 45–93.
- Fretheim, Thorstein. 2014. A pragmatic analysis of the Norwegian phrasal connective “for det” compared to its near synonym “likevel” (nevertheless). I *Affaire(s) de grammaire. Mélanges offerts à Marianne Hobæk Haff à l'occasion de ses soixante-cinq ans*. Novus Forlag, 235–256.
- Fretheim, Thorstein. 2014. Et relevanstereotisk blikk på likheter og forskjeller mellom partiklene *da* og *altså*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32, 197–256.

- Fretheim, Thorstein. 2015. Grammatikalisering av adverbet *gjerne* i ulike norske varieteter. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 33, 3–48.
- Fretheim, Thorstein. 2015. A relevance-theoretic perspective on the Norwegian utterance-final particles *da* and *altså* compared to their English counterpart *then* . I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*, 249–283.
- Fretheim, Thorstein. 2017. The Form and Function of extrametrical, unaccented segments of East Norwegian Utterances. I Abrahamsen, J. E., Koreman, J. og van Dommelen, W. (red.) *Nordic Prosody. Proceedings of the XIIth Conference, Trondheim 2016*, 9–28.
- Fretheim, Thorstein. 2018. *Vel* i spørresetninger: en pragmatisk analyse. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 36, 5–39.
- Gazdar, G. 1979. *Pragmatics: Implicature, Presupposition, and Logical Form*. New York: Academic Press.
- Givón, Talmy (red.). 1983. *Topic Continuity in Discourse. A Quantitative Cross-language Study*. Amsterdam: John Benjamins.
- Grice, H.P. 1967. *Logic and Conversation. William James lectures*. Harvard University.
- Grice, H.P. 1975/1989. Logic and Conversation. In Cole, P. and Morgan, J. (red.) *Syntax and Semantics 3: Speech acts*, 41–58. New York: Academic Press. Reprinted in Grice, H. P. 1989, 22–40.
- Grice, H. P. 1989. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gutzmann, D., 2015. *Use-Conditional Meaning: Studies in Multi-Dimensional Semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Hasund, Ingrid Kristine. 2003. *The discourse markers 'like' in English and 'liksom' in Norwegian teenage language. A corpus-based, cross-linguistic study*. Upublisert doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen.
- Hasund, Ingrid Kristine, Toril Opsahl og Jan Svennevig. 2012. By three means - The pragmatic functions of three Norwegian quotatives. I Isabelle Buchstaller & Ingrid van Alphen (red.) *Quotatives. Cross-linguistic and cross-disciplinary perspectives*. John Benjamins Publishing Company, 37–67.
- Holmes, J. 1986. Functions of *you know* in women's and men's speech'. *Language in Society* 15, 1–22.
- Holmes, J. 1990. Hedges and boosters in women's and men's speech. *Studia Linguistica* 42, 85–121.

- Higginbotham, J. 1986. Linguistic theory and Davidson's program in semantics. In Lepore, E. (red.) *Truth and Interpretation: Perspectives on the Philosophy of Donald Davidson*. Oxford: Blackwell, 29–48.
- Higginbotham, J. 1988. Contexts, models, and meanings: a note on the data of semantics. In Kempson, R. (red.) *Mental Representations: The Interface between Language and Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 29–48.
- Jefferson, G. 1984. Notes on systematic deployment of the acknowledgment tokens 'yeah' and 'mm hm'. *Papers in Linguistics* 17, 197–216.
- Johannessen, Janne Bondi. 2006. Just Any Pronoun Anywhere? Pronouns and "New" Demonstratives in Norwegian. In Solstad, Torgim, Atle Grønn & Dag Haug (red.) *A Festschrift for Kjell Johan Sæbø — in partial fulfilment of the requirements for the celebration of his 50th birthday*. University of Oslo.
- Johannessen, Janne Bondi. 2008a. The pronominal psychological demonstrative in Scandinavian: Its syntax, semantics and pragmatics. *Nordic Journal of Linguistics* 31(2), 161–192.
- Johannessen, Janne Bondi. 2008b. Psykologiske demonstrativer. I Janne Bondi Johannessen og Kristin Hagen (red.): *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*. Oslo: Novus Forlag, 63–77.
- Johannessen, Janne Bondi, Joel Priestley, Kristin Hagen, Tor Anders Åfarli & Øystein Vangsnes. 2009. The Nordic Dialect Corpus – an advanced research tool. I Jokinen, Kristiina & Eckhard Bick (red.): *NEALT Proceedings Series vol. 4*, 73–80. <http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/index.html>.
- Johannessen, Janne B. 2012: Han professoren og sånn festschrift - om modale determinativer. I H.-O. Enger m.fl. (red.): *Grammatikk, bruk og norm. Festschrift til Svein Lie på 70-årsdagen 15. april 2012*. Oslo: Novus, 151–172.
- Kaplan, D., 1989. Demonstratives. I Almog, J., Perry, J. og Wettstein, H. (red.), *Themes from Kaplan*. New York: Oxford University Press, 267–298.
- Kaplan, D., 1999. What is meaning? Explorations in the theory of Meaning as Use. Brief version – draft 1 Ms. UCLA.
- Kaplan, D., 2004. The meaning of *ouch* and *oops*. *Howison Lectures in Philosophy*. University of California, Berkeley. <http://gradlectures.berkeley.edu/lecture/the-meaning-of-ouch-and-oops/>

- Kecskes, Istvan & Fenghui Zhang. 2009. Activating, seeking, and creating common ground: A socio-cognitive approach. *Pragmatics and Cognition* 17(2), 331–355.
- Kecskes, Istvan. 2013. *Intercultural Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- König, E. and Requart S. 1991. A relevance-theoretic approach to the analysis of modal particles in German. *Multilingua* 10 – 1/2, 62–77.
- König, Ekkehard. 1991. *The meaning of focus particles. A comparative perspective*. London: Routledge.
- Lie, Svein. 1979. *Bare er ikke bare og ikke sånn heller*. *NORskrift* 25, 24–45.
- Lind, Marianne. 1994. *Pragmatiske partikler i diskursanalytisk perspektiv: jo, altså, vel, nå og da*. Hovedoppgave, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap. Universitetet i Oslo.
- Litman, Diane. 1996. Cue Phrase Classification Using Machine Learning. *Journal of Artificial Intelligence* 5, 53–94.
- Norsk Ordbok – ordbok over det norske folkemålet og nynorske skriftspråket. u.å. Det norske Samlaget. Hentet august 2018. <http://no2014.uio.no/perl/ordbok/no2014.cgi>
- Opsahl, Toril. 2002a. “Bare” i norsk ungdomsspråk. I: *Jallaspråk, slanguage og annet ungdomsspråk i Norden*. Oslo: Cappelen Damm Høy-skoleforlaget 2002 ISBN 82-7634-421-6, 63–71.
- Opsahl, Toril. 2002b. “Jeg bare: Hæ?! Hva skjedde her da?” – en studie av de kommunikative funksjonene til diskurspartikkelen bare i et ungdomsspråkmateriale. Upublisert hovedoppgave i nordisk språk, Universitetet i Oslo.
- Opsahl, Toril og Jan Svennevig. 2007. “Må ha det. Bare må ha det.” Bare som pragmatisk partikkel i samtale. I *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 25-1, 29–55.
- Opsahl, Toril. 2009. Wolla I swear this is typical for the conversational style of adolescents in multiethnic areas in Oslo. *Nordic Journal of Linguistics* (Special issue: Sociolinguistics) Volum 32 (2), 221–244.
- Opsahl, Toril & Svennevig, Jan. 2012. – Og vi bare sånn “grattis”! Sitatmarkørene *bare* og *sånn* i talespråk, I: Hans-Olav Enger; Jan Terje Faarlund & Kjell Ivar Vannebo (red.), *Grammatikk, bruk og norm. Festskrift til Svein Lie på 70-årsdagen, 15. april 2012*. Novus Forlag, 219–236.

- Opsahl, Toril. 2017. –'Vel' er vel vel, vel? –Vel, vel, I: Bjørghild Kjelsvik; Christian-Emil Smith Ore; Lars Sigurdsson Vikør; Åse Wetås & Dagfinn Worren (red.) *Målreising og morsmålsdokumentasjon. Heidersskrift til Oddrun Grønvik ved 70-årsleitet*. Novus Forlag, 213–228.
- Potts, C., 2005. *The Logic of Conventional Implicatures*. Oxford: Oxford University Press.
- Potts, C., 2007. The expressive dimension. *Theoretical Linguistics* 33, 165–197.
- Schegloff, Emanuel A. 1981. Discourse as an interactional achievement: Some uses of «uh huh» and other things that come between sentences. I D. Tannen (red.) *Analyzing Discourse: Text and Talk*. Washington DC: Georgetown University Press, 71–93.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schiffrin, Deborah. 1987. *Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schourup, L.C., 1999. Discourse markers. *Lingua* 107, 227–265.
- Solberg, Torgerd Kristin. 1990. *Modalpartikler i norsk*. Hovedoppgave, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Solberg, Torgerd Kristin. 1991. Modalpartikler i norsk. *Norskraft* 69, 1–101.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson. 1995. *Relevance*. 2nd ed. Oxford: Blackwell.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson. 2015. Beyond Speaker's Meaning. *Croatian Journal of Philosophy* XV(44), 117–149.
- Svennevig, Jan 2001 "Ja, jo and nei initiating responses to wh-questions in Norwegian". H. Vater & O. Letnes (red.) *Modality and more*. (Fokus, Linguistisch-Philologische Studien). Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 143–165.
- Svennevig, Jan 2007 "Ikke sant" as a response token in Norwegian conversation. Nilsen, Randi-Alice, Nana Aba Appiah Amfo & Kaja Borthen (red.) *Interpreting Utterances. Pragmatics and Its Interfaces. Essays in Honour of Thorstein Fretheim*. Oslo: Novus, 175–189.
- Svennevig, Jan. 2008. *Ikke sant* som respons i samtale, I: Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (red.), *Språk i Oslo. Ny forskning omkring talespråk*. Novus Forlag, 127–128.
- Svennevig, Jan. 2009. *Språklig samhandling – Innføring i kommunikasjons-teori og diskursanalyse*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Damm AS.

- Svennevig, Jan. 2012. “og jeg bare hallo liksom” Diskursmarkøren *hallo* i samtale. *Språk och interaktion* 3, 157–174.
- Svennevig, Jan. 2014. “Det er nå trivelig der innpå, da”. *Nå* – en diskursmarkør i tilbakegang. I Janne Bondi Johannessen & Kristin Hagen (red.) *Språk i Norge og nabolanda. Ny forskning om talespråk*. Novus Forlag. 4. Kapittel, 291–314.
- Svennevig, Jan & Hasund, Ingrid Kristine. 2018. Uformelt talespråk. I Brit Kirsten Mæhlum (red.) *Praksis. Norsk språkhistorie II*. Novus Forlag. Kapittel 2, 119–162.
- Tenfjord, Kari. 2004. ASK – A Computer Learner Corpus. I Peter Juel Henriksen (red.) *CALL for the Nordic Languages. Tools and Methods for Computer Assisted Language Learning*. København: Copenhagen Business School 2004, 147–158.
- Thurmair, Maria. 1989. *Modalpartikeln und ihre Kombinationen*. Tübingen: Niemeyer.
- van Dommelen, Wim, Thorstein Fretheim & Randi Alice Nilsen. 1998. The perception of boundary tone in east Norwegian. I Werner, Stefan (red.): *Nordic Prosody: Proceedings of the VIIIth Conference, Joensuu 1996*, 73–86.
- Waltereit, Richard. 2001. Modal particles and their functional equivalents: A speech-act-theoretic approach. *Journal of Pragmatics* 33, 1391–1417.
- Wharton, Tim. 2003. Interjections, language and the ‘showing-saying’ continuum. *Pragmatics and Cognition* 11, 39–91.
- Wharton, Tim. 2009. *Pragmatics and Non-Verbal Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, S. 1989. Backchannels across cultures: A study of Americans and Japanese. *Language in Society* 18 (1), 59–76.
- Wilson, Deirdre and Sperber, Dan. 1993. Linguistic form and relevance. *Lingua*, 1–25.
- Wilson, Deirdre. 2011. The Conceptual-Procedural Distinction: Past, Present and Future. V. Escandell-Vidal, M. Leonetti og A. Ahern (red.) *Procedural Meaning: Problems and Perspectives* (Current Research in the Semantics/Pragmatics Interface). Emerald Group Publishing, 3–31.
- Wilson, Deirdre. 2016. Reassessing the conceptual-procedural distinction. *Lingua*, vol. 175-175, 5–19.

- Yngve, Victor H. 1970. On getting a word in edgewise. *Papers from the Sixth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society*. Chicago Linguistic Society, Chicago, IL, 567–578.
- Zeevat, Henk. 2006. A dynamic approach to discourse particles. I Fischer, K. (red.) *Approaches to discourse particles*. Oxford: Elsevier, 133–148.
- Zimmermann, Malte. 2011. Discourse Particles. I von Stechow, P. og Maienborn, C. (red.) *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*. (Handbooks of Linguistics and Communication Science, vol. 33/2). Berlin: De Gruyter Mouton, 2012–2038.

Summary

In this introduction the terms *pragmatic particle* and *pragmatic marker* are introduced and defined, along with some commonly assumed sub categories of pragmatic markers. The text presents scientific literature about Norwegian pragmatic particles and points out some main theoretical approaches to pragmatic particles internationally. The introduction also presents each article in the issue, with a focus on the article's specific contribution to the ongoing research on pragmatic particles.

Kaja Borthen
Professor i lingvistikk
Institutt for språk og litteratur
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Dragvoll
NO-7049 Trondheim
kaja.borthen@ntnu.no

“Æ e trønder, æ, sjø!” Den pragmatiske partikkelen *sjø* i midt-norske dialekter

Åshild Søfteland og Kaja Borthen

Sjø er ein pragmatisk partikkel som har sitt primære bruksområde i trønderske dialekter. Med utgangspunkt i spontantaledata frå Nordisk dialektkorpus analyserer vi bruken av *sjø* både geografisk, semantisk og pragmatisk. Ved hjelp av det relevansteteoriske rammeverket forklarar vi korleis semantikken til *sjø* kan gi opphav til ulike kommunikative effektar i ulike kontekstar, og korleis desse ulike tolkingane kan henge saman. Ytringar med *sjø* kan bl.a. vere forklarande eller stadfestande, og ansiktsbevarande eller ansiktstrugande, men dei vil i alle tilfelle støtte opp om eit saksforhold som er kontekstuel tilgjengeleg, enten eksplisitt eller implisitt.

Nøkkelord: Pragmatisk partikkel; det trønderske dialektområdet; korpuslingvistikk; relevanst teori

1 Innleiing¹

I denne artikkelen skal vi mellom anna skildre geografisk utbreiing, syntaktiske mønster og pragmatiske bruksmåtar for den pragmatiske partikkelen *sjø* i norsk talespråk, med utgangspunkt i data frå Nordisk dialektkorpus (Johannessen et al. 2009). Nokre døme på bruken av *sjø* er lista opp i (1).

- (1) a. får prøve å legge han på magen da for da kan det godt hende han sovnar **sjø**
 b. A: det er lett å bli blind på pengane
 B: ja det er det **sjø**
 c. nei eg skal på folkehøgskule eg **sjø**

1. Tusen takk til Aleksander Eidsmo, Christoph Unger og Signe Rix Berthelin, som har kommentert tidlege versjonar av artikkelen. Spesielt stor takk til fire anonyme fagfellar som gav svært nyttige innspel til artikkelen.

Som vi skal sjå seinare i artikkelen, kan *sjø* føre til ei rekke ulike tolkingar i ulike kontekstar. Det primære forskingsspørsmålet vårt er kva ordet *sjø* tyder i seg sjølv, altså kva for semantikk ordet har. Men skal analysen vere overtydande, må denne semantikken kunne forklare dei pragmatiske effektane vi finn for dei døma vi har samla inn. Denne artikkelen vil derfor i stor grad handle om tolking og pragmatikk.

Ordet *sjø* bidrar ikkje til sanningsvilkåra i ei ytring; til dømes skildrar kvar av dei tre ytringane i (1) ein og same situasjon i verda utan omsyn til om *sjø* er til stades eller ikkje. *Sjø* skildrar ikkje konkrete aspekt ved verda, men hintar om implisitte tolkingar som gjeld relasjonar mellom talar, tilhøyrar, innhaldet i ytringa og diskursen elles. Ordet tilhøyrer derfor kategorien *pragmatisk partikkel*.

Den pragmatiske partikkelen *sjø* er primært i bruk i trønderske dialektar og tilgrensande målområde (sjå seksjon 2), men verkar vere godt kjend i resten av landet som eit målmerke frå dette dialektområdet. Det er truleg bakgrunnen for at *sjø* er mykje omtalt på internett, i bloggar og liknande. Her er nokre døme:

- (2) a. **Grunnkurs i trøndersk:** “Husk at alle setninger (unntatt spørsmål) skal avsluttes med ‘sjø’”. (Dette er en forkortelse for “skjønner du”). Eksempel: “Æ e trønder æ, sjø!”
- b. **Trøndersk ABC:** “Ordet har ingenting med havet eller noe annet vått å gjøre. ‘Sjø’ brukes utelukkende for å legge ekstra kraft bak et utsagn.”
- c. **Innføring i trøndersk:** “Det brukes for å legge ekstra kraft bak et utsagn. Du må bare vende deg til at ordet blir brukt hele tiden og ofte helt uten sammenheng.”
- d. **Godt å vite om trøndere:** “Noe trønderne også hater er folk som overdriver bruken av ordet ‘SJØ’. Ja, visste jeg det ikke, du trodde vel at alle trøndere sier ‘SJØ’ etter hver setning du også som alle andre. Men saken er at trønderne bor faktisk ikke på et stort blått hav heller!”

Vi ser her at fleire hevdar at ordet er forsterkande, gir ekstra kraft, og at det kan bli nytta nesten overalt. Det ser òg ut til at den folkeetymologiske tolkinga er at *sjø* kjem frå ‘skjønner du’. Seinare i artikkelen skal vi foreslå ein semantikk for ordet som skil seg frå det som står her, men som samtidig kan forklare kvifor folk oppfattar ordet på denne måten.

Den folkeetymologiske tolkinga av det historiske opphavet til *sjø* er ikkje rett. Som det står i Norsk Ordbok – ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet (u.å.), er *sjø* ein uttalevariant av *ser du*. Oppslagsordet *ser-du* (interjeksjon) blir definert slik:²

- (3) **Definisjon av *ser-du* i Norsk Ordbok (u.å.)**
 tillegg etter setning der ein har forklart noko el lagt fram fakta,
 (inn)ser du, skjønar du; nemleg, absolutt; må vita

To av døma som blir gitt i dette oppslaget, er desse:

- (4) a. æ bærre tull da **sjø**
 b. e' ha fått så klent et handlag, **sjø**, ette den damseilassen

Det er også to eigne oppslagsord *sjø* (adverb) og *sju* (adverb) med tilvising til *serdu*. Utover det som står i Norsk Ordbok, verkar det ikkje vere gjort større forskingsarbeid på den pragmatiske partikkelen *sjø* i norsk.

I neste seksjon (seksjon 2) presenterer vi det empiriske datamaterialet vi har lagt til grunn for denne artikkelen og korleis vi har søkt det opp, og vi viser kor i landet folk nyttar *sjø* og liknande uttalevariantar. I seksjon 3 legg vi fram dei syntaktiske distribusjonsmønstra til *sjø*. Dei pragmatiske bruksmåtene og semantikken til *sjø* er tema i seksjon 4. Som nemnt, påverkar ikkje *sjø* sanningsvilkåra til ei ytring, men hintar om implisitte tolkingar. I analysen trengst det derfor analysemåtar for å skildre ikkje-sanningsfunksjonell betydning og utleiing av implisitt meining, noko ein finn i relevansteorien (Sperber & Wilson 1986/1995). Dette er temaet i seksjon 5. I seksjon 6 analyserer vi ein del autentiske ytringar med *sjø*. Vi forklarar effektar av *sjø* i lys av den spesifikke semantikken vi har foreslått og pragmatiske prinsipp som gjeld tolking av ytringar meir generelt. Vidare forklarar vi tilsynelatande kontradiktoriske trekk ved *sjø*, og drøftar kvifor *sjø*, på lik linje med mange andre pragmatiske partiklar, blir oppfatta som eit “forsterkande” ord. Seksjon 7 samanfatar artikkelen.

---

2. Ifølge Arnold Dalen (p.k.) er høflegheitsforma *sji* frå *ser De* dokumentert i Nord-Trøndelag som ein variant av *sjø*. Det stør opp om at *sjø* har det historiske opphavet sitt i ‘ser du’.

2 Datamaterialet

2.1 Om spontantalematerialet og søk i korpuset

Analysane i denne artikkelen er baserte på spontantaledata frå Nordisk dialektkorpus. Dette korpuset består av opptak gjort kring 2005–2010, av ca. 400 personar frå heile landet.³ Informantane er både eldre og yngre, menn og kvinner. Hovudmaterialet er samtaler der informantane frå same målepunkt (opptaksstad) snakkar saman to og to, i tillegg til intervju med ein feltarbeidar. Spontantalen er transkribert og lenka til lyd og bilde. Materialet er også automatisk lemmatisert og tagga for ordklasse og bøyingsform. Transkripsjonen er lyd nær, basert på vanleg alfabet, og denne er også semi-automatisk omsett til ortografisk bokmål. Det er mogleg å søke i begge transkripsjonsstandardane.

Etter søk i korpuset har vi funne rundt 400 døme på bruk av den pragmatiske partikkelen *sjø*.⁴ Desse har vi komme fram til gjennom to typar korpusøk: (i) Søk etter ord med stavemåten *sjø* i den ortografiske transkripsjonen, og (ii) søk etter ulike uttalevariantar av *sjø* i den lyd nære transkripsjonen. I over $\frac{3}{4}$ av dei 400 treffa blir ordet uttalt *sjø*. Den vanlegaste uttalen utover dette er *sje* og *sju*. I tillegg finst det døme med *sji*, *sjå*, *sj*, *su* og *sø*. Som oftast er desse uttalevariantane omsette til *sjø* i den ortografiske transkripsjonen, med berre få unntak. Døme (5) viser dei to transkripsjonsstandardane parallellstilt i eit tilfelle der ortografisk *sjø* er ei omsetting frå uttalevarianten *sje*:

- (5) a. ja æ he verri er å kjika sje (Inderøy, lyd nær transkripsjon)
 b. ja jeg har vært der og kikka sjø (Inderøy, ortografisk transkrip.)

I artikkelen presenterer vi dei aller fleste døma i ei lett tilpassa form, med stor bokstav og punktum (men lite anna teiknsetting), og på nynorsk sidan dette er språket elles i teksten. Vi har òg fjerna nølelydar, pausemarkeringar og gjentakningar så lenge desse trekka ikkje er viktige for å tolke ytringa med *sjø*. Dersom

---

3. Vi har avgrensa alle søk til *country: Norway* og *rec (year): 2000–2013*. Dermed brukar vi t.d. ikkje opptak frå det eldre Målførearkivet.

4. Søk på ortografisk *sjø* i alle opptak frå Noreg etter år 2000 gir 425 treff. Av desse har 27 tydinga 'hav, vatn'. Dei andre 398 treffa er pragmatiske partiklar, inkludert eit par metaspråklege kommentarar, av typen "I trøndersk sier vi *sjø*". I prosessen med å sortere dei to leksema er det inga tvitydighet. Substantivet *sjø* og den pragmatiske partikkelen *sjø* blir bruka i forskjellige syntaktiske posisjonar og kontekstar, og har også ofte forskjellige uttale. Den pragmatiske partikkelen er alltid trykklett og har kort vokal; substantivet er ofte uttalt med trykk, og har da lang vokal.

konteksten likevel skulle vere uklår, kan lesaren søke opp dømet i Nordisk dialektkorpus for å lytte til opptaket (Johannessen et al. 2009).

Sidan *sjø* (og liknande uttalevariantar) blir rekna som utvikla frå sambandet *ser-du* (jf. Norsk Ordbok u.å.) har vi gjort egne søk på denne kombinasjonen av verb og pronomen bruka som pragmatisk markør. (6) viser eit eksempel på denne varianten:

(6) Ja nei jeg jobba her i fjor, *ser du*. (Lardal)

Vi har funne ein god del eksempel av denne typen, frå ulike landsdelar.⁵ Vi har også gjort egne søk på uttalevarianten *se*, som truleg er mest allment kjent som dialektform i Østfold, men som også ser ut til å ha dekt eit større område på Austlandet. (7) viser eitt av rundt 15 døme i korpuset på denne varianten:

(7) Nei så jeg håper ho får litt hygge av det for ho fikk en fin gitar til jul, *se*. (Aremark)

Ut frå den historiske utviklinga er det grunn til å tru at både *ser-du* og *se* har liknande semantiske og pragmatiske eigenskapar som *sjø*, men av plassomsyn, og fordi datamaterialet er relativt lite, vil vi ikkje studere bruken av desse formene vidare i denne artikkelen. Utvalet av eksempel vidare er dermed avgrensa til *sjø*-nære former (*sjø*, *sje*, *sju*, *sjå*, *sji*, *sø*, *sj*). Det å avgjere om dei resterande uttalevariantane av etterstilt *ser du* har nøyaktig dei same bruksmåtane som *sjø*, overlèt vi med andre ord til seinare forskning.

2.2 Geografisk utbreiing, språkbrukarar og register

I Nordisk dialektkorpus er bruk av den pragmatiske partikkelen *sjø* (i ortografisk transkripsjon) registrert på målepunkta i Kart 1 (med blå nål):

Partikkelen er i bruk på alle dei 12 målepunkta i Trøndelag. Dei stadene der *sjø* er mest frekvent, er Oppdal og Fosen (Bjugn/Skaugdalen/Stokkøya) i Sør-Trøndelag og Inderøy og Meråker i Nord-Trøndelag. Det finst òg ein god del treff i Gauldal, Røros, Selbu og Trondheim (Sør-Trøndelag), Lierne og Namdalen (Nord-Trøndelag), Surnadal, inkl. Todalen (Møre og Romsdal) og Alvdal og Dalsbygda (Hedmark). I tillegg er det nokre få døme frå Aure og Bud (Møre og Romsdal), frå Kirkesdalen (Troms) og Sylling (Buskerud). Dei

5. Det vanlegaste, spesielt på Austlandet, er at kombinasjonen *ser du* blir uttalt /'seru/, men det finst også mange døme på /'sedu/ og /'jedu/.

fleste treffa ligg altså innanfor fylkesgrensene til Nord- og Sør-Trøndelag eller i tilgrensande område i sørvest og søraust.

Kart 1: *Sjø* i Nordisk dialektkorpus (ortografisk transkripsjon)

Sjølv om vi berre kan dokumentere at *sjø* blir bruka på dei stadane der det faktisk er gjort opptak, er det rimeleg å anta at dette er ein reell geografisk representasjon for denne pragmatiske partikkelen i dette området av landet. Kart 1 talar med andre ord for at *sjø* blir bruka i det trønderske målområdet, slik dette målområdet er definert i bl.a. Mæhlum & Røyneland (2012). Funna er òg i samsvar med, og utfyller, det som står om *sjø* (og målføreformene *sj*, *sji*, *sju* og *sjv*) i Norsk Ordbok (u.å.). I Norsk Ordbok er desse formene registrerte på fleire stader i Trøndelag, i tillegg til Sunndalen (Nordmøre).

Treffa på Kart 1 frå Sylling i nærleiken av Oslo skil seg ut geografisk sett. Eitt av døma frå Sylling er truleg ein spøk, i form av ein parodi på trøndersk. Den unge guten i informantgruppa har nyleg vore eit år i militæret i Trøndelag, nærare bestemt i Rissa. Informantane snakkar om ulike stader i Noreg der dei har vore, og den unge guten seier at han har vore i Rissa før. Han utdjupar med ytringa i (8) (lydnær transkripsjon). Siste del av ytringa har trøndersk intonasjon.

(8) jæ var i Ressa komune i føssjteganngstjenest'n **sjø** (Sylling)

Samtidig har den eldre mannen frå Sylling to ytringar med setningsfinalt, trykklett *sjø* som verkar heilt autentisk, så det er også mogleg at *sjø* finst som ein pragmatisk partikkel i dialekten. Vi har likevel valt å sjå bort frå desse døma i vår analyse, sidan det er få døme på *sjø* i dette området og sannsynleg at ordet er nytta i parodi.

Det andre avvikande målepunktet på Kart 1 er Kirkesdalen i Målselv kommune i Troms. Denne kommunen blir normalt rekna til det austlandske dialektområdet fordi språket har bore klart preg av tidlegare tilflytting frå Østerdalen. Sidan den pragmatiske partikkelen *sjø* også er i bruk i bl.a. Alvdal, er det sannsynleg at også dette dialektmerket blei med på flyttelasstet, men sidan det ikkje kan verifiserast, ekskluderer vi også desse (få) døma frå dei vidare analysane i artikkelen.

Korpussøka i Nordisk dialektkorpus gir ikkje berre informasjon om geografi, men òg om alder og kjønn på dei personane som nyttar *sjø*. Alle dei autentiske døma vi presenterer seinare i artikkelen, vil ha ein informantkode etter seg. Informantkoden etter det geografiske namnet står for eldre mann (*gm*), eldre kvinne (*gk*), yngre mann (*um*), og yngre kvinne (*uk*).⁶

Totalt er det 61 informantar i korpuset som brukar *sjø* (frå det trønderske målområdet og omegn), og av desse er det 31 menn og 30 kvinner, 32 eldre og 29 yngre. Vi ser altså at litt fleire eldre informantar enn yngre er representert, men meir påfallande er det at dei eldre som nyttar *sjø*, nyttar ordet meir frekvent enn dei yngre. Om lag sju av ti døme med *sjø* er ytra av ein av dei eldre informantane.⁷ Men der partikkelen er mest frekvent, er han også mykje bruka av

6. I korpuset er normalt dei 'eldre' informantane over 50 år, og dei 'yngre' mellom 18 og 30 år.

7. Sjølv om dei eldre informantane her også står for ein større del av tekstmengda (55 % mot 45 %), er det ein klar tendens at dei eldre som nyttar *sjø*, nyttar ordet oftare enn dei unge i dette materialet. Dei unge informantane står for 120 relevante døme på 124 683

dei yngre. På målepunktet Trondheim er han berre bruka av dei to unge informantane, ikkje av dei to eldre.

Når det gjeld språkleg register, har vi berre døme på at *sjø* blir bruka i samtaler, i og med at Nordisk dialektkorpus er bygd opp av transkriberte samtaler.⁸ Søk i skriftspråklege korpus stadfestar at *sjø* er eit ord som er knytt til munnleg register. I Leksikografisk bokmålskorpus, som er eit balansert skriftspråkskorpus på ca. 100 millionar ord, finn vi berre 6 døme på *sjø*, alle i direkte tale (Knudsen og Fjeld, 2013). Til samanlikning finn vi altså 398 døme på 2 millionar ord i Nordisk dialektkorpus, eller 393 døme på 310 000 ord på dei 18 aktuelle målepunkta. Vi har òg funne *sjø* i samtalenært skriftspråk, som på internett, men for det siste har vi berre gjort ei svært avgrensa undersøking (jf. sitata i (2)).

3 Syntaktiske mønster

I datamaterialet vårt har vi berre funne døme på *sjø* i setningar med deklarativ ordstilling, som i (9) nedanfor.

- (9) a. Det er lange aude strekningar der nedover **sjø**. (Oppdal-gm)
 b. Så vi kraup nå oppunder magen på n **sjø**. (Røros-gk)
 c. Nå ja nei det blir topp det **sjø**. (Skaugdalen-um)

Dette tyder på at *sjø* er uakseptabelt både i interrogative, imperative og eksklamative setningsstrukturar:

- (10) a. Du må komme hit, *sjø*.   Deklarativ
 b. *Kom hit, *sjø*!   Imperativ
 c. *Kjem du hit, *sjø*?   Interrogativ
 d. *Så flink du er, *sjø*!   Eksklamativ

Vi har heller ikkje funne døme på *sjø* i underordna setningar.

---

token, altså omtrent eitt *sjø* per 1 000 ord medan dei eldre står for 273 relevante døme på 155 366 token, som vil seie nesten to *sjø* per 1 000 ord.

8. 'Samtaler' er hovudsakleg situasjonar der informantane snakkar saman to og to frå same målepunkt, men det er også intervju med feltarbeidar ein og ein. Totalt 73 tilfelle av 393 (19 %) er frå intervju.

Sjølv om dei setningane *sjø* modifierer, må vere deklorative, er det ikkje eit krav at dei må ha full setningsstruktur. Fleire av *sjø*-ytringane i korpuset er ufullstendige setningar eller setningsfragment, som i (11).

- (11) a. Ja dialekt det **sjø**. (Meråker-gm)
 b. Ja Færbygdene òg **sjø**. (Meråker-gk)
 c. Kjøle populært ja **sjø**. (Gauldal-uk)
 d. Dialekt **sjø** det òg [latter]. (Meråker-gk)

Når *sjø* kjem etter ei ufullstendig setning eller eit fragment, som i desse tilfella, har fragmentet påstandsinnhald (proposisjonelt innhald) på lik linje med ei setning. Det vil seie at fragmentet viser til eit saksforhold og at ytringa i prinsippet kan vurderast som sann eller usann i den aktuelle situasjonen. I (12) ser vi nærare på eitt av døma.⁹

- (12) I: Kor den går hen grensa mellom dei som seier "Grens'n" og "Grensa"?
- A: Nei det er, eg har ikkje høyrte dei har sagt [uforst.] Grens'n heller, så det er vel oppi her antakeleg. (Meråker-gm)
- B: Eg trur nå Færbygdene dei seier "Grinsa". (Meråker-gk)
- A: Ja (uforst.) dialekt det (uforst.) **sjø**. (Meråker-gm)
- B: Dialekt **sjø** det òg [latter] (Meråker-gk)

I denne konteksten kan vi gå ut frå at den siste ytringa til B, *dialekt sjø det òg*, er meint å uttrykke det proposisjonelle innhaldet 'Uttalen *grinsa* er ein dialektvariant av ordet *grensa*.' Så sjølv om *sjø* ikkje alltid er plassert etter ei heil setning, ser det ut til at ordet må opptre i ei ytring med proposisjonelt innhald.

Sjø opptre som regel til slutt i ei ytring, men vi finn òg mange tilfelle der ytringa held fram etter at *sjø* er uttalt:¹⁰

- (13) a. Må prøve å få til ein konsert **sjø** ein stad. (Bjugn-gk)
 b. Vi brukar å ha eit sånt julestykke da **sjø** som vi set opp som heiter "En verden full av nisser" (Gauldal-uk)

9. 'I' står for Intervjuar. 'A' og 'B' står for to samtalepartnarar frå same målepunkt.

10. Truleg spelar intonasjonen ei rolle i desse døma. Etter det vi kan vurdere, nyttar informantane intonasjon for å vise at segmentet som kjem etter *sjø* høyrer til den same intonasjonseininga (og informasjonseininga) som materialet rett føre *sjø*.

- c. Eg angrar faktisk litt på det sjølv **sjø** at ikkje eg har komme meg ut av bygda berre for å prøve noko nytt. (Alvdal-uk)
- d. Nei han sa det **sjø** at han håpa at du heldt ordet ditt om at du skulle ha fest for alle dei som har vore med og hjelpt til. (Oppdal-uk)
- e. A: Herregud det er russetid snart! (Surnadal-uk)
 B: O, gler meg, gler meg ja. (Surnadal-uk)
 A: Sjukt, kva, ni dagar nå. (Surnadal-uk)
 B: Mm neste fredag **sjø** brakar det laus. (Surnadal-uk)

Sjølv om *sjø* ikkje står setningsfinalt i desse døma, står ordet heller ikkje i midtfeltet i setninga. *Sjø* står her på plassar i setninga der det er naturleg med apposisjonar. I dei fleste døma i (13) blir det proposisjonelle innhaldet i ytringa først klart når heile ytringa er tolka, men også her finn vi *sjø* i ytringar med proposisjonelt innhald. Den appositive plasseringa til *sjø* framhevar den delen av ytringa som kjem føre *sjø*.

I sum ser vi altså at den pragmatiske partikkelen *sjø* plasserer seg som eit appositivt eller høgreadjungert adledd til ei deklarativ hovudsetning eller eit tilsvarende setningsfragment med proposisjonelt innhald.¹¹

4 Pragmatiske funksjonar og semantisk betydning

Vi har nå sett kor i landet ein brukar *sjø* og i kva for syntaktiske posisjonar ordet kan plasserast. Men kva kommuniserer ein i ei ytring med *sjø*? Kva pragmatiske funksjonar har ordet, og kva tyder ordet i seg sjølv? I dei neste seksjonane vil vi presentere døme som syner korleis *sjø* fungerer i ulike situasjonar. I 4.4 argumenterer vi for at dei mønstera vi finn kan samanfatast i ein semantikk for *sjø*.

Metoden vi har nytta for å vurdere funksjonen til *sjø* basert på korpusdata, er den same som er drøfta meir inngåande i Borthen & Knudsen (2014). Kort fortalt har vi sett på kva som kjenneteiknar dei situasjonane og ytringane der *sjø* blir nytta i korpuset, og vi har konsultert den språklege intuisjonen vår for å vurdere kva som blir kommunisert i *sjø*-ytringane samanlikna med tilsvarende (hypotetiske) ytringar utan *sjø*. I tillegg har vi gjennomført ei spørjeundersøking med 20 trønderske informantar for å etterprøve intuisjonane våre. Etersom re-

11. Vi har valt ei mest mogleg teori-uavhengig skildring av syntaksen til *sjø*, men sjå Vangsnes (2008) for ei syntaktisk analyse av venstre- og høgreperiferien i skandinavisk. Det følger av analysen til Vangsnes at *sjø* vil vere assosiert med CP-domenet.

sultata frå spørjeundersøkingane berre gjeld nokre få døme, presenterer vi desse resultatane i fotnotar for dei døma det gjeld. I denne artikkelen er det i hovudsak resultatane frå korpusundersøkinga som ligg til grunn for analysen.¹²

4.1 Forklaring og grunngeving

I Norsk Ordbok (u.å.) står det at *sjø* mellom anna blir bruka etter setningar der ein har forklart noko. Dette stemmer godt med mange av døma frå korpusundersøkinga vår. (14) er eit døme på denne bruken av *sjø*.

- (14) A: Så trenar du nå du? (Gauldal-um)
 B: Ja nei eg har sånn problem med knea **sjø**. (Gauldal-uk)

I (14) brukar person B *sjø* i ei ytring som seier at B har problem med knea sine. Dette er ei utdjuping av, og forklaring på, kvifor ho svarar *nei* på A sitt spørsmål om ho trenar nå, for dersom ein har mykje vondt i knea følger det at ein truleg ikkje trenar. Intuitivt antydar *sjø* både at ytringa *Eg har sånn problem med knea sjø* er ei forklaring eller grunngeving for svaret B gir, og at innhaldet i ytringa er noko tilhøyraren kanskje ikkje var klar over og bør merke seg.¹³

Også i (15) representerer *sjø*-ytringa ei forklaring.

- (15) A: Kva gjorde du etter det da, var det tok du noko arbeid? (Inter-
 vjuar)
 B: Nei eg gjorde ikkje det til å begynne med *sjø* for eg var heime med ungane. Det var ikkje noko barnehage eller noko sånn åt ungane da **sjø**. (Røros-gk)

12. Spørjeundersøkinga blei distribuert elektronisk til 20 trønderske informantar. Informantane blei bedne om å samanlikne døme på bruk av *sjø* i kontekst med dei same ytringane utan *sjø*, og å ta stilling til om dei var 'einig' eller 'ueinig' i seks utsegner om effekten av *sjø*. Tre av utsegnene for kvart eksempel var tolkingar som andre pragmatiske partiklar legg til rette for, medan tre av utsegnene var effektar vi rekna som sannsynlege for *sjø*: 1) Med *sjø* blir det tydelegare at personen kjem med ei forklaring (eller stadfesting); 2) med *sjø* antydar talar at tilhøyrar kanskje ikkje var klar over innhaldet i ytringa; og 3) med *sjø* forsterkar talar utsegna si. Informantane kunne òg legge til andre kommentarar. Spørjeundersøkinga blei gjennomført i 2016.

13. 16 av 20 trønderske informantar var einige i at B si ytring i (14) blei meir tydeleg ei forklaring når *sjø* var til stades enn når *sjø* ikkje var til stades. 18 av 20 informantar var einige i at *sjø* hadde ein forsterkande effekt, og 17 av 20 var einige i at *sjø* antydar at A ikkje var klar over at B hadde problem med knea. Dei same informantane avviste andre hypotetiske effektar av *sjø*.

B svarar nektande på om ho jobba på eit visst tidspunkt, og utdjuvar seinare – i ei ytring med *sjø* – at det ikkje eksisterte barnehagar da B hadde små ungar. Det at *sjø* er til stades gjer det tydelegare enn elles at ytringa skal tolkast som ei forklaring på kvifor B ikkje jobba, og som noko tilhøyraren kanskje ikkje visste om.

I (16) er det som blir forklart med *sjø*-ytringa ikkje direkte tilgjengeleg i ytringa rett føre.¹⁴

- (16) A: Det er så bra å vere i Praha, det er konsertar vi kan gå på heile tida! (Bjugn-gk)
 B: (Jasså. Ja vel.) Var det kjente artistar der, eller? (Bjugn-gm)
 A: Nei det var det vel ikkje da vi var der nei, men det har ikkje så mykje å seie det **sjø**. (Bjugn-gk)

I (16) seier person A først at det er bra å vere i Praha. Person B prøver å finne ut kva som var bra med Praha, og spør om det var kjente artistar der. A svarar at det ikkje var det, og legg til *men det har ikkje så mykje å seie det, sjø*. Innhaldet i denne *sjø*-ytringa forklarar ikkje innhaldet i ytringa føre (kvifor det ikkje var kjente artistar i Praha), men heller kvifor A syntest det var bra å vere i Praha trass i at det ikkje var kjente artistar der. Med andre ord, det som *sjø*-ytringa forklarar er ikkje direkte nemnt i ei tidlegare ytring; *sjø*-ytringa forklarar noko som følger frå fleire tidlegare utsegner. I tillegg er det tydeleg at innhaldet i *sjø*-ytringa er ny informasjon for tilhøyraren og blir presentert som nettopp det.

I dei føregåande døma er det som blir forklart med *sjø*-ytringa nettopp kommunisert direkte eller indirekte i samtala, og *sjø*-ytringa opptreir etter eit svarord, men slik treng det ikkje alltid vere. I (17) er innhaldet i *sjø*-ytringa ei forklaring på noko uventa som skjer i opptakssituasjonen.

- (17) [*Informanten ammar babyen sin under intervjuet. Plutseleg stoppar ungen og kikkar opp*]
 Eg trur folk har meir dårleg tid nå enn før. Eg trur det. Mm. Du må ete nå.
 [*latter*] Begynner å bli nysgjerrig, **sjø**. (Alvdal-uk)

14. Samtala som er vist her, er ein forkorta versjon av ein lengre passasje informantane har om temaet.

Det at ungen begynner å bli nysgjerrig, blir lagt fram som ei forklaring på kvifor babyen stoppar å ete og kikkar opp. Meir generelt er det slik at *sjø* ikkje legg restriksjonar på *korleis* det som blir forklart eller grunnlagt er tilgjengeleg for tilhøraren. Det kan til dømes ha vore nemnt med eit svarord, ha vore nemnt med ei setning, berre antyda, eller det kan vere noko som kan observerast i dei fysiske omgivingane. Det einaste som krevst, er at tilhøraren er i stand til å slutte seg til kva *sjø*-ytringa skal forklare eller grunnlagi.

4.2 Stadfesting

Ut frå dataa i den førre seksjonen ser vi at *sjø* kan bli nytta ved utdjupande forklaring eller grunngeving, særleg etter eit svarord, og at ordet antydar at tilhøraren kanskje ikkje var klar over innhaldet i ytringa frå før. Men dette er ikkje den einaste bruksmåten for *sjø*. I korpuset vi har undersøkt, finn vi mellom anna følgande døme:

- (18) a. A: Ja er han yrkesfiskar? (Skaugdalen-gm)
 B: Ja han er det **sjø**. (Skaugdalen-gk)
- b. B: Ja men det blir nå bingo på skulen nå da.
 (Skaugdalen-uk)
 A: Blir det det? (Skaugdalen-um)
 B: Ja blir det **sjø**. (Skaugdalen-uk)
- c. [Om gauper i området]
 A: Dei skaut visst nokså mange trur eg. (Inderøy-gk)
 B: Ja dei gjorde det **sjø**. (Inderøy-gm)
- d. [Om feltarbeidarane]
 A: Nei vi er da vel nøydd om å vente til dei kjem inn.
 (Inderøy-gm)
 B: Ja må vel det **sjø**. (Inderøy-gk)

I døma ovanfor blir ikkje *sjø* nytta i forklaringar, men i ytringar som *stadfestar* noko som tilhørarar nettopp har spurt om eller antyda, og som talar har svara stadfestande *ja* eller *nei* på. Tilhøraren er litt usikker, og den som ytrar seg med *sjø* gjer det tydeleg både med svarordet *ja/nei* og med *sjø*-ytringa at hen kan stadfeste det den andre var usikker på. Vi såg òg eit slikt eksempel i (15), der den første bruken av *sjø* er stadfestande medan den neste er forklarande. Intonasjonsfraseringa i desse døma vil typisk være med polaritets-fokus, altså fokal aksent på tempusverbet i setninga, som i *Ja, han ER det sjø* (sjå omtale av polaritetsfokus i norsk i t.d. Fretheim 1992; Nilsen 1992). Dette er ei intona-

sjons-frasering som viser at den einaste nye informasjonen i ytringa er den positive polariteten, altså det at talaren stadfestar at hen meiner at ytringa er sann.

På same måte som i tidlegare døme blir innhaldet i *sjø*-ytringane i (18) presentert som noko som tilhøyraren ikkje nødvendigvis visste eller var sikker på. I ytringane i (19) ser det derimot ut til at talar og tilhøyrar sit inne med nøyaktig den same kunnskapen eller innsikta.

- (19) a. A: Det er lett å bli blind på pengane. (Inderøy-um)
 B: Ja det er det **sjø**.¹⁵ (Inderøy-uk)
- b. A: Du ser dei kartverka som kjem nå i dag, veit du, det er jo ikkje med noko mykje namn. (Meråker-gm)
 B: Nei det er ikkje det **sjø**. (Meråker-gk)
- c. A: Nei du veit, det har ikkje vore noko regn så mykje nå på lange tider da. (Inderøy-gk)
 B: Nei har ikkje det **sjø** så. (Inderøy-gm)
- d. A: Eg synest det såg så rart ut. (Bud-um)
 B: Men hugsar du om det var ein stor hage utanfor der? (Bud-uk)
 A: Var nå ikkje det på oppsida iallfall. (Bud-um)
 B: Nei, men eg kan ikkje forstå at det var på nedsida heller, for det var så bratt. Og ho Mari sa at det var nå eit grått hus med raudt tak. Grått murhus med raudt tak. (Bud-uk)
 A: Ja det var kanskje det **sjø**. (Bud-um)

I desse døma er innhaldet i *sjø*-ytringa meir eller mindre ei gjentaking av det samtalepartnaren nettopp sa, og innhaldet i ytringa blir ikkje presentert som noko nytt for tilhøyraren. Det er til dømes ikkje ny informasjon for A i (19a) at det er lett å bli blind på pengane, og B gir heller ikkje dette inntrykket med *sjø*-ytringa si. Vi vil likevel hevde at *sjø* antydar noko om tilhøyrarens kjennskap til og tileigning av ytringsinnhaldet også i desse døma. I (19a), til dømes, får ein inntrykk av at person A nyleg har gjort seg ei erfaring om at det er lett å bli

---

15. I den elektroniske undersøkinga vi gjennomførte, svara 19 av 20 informantar at det blir tydelegare med *sjø* i (19a) at den som seier dette stadfestar ('bekrefter') det som nettopp blei sagt, medan 17 av 20 var ueinige i ein påstand om at *sjø* antydar at tilhøyrar kanskje ikkje var klar over innhaldet i ytringa. Informantane var delte i synet på om *sjø* verkar forsterkande i desse døma; 12 meinte at *sjø* hadde denne effekten medan 8 meinte det motsatte.

blind på pengane og at B har hatt denne innsikta lenger enn A. *Sjø*-ytringa blir som eit klapp på skuldra til person A om at dei begge er hjarteleg einige i det som A nå har innsett.

At *sjø* i stadfestande ytringar gjer at ein lettare tolkar ytringa i lys av det tidlegare tidspunktet der tilhøyraren ikkje var klar over innhaldet i ytringa, men innsåg dette, ser vi spesielt tydeleg dersom vi samanliknar med tilsvarende ytringar utan *sjø*. Dømet nedanfor er oppkonstruert:

- (20) A: Eg heiter Per.
 B: Ja, du gjer det.
 B2: Ja, du gjer det *sjø*.

Ifølge intuisjonane våre antydar B2 med *sjø* at tilhøyraren tidlegare ikkje var klar over (eller ikkje gav inntrykk av å vere klar over) kva han heitte.

Så langt har vi altså sett to ulike bruksmåtar av *sjø*: (i) Ved forklaringar der talaren antydar at innhaldet i ytringa truleg er ny informasjon for tilhøyraren, og (ii) når talaren stadfestar noko som tilhøyraren har innsett. I døme av type (i) ser det òg ut til at *sjø* får ein slags forsterkande effekt (“legg merke til dette”), medan det ikkje nødvendigvis gjeld for den andre bruksmåten. I seksjon 4.3 skal vi vise at *sjø* kan nyttast på minst éin måte til, og i seksjon 4.4 argumenterer vi for at alle desse bruksmåtene har ein fellesnemnar.

4.3 Implisitt støtte

Gjennom korpusundersøkinga vår har vi funne påfallande mange ytringar der *sjø* opptre saman med adverbet *øg*. Nokre av desse er lista opp i (21):

- (21) a. Og så er det to helger òg **sjø**. (Gauldal-gm)
 b. Og noko så gale òg **sjø**. (Gauldal-gk)
 c. Ja det har vore litt hardt òg **sjø** nokon gonger. (Meråker-gk)
 d. Men eg begynner å bli gammal eg òg **sjø**. (Selbu-gm)

Når ein ser nærare på desse døma, viser det seg at *sjø*-ytringa iblant verken er ei forklaring eller ei stadfesting av det som nettopp blei nemnt. I (22) ser vi eit slikt døme med kontekst:

- (22) A: For det var jo berre ruinane som sto på gammalkyrkja, og så bygde dei på tak. (Skaugdalen-gm)
 B: (...) Ja det stemmer da det ja. (Skaugdalen-gk)

- A: (...) Aldri vore inni a eg. Men kor ho er pussa opp, det veit ikkje eg. (Skaugdalen-gm)
- B: Nei eg har ikkje vore inni heller, men eg har nå sett ho på avstand. Nei det er mykje interessant. Og så skal det vere ein plass dei syr bunad og sånt **òg sjø**, innpå ved der. (Skaugdalen-gk)

Her snakkar A og B om ein stad der det er ei kyrkje, og det ser ut til at det dei diskuterer er om dette er ein interessant plass eller ikkje. Ytringa med *òg* og *sjø* er ikkje ei forklaring og heller ikkje ei gjentaking og stadfesting av noko som nettopp er blitt sagt. Ein kan heller seie at innhaldet i *sjø*-ytringa – det at det finst ein plass der dei syr bunader og slikt noko på denne staden – er eitt av fleire forhold som *indirekte støttar opp om* at dette er ein interessant plass. Kyrkja som er pussa opp er eitt forhold som talar for dette, bunadssynga eit anna. (23) viser dette skjematisk:

- (23) [Spørsmål som samtala dreiar seg om: *Er dette ein interessant plass?*]
- a. Det er ei oppussa, gammal kyrkje der.
=> Slutning: Dette er ein interessant plass.
  - b. Det er ein plass der kor dei syr bunader og sånt.
=> Slutning: Dette er ein interessant plass.

Ifølge Blakemore (1992) og Blass (1990) finst det pragmatiske partiklar som signaliserer diskursrelasjonen *parallel implikasjon* ('parallel implication'). Slike ord antydgar at tilhøyraren skal trekke slutningar som er parallelle med, eller liknar, slutningar som er utleidde frå tidlegare ytringar. Dette gjeld til dømes dei engelske orda *too* og *also*, og tyske *auch*. Viss vi antar at norsk *òg* er eit slikt ord, kan vi altså forvente at ei ytring med *òg* skal føre til slutningar som er relevante på ein liknande måte som ei tidlegare ytring. Med denne analysen føreseier vi at ytringa *Og så skal det vere ein plass dei syr bunad og sånt òg sjø, innpå ved der*, skal føre til slutningar som liknar slutningar ein har trekt frå tidlegare ytringar. Det at det er ei oppussa, gammal kyrkje på staden, har ført til ein konklusjon om at dette er ein interessant plass, og dette med bunadssyng kan tolkast som eit argument for det same. Med andre ord: *Sjø*-ytringa i (23) bidrar indirekte med eit argument i favør av eit allereie framsett syn på verda, nemleg at staden dei pratar om, er ein interessant plass.

4.4 *Ein førebels semantikk for sjø*

Sjølv om døma i seksjon 4.1–4.3 er ulike, er det òg likskapar mellom dei. Vi har sett at *sjø* blir bruka i ytringar som skal tolkast som forklaringar, stadfestingar, eller som å implisitt støtte opp om noko som har vore antyda tidlegare. Desse bruksmåtene har noko felles: Det *sjø*-ytringa omtalar, *støttar opp om* og utdjupar eit saksforhold eller syn på verda som er kontekstuel tilgjengeleg på eitt eller anna vis. Vi kan sjå mønsteret tydelegare med dei oppkonstruerte døma i (24):

- (24) a. **Stadfesting**
 A: Det er dyrt.
 B: (Ja). Det er det, *sjø*.
 (Støttar opp om at det er dyrt ved direkte stadfesting)
- b. **Forklaring**
 A: Blir det dyrt?
 B: Ja. Dei har sett opp prisen, *sjø*.
 (Støttar opp om at det blir dyrt gjennom ei forklaring på kvifor)
- c. **Implisitt støtte**
 A: Denne steika kostar 500 kroner. (→ Det blir dyrt)
 B: (Ja). Og sausen er rådyr han òg, *sjø*. (→ Det blir dyrt)
 (Støttar opp om at det blir dyrt ved at ytringa impliserer at det blir dyrt)

Det som er felles for alle desse døma, er at vi har å gjere med den diskursrelasjonen Blakemore (1987) omtalar som *bakoverstøtte* ('backwards support'): *Sjø* instruerer tilhøyraren om å tolke innhaldet i ytringa som å *støtte opp om* eller styrke eit saksforhold eller syn på verda som er tilgjengeleg i konteksten. I tillegg har vi hevda at *sjø* gir ekstra merksemd til det at tilhøyraren tileignar seg innhaldet i ytringa. Innhaldet i *sjø*-ytringa blir presentert som noko som enten er ny informasjon for tilhøyrarar nå, eller informasjon som tilhøyraren tidlegare ikkje var klar over, men har tileigna seg. I tråd med dette foreslår vi følgande semantikk for *sjø*:

(25) **Semantikk for *sjø* (førebels versjon)**

I ei ytring $Y_{[\text{deklarativ}]}$ som inneheld *sjø* og blir bruka til å kommunisere proposisjonen p ,

- i) tolk Y i lys av at p støttar opp om ei kontekstuell tilgjengeleg antaking q , og
- ii) tolk Y i lys av at tilhøyrar blei gjort kjent med p ved tidspunkt t .

Ifølge (25) skal ytringa som *sjø* modifierer, ha deklarativ syntaks. Dette treng ikkje vere ei fullstendig setning, men ytringa må bli bruka til å kommunisere ein proposisjon p , altså noko som i prinsippet kan bli vurdert som sant eller usant. Det at saksforholdet q må vere kontekstuell tilgjengeleg, legg ingen restriksjonar på *korleis* q kan være kontekstuell tilgjengeleg. Som vi såg i seksjon 4.1 kan det aktuelle saksforholdet ha vore nemnt eksplisitt av talar eller tilhøyrar, det kan vere noko ein kan observere i dei fysiske omgivnadene, eller noko ein har slutta seg til ut frå det som nettopp har vore sagt. Punkt (i) i (25) seier at innhaldet p i *sjø*-ytringa skal støtte opp om ei kontekstuell gitt antaking q . På kva måte p støttar opp om q , kan variere frå døme til døme, avhengig av kontekst. Det kan til dømes vere i form av ei stadfesting, ei forklaring, eller ved at p impliserer q indirekte. Punkt (ii) i (25) seier at p blir presentert som noko tilhøyraren blei gjort kjent med på eit tidspunkt t . Dette tidspunktet vil, med mindre ytringa tyder på noka anna, bli tolka som ytringsausneblinken. I så fall blir innhaldet i ytringa presentert som noko som truleg er ny informasjon for tilhøyrar. Men tidspunktet t kan òg vere eit tidlegare tidspunkt da tilhøyraren tileigna seg kunnskapen om p , noko som gir opphav til tolkingar av typen “Som du har innsett, er det slik-og-slik”. Kva tolking ein får, kjem delvis an på kva for diskursrelasjon ytringa realiserer. Ved den *forklarande* bruken av *sjø* er det nærliggande å tolke innhaldet i ytringa som noko som er ny informasjon for tilhøyrar. Ved den *stadfestande* bruken er det klart ut frå konteksten og intonasjonsfraseringa at informasjonen ikkje er ny for tilhøyrar her og nå, og ein kan til dømes få ei tolking som seier at talaren allereie har meint det som tilhøyraren nyleg har innsett.¹⁶

16. Dersom det er rett at *sjø* kodar ein restriksjon som går på eit kunnskapsmessig «forsprang» til talar, kan dette knytast til den opphavlege tydinga til *ser du*. Ein kan førestille seg at *ser du* kunne tolkast som ei oppfordring til tilhøyrar om å observere noko nytt – og dermed få ny informasjon (som i «Det er tomt, ser du»), men òg som ei skildring av noko tilhøyrar allereie observerer, som i «Det er tomt,» «Ja, det er det, ser du». I det siste tilfellet er ikkje informasjonen om at det er tomt ny for tilhøyrar, men i og med at talar

5 *Sjø* og relevanst teori

5.1 Eksplikaturar og implikaturar

Sjølv om vi nå har eit forslag til kva *sjø* betyr, er det eitt vesentleg spørsmål vi ikkje har svara på ennå: Kvifor vel språkbrukarar å nytte *sjø* når det finst andre måtar å uttrykke omtrent det same på, blant anna den same ytringa utan *sjø*? For å svare på dette vil vi starte med å samanlikne dei fire svara til person B i (26) nedanfor. (26c) representerer den opphavlege, autentiske ordvekslinga i (14),¹⁷ medan (26a), (26b) og (26d) er oppkonstruerte:

- (26) a. A: Trenar du nå?
B: Nei. Eg har så problem med knea.
- b. A: Trenar du nå?
B: Nei. Grunnen er at eg har så problem med knea.
- c. A: Trenar du nå?
B: Nei. Eg har så problem med knea, **sjø**.
- d. A: Trenar du nå?
B: Nei, for eg har så problem med knea, **sjø**.

I alle desse tilfella kan B kommunisere følgande tre tankar med ytringa si, men på ulike vis:

- (27) a. B trenar ikkje nå.
b. B har problem med knea sine.
c. Årsaka til at B ikkje trenar nå, er at B har problem med knea sine.

Dersom vi ønsker å skildre tydinga til *sjø*, må vi kunne gjere greie for kva som skil døma i (26) frå kvarandre.

Det relevanstteoretiske rammeverket (sjå t.d. Sperber & Wilson 1986/1995; Wilson & Sperber 2004) tilbyr eit omgrepsapparat som kan hjelpe oss med å gjere greie for skilnadene mellom døma i (26). Ifølge relevanstteorien tolkar språkbrukarar ytringar delvis ved å avkode betydninga til orda og delvis ved å

---

peikar det ut for tilhøyrar, er det sannsynleg at talar har hatt tilgang til informasjonen lenger enn tilhøyrar og ønsker å kommunisere dette.

17. Vi har endra *sånn problem med knea* til *så problem med knea* i (26), men elles er det ingen andre endringar, og innhaldet i (26c) er det same som i den opphavlege ytringa i (14).

“fylle inn” det som blir kommunisert, men ikkje sagt med reine ord. Denne prosessen blir kalla *pragmatisk beriking* (‘pragmatic enrichment’). Både avkoding av lingvistisk meining og pragmatisk beriking av det “uuttalte” kjem i ulike former. Meining utgjer ikkje éin enkelt kategori, men fleire ulike, og desse tydingskategoriane skal vise seg å kunne skilje døma i (26) frå kvarandre.

La oss først sjå på dømet i (26a). Ytringa til B, *Nei. Eg har så problem med knea*, blir berika på fleire vis. Svarordet *nei* blir tolka som eit negativt svar på A sitt spørsmål og står for det proposisjonelle innhaldet ‘B trenar ikkje nå’. I setninga *Eg har så problem med knea* refererer pronomenet *eg* til person B, og *problem med* blir tolka meir spesifikt som det at B har fysiske smerter som gjer B ute av stand til å trene. I tillegg er det rimeleg at A vil tolke inn ein årsaks-samanheng mellom dei to utsegnene til B: ‘Årsaka til at B ikkje trenar nå, er at B har fysiske smerter i knea’. Dette er noko A kan slutte seg til fordi A veit at dersom ein har smerter i knea, er det vanskeleg å trene. Desse tolkingane er representerte i Tabell 1 nedanfor. Som det kjem fram av den høgre kolonnen i tabellen, svarar dei ulike tolkingane til ulike meiningskategoriar i det relevante teoretiske rammeverket.

Tabell 1: Tolking av ytringa *Nei. Eg har så problem med knea*

Ytring	Tolking	Kategori
<i>Nei.</i>	B trenar ikkje nå for tida	Eksplikatur
<i>Eg har så problem med knea</i>	B har problem med [= smerter i] knea sine	Eksplikatur
	Dersom ein har smerter i knea, kan ein ikkje trene	Implisert premiss
	Grunnen til at B ikkje trenar nå for tida, er at B har smerter i knea	Implisert konklusjon (implikatur)

Legg merke til at tolkinga ‘Grunnen til at B ikkje trenar nå for tida, er at B har smerter i knea sine’ i Tabell 1 blir kategorisert som ein *implikatur av ytringa* *Eg har så problem med knea*. Tolkinga ‘B har smerter i knea sine’ er *eksplikaturen* til den same ytringa. Ifølge Sperber & Wilson (1986/1995) og Carston (2002: 377) er ein eksplikatur ein kommunisert proposisjon som er ei vidareutvikling av den ibuande tydinga til orda i ytringa, medan implikaturar kjem fram gjennom slutningar. Ein implikatur vil ofte vere ein konklusjon som følger av eksplikaturen til ytringa saman med kontekstuelle antakingar. I Tabell 1 er denne kontekstuelle antakinga representert som ‘Dersom ein har smerter i knea, kan ein ikkje trene’. Dette er ei kontekstuell

antaking som den som høyrer ytringa må ta omsyn til for å kunne slutte seg til den impliserte konklusjonen. Slike kontekstuelle antakingar blir kalla *impliserte premissar* i det relevante teoretiske rammeverket (Sperber & Wilson 1986/1995; Carston 2002).

Nå kan vi samanlikne tolkinga av B si ytring i (26a) med tolkinga av B si ytring i (26b): *Nei. Grunnen er at eg har så problem med knea.*

Tabell 2: Tolking av ytringa *Nei. Grunnen er at eg har så problem med knea*

Ytring	Tolking	Kategori
<i>Nei.</i>	B trenar ikkje nå for tida.	Eksplikatur
<i>Grunnen er at eg har så problem med knea</i>	Grunnen til at B ikkje trenar nå for tida, er at B har smerter i knea sine	Eksplikatur

Skilnaden mellom B-ytringane i (26a) og (26b) er at årsaksrelasjonen mellom problema med knea og det at B ikkje trenar er uttrykt som ein del av ytringas eksplikatur i (26b), medan dette berre er implisitt kommunisert i form av ein implikatur i (26a). Det at årsaksrelasjonen er kommunisert i form av ein eksplikatur i (26b) med *grunnen er*, betyr at årsakstilhøvet er noko talaren må stå heilt og fullt til rette for, ifølge det relevante teoretiske rammeverket. I (26a) er derimot årsaksrelasjonen implisert, og meir av ansvaret for tolkinga er lagt på skuldrene til tilhøyraren. Person B kan med andre ord kommunisere det same innhaldet med ytringane i (26a) og (26b), men på ulike vis.

5.2 Prosedural betydning og restriksjonar på implikaturar

Diskursrelasjonar kan kommuniserast implisitt eller eksplisitt, men kva med *sjø* i (26c), *Nei. Eg har så problem med knea, sjø*. Til kva kategori høyrer B-ytringa med *sjø*? Intuitivt er årsakssamanhengen i (26c) kommunisert meir direkte og eksplisitt enn i (26a), men mindre direkte og eksplisitt enn i (26b).

Innanfor relevante teorien skil ein mellom *begrepsmessig* ('conceptual') og *prosedural* ('procedural') betydning (Blakemore 1987; Wilson & Sperber 1993). Dersom eit ord har begrepsmessig betydning, kan vi relativt lett sjå for oss meininga, som til dømes for orda *kne*, *problem* og *grunn*, og vi kan relativt lett parafrasere meininga. Prosedural betydning er vanskelegare å parafrasere. Prosedurale ord bidrar med restriksjonar på den slutningsbaserte fasen av tolkinga av ei ytring, til dømes restriksjonar på utleiinga av implikaturar. Nokre døme på prosedurale ord er engelske *so*, *well*, *but* og *after all* (Wilson & Sperber 1993).

Sjø føyer seg inn blant dei prosedurale orda ved at dette ikkje er eit ord med ei meining ein lett kan skildre. Dessutan påverkar *sjø* aldri sanningsvilkåra i ei ytring, noko som betyr at ordet ikkje bidrar med innhald til proposisjonen til ytringa. I lys av dette kan vi analysere *sjø* som eit ord som kodar prosedural, ikkje-sanningsfunksjonell betydning. Meir presist gir *sjø* eit hint om kva slags implikaturar tilhøyraren skal utleie. I lys av dette foreslår vi følgande reviderte semantikk for *sjø*:

(28) **Prosedural semantikk for *sjø* (restriksjonar på implikaturar)**

I ei ytring $Y_{[\text{deklarativ}]}$ som inneheld *sjø*, uttrykker proposisjonen p og kommuniserer eksplikaturen $e(p)$,

- i. tolk Y i lys av at $e(p)$ støttar opp om ei kontekstuell tilgjengeleg antaking q , og
- ii. tolk Y i lys av at tilhøyrar blei gjort kjent med $e(p)$ ved tidspunkt t .

Nå kan vi gjere greie for skilnaden mellom dei tre første døma i (26). I (26a), *Nei. Eg har så problem med knea*, er årsakssamanhengen mellom problema med knea og fråveret av trening ikkje lingvistisk uttrykt i det heile, og tolkinga ‘Grunnen til at B ikkje trenar nå, er at B har smerter i knea sine’ er kommunisert indirekte, som ein rein implikatur. I (26b), *Nei. Grunnen er at eg har så problem med knea*, er årsakssamanhengen uttrykt med eit leksikalsk, begrepsmessig ord, og tolkinga ‘Grunnen til at B ikkje trenar nå, er at B har smerter i knea’ er ein eksplikatur og tydelegare kommunisert enn i (26a). I (26c), *Nei. Eg har så problem med knea, sjø*, er den same tolkinga ein implikatur, som i (26a), men denne gongen har tolkinga fått ein “kick-start” ved at *sjø* er til stades. I tillegg antydar *sjø* at tilhøyrar ikkje var klar over det som talaren seier. Ei mogleg tolkingsrekke for ytringa *Nei. Eg har så problem med knea, sjø* i (26c) er skissert i Tabell 3.

Sjø signaliserer at eksplikaturen til ytringa skal tolkast som å støtte opp om ei kontekstuell gitt antaking, til dømes ved å representere ei forklaring. Det som i første rekke skil *sjø*-ytringa i (26c) frå den tilsvarande ytringa i (26a) utan *sjø*, er at tilhøyraren vil vere meir tilbøyeleg når *sjø* er til stades, til å tolke inn ei forklaring via den kontekstuelle antakinga d) i Tabell 3, og dermed lande på implikatur e). Dette forklarar kvifor ytringa i (26c), med *sjø*, intuitivt står i ein mellomposisjon mellom (26b), der årsakstilhøvet er kommunisert eksplisitt, og (26a), der årsakstilhøvet er kommunisert reint implisitt. I tillegg antar vi at *sjø* signaliserer at ytringa skal tolkast i lys av at tilhøyrar blei gjort kjent med $e(p)$

Tabell 3: Tolking av ytringa *Nei. Eg har så problem med knea, sjø*

Ytring	Innhald/ tolking	Kategori
<i>Nei.</i>	a) B trenar ikkje nå for tida	Eksplikatur (q)
<i>Eg har så problem med knea</i>	b) B har problem med [= smerter i] knea sine	Eksplikatur (e(p))
<i>sjø</i>	c) jf. (28): Tolk e(p) som å støtte opp om ei kontekstuell antaking q og i lys av at tilhøyrar blei/blir gjort kjent med e(p) ved tidspunkt t	Semantisk innhald (utgangspunkt for pragmatisk tolking)
	d) Dersom ein har smerter i knea kan ein ikkje trene	Implisert premiss
	e) Grunnen til at B ikkje trenar nå for tida, er at B har smerter i knea	Implikatur, følger frå b), c) og d)
	f) A var truleg ikkje klar over at B har smerter i knea sine	Implikatur, følger frå c) saman med konteksten

ved tidspunkt *t*, noko som i denne konteksten gjer det naturleg å tolke inn ein implikatur om at tilhøyrar truleg ikkje var klar over innhaldet i ytringa frå før. Frå dette kan tilhøyraren òg trekke vidare slutningar, men implikaturane i Tabell 3 er etter vår meining dei mest framståande i denne konteksten.

Siste eksempel i (26) er (26d), *Nei, for eg har så problem med knea, sjø*, der *sjø* førekjem saman med konjunksjonen *for*. Korpusundersøkinga vår har vist at denne kombinasjonen er vanleg, og vi ser eit slikt autentisk døme i t.d. (1a). Det at *sjø* opptreir saman med *for* tyder på at semantikken til dei to orda er kompatible med kvarandre. Dette stemmer med semantikken i (28). Konjunksjonen *for* er omtalt som eit ord med tydinga ‘grunn, årsak’ i ordbøkene, så i lys av (28) er det som forventa at *for* er kompatibel med *sjø*, som kodar at innhaldet i setninga skal tolkast som å støtte opp om ei kontekstuell gitt antaking. Men kvifor ha med *for* i ei ytring med *sjø*, som uansett ville blitt tolka som ei forklaring? Éin del av svaret er at semantikken til *sjø* er kompatibel med fleire tolkingar enn berre forklaring, noko som betyr at *for* gjer ytringa meir eintydig. Når det gjeld kvifor språkbrukarar vel å ha med *sjø* når *for* er til stades, meiner vi at grunnen må vere at *sjø* også har noko anna å bidra med enn *for*. Ifølge analysen vår vil dette “vesle ekstra” vere punkt (ii) i (28). Til dømes vil (26d), *Nei, for eg har så problem med knea, sjø*, med både *for* og *sjø*, føre til andre kommunikative effektar enn tilsvarende ytring med berre *for*, mellom anna ‘Dette er noko du truleg ikkje var klar over’.

5.3 Relevans

Kva er det styrande prinsippet når vi tolkar inn betydningsaspekt som ikkje er språkleg koda? Svaret relevansteorien gir på dette, er at pragmatisk beriking er ein prosess som er styrt av kognitive prinsipp, blant anna *Det kommunikative relevansprinsippet* (Wilson & Sperber 2004: 612). Det kommunikative relevansprinsippet seier at alle handlingar med tydeleg kommunikativ intensjon (deriblant ytringar retta mot ein tilhøyrar) formidlar eit løfte om at ytringa er optimalt relevant for den ho er retta mot, sett i lys av avsendarens evner og preferansar. Dette legg føringar på korleis tilhøyraren vil tolke inn det som ikkje er kommunisert eksplisitt. Tilhøyraren vil tolke ytringa slik at ho blir mest mogleg relevant i den aktuelle konteksten ut frå følgande definisjon av relevans [vår omsetting]:

(29) **Relativ definisjon av relevans**

- a. Dess meir mentalt arbeid (prosesseringskostnader) ei tolking fører med seg, dess mindre relevant er ho; og
- b. dess meir positiv kognitiv effekt (nyttige endringar i ein persons representasjon av verda) ei tolking fører med seg, dess meir relevant er ho (Wilson & Sperber 2004: 609)

Dette betyr at vi vel dei tolkingane som er lettast tilgjengelege for oss kognitivt sett (og derfor krev minst prosesseringskostnad), men som samtidig fører til flest mogleg nyttige (til dømes sanne) endringar i den måten vi ser på verda på.

Kvifor er det naturleg å tolke inn ein årsakssamanheng mellom innhaldet i *Nei* og innhaldet i neste setning *Eg har så problem med knea* i (26a)? Ifølgje relevansteorien kan vi knyte dette både til prosesseringskostnader og positive kognitive effektar. La oss tenke oss det usannsynlege at tilhøyraren i (26a) *ikkje* tolkar inn ein årsaksrelasjon. Altså at vi har ei tolking der person B først svarar at ho ikkje trenar nå og deretter *Eg har så problem med knea* som to isolerte fakta utan nokon samanheng. I eit slikt tilfelle vil A få informasjon om at B har problem med knea, men denne informasjonen vil ikkje like lett føre til nye innsikter ut over det. Det fører ikkje til nye kognitive effektar, for det er uklart kva informasjonen skal nyttast til. Dersom A derimot tolkar ytringa som ei forklaring på kvifor B ikkje trenar, blir det annleis. Med ei slik tolking får A ikkje berre vite at B har problem med knea, men òg at dette er årsaken til at B ikkje trenar. Dermed kan A til dømes gjere seg opp ei meining om B er lat som ikkje trenar, om B vil kunne vere med og ta pushups, om B vil kunne like å trene ved eit seinare høve osv. Ei slik tolking fører til langt fleire positive kognitive ef-

fektar i den aktuelle situasjonen enn den alternative tolkinga utan ein årsaksrelasjon. Ettersom dei ekstra mentale kostnadene med å tolke inn dette blir kompensert av dei mange kognitive effektane, og i og med at desse kognitive effektane ser ut til å vere ‘positive’ (sannsynlege skildringar av verda), er denne tolkinga meir relevant enn den alternative utan ein årsakssamanheng.

På same vis som forventningar om optimal relevans legg føringar på tolkinga av implisitte diskursrelasjonar, vil forventningar om optimal relevans påverke effekten av *sjø*. Dette gjeld blant anna kva for ei kontekstuell gitt antaking *q sjø*-ytringa skal støtte opp om (jf. (28i)), på *kva måte* ytringa støttar opp om *q* (til dømes som ei forklaring, som ei stadfesting, eller indirekte), og på kva tidspunkt *t* tilhøyraren blei gjort klar over *e(p)*. Tilhøyraren vil i kvart tilfelle velje den tolkinga som fører til mest mogleg positiv kognitiv effekt for minst mogleg prosesseringskostnad. Meir generelt bidrar *sjø* til relevans ved at ordet gjer det meir tydeleg enn elles kva talaren ønsker å kommunisere (til dømes ei forklaring eller ei påpeiking av at tilhøyraren ikkje visste dette). På den måten bidrar *sjø* til at tilhøyraren får dei kognitive effektane som talaren ønsker for ytringa si.

5.4 Analyse av enkeltdøme

Vi vil nå analysere tre autentiske døme med *sjø*. Målet er å vise at den semantikken vi har foreslått i (28) kan forklare den effekten *sjø* får i ulike ytringar, gitt dei relevantsteoretiske prinsippa.

I det første dømet vi skal sjå på, kan *sjø*-ytringa tolkast som ei forklaring og som noko tilhøyraren truleg ikkje var klar over. Person A og B snakkar om turar som nokon andre personar har vore på og ein veg som blir kalla “Den gylne omvei”:¹⁸

- (30) A: Så ee # for dei var vel litt ee på nokon turar. Dei har nå vore på n “Gylne omvei” ein gong i sommar ja. (...) Og så har dei nå vore på operaen innpå Steinvikholmen. (Skaugdalen-gm) (...)
- B: Å ja det er fine plassar ja. (Skaugdalen-gk)
- A: Har vore her? (Skaugdalen-gm)
- B: Ikkje på Steinvikholmen men på n “Gylne omvei” har eg vore mykje. Eg og han ee og kallen vi har begynt og køyrt oss turar

18. “Den gylne omvei” er ei vegstrekning på Inderøya der dei satsar på gardsutsalg med små butikkar og kafear.

til Steinkjer vi **sjø** når vi skal handle oss noko klede eller noko.
(Skaugdalen-gk)

Den siste ytringa til person B er altså: *Eg og kallen vi har begynt og køyrt oss turar til Steinkjer vi sjø når vi skal handle oss noko klede eller noko*. Intuitivt tolkar vi denne ytringa som ei forklaring på kvifor B har vore mykje på “Den gylne omvei”, og dette blir presentert som noko A truleg ikkje var klar over og som det er verdt å merke seg. Dersom *sjø* ikkje var til stades, kunne ytringa i staden ha vore starten på eit nytt tema i samtala.

Dette kan vi forklare ut frå semantikken til *sjø* i (28). *Sjø*-ytringa til B i (30) uttrykker eksplikaturen ‘Person B og mannen har begynt å køyre til Steinkjer når dei skal handle klede eller andre ting’. Ifølge (28) bidrar ikkje *sjø* til ytringas eksplikatur, men hintar om kva type implikaturar tilhøyraren skal tolke inn. Punkt (i) i (28) seier at tilhøyraren skal tolke ytringa som å støtte opp om ei kontekstuel tilgjengeleg antaking. Dette utelukkar at ytringa markerer starten på eit nytt tema som ikkje er relatert til det føregåande. I denne situasjonen har B nettopp nemnt at ho har vore mange gonger på “Den gylne omvei”. Dette er derfor ei kontekstuel gitt antaking som er svært lett tilgjengeleg og krev lite prosesseringskostnader å hente inn. Innhaldet i *sjø*-ytringa kan tolkast som å støtte opp om dette sakstilhøvet ved å vere ei rimeleg forklaring på det at B har vore på “Den gylne omvei”. Denne tolkinga krev at person A enten veit at dersom ein skal køyre frå Skaugdalen til Steinkjer er “Den gylne omvei” ei mogleg vegstrekning å velje, eller greier å slutte seg til dette. Ut frå korleis samtala artar seg (utan eksplisitte uttrykk for forvirring eller misforståingar), verkar det som om A tolkar inn denne kontekstuelle antakinga. Det å hente inn denne antakinga krev ein del prosesseringskostnader, men det betalar seg i form av ei relevant tolking av ytringa som heilskap. Punkt (ii) av semantikken til *sjø* seier at ein skal tolke ytringa i lys av at tilhøyrar blei gjort kjent med $e(p)$ ved eit tidspunkt t . Dette opnar for ei tolking som seier at talar antar at tilhøyrar ikkje var klar over innhaldet i ytringa når ho blei ytra. Det at B brukar *sjø* blir derfor eit språkleg uttrykk for at tilhøyrar truleg ikkje visste. Dette kan ha ein viss formildande og ansiktsbevarande effekt i dette dømet, for det betyr at A vanskeleg kunne vite at B og mannen har begynt å køyre turar til Steinkjer og derfor hadde vore på “Den gylne omvei”.

Eit døme der *sjø* fungerer stadfestande, er (31):

- (31) A: Nei vi ee satsar på hund eg. (Skaugdalen-um)
B: Ja eg skal ha hund når eg flyttar ut ja. (Skaugdalen-uk)

- A: Ja har litt bruke på jakt og forskjellig. Så det. Dei er litt sånn koseleg hundane *sjø*. (Skaugdalen-um)
- B: Mm ja dei er det **sjø**. (Skaugdalen-uk)

Her seier A at hundane er koselege, og B svarar med å gjenta dette: *Mm ja dei er det sjø*. I dette tilfellet er det tydeleg, ut frå innhaldet i *sjø*-ytringa og konteksten, at talar og tilhøyrar er hjarteleg einige om at hundar er koselege. Ut frå dette, saman med semantikken til *sjø*, som seier at *sjø*-ytringa støttar opp om ei kontekstuell tilgjengeleg antaking, følger det at ytringa skal bli forstått stadfeste. B kommuniserer eksplikaturen 'B meiner at hundane er koselege dyr', og dette støttar opp om at hundar er koselege dyr generelt, og dermed det A nettopp har sagt. Men uansett om *sjø* var til stades eller ikkje her, ville ytringa blitt tolka som ei stadfesting. Kvifor ha med *sjø* da? Her er punkt (ii) av semantikken til *sjø* spesielt viktig: "Tolk ytringa i lys av at tilhøyrar blei gjort kjent med *e(p)* ved tidspunkt *t*". I dette tilfellet er det klart frå konteksten at den intenderte meininga ikkje kan vere at innhaldet i ytringa er ny informasjon for tilhøyrar her og nå, altså må det vere snakk om ei tolking i retning ' Dette har eg visst allereie før du nemnde det'. Legg òg merke til at B tidlegare i samtala seier at ho vil ha hund når ho flyttar for seg sjølv. Det var derfor litt unødvendig av A å fortelje B at hundar er koselege dyr. Kan hende er det dette som får B til å svare tilbake med ei ytring med *sjø* som legg til rette for tolkinga 'Eg er heilt einig i at hundar er koselege dyr, slik du har innsett', men òg eit mogleg hint om at ' Dette har eg meint allereie før du sa det'.

I (32) er bidraget til *sjø* meir subtilt, men framleis tydeleg nok til å rettferdiggjere det å ha med *sjø* i ytringa.

- (32) A: Det er skikkeleg synd at ikkje skulekorpset er oppe og går. (...) (Inderøy-um)
- B: Nei det hadde vore artigare viss det hadde vore populært. Og det er jo ikkje populært, sant. Blir nesten sett ned på viss du seier at du spelar. (Inderøy-uk)
- A: (...) Ja men såleis var det litt det når eg var med òg **sjø**. (Inderøy-um)
- B: Å var det? (Inderøy-uk)

Slik vi tolkar *sjø*-ytringa til A, er 'Du var kanskje ikkje klar over dette' det aspektet ved *sjø* som er mest framstående her. Vi ser indikasjonar på at det er slik B tolkar ytringa, for B responderer med overrasking. Også denne tolkinga

kan vi forklare ut frå semantikken til *sjø* i (28) og relevansteteoriske prinsipp, men i dette dømet blir interaksjonen med konjunksjonen *men* viktig. Vanlegvis vil ei *sjø*-ytring støtte opp om ei antaking som er kontekstuelst tilgjengeleg allereie før *sjø*-ytringa, men i dette tilfellet er det som *sjø*-ytringa støttar opp om ein implikatur av ytringa. Legg merke til at sjølv om A startar ytringa si med eit *Ja*, held han fram med eit *men*, som viser at A er i ferd med å seie noko som indirekte går imot det B nettopp sa. *Sjø*-ytringa blir dermed tolka som ei forklaring på kvifor A meiner at det *ikkje* er slik at den einaste grunnen til at skulekorpset slit, er at det blir sett ned på å spele i korps. I tillegg antydar talaren at person B blei gjort kjent med innhaldet i ytringa nå nettopp og derfor truleg ikkje var klar over at det blei sett ned på å spele i korps også i den tida da korpsa hadde bra rekruttering. A kommuniserer med andre ord kvifor han meiner at forklaringa til B ikkje held mål, men òg at B ikkje sat inne med den nødvendige informasjonen, noko som kan ha ein ansiktsbevarande effekt.

5.5 Ansiktsbevaring, ansiktstruging og forsterkande effekt

Vi har sett at det å ha med *sjø* i ei ytring kan han ha ein formildande, ansiktsbevarande effekt. I (30), (31) og (32), til dømes, antydar bruken av *sjø* at samtalepartnaren ikkje sit inne med den nødvendige informasjonen og derfor ikkje kunne vite det som blir sagt – noko som i desse døma fungerer som ein slags klapp på skuldra til tilhøyraren. Men det å peike på at nokon ikkje visste, kan òg ha ein ansiktstrugande effekt dersom tilhøyraren burde ha visst. Prediksjonen er derfor at *sjø* òg skal kunne bli bruka til å kommunisere til dømes ‘Du var ikkje klar over dette; det burde du ha vore’ i enkelte kontekstar. Vi har òg sett at *sjø* kan brukast stadfestande for å understreke at samtalepartnarane er hjarteleg einige, til dømes i (19) og (31). Men det å bli fortalt noko ein allereie veit, er ikkje særleg spennande. Når *sjø* blir bruka stadfestande, kan ein, ifølgje enkelte av spørjeskjemainformantane våre, òg få effektar i retning av “Det som du nettopp sa er gammalt nytt for meg, la oss komme oss vidare i samtala”. *Sjø* kan med andre ord ha nærmast kontradiktoriske effektar når det gjeld ansiktsbevaring og ansiktstruging. Dette tyder på at semantikken til ordet ikkje omfattar desse betydningsaspekta, for det ville vore underleg om eit ord koda både trøyst og skjenn for mangel på kunnskap, eller både begeistring og mangel på tolmod over samsvarande meiningar. Det er derimot ikkje underleg om ein kan få heilt ulike samtalerelaterte effektar – avhengig av kontekst – av eit ord som ikkje kodar noko om ansiktsbevaring i det heile, slik vi foreslår i (28).

Også den forsterkande effekten til *sjø* er eit epi-fenomen, ifølgje analysen vår. Folkelingvistane som uttalar seg i (2) har heilt rett i at *sjø* ofte gir ekstra

kraft til ei ytring, særleg i døme der *sjø* fungerer forklarande og innhaldet i ytringa blir framstilt som noko tilhøyraren truleg ikkje var klar over (sjå t.d. (14), (15) og (16)). Dette kan vi forklare med semantikken til *sjø* i (28). Dersom ein person kommuniserer at innhaldet i ytringa er ny informasjon for tilhøyraren, er det god grunn for tilhøyraren å merke seg innhaldet, for det betyr at dei kognitive effektane truleg vil vere rikelege. Når tilhøyraren samtidig får signal om at hen skal nytte denne nye informasjonen til å støtte opp om ei anna antaking – altså utlei implikaturar – er det endå større grunn til å merke seg innhaldet: Ytringa er ikkje berre ny informasjon relevant på eksplikurnivå, men òg på implikurnivå.

Svært mange pragmatiske partiklar er blitt omtalt som forsterkande i ordbøker, grammatikkar og vitenskaplege artiklar. Bokmålsordboka (2018) skildrar til dømes både *altså* og midtstilt *da* som forsterkande, Faarlund et al. (1997: 824) skriv at midtstilt *no*, *da* og *jo* blir nytta til å forsterke innhaldet i setninga, og Fretheim (1991) omtalar både midtstilt *da* og *nå* som ‘reinforcers’. Med semantikken i (28), som ikkje seier noko direkte om “forsterkande effekt”, kan vi både forklare kvifor *sjø* iblant (men ikkje alltid) gir inntrykk av at talar legg ekstra kraft bak utsegna, og vi har eit godt utgangspunkt for å gjere greie for korleis *sjø* skil seg frå ord som *altså*, *jo*, *da* og *nå*. Vi antar at det som er felles for desse pragmatiske partiklane, er at dei på eitt eller anna vis styrker den epistemiske statusen til proposisjonen, og dermed forventninga om kognitive effektar frå ytringa. Det som skil dei frå kvarandre er *på kva måte* dette skjer.

6 Oppsummering

I denne artikkelen har vi foreslått ein semantikk for den pragmatiske partikkelen *sjø* basert på nesten 400 døme frå Nordisk dialektkorpus (Johannessen et al. 2009). Søk i korpuset har stadfesta at den geografiske utbreiinga til *sjø* hovudsakleg er det trønderske målområdet. Syntaktisk sett plasserer *sjø* seg som regel til høgre for ei deklarativ hovudsetning (som eit høgreadjungert adledd), eller til høgre for eit tilsvarende setningsfragment med proposisjonelt innhald, men *sjø* førekjem òg i appositiv posisjon inne i setningar og setningsfragment.

Undersøkinga vår har i stor grad støtta opp om den skildringa som Norsk Ordbok (u.å.) gir av *sjø*: ”tillegg etter setning der ein har forklart noko el lagt fram fakta, (inn)ser du, skjønar du; nemleg, absolutt; må vita”. Det analysen vår i første rekke bidrar med, er å forklare samanhengen mellom dei ulike tolkingane *sjø* kan føre til og korleis ytringar med *sjø* skil seg frå andre liknande

ytringar. Pragmatisk sett fører *sjø* til tolkingar som ved første augekast kan sjå ut som pussige kontradiksjonar. Nokre gonger vil ei ytring med *sjø* bli tolka som ei forklaring, andre gonger som ei stadfesting. Nokre gonger vil ei ytring med *sjø* bli sett på som eit hint om at informasjonen er ny for tilhøyrar, andre gonger som eit teikn på at talar og tilhøyrar er einige. Og iblant har *sjø* ein ansiktsbevarande effekt, andre gonger ansiktstrugande. Den semantikken vi har komme fram til, og det pragmatiske rammeverket vi har bruka, forklarar korleis desse ulike tolkingane vil kunne opptre når *sjø* er i bruk.

Vi har argumentert for at *sjø* har to semantiske restriksjonar knytt til seg. Tilhøyraren blir oppmoda om å 1) tolke innhaldet i ytringa som å støtte opp om noko som er kontekstuelleg tilgjengeleg, og 2) om å tolke ytringa i lys av at tilhøyraren blei gjort kjent med innhaldet i ytringa ved eit tidspunkt *t*. Den første restriksjonen legg mellom anna til rette for at ytringa kan bli tolka som ei forklaring, ei stadfesting, eller som ei ytring som indirekte støttar opp om noko. Den andre restriksjonen legg både til rette for ei tolking der innhaldet i ytringa blir presentert som noko talar antar er nytt for tilhøyraren her og nå, eller som noko tilhøyraren har innsett og som talar har visst ei stund. Semantikken til *sjø* gir på denne måten eit hint om kva implikaturar tilhøyraren skal tolke inn, og pragmatiske prinsipp sørger for at tilhøyraren landar på den tolkinga som er optimalt relevant i ein bestemt situasjon.

Studien vår er i første omgang basert på autentiske døme frå korpus og våre intuisjonar om desse døma, så ei naturleg oppfølging av denne artikkelen vil vere å utføre undersøkingar med meir systematisk bruk av informantar. I tillegg håpar vi at nokon vil ta tak i dei spørsmåla som undersøkinga har virvla opp utan å gje svar på. Til dømes viste korpusundersøkinga at dei eldre språkbrukarane som brukar *sjø* i Nordisk dialektkorpus, brukar *sjø* omtrent dobbelt så ofte som dei unge som brukar ordet. Kva dette skuldast, og om det tyder på at *sjø* er på tilbakegang, er spørsmål vi overlet til vidare forskning.

Litteraturliste

- Bokmålsordboka. 2018. Språkrådet og Universitetet i Bergen. Henta september 2018. <http://ordbok.uib.no>
- Borthen, Kaja & Cecilie S. Knudsen. 2014. Semantiske og pragmatiske aspekter ved trykklett *visst*. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 32, 360–411.
- Blakemore, Diane. 1992. *Understanding Utterances*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane. 1987. *Semantic Constraints on Relevance*. Oxford: Blackwell.

- Blass, Regina. 1990. *Relevance Relations in Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carston, Robyn. 2002. *Thoughts and Utterances. The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk Referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Knudsen, Rune Lain & Ruth Vatvedt Fjeld. 2013. LBK2013: A balanced, annotated national corpus for Norwegian Bokmål. I: Borin, Lars et al. (red.): *Proceedings of the workshop on lexical semantic resources for NLP at NODALIDA 2013*, May 22-24, Oslo, Norway. NEALT Proceedings Series 19, 12–20 <https://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/tekstlab/prosjekter/lbk/index.html>
- Fretheim, Thorstein. 1992. Themehood, rhemehood and Norwegian focus structure. *Folia Linguistica* 26-1/2, 111–150.
- Fretheim, Thorstein. 1991. Formal and functional differences between S-internal and S-external modal particles in Norwegian. *Multilingua* 10-1/2, 175–200.
- Johannessen, Janne B., Joel Priestley, Kristin Hagen, Tor A. Åfarli & Øystein Vangsnes. 2009. The Nordic Dialect Corpus – an advanced research tool. I Jokinen, Kristiina & Eckhard Bick (red.): *NEALT Proceedings Series vol. 4*, 73–80. <http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/index.html>
- Mæhlum, Brit & Unn Røyneland. 2012. *Det norske dialektlandskapet. Innføring i studiet av dialekter*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Nilsen, Randi A. 1992. *Intonasjon i interaksjon – sentrale spørsmål i norsk intonologi*. Dr. art.-avhandling, Universitetet i Trondheim.
- Norsk Ordbok. u.å. Henta august 2018. <http://no2014.uio.no/perl/ordbok/no2014.cgi>
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson. 2004. Relevance theory. I Horn, Laurence & Gregory Ward (red.): *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 607–632.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson. 1986/1995. *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Vangsnes, Øystein. 2008. On peripheral doubling in Scandinavian. *Syntax and semantics* 36, 419–441.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 1993. Linguistic form and relevance. *Lingua* 90–1, 1–25.

Internettsitat

Godt å vite om trøndere. Henta april 2015. <http://artigpedia.org/wiki/Tr%C3%B8ndere>

Grunnkurs i trøndersk. Henta april 2015. www.humor911.no/item/grunnkurs_i_troendersk~56c4c43147ac701b

Innføring i trøndersk. Henta april 2015. http://sandragundersen.blogg.no/1264083025_innfring_i_trndersk.html

Trøndersk ABC. Henta april 2015. www.adressa.no/nyheter/trondheim/article606320.ece

Summary

Sjø ('you see', 'indeed') is a pragmatic particle which is mainly used in the dialects of Trøndelag in Norway. Based on spontaneous spoken data from The Nordic Dialect Corpus, we analyze the use of *sjø* both geographically, semantically and with respect to pragmatic functions. Through the relevance-theoretical framework we explain how *sjø* triggers various communicative effects in different contexts, and how these interpretations are related. Utterances with *sjø* can for instance be explanatory or reinforcing, and face strengthening or face threatening, but they will in all cases support a contextually available assumption, either explicitly or implicitly.

Åshild Søfteland
Førsteamanuensis
Avdeling for lærerutdanning
Høgskolen i Østfold
Postboks 700
N-1757 Halden
ashild.softeland@hiof.no

Kaja Borthen
Professor
Institutt for språk og litteratur
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Dragvoll
N-7049 Trondheim
kaja.borthen@ntnu.no

“Tvert imot, det er mye vi ikke vet”. En studie av bruksbetingelsene til diskursmarkøren *tvert imot*

Aleksander Eidsmo

I denne artikkelen foreslår jeg en ny semantikk for den pragmatiske markøren *tvert imot*. Dette adverbet har hittil fått lite oppmerksomhet, og de eksisterende beskrivelsene av når uttrykket brukes, er mangelfulle. Analysen jeg foreslår, bygger på Frasers (1996b, 1999) kategorisering av pragmatiske markører. Data-grunnlaget er autentiske forekomster av *tvert imot* hentet fra et tilgjengelig tekst-korpus. Jeg ser på *tvert imot* i ulike syntaktiske posisjoner.

Nøkkelord: Pragmatikk; diskursmarkør; pragmatisk markør; kontrastiv; elaborering

1 Innledning¹⁹

Tvert imot er en pragmatisk markør som så langt er blitt viet lite oppmerksomhet i studier av norsk. Det er derfor mye vi ikke vet om *tvert imot*, og denne artikkelen har som mål å presentere en ny generalisering for bruken av *tvert imot*, det vil si en presis beskrivelse av bruksbetingelsene for uttrykket. Spesielt vil jeg undersøke to sider ved *tvert imot*: 1) Er det noen formelle kjennetegn ved ytringene som *tvert imot* binder sammen?, og 2) hva betyr *tvert imot*, det vil si hvilken semantikk har uttrykket? Jeg vil dessuten se på om *tvert imot* har ulike semantisk betydning i ulike syntaktiske posisjoner. Det teoretiske utgangspunktet for den semantiske analysen er Bruce Frasers kategorisering av pragmatiske markører (Fraser 1996b, 1999). Empirien består av 356 autentiske

---

19. Takk til Kaja Borthen som har pekt meg i riktig retning og vært til uvurderlig hjelp gjennom hele prosessen. Takk også til to anonyme fagfeller for nyttige tilbakemeldinger.

utdrag med *tvert imot*, hentet fra Tekstlaboratoriets tekstkorpus *Oslo-korpuset av taggede norske tekster (bokmålsdelen)*.

Artikkelen er strukturert på følgende måte: Jeg ser først på de eksisterende beskrivelsene av *tvert imot* (seksjon 2) og presenterer Frasers (1996b, 1999) kategorisering av diskursmarkører (seksjon 3). Deretter presenteres den empiriske undersøkelsen og funnene som ble gjort (seksjon 4). Til slutt vil artikkelen bli oppsummert i form av en generalisering som presist beskriver bruksbetingelsene til *tvert imot* (seksjon 5).

2 Eksisterende beskrivelser av *tvert imot*

Som nevnt innledningsvis finnes det lite informasjon om bruken av *tvert imot* i norsk. Bokmålsordboka (2017) definerer *tvert imot* som “helt motsatt” uten å legge til noe mer informasjon enn det. Denne beskrivelsen antyder at *tvert imot* brukes for å uttrykke en direkte motsetning mellom to saksforhold eller proposisjoner. Det sies ikke noe om hvilke to proposisjoner som står i motsetning til hverandre, men en logisk tolkning er at motsetningen eksisterer mellom proposisjonene som uttrykkes henholdsvis rett før og rett etter adverbet.

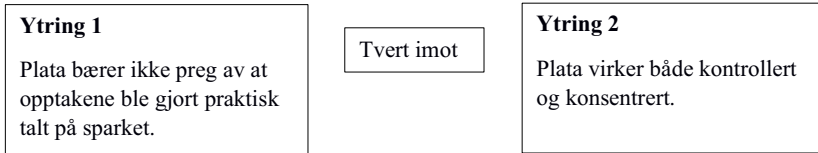
Dette kan også sies om definisjonen nedfelt i Det Norske Akademis Ordbok (2017). NAOB definerer *tvert imot* som “rett overfor”, men legger også til at dette i overført betydning kan bety “direkte imot (ønske, vilje, avtale, lov, forutsetning e.l.)” eller at *tvert imot* “betegner at det motsatte av det som nettopp er nevnt, er tilfellet”. Her spesifiseres kontrasten til noe som “nettopp er nevnt”. Om man tolker dette som at “nettopp” ikke nødvendigvis betyr ytringen rett før *tvert imot*, så er ikke denne definisjonen så langt unna den generaliseringen som presenteres i seksjon 5.

I læreboka “Språklig samhandling – Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse” (Svennevig 2009: 226) blir *tvert imot* så vidt nevnt. Uttrykket blir sagt å være en setningsforbinder som uttrykker en adversativkobling, altså en form for motsetning. Svennevig bruker følgende eksempel til å vise at *tvert imot* kan brukes ved adversativkoblingen *motsigelse*:

- (1) “Opptakene er gjort praktisk talt på sparket, men det bærer ikke plata preg av. Tvert imot virker den både kontrollert og konsentrert.”
(Svennevig 2009: 226)

Svennevigs beskrivelse virker tilsynelatende uproblematisk, men den er ikke særlig presis. Dette ser vi tydeligere hvis vi representerer (1) som i Figur 1:

Figur 1.

Det at plata virker kontrollert og konsentrert står på ingen måte i motsetning til at den ikke bærer preg av å ha blitt til på sparket på et proposisjonelt nivå. Tvert imot, disse to saksforholdene er høyst forenlige med hverandre. For å illustrere dette vil et enkelt tankeeksperiment være å erstatte *tvert imot* med konjunksjonen *for*, en diskursmarkør som indikerer en årsakssammenheng. En rask omskrivning av (1) gir dette resultatet:

- (2) Opptakene er gjort praktisk talt på sparket, men det bærer ikke plata preg av, for den virker både kontrollert og konsentrert.

Som vi ser her og i Figur 1 blir det for enkelt å bare si at *tvert imot* er en adversativ setningsforbinder av typen motsigelse. Vi må si mer presist hvor motsetningsforholdet eller motsigelsen ligger. Vi må presisere hvilket forhold Ytring 1 og Ytring 2 har til hverandre, hvilke proposisjoner som står i motsetning til hverandre, og om disse er eksplisitt eller implisitt uttrykt.

Begrepene *implikatur* og *eksplikatur* skal vise seg å bli nyttige senere i artikkelen. Dette er begreper som blant annet inngår i begrepsapparatet i Sperber og Wilsons *relevanteori* (se f.eks. Sperber og Wilson 2004). Enkelt forklart kan en eksplikatur forklares som det meningsinnholdet i en ytring som kommuniseres ut ifra det proposisjonelle innholdet. For implikaturer, på den andre siden, blir meningsinnholdet tolket uavhengig av den logiske formen. Det vil si, implikaturer utledes via slutninger ut fra det som kommuniseres eksplisitt i ytringen i kombinasjon med kontekstuelle antagelser.

Før Bruce Frasers kategorisering av diskursmarkør presenteres, kan det også være nyttig å se på definisjoner fra andre språk av uttrykk som ligner på *tvert imot*. På engelsk finner vi blant annet en mer presis ordboksdefinisjon for det engelske uttrykket *on the contrary*, som trolig er den nærmeste engelske ekvivalenten til *tvert imot*. I ordboka *Macmillan Dictionary* (2009-2017) beskrives *on the contrary* på følgende måte:

[On the contrary is] used for emphasizing that something is true, even though it is the opposite of something that has been said

Til forskjell fra *tvert imot* antas *on the contrary* å understreke at noe er sant. Dessuten er det presisert at opposisjonen er til noe som har blitt sagt. Semantikken jeg foreslår for *tvert imot* senere i artikkelen vil minne om denne, men vil være mer presis.

De få definisjonene som fins av det norske *tvert imot* peker altså mot at adverbet signaliserer en motsetning eller en motsigelse, men denne antakelsen er ikke helt problemfri. I neste seksjon presenterer jeg Frasers (1996b, 1999) kategorisering av diskursmarkører, for deretter å drøfte hvilken kategori *tvert imot* tilhører.

3 Diskursmarkører og *tvert imot*

Bruce Fraser sier blant annet følgende om diskursmarkører:

[A discourse marker is] an expression which signals the relationship of the basic message to the foregoing discourse. In contrast to the other pragmatic markers, discourse markers do not contribute to the representative sentence meaning [...]: They provide instructions to the addressee on how the utterance to which the discourse marker is attached is to be interpreted (Schiffrin 1987; Blakemore 1987, 1992; Fraser 1990, 1996a). (Fraser 1996b: 186)

Kort oppsummert er en diskursmarkør ifølge Fraser et uttrykk som indikerer sammenhengen mellom ytringer, og hvordan disse skal tolkes i relasjon til hverandre. I likhet med andre pragmatiske markører, endrer heller ikke diskursmarkøren meningsinnholdet til ytringen. Et eksempel på en diskursmarkør er uttrykket *og det som verre er* i (3):

(3) Vi tapte fotballkampen. **Og det som verre er:** Kapteinen vår ble skadet.

Proposisjonene 'Vi tapte fotballkampen' og 'Kapteinen vår ble skadet' er begge forståelige i seg selv, og diskursmarkøren tilføyer ikke mer informasjon til disse proposisjonene. Derimot vil *og det som verre er* oppfattes som et signal fra taleren om at den siste proposisjonen bør oppfattes som viktigere enn den første, og i denne situasjonen også som noe negativt. Diskursmarkørens funksjon blir

dermed å vise hvordan proposisjonen i inneværende ytring skal tolkes i relasjon til andre proposisjoner.

Fraser (1996b: 186) mener at det finnes fire ulike underkategorier av diskursmarkører, henholdsvis ‘topic change markers’, ‘elaborative markers’, ‘inferential markers’ og ‘contrastive markers’ (ibid. s 187).

‘Topic change marker’, eller ‘emneskifter’, er den første kategorien. Denne kategorien omfatter ord og uttrykk som signaliserer et ønske om at temaet i diskursen bør skiftes. Noen eksempler på diskursmarkører av denne typen ser vi i (4):

- (4)
- a. I don’t think we can go tomorrow. It’s David’s birthday. **Incidentally**, when is your birthday? (Fraser 1996b: 187)
  - b. **Speaking of Marsha**, where is she these days? (Fraser 1996b: 187)
  - c. Foreldrene mine kommer på besøk i morgen. **Det minner meg på** at vi er tomme for kaffe.²⁰
  - d. Det skal bli godt med ferie. **Forresten**, gikk det bra på eksamen?

For diskursmarkører av denne kategorien forsøker taleren å endre diskursens tema, og signaliserer dette ved hjelp av diskursmarkøren. I (4a) ser vi for eksempel at fokuset skifter fra Davids bursdag (*David’s birthday*) til tidspunktet for tilhørers bursdag (jf. *your*). Skiftet av tema kommer enda tydeligere fram i (4d), i og med at den første setningen handler om ferie mens den siste handler om hvordan det har gått på eksamen.

Den andre kategorien, ‘elaborative marker’, eller ‘elaborerende diskursmarkør’, omfatter uttrykk som har som funksjon å utdype eller nyansere innholdet i den foregående ytringen (Fraser 1996: 188). Denne kategorien kan minne om emneskifterne, men det vil være en tydelig tematisk sammenheng mellom proposisjonene. (5) viser noen eksempler:

- (5)
- a. Take your raincoat with you. **But above all**, take gloves. (Fraser 1996b: 188)
  - b. He did it. **What is more**, he enjoyed doing it. (Fraser 1996b: 188)

---

20. Eksempler som ikke er markert med referanse er forfatterens egne konstruerte eksempler.

- c. Vi tapte fotballkampen. **Og det som verre er:** kapteinen vår ble skadet.
- d. Noen ting er vanskelig å forklare. Som **for eksempel** at noen liker ananas på pizza.

De elaborerende markørene fungerer som et bindeledd mellom to proposisjoner hvor den siste forklarer eller nyanserer den første. I (5b) er den første proposisjonen uttrykt gjennom ytringen *He did it*, og den siste proposisjonen nyanserer subjektreferentens opplevelse av å gjøre det han gjorde. Ikke nok med at han gjorde det; han likte å gjøre det. Dette ser vi også i eksempelet (5d), hvor taleren i første del av ytringen ønsker å innlede et tema om “ting som er vanskelige å forklare”, og spesifiserer, eller nyanserer, dette med å trekke inn et mer konkret emne som for taler går under samme kategori som i den foregående proposisjonen.

Den tredje kategorien, ‘inferential marker’, skal vi her kalle ‘slutningsmarkør’. Diskursmarkører av denne typen viser, ifølge Fraser (1996b: 188), at innholdet i den påfølgende ytringen skal tolkes som en konklusjon av noe som er ytret i den foregående diskursen. Dette er illustrert i (6):

- (6) a. A: Marsha is away for the weekend.
B: **So**, she won’t be available Saturday. (Fraser 1996b: 188)
- b. The bank has been closed all day. **Thus**, we couldn’t make a withdrawal. (Fraser 1999: 948)
- c. Jeg fikk et tilbud om en ny jobb. **Derfor** sa jeg opp den gamle.
- d. **Som konklusjon** kan man si at helse, miljø og sikkerhet er viktig.

Slutningsmarkørene viser vanligvis at proposisjonen som uttrykkes etter diskursmarkøren skal tolkes som en følge av en eller flere proposisjoner som er blitt uttrykt tidligere i diskursen. I (6c) ser vi for eksempel at årsaken (tilbudet om ny jobb) uttrykkes før diskursmarkøren, mens følgen (oppsigelsen av den gamle jobben) uttrykkes etter diskursmarkøren. Det finnes imidlertid noen unntak til dette mønsteret, som illustrert i blant annet (7) under.

- (7) a. Mary went home. **After all**, she was sick. (Fraser 1996b: 188)
- b. Kari la seg tidlig **ettersom** at hun hadde fått i oppdrag å åpne butikken dagen etter.

Her presenteres konklusjonen ('Mary gikk hjem') før årsaken ('hun var syk'). Denne diskursstrukturen er betydelig mindre frekvent enn den som illustreres i (6), men forekommer også. Dette gjelder for de engelske diskursmarkørene *after all*, *because*, *for this/that reason* og *since* (Fraser 1999: 949).

'Contrastive marker', på norsk 'kontrastiv diskursmarkør', er den siste av Frasers fire kategorier for diskursmarkører, og den som tilsynelatende ligger tettest opp til semantikken til *tvert imot*. Disse diskursmarkørene uttrykker at det eksisterer en form for motsetning mellom innholdet i inneværende ytring og en eller flere proposisjoner som er blitt uttrykt i den foregående diskursen (Fraser 1996: 187). Noen eksempler på kontrastive diskursmarkører finner vi i (8):

- (8) a. A: We can go now, children.
B: **But** we haven't finished our game yet. (Fraser 1996b: 187)
- b. A: Harry is quite tall.
B: **In contrast**, George is quite short. (Fraser 1999: 944)
- c. The risk of infection hasn't diminished – **on the contrary**, it has increased. (Macmillan Dictionary, 2009-2017)
- d. I Tromsø er det mørkt hele vinteren. **I motsetning til** om sommeren. Da er det sol om natten.

De kontrastive markørene viser til en motsetning mellom ytringene som kommuniseres henholdsvis før og etter diskursmarkøren. I (8a) ser vi at person A sier til barna at de kan dra. B svarer deretter indirekte at de ikke kan dra ennå fordi spillet ikke er over. Her er det tydelig at markøren *but* er det som signaliserer at B opponerer mot det A har sagt. 'We haven't finished our game yet' står i seg selv ikke nødvendigvis i motsetning til det at de kan dra, men nettopp på grunn av den kontrastive markøren blir det naturlig å tolke ytringen som et argument for at de ikke vil eller kan dra.

Skal vi følge ordbøkene og kategoriseringen av *tvert imot* som en adversativ setningsforbinder (Svennevig 2009), er det naturlig å plassere *tvert imot* i nettopp denne kategorien, som kontrastiv diskursmarkør. Fraser (1996b, 1999) inkluderer *on the contrary* i denne kategorien, noe som taler for det samme. Dette viser seg imidlertid å ikke være en tilfredsstillende analyse av *tvert imot*. Som nevnt i Seksjon 2 er det ikke nødvendigvis en kontrast mellom de to ytringene som *tvert imot* binder sammen på det eksplisitte nivået. Det samme ser vi i (8c): 'The risk of infection hasn't diminished' står ikke i motsetning til 'it has increased'.

Dette betyr at Frasers kategorisering i seg selv ikke er nok til å gjøre rede for det engelske uttrykket *on the contrary*, gitt at en diskursmarkør skal plasseres i kun én kategori, og det betyr at vi bør gjøre en empirisk undersøkelse for *vert imot* for å få brakt på det rene hva som er de eksakte bruksbetingelsene for uttrykket.

4 Empiriske funn

4.1 Metode

Metoden som er brukt for å analysere diskursmarkøren *vert imot* følger framgangsmåten i andre undersøkelser av pragmatiske partikler utført av blant andre Opsahl & Svennevig (2012), Borthen & Knudsen (2014) og Borthen (2014). Disse undersøkelsene innebærer bruk av autentiske data fra skrift- og talespråkkorpus. De innsamlede dataene er deretter analysert av forskeren med henblikk på å finne både strukturelle og tolkningsmessige mønstre.

Tekstkorpuset som er brukt for å innhente data i denne artikkelen er bokmålsdelen av Oslo-korpuset av taggede norske tekster.²¹ Dette korpuset inneholder tekster fra diverse aviser, ukeblader, romaner og offentlige dokumenter og har et omfang på om lag 18,5 millioner ord. Et søk på *vert imot* resulterer i 369 treff. Av disse 369 treffene er 360 unike, og av disse er 356 tatt i bruk i denne artikkelen. De fire treffene som ekskluderes, er enten usammenhengende eller eksempler der *vert imot* brukes i en annen funksjon enn som diskursmarkør.

4.2 Resultater

I denne undersøkelsen er det gjort hovedsakelig to funn. Det første er at *vert imot* krever en form for negasjon i proposisjonen som uttrykkes foran diskursmarkøren. Det andre funnet er at *vert imot* brukes som en implisitt kontrastiv og eksplisitt elaborerende diskursmarkør. Disse to hovedfunnene blir presentert i seksjon 4.2.1 og 4.2.2, og i 4.2.3 vil resultatene sees i lys av setningsstrukturer hvor *vert imot* inntar ulike syntaktiske posisjoner.

4.2.1 Hovedfunn 1: Krav om negasjon

I så godt som alle (> 99%) de 356 tilfeldig utvalgte eksemplene var det en form for (eksplisitt eller implisitt) negasjon i ytringen før *vert imot*. Den vanligste

---

21. Se Tekstlaboratoriet (2010-2017).

bruken av *tvert imot* er etter en deklarativ ytring med en form for negasjon, og den vanligste formen for negasjon er ved hjelp av adverbet *ikke*. Denne formen opptrådte i 250 av 356 tilfeller, altså i 70,2 % av tilfellene. Noen eksempler med *ikke* forut for *tvert imot*, er følgende:

- (9) a. Scandinavia Online AS er ikke noe godt navn på et norsk internetselskap, mener Norsk språkråd. **Tvert imot** vitner navnet om dårlig fantasi. (AV/Ad96/01)
- b. Men om selskapene finner frem til en felles beregningsmåte, trenger ikke det å bli den som er gunstigst for kundene. **Tvert imot** kan det bli slik at enkelte selskaper i så fall vil gi dårligere vilkår enn det de gjør i dag. (AV/Ad94/01)
- c. Man må ikke la seg forlede av at det plutselig sner igjen i Marka. **Tvert imot**, verden og klimaet blir stadig verre, det kan vitenskapen bevise. (AV/Ad94/01)

Ikke er ikke den eneste formen for negasjon man støter på i dataene. Ofte kommer negasjonen i mer indirekte form, som i eksemplene i (10) under:

- (10) a. Situasjonen er symptomatisk for Bjørnstad. Bortsett fra i Aftenposten er han ingen entydig bejublet forfatter. **Tvert imot** er han en forfatter som med stor konsekvens får høyst variable anmeldelser. (AV/BT95/02)
- b. Jeg var redd for at Edwall skulle ha forsøkt seg på en biografisk fortolkning av “Kranes konditori “. Det har han heldigvis unngått. **Tvert imot** har han fått det til å handle om dype menneskelige konflikter i vår tid, uttrykt gjennom kunstnerens krise. (AV/BT95/01)
- c. Arbeiderpartiet i Trondheim avviser kategorisk fremlegget om å redusere institusjonstilbudet til eldre i Trondheim. **Tvert imot** bør det opprettes flere nye sykehjemsplasser, hevder partiet. (AV/Ad96/01)

Ingen, unngått og avviser er alle eksempler på ord som inneholder en semantisk negasjon. I de 356 eksemplene som ble samlet inn til denne studien var det – med ett mulig unntak som vi skal se på nedenfor – bestandig en form for negasjon i den ytringen *tvert imot* ble tolket opp mot. I overkant av to tredjedeler av disse negasjonene var ved hjelp av adverbet *ikke* mens den resterende andelen

bestod av ulike former, både enkeltord og fraser, som indirekte involverer en negering.

Det mulige unntaket er presentert i (11) nedenfor. Dette er et utdrag hvor det ikke er noen eksplisitt negasjon, men som vi skal se, vil jeg argumentere for at en negering er implisert:

- (11) [...] Under henvisning til fremmedfiendtligheten i deler av norsk opinion er det formodentlig noen som vil mene at det er modig gjort av justisminister Anne Holt å la de bosnierne som ønsker det, forbli i Norge. Men da gjør man det til et spørsmål om mot å gjøre det eneste riktige, og man gir utgruppene anledning til å fastsette den politiske dagsorden. Fremskrittspartiet mener selvfølgelig at Regjeringen har foretatt et linjeskift i flyktningepolitikken, som Carl I. Hagen formulerte det i TV-debatten med Anne Holt forleden. Hva man har gjort, er **tvært imot** å gi bosnierne tid til å vente med å vende hjem igjen. Hva Hagen ikke forstår, er at i det øyeblikk den vestlige verden evner å gi bosnierne en mulighet til å gjenoppbygge landet, vil de være like opptatt av å delta i den prosessen som nordmenn var i 1945. (AV/Af96/01)

I dette utdraget ser man ingen tegn til negasjon, om man ser bort ifra *tvært imot*. Men ut fra det som er sagt tidligere i teksten, og ut fra det som sies til slutt i utdraget, er det rimelig å anta at den som ytrer dette er uenig med Fremskrittspartiet når det står at *Fremskrittspartiet mener selvfølgelig at Regjeringen har foretatt et linjeskift i flyktningepolitikken* – altså at den som sier dette uttrykker implisitt at Regjeringen *ikke* har foretatt et linjeskifte. Det er trolig denne antakelsen ytringen med *tvært imot* skal tolkes i lys av. Hvis dette er den intenderte tolkningen, er det altså en antakelse med negativ polaritet kontekstuelst tilgjengelig også i dette tilfellet (‘Regjeringen har ikke foretatt et linjeskifte’), men kun indirekte i form av en svak implikatur. Det er også slik at selve tilstedeværelsen av *tvært imot* vil kunne gjøre at mottakeren utleder en slik implikatur etter at *tvært imot*-ytringen er prosessert. Slike eksempler som (11) er imidlertid sjeldne i mitt datamateriale.

4.2.2 Hovedfunn 2: implisitt kontrastiv og eksplisitt elaborerende

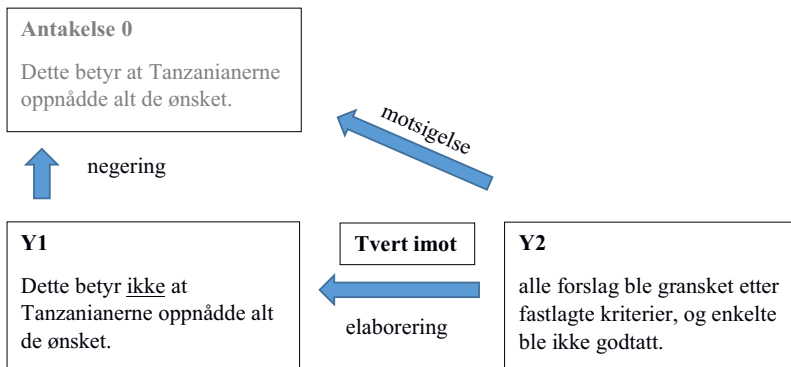
Dataene tyder på at *tvært imot* er en kontrastiv diskursmarkør, men kontrasten er ikke på det proposisjonelle nivået mellom det som er uttrykt eksplisitt i ytringene før og etter *tvært imot*. Det kontrastive aspektet finner vi mellom inn-

holdet i ytringen etter *tvert imot* og det som ytringen før negerer. Eksempel (12) illustrerer dette.

- (12) I Finansdepartementet kom Norge best ut sammenlignet med mange andre givere når det gjaldt forholdet under forhandlinger. Dette betyr ikke at tanzanierne oppnådde alt de ønsket. **Tvert imot** ble alle forslag gransket etter fastlagte kriterier, og enkelte ble ikke godtatt. (SA/NO95/05)

Det at tanzanierne ikke oppnådde alt de ønsket, står ikke i motsetning til at alle forslag ble gransket og enkelte ikke godtatt; den siste ytringen er heller en elaborering av det første. Dette er illustrert i Figur 2.

Figur 2.

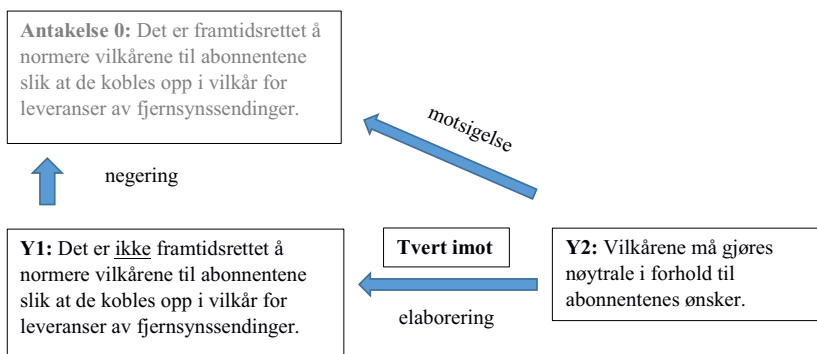
Motsetningsforholdet befinner seg altså mellom innholdet i andre ytring og den mulige antakelsen som den første ytringen negerer. Dette går igjen i alle forekomstene av *tvert imot*, men den negerte ytringen trenger ikke alltid å komme umiddelbart før *tvert imot*. Eksempel (13) viser dette:

- (13) På denne bakgrunn fremstår det etter disse medlemmers oppfatning ikke som fremtidsrettet å normere tilknytningsvilkårene slik at de kobles opp i vilkår for leveranser av fjernsynssendinger. Dette blir enda vanskeligere om disse vilkår igjen kobles til prinsipper om at abonnentene skal være tvunget til å betale for visse grunnpakkeprogram for å kunne opprettholde sin tilknytning. **Tvert imot** må vilkårene for til-

knytning gjøres mest mulig nøytrale i forhold til abonnentenes ønsker om kjøp av tjenester. (SA/NO95/08)

Figur 3 illustrerer hvilke innholdselementer *vert imot* binder sammen i dette eksempelet.

Figur 3.

Når vi sammenligner Figur 3 med (13), ser vi at det ikke nødvendigvis er slik at Y1 opptrer umiddelbart før Y2.

(14) inneholder flere eksempler på at ytringen som *vert imot* innleder, tolkes som en utdypning eller nyansering av det som sies i den negerte ytringen, altså en elaborering. Elaboreringen finner sted på det eksplisitte nivået.

- (14) a. - Jeg blir ikke sliten. **Tvert imot** blir jeg opplagt av å jobbe med kor, sier Norunn Illevold Giske og glir ned i en hvit plaststol. (AV/Ad96/01)
- b. Konkrete betegnelser på grupper som berøres er, tross innstendige oppfordringer, ikke kommet med. **Tvert imot** vil det kunne bli et spørsmål om videre omfang. (AV/Af96/01)
- c. Men dette betyr på ingen måte at den godeste Chirac ikke har ambisjoner om å spille en rolle i verden. **Tvert imot** er ambisjonene meget store. (AV/Af96/01)
- d. SV vil gå imot dyre vei- og tunnelprosjekter som belager seg på en økning i biltrafikken. **Tvert imot** vil vi øke bombepengene [sic]. (AV/BT95/04)

- e. Det ligger ingen særlig økonomisk gevinst i å f.eks. være hjemme med sine barn. **Tvert imot** “belønner” staten vedkommende med en minstepensjon. (AV/BT96/02)
- f. Alt dette tyder ikke akkurat på at oppvekst i fosterhjem og adoptivhjem er farefritt. **Tvert imot** kan det for mange barn bety et liv i grunnleggende usikkerhet og aggresjon, med mye sorg og lengting etter dem de egentlig hører sammen med. (AV/BT95/05)
- g. Det fins ikke noe nasjonalt selvspeilende i Breiviks kunst, **tvert imot** gir den inntrykk av en global sammenheng. (AV/BT96/03)

I og med at ytringen før *tvert imot* negerer en antakelse, følger det at også *tvert imot*-ytringen negerer denne antakelsen, gitt at diskursrelasjonen mellom ytringene er elaborering. Innholdet i ytringen med *tvert imot* er imidlertid litt mer spesifikt enn innholdet i ytringen før. For eksempel, det at det ikke er noen særlig økonomisk gevinst i det å være hjemme (jf. (14e)), er kompatibelt med en rekke ulike situasjoner, alt fra at det er litt økonomisk gevinst ved å være hjemme til at det er et tapsprosjekt. Ytringen med *tvert imot* i (14e) er mer presis; her blir det klart at det å være hjemme med barn er det diametralt motsatte av en økonomisk gevinst, nemlig et tapsprosjekt. Ytringer med *tvert imot* elaborerer med andre ord forutgående negerte ytringer ved å bidra med en litt mer presis reformulering eller utdypning.

4.2.3 Ulike ytringsposisjoner: midtstilt og alene

Så langt har vi bare sett på bruk av ytringsinitialt *tvert imot*, men denne ytringsposisjonen forekommer bare i 39,9% av tilfellene. I dataene opptrer *tvert imot* også i andre posisjoner som kan påvirke diskursmarkørens funksjon og semantikk. Disse posisjonene velger jeg å kalle *midtstilt* (se (15)) og *alene* (se (17)). *Tvert imot* forekommer i disse posisjonene i henholdsvis 29,8 % og 30,3 % av utdragene:

Eksempler på midtstilt bruk av *tvert imot* vises i (15).

Tabell 1.

Ytringsposisjon	Forekomster	Prosent
Ytringsinitialt	142	39,9 %
Midtstilt	106	29,8 %
Alene	108	30,3 %
Sum	356	100 %

- (15) a. Serien preges av aldeles oppstyltede dialoger man ikke irriteres det minste av, nei, det skal **vert imot** være sånn. (AV/BT95/02)
- b. Hernes avviser imidlertid at planen er diktatorisk. Læreplanen er **vert imot** demokratisk. (AV/BT95/03)
- c. De store stjernene har ikke stort å frykte. De vil **vert imot** tjene på nyordningen. (AV/BT95/04)
- d. Her sies det lite eller ingenting om tilpasset opplæring. Fagplanene er **vert imot** først og fremst opplisteringer av hva den enkelte elev skal ha lært i faget på de ulike alderstrinnene. (AV/BT96/01)

Posisjoneringen av *vert imot* i midtstilt posisjon påvirker ikke diskursmarkørens funksjon sammenlignet med den ytringsinitiale bruken vi har sett på tidligere. I alle tilfellene ved midtstilt bruk er det kun ytringsstrukturen som er endret, og utdragene i (15) kan enkelt omskrives slik at man får den ytringsinitiale *vert imot*. Dette illustreres i (16).

- (16) a. Serien preges av [aldeles] oppstyltede dialoger man ikke irriteres det minste av, nei, **vert imot** skal det være sånn.
- b. Hernes avviser imidlertid at planen er diktatorisk. **Tvert imot** er læreplanen demokratisk.
- c. De store stjernene har ikke stort å frykte. **Tvert imot** vil de tjene på nyordningen.
- d. Her sies det lite eller ingenting om tilpasset opplæring. **Tvert imot** er fagplanene først og fremst opplisteringer av hva den enkelte elev skal ha lært i faget på de ulike alderstrinnene.

De omskrevne utdragene i (16) tyder på at den midtstilte bruken av *vert imot* følger samme mønster som den ytringsinitiale bruken, hvor Y1 negerer en tidligere antakelse, og Y2 elaborerer Y1.

Utdragene i (17) nedenfor viser at også når *vert imot* opptrer som et eget ytringsfragment (“alene”), ser mønsteret Y1-vert imot-Y2 ut til å gjelde. Det som skiller bruken av *vert imot* i denne syntaktiske funksjonen fra den ytringsinitiale og midtstilte bruken, er at det som så langt er blitt omtalt som Y2, kan sløyfes i enkelte tilfeller. Legg merke spesielt merke til (17e) og (17f), hvor *vert imot* er siste element i hver sin tekstsekvens:

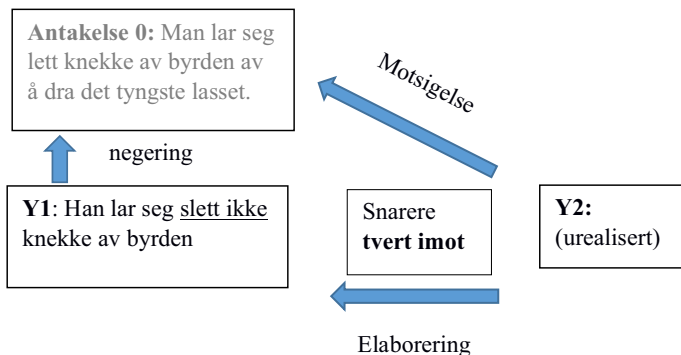

- (17) a. Men på fredagskonserten var der ingen tretthet å spore. **Tvert imot**. Det virket faktisk som om musikerne hadde vært på foryngelseskur. (AV/BT95/05)
- b. “From The Cradle” heter Claptons ferskeste plate. Og dette er ikke noen glatt popvariant, **tvert imot**. Gitarlegenden Clapton serverer sugende blues. (AV/BT95/02)
- c. Jeg tror ikke legene er blitt faglig dårligere enn de var før, snarere **tvert imot**. Aldri tidligere har Norge hatt så mange kompetente, interesserte og energiske leger som i dag. (AV/Af96/01)
- d. Om staten får skipskravet innfridd, er det ikke sikkert at statskassen blir fyldigere av den grunn. **Tvert imot**. (AV/BT95/01)
- e. - Platebransjen som helhet skjelver slettes ikke i buksene. **Tvert imot**, sier Svein Bjørge i Skandinavisk Musikk-distribusjon (MD). (AV/Af96/01)
- f. Vi får her en tradisjonell Ronja-oppsetning, og det er Helge Jordal som drar det tyngste lasset. Men han lar seg slett ikke knekke av byrden - snarere **tvert imot**. Premierer var ikke uten skjønnspletter. Her var litt småproblemer med lys og lyd, det var litt problemer med å huske teksten her og der, osv. (AV/BT95/01)

Utdragene (17d), (17e) og (17f) er eksempler på at *tvert imot* kan opptre uten en Y2, mens de øvrige eksemplene viser at Y2 også kan være til stede når diskursmarkøren opptrer utenfor Y2 syntaktisk sett. Ser man nærmere på f.eks. (17f), så tolker man inn en implisitt elaborering gjennom *tvert imot*. *Tvert imot* blir dermed et signal fra taleren om at en elaborering kreves, og det blir opp til mottakeren å utlede elaboreringen ut ifra konteksten. I (17f) kan den elaboreringen f.eks. være i form av tolkningen ‘Byrden ved å skulle dra det tyngste lasset gjør at Helge Jordal gjør en spesielt god jobb’. *Tvert imot* brukt uten noen eksplisitt Y2 illustreres i figur 4.

Også ytringer som kun består av *tvert imot* henleder tilhørers oppmerksomhet mot en representasjon som elaborerer innholdet i en forutgående negert ytring. La oss ta (17e) som eksempel, *Platebransjen som helhet skjelver slettes ikke i buksene. Tvert imot*. Dette utsagnet er i overensstemmelse med en rekke ulike situasjoner i verden. Det kan være at platebransjen er litt usikker, men uten å skjelve, det kan være at platebransjen er helt likegyldig, eller det kan være at platebransjen er optimistisk og uredde. Ytringen *Tvert imot* tolkes

Figur 4.

mer spesifikt enn dette: Platebransjen er i en tilstand som kan beskrives som det diametralt motsatte av å skjelve i buksene, med andre ord, platebransjen er optimistisk og uredd. Det som skjer når *tvert imot* opptrer alene er fortsatt at ytringen med *tvert imot* tolkes som en elaborering av den foregående, men denne gangen tolker tilhører inn den mer spesifikke proposisjonen uten noen språklige hint ut over *tvert imot*.

5 Konklusjon

Tvert imot er en diskursmarkør som har fått lite oppmerksomhet i norsk. Jeg har presentert hvordan Bokmålsordboka (2017), Det Norske Akademis Ordbok (2017) og Svennevig (2009) har definert *tvert imot*, samt Macmillan Dictionarys (2009-2017) definisjon av *on the contrary*, som har en betydning som ligner på *tvert imot*. På bakgrunn av disse definisjonene, Frasers kategoriseringer av diskursmarkører (Fraser 1996b, 1999) og de autentiske dataene, er det nå på tide å presentere en mer presis semantikk for diskursmarkøren. Jeg foreslår følgende definisjon:

(18) Semantikk for *tvert imot*

I en diskurs som inneholder Y1 [...] *tvert imot* Y2 skal:

- i. proposisjonen i Y1 negere en mulig eksplisitt eller implisitt antakelse A, og
- ii. Y2 tolkes som en eksplisitt eller implisitt elaborering av innholdet i Y1
- iii. ... ved at Y2 tolkes som en diametral motsetning til A.

Med andre ord vil *tvert imot* brukes i kombinasjonen Y1 [...] *tvert imot* Y2, hvor Y1 ikke nødvendigvis kommer rett før *tvert imot* (dette indikeres av parentesen [...]). Y1 skal negere en antakelse, enten eksplisitt ved hjelp av *ikke*, andre negasjoner, eller implisitt (men sistnevnte forekommer sjeldent i mitt datamateriale). Ved ytringsinitial og midtstilt bruk ser det ut til at Y2 alltid uttrykkes eksplisitt, mens når *tvert imot* opptrer alene vil Y2 kunne kommuniseres enten eksplisitt eller implisitt. I sistnevnte tilfelle vil Y2 kun bestå av diskursmarkøren *tvert imot*.

Vi har nå en forklaring på hvordan det kan ha seg at *tvert imot* blir beskrevet som en kontrastiv diskursmarkør av typen motsigelse (jf. Svennevig, 2009), til tross for at diskursrelasjonen mellom ytringen med *tvert imot* og ytringen før er en elaborering på det eksplisitte proposisjonelle nivået. *Tvert imot* brukes til elaborering av eksplisitt tilgjengelig informasjon, men samtidig til motsigelse av implisitt tilgjengelige synspunkter.

I denne studien av diskursmarkøren *tvert imot* er kun ett tekstkorpus blitt tatt i bruk. Vi vet derfor ikke om konklusjonene er overførbare til andre data, og heller ikke om mønstrene som er funnet her også gjelder for talespråk. Det vil derfor være av interesse om flere studier gjennomføres for å teste ut, og eventuelt nyansere, funnene som ble presentert her.

Referanser

- Blakemore, Diane. 1992. *Understanding utterances*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane. 1987. *Semantic constraints on relevance*. Oxford: Blackwell.
- Bokmålsordboka. 2017. Hentet 16.05.2017 fra: <http://ordbok.uib.no>.
- Borthen, Kaja. 2014. Hva betyr 'da', da?. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32–2, 257–306.
- Borthen, Kaja og Cecilie S. Knudsen. 2014. Semantiske og pragmatiske aspekter ved trykklett *visst*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32–2, 360–411.
- Det Norske Akademis Ordbok. 2017. Hentet 26.03.2018 fra: <https://www.naob.no>
- Fraser, Bruce. 1999. What are discourse markers? *Journal of pragmatics* 31, 931–952.
- Fraser, Bruce. 1996a. On discourse markers. Manuskript.
- Fraser, Bruce. 1996b. Pragmatic markers. *Pragmatics*, 6–2, 167–190.
- Fraser, Bruce. 1990. An approach to discourse markers. *Journal of Pragmatics* 14.

- Macmillan Dictionary. 2009-2017. Hentet 07.06.2017 fra: <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/on-the-contrary>
- Opsahl, Toril og Jan Svennevig. 2012. -Og vi bare sånn “grattis!” Sitatmarkørene *bare* og *sånn* i talespråk. I Faarlund, Jan Terje, Kjell Ivar Vannebo & Hans-Olav Enger (red.): *Grammatikk, bruk og norm. Festskrift til Svein Lie på 70-årsdagen 15. april 2012*. Oslo: Novus Forlag, 219–236.
- Schiffrin, Deborah. 1987. *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svennevig, Jan. 2009. *Språklig samhandling – Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. 2. utgave. Cappelen Damm: Oslo.
- Tekstlaboratoriet. 2010-2017. *Tekstlaboratoriet*. Tilgjengelig via Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. Hentet oktober 2017. <http://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/tekstlab/>
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 2004. Relevance theory. I Horn, Laurence & Gregory Ward (red.): *Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell., 607–632.

Korpus

Oslo-korpuset bokmålsdelen. Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. Hentet oktober 2017. <http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/oslo/index.html>

Summary

I present in this article a new semantic definition for the Norwegian discourse marker *tvert imot* (‘on the contrary’). This adverb has been given little attention so far, and the current descriptions of how and when it is used are inadequate. The analysis I present is based on Fraser’s (1996b, 1999) categorisation of pragmatic markers. The data consists of authentic occurrences of *tvert imot* from an available text corpus. I look at *tvert imot* in different syntactic positions.

Aleksander Eidsmo

Masterstudent

Institutt for språk og litteratur

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Dragvoll Campus

NO-7049 Trondheim

aleksander.eidsmo@gmail.com

Kan ikke du stå der, da?

En sosiokognitiv analyse av finalpartikkelen *da* i interrogative *kan*-anmodninger

Paweł Urbanik

Artikkelen tar for seg bruk av finalpartikkelen *da* i interrogative anmodninger med modalverbet *kan*. Fenomenet analyseres i naturlig forekommende samtaler og ses på fra et sosiokognitivt perspektiv som forbinder kognitivt orientert pragmatikk med interaksjonell lingvistikk. Når *da* brukes i anmodninger, henviser taleren til en eller flere kontekstuelle premisser som implisitt skal begrunne hans anmodning. Datamaterialet viser at *da* regelmessig brukes i negerte interogativer og at den svært sjelden forekommer i positive interogativer. Dette er fordi partikkelens semantikk identifisert gjennom den sekvensielle analysen inngår i et komplekst samspill med ytringens funksjon. *Da* kommuniserer hvordan kontekstuelle premisser forholder seg til det proposisjonelle innholdet og til selve handlingen anmodningen indikerer på bakgrunn av det forutgående i interaksjonen. Forekomsten av *da* synes å markere handlingen som høyst ønskelig ved å referere til mottakerens medansvar for selve anmodningen samtidig som hennes spillerom i interaksjonen snevres inn.

Nøkkelord: Finalpartikkelen *da*; anmodning; interogativ; interaksjonell lingvistikk; pragmatikk

1 Innledning¹

Studien fokuserer på den pragmatiske betydningen bruken av finalpartikkelen *da* har for interrogative anmodninger. Fordi bare en del anmodninger modifiseres av *da*, er målet med denne undersøkelsen å finne ut hvorfor den

---

1. Jeg vil først og fremst takke Jan Svennevig, Kaja Borthen, Signe Rix Berthelin og Christoph Unger som leste første utkast av denne artikkelen og kom med verdifulle innspill. Også takk til to anonyme fagfeller for konstruktive kommentarer.

etterhengte partikkelen anvendes, hvilken rolle den spiller og hvilke konsekvenser den har for anmodninger og for den lokale interaksjonen. Dette gjøres ved å analysere anmodninger i deres sekvensielle omgivelser for å kunne identifisere både det som motiverer valg av partikkelen *da* og det som følger av det.

Etterhengte partikler er et velkjent fenomen i mange språk. Interessen for deres bruk har likevel økt kun nylig. De blir nå forsket på innen forskjellige teoretiske retninger (pragmatikk, diskursanalyse, samtaleanalyse, grammatikaliseringsteori, kognitiv lingvistikk, generativ grammatikk) og i flere og flere typologisk ikke-relaterede språk (Thompson & Suzuki 2011; Hancil, Haselow & Post 2014). Tidligere ble etterhengte partikler klassifisert som diskursmarkører forekommende på slutten av en interaksjonell enhet (Mulder & Thompson 2008: 183), men nå sees de gjerne på som en selvstendig kategori kalt finalpartikler (Haselow 2014).² Flere studier viser nemlig at de er heterosemiske, noe som innebærer at deres funksjon varierer avhengig av deres posisjon i setningen (Hancil, Post & Haselow 2014; se også Berthelin 2018 og Borthen 2018 i dette nummeret). Haselow (2014) finner riktignok flere formelle og funksjonelle egenskaper som finalpartikler deler med diskursmarkører. Formelt sett opptrer ikke de første i isolasjon, men er integrert i syntaktiske vertsenheter og deres intonasjonskonturer. Funksjonelt sett binder finalpartikler det proposisjonelle innholdet med kontekstuell informasjon. På samme vis som mange diskursmarkører går de altså langt utover den tekstorganiserende funksjonen og brukes som kontekstualiseringssignaler (*contextualization cues*, Gumperz 1982). På den annen side er ikke finalpartikler setningskonstituerende enheter, og deres fravær påvirker ikke ytringens grammatiske struktur eller dens sannhetsfunksjonelle semantikk. Det er altså noen trekk finalpartikler deler med ellers vagt definerte og svært varierte diskursmarkører, men de er også formelt litt forskjellige, noe som taler for å betrakte dem som en egen kategori.

Haselow (2014: 99) definerer finalpartikkel som et ord som uttrykkes ved en potensiell avslutning av en turkonstruksjonsenhet (*turn construction unit* - TCU), det vil si i et potensielt turskiftepunkt (*transition relevance place*), og som har som primærfunksjon å spesifisere rollen til denne enheten i diskursen ved å indikere en spesiell type retorisk relasjon mellom den og noen av de forutgående enhetene. I denne definisjonen avgrenser han altså den retoriske relasjonen til TCUer, men legger senere til at den også kan opprettes mellom en

---

2. I faglitteraturen kan man også finne slike begreper som setningsfinale partikler (*sentence-final particles*), ytringsfinale partikler (*utterance-final particles*), turfinale partikler (*turn-final particles*) eller prosodienhetsfinale partikler (*prosodic-unit-final particles*), se Hancil, Post & Haselow (2014).

TCU og utenomspråklige aspekter av interaksjonen (f.eks. felles bakgrunnskunnskap). Haselow nevner to sentrale egenskaper ved finalpartikler – den relasjonelle og den reaktive. Den relasjonelle egenskapen betyr at en finalpartikkel alltid er i et retrospektivt forhold til noe forutgående i konteksten. Den reaktive egenskapen betyr at den opptrer i en ytring som kommer som en reaksjon på den forrige handlingen i samtalen, samt at den blir motivert av denne handlingen.

Flere studier viser at utviklingen av finalpartikler i forskjellige språk ser lik ut og heller blir underordnet interaksjonelle behov enn det enkelte språkets struktur og syntaktiske regler (Thompson & Suzuki 2011; Hancil, Haselow & Post 2014). Finalpartikler er typiske for spontantale og uformelle sammenhenger. De bidrar ikke til ytringens proposisjon, men påvirker måten mottakeren tolker ytringen på. De har heller ikke konseptuell betydning, men bærer såkalt prosedural betydning som styrer slutningsprosessen (Blakemore 1987; 2002). Deres hovedfunksjon er som nevnt først og fremst relasjonell – finalpartikler refererer til noe forutgående i konteksten, enten i tidligere turer eller i selve situasjonen, eventuelt til situasjons- eller kulturspesifikke antakelser. I tillegg kan de hjelpe taleren med å markere epistemiske eller affektive holdninger til proposisjonen, illokusjonære mål eller visse aspekter av den lokale interaksjonen (Hancil, Post & Haselow 2014), forsterke argumentasjonen og manifestere en viss retorisk holdning til mottakeren (Gómez-Moreno 2014), opprette kontrastiv mening (Koivisto 2014) eller uttrykke forventninger angående mottakerens respons (Saigo 2011). Med andre ord koder finalpartikler talerens subjektivitet (holdninger og synspunkter) ved å gi ytringen et visst indeksisk preg og indikere visse tolkningsretninger (Hancil, Post & Haselow 2014). Men samtidig bidrar de også aktivt til intersubjektiv meningsskapning ved å markere et bestemt forhold til mottakerens forrige ytring, konteksten og/eller den forventede reaksjonen, noe som påvirker videreutvikling av interaksjonen.

Blant grunnleggende sosiale handlinger som utføres svært ofte, kan man nevne anmodninger. Hver dag ber vi andre gjøre noe for oss selv eller tredjepersoner, alternativt ber vi andre om tillatelse til å kunne utføre en handling som vi tror vil være til fordel for oss eller tredjepersoner. Som vist i Urbanik (2017), utgjør anmodninger et system hvor grammatisk variasjon tjener til ytringens pragmatiske hovedfunksjon ved å tillate mer eller mindre konvensjonell modifisering av ytringen og generering av ytterligere implikaturer. Finalpartikkelen *da* er en av de mest frekvente modifikasjonene på komponentnivået og forekommer gjennomsnittlig i over 1 av 5 anmodninger (Urbanik 2017: 120).

Oftest modifierer den imperative formater, men den brukes også i interrogative formater som er dominert av *kan*-konstruksjoner. I Urbanik (2017) oppdaget jeg at finalpartikkelen *da* gjerne anvendes med negerte *kan*-anmodninger, og dette motiverte meg til å følge opp med en studie av nettopp dette fenomenet. Målet med denne artikkelen er altså å finne ut hvorfor *da* brukes i interrogative anmodninger generelt og hvorfor partikkelen heller opptrer i negative enn positive interogativer spesielt.

Artikkelen er bygd opp på følgende måte: I neste seksjon gir jeg en oversikt over tidligere studier av finalpartikkelen *da*. I seksjon 3 karakteriserer jeg den sosiokognitive tilnærmingen brukt i denne undersøkelsen og i seksjon 4 beskriver jeg datamaterialet. Seksjon 5 presenterer resultatene i fire deler. I første del fokuserer jeg på generelle trekk ved bruk av finalpartikkelen *da* i *kan*-anmodninger, i andre del ser jeg på bruk av *da* i negative interogativer, tredje del tar for seg positive interogativer, mens fjerde del gjør rede for interaksjonelle egenskaper ved partikkelen *da*. I del 6 drøftes og oppsummeres resultatene.

2 Tidligere forskning på etterstilt *da*

Tidligere studier av partikkelen *da* er stort sett forankret i en av to pragmatiske forskningstradisjoner: den relevanstereoretiske eller den diskursanalytiske. Disse to tilnærmingene er nokså forskjellige, men de har ledet forskerne til flere liknende konklusjoner om bruk av *da*.

En av disse konklusjonene er at etterstilt *da* er en inferensmarkør, og at yttingen modifisert med den skal tolkes i form av en slutning som involverer yttingens innhold og kontekstuell informasjon (Fretheim 1989, 1991, 2000, 2014a, 2014b; Solberg 1991; Lind 1994; Fretheim, Boateng & Vaskó 2003; Borthen 2014). Dette fører til en annen konklusjon: *da* viser til informasjon i konteksten som enten deles av deltakerne eller antas som gjensidig kjent, uansett om informasjonen gjelder det forrige utsagnet og dets pragmatiske mening eller utenomspråklige forutsetninger (Solberg 1991; Fretheim 2014b; Borthen 2014). Neste konklusjon som er tett knyttet til de ovenfor nevnte, er at *da* markerer talerens forhold til proposisjonen, noe som kan fungere forsterkende, dempende og/eller motsigende, avhengig av yttingstypen, prosodien og konteksten (f.eks. Solberg 1991; Fretheim 1991, 2000, 2014a, 2014b; Fretheim et al. 2003; Borthen 2014). Et ytterligere aspekt ved bruk av *da* i etterfeltet som ofte nevnes, er at yttinger med denne partikkelen kan informere om en forventning eller et ønske om en respons fra mottakeren (Solberg 1991; Lind 1994;

Fretheim 2000; Borthen 2014). *Da* er derfor karakterisert som en alter-orientert eller appellativ partikkel (Solberg 1990) og “progresjonsmarkør” (Lind 1994), men også som et potensielt turskiftepunkt i samtale (Fretheim 1991; Lind 1994). Flere har også bemerket at *da* ofte opptrer i setninger med interrogativ form eller medfører at ytringen tolkes som et spørsmål, og at den har en tendens til å dukke opp sammen med adversative markører (Solberg 1991; Lind 1994; Fretheim 2014b; Borthen 2014).

Til tross for denne generelle enigheten skiller de nevnte studiene seg fra hverandre i måten de ser på partikkelen *da* på og i systematisk analyse av dens bruk. Solberg (1991) og Lind (1994) som tar det diskursanalytiske perspektivet går ikke utover en generell karakteristik av *da* og analyse av enkelttilfeller. Resultatet er at vi finner ut hva *da* kan bety i forskjellige strukturer, men ikke nødvendigvis hvorfor. Denne svakheten er like iøynefallende som mangelen på flere diskursanalytiske studier som kunne fokusert på detaljer av språkssystemiske og kontekstuelle omgivelser av *da*, og – ikke minst – på forskjellige sosiale handlinger hvor denne partikkelen brukes.

Innen det relevante teoretiske rammeverket har bruk av *da* blitt analysert på en mer detaljert og flerdimensjonal måte. Fretheim (2000, 2014a, 2014b) med andre (Fretheim et al. 2003) har beskrevet en rekke funksjonelle egenskaper ved partikkelens forekomst i forskjellige syntaktiske konstruksjoner. Han skiller i sine tidligste arbeider mellom slutningspartikkelen *da* og forsterkeren *da* som setningseksterne enheter (Fretheim 1991). Mens den første markerer at taleren har trukket en konklusjon og kan, for eksempel, forvente en viss respons fra mottakeren, brukes den andre når taleren opponerer mot mottakerens synspunkt og ønsker å påvirke dette synspunktet. I motsetning til *altså*, som koder sterkere tro på at talerens tolkning av mottakerens forrige ytring er riktig, er *da* karakterisert som en svak tolkningspartikkel som i moderne norsk kan markere usikkerhet og åpenhet til flere tolkningsmuligheter (Fretheim 2000).

Det er likevel to enda viktigere aspekter de relevante teoretiske analysene framhever, nemlig partikkelens syntaktiske og prosodiske omgivelser. Studiene til Fretheim (2000, 2014a, 2014b), Fretheim et al. (2003) og Borthen (2014) viser at den funksjonelle effekten av *da* påvirkes av setningstypen:³ I deklarative konstruksjoner (f.eks. *Du har bodd her, da*) brukes ofte *da* for å forsterke modal usikkerhet, noe som kan markere forventningen om at mottakeren bekrefter eller avkrefter konklusjonen trukket av taleren. I interrogative konstruksjoner

---

3. For en mer detaljert oversikt over bruk av etterstilt *da* i forskjellige setningstyper, se Borthen (2014).

(f.eks. *Har du bodd her, da?*) kan partikkelen fungere som en markør for en tvilende holdning til mottakerens antydning, basert på en motsigende kontekstuell premiss som er tilgjengelig for taleren. I *hv*-spørsmål (f.eks. *Hvor har du bodd, da?*) stammer en slik opposisjon fra manglende spesifisering i den kontekstuell tilgjengelige proposisjonen. I imperative konstruksjoner (f.eks. *Ikke bo her, da!*) begrunner *da* ytringen kontekstuell og markerer at utføring av handlingen er høyst ønskelig, men ikke tatt for gitt. Bruk av partikkelen i betingelsessetninger (f.eks. *Hvis han bor her, da*) er i sin tur karakterisert som en markør for en tvilende holdning til proposisjonen i protasis.

Intonasjon er en annen faktor som påvirker tolkning av partikkelens forekomst i slutten av en ytring. Studiene til Fretheim (1991, 2000, 2014a, 2014b), van Dommelen, Fretheim & Nilsen (1998) og Fretheim et al. (2003) viser at særlig grensetone er avgjørende i dette tilfellet. Høy grensetone i interogativer påstås å markere konflikten mellom det taleren tilskriver mottakeren og det taleren selv mener eller antar. *Da* kan i så fall være et tegn på overraskelse, skepsis eller tvil (f.eks. *Kan du bo her, ↑da?*). Ved lav grensetone på *da* markerer taleren et samsvar mellom talerens proposisjonelle holdning og det proposisjonen uttrykker, og søker en bekreftelse på om det han mener er riktig, noe som uttrykker en forventningsfull heller enn pessimistisk innstilling (f.eks. *Kan du bo her, ↓da?*). I imperative ytringer kan denne prosodiske opposisjonen være avgjørende i identifiseringen av talerens holdning. Lav grensetone på *da* påstås å ha “størst sjanse for å bli forbundet med en vennlig talehandling” (Fretheim 2014b: 238), noe som tyder på at høy grensetone kan kvalifisere en imperativytring som mer påtrengende eller masete.

Som tidligere nevnt er det forekomsten av *da* i interogativer denne studien fokuserer på. Tidligere forskning har vist at *da* ofte opptrer i slike konstruksjoner og at dens pragmatiske funksjon avhenger av både de syntaktiske og de prosodiske omgivelsene. Fretheim (2014b) bemerker at *da* i interogativer har en uttalevariant uten konsonant i sørøstnorsk, altså *ʔa*. Den reduserte formen er karakterisert som en konvensjonell markør for at taleren er skeptisk til proposisjonen han antar mottakeren står inne for. *Da* opptrer med andre ord gjerne i negerte interogativer for å understreke talerens motsatte holdning til det proposisjonelle innholdet som tilskrives mottakeren.

Til tross for variasjonen i bruk ser *da* ut til å ha stabile semantiske egenskaper som kan karakteriseres på et mer generelt nivå uavhengig av syntaktiske, prosodiske og pragmatiske variabler. De er blitt beskrevet av Borthen (2014) i form av en semantisk eksplikasjon av *da*:

For en ytring som inneholder etterhengt 'da', uttrykker proposisjonen p og brukes til å kommunisere en talehandling $t(p)$:

DEL 1: Anse $t(p)$ som motivert av en slutning som involverer en kontekstuell tilgjengelig antagelse q og ytringens proposisjon p ($q \rightarrow p$ eller $p \rightarrow (-)q$)

DEL 2: Tolk $t(p)$ i lys av at ulike synspunkter settes opp mot hverandre.

(Borthen 2014: 272)

Ifølge denne semantikken markerer taleren med *da* at det finnes ulike syn på saksforhold og at ytringens talehandling er motivert av et inferensielt forhold mellom visse kontekstuelle premisser og ytringens proposisjon. Mottakeren må altså identifisere kontekstuell tilgjengelige antakelser som inngår i en slutningsrekke med ytringens proposisjon og tolke ytringen som en konfrontasjon av ulike perspektiver. Disse to komponentene av semantikken til *da* (kontekstuell motivasjon og adversativitet) er det som i første rekke skiller Borthens eksplikasjon fra den semantiske representasjonen til Fretheim hvor den prosedurale betydningen til *da* (men også *altså*) er avgrenset til "antakelsen om at den uttrykte proposisjonen p (eller $-p$) er gjensidig manifest" (2014: 213).

Både denne studien og de andre studiene av *da* i norsk deler flere konklusjoner med samtaleanalytiske studier av partikkelen *da* i dansk og *då* i svensk. Heinemann (2009) har analysert bruk av *da* i responser til spørsmål som oppfattes som redundante på grunn av allerede tilgjengelig informasjon. Hun viser at *da* brukes når taleren markerer sin opposisjon til mottakerens feilaktige antakelser som ikke bør finne sted, mangel på informasjon som mottakeren allerede burde ha skaffet seg eller ikke-verbale handlinger som står i konflikt med kulturelle normer. Landqvist (2003) har i sin tur undersøkt bruk av *då* i såkalte kontrollspørsmål (*kontrollfrågor*), det vil si ytringer som presenterer en inferensiell tolkning av verbale handlinger eller kontekstuelle premisser for å få bekreftelse eller avkreftelse i neste tur (f.eks. *Han kom med den där flaskan, då?*). Studien viser altså at *då* brukes for å markere spørsmålet som motivert av det som er blitt sagt eller som kan kontekstuell antas. Landqvist nevner likevel ikke noe om en adversativ karakter ved partikkelen.

I motsetning til de nevnte studiene fra nabolandene har ikke *da* i norsk blitt analysert som en del av en bestemt sosial handling eller et funksjonsspesifikt format i interaksjon. Dessuten har den hittil heller ikke blitt sett på i den sevensielle omgivelsen med særlig hensyn til det forutgående i samtalen. Denne studien er et forsøk på å endre perspektiv og utføre en mer detaljert analyse av finalpartikkelen *da* for å bestemme dens semantiske og pragmatiske egenskaper slik de kommer til uttrykk i lokal interaksjon.

3 Sosiokognitiv tilnærming til språkbruk

Sosial kognitivisme er en ny teoretisk tilnærming til språkbruk som i de siste årene hovedsakelig har blitt anvendt innen interkulturell pragmatikk (Kecskes 2008, 2013a, 2013b, 2017; Kecskes & Zhang 2009). Den går ut på å betrakte språklig atferd som både internt og eksternt motivert fenomen. Med andre ord, den er opptatt av et samspill mellom språkbrukeres preetablerte kunnskaper som utnyttes for å oppnå visse mål i interaksjonen (kognitiv egosentrisme) og selve interaksjonens dynamikk som baserer seg på en intersubjektiv konstruksjon av mening (interaktivt samarbeid). Den kognitive komponenten består av vår kommunikative og sosiokulturelle kunnskap og kompetanse som internaliseres i form av private mentale modeller (Kecskes 2013a: 46). Disse bringer vi inn i samtalen som referanserammer forankret i den sosiokulturelle virkeligheten. Vi benytter oss av dem for å oppnå våre mål på en mest mulig effektiv måte innenfor rammene for sosiale omstendigheter og den lokale konteksten. Mentale modeller fungerer altså som kognitive ressurser som gjør at kommunikasjon er en bevisst og målrettet handling. Regelmessig bruk av visse lingvistiske former i visse kontekster er internalisert som et funksjonelt bruksmønster vi stoler på i nye, men strukturelt liknende, situasjoner. Vi kan likevel ville modifisere dette mønstret for å tilpasse det til den aktuelle lokale situasjonen. Her er det altså den andre komponenten, dvs. interaksjonens dynamikk, som verifiserer våre kognitive ressurser og definerer deres funksjonalitet på nytt i den grad situasjonen krever dette. I denne dynamikken blir den preetablerte kunnskapen (både den private og den som deles kollektivt) konfrontert med kunnskapen som oppstår gjennom den sekvensielle utviklingen av handlinger.

Det sosiokognitive perspektivet betrakter altså interaksjon som en dynamisk samhandling mellom vår egen forkunnskap (basert på vår erfaring i bredere forstand) og den oppstående (*emergent*) kunnskapen som blir samkonstruert *in situ*. Samtale er altså forstått som et samspill mellom på den ene siden oppmerksomhetsbaserte kognitive prosesser som aktiverer den mest fremtredende (*salient*) informasjonen i produksjon og forståelse av ytringer og på den andre siden samarbeidsorienterte praksiser bygd opp som intensjonelt relevante sosiale handlinger. Denne modellen binder altså sammen den individuelle og den sosiale dimensjonen av språklig interaksjon. Den betrakter taleren og mottakeren som likestilte deltakere som stoler på den mest tilgjengelige og fremtredende kunnskapen (både den preetablerte og den samkonstruerte) og som bruker denne kunnskapen for å indikere og gjenkjenne (eventuelt tilskrive)

en intensjonell handling (jf. Levinson 2013 om *action formation* og *action ascription*).

I Urbanik (2017) foreslår jeg en sosiokognitiv tilnærming til språkhandling som tar utgangspunkt i en nøyaktig observasjon av lokal språkbruk og går ut på å lete etter regulariteter og avvik i valg av lingvistiske former. I en slik analyse er lokal interaksjon betraktet som et prosessuelt bevis på aktivering av kognitive rammer og formidling av intensjoner gjennom en sekvensiell, intersubjektiv meningssskaping. En liknende prosedyre kan bli anvendt for et hvilket som helst grammatisk fenomen. En grundig undersøkelse av kontekstuell distribusjon og grammatisk variasjon, avgrenset til en viss sosial handling eller en pragmatisk funksjon av en ytring (som f.eks. anmodningsfunksjonen), er i dette tilfellet en av måtene å beskrive fenomenets konvensjonaliserte rolle på i en av dets naturlige grammatiske og pragmatiske omgivelser. Dette er særlig viktig fordi denne rollen ikke bestemmes kun ut fra formens stabile semantikk, syntaks eller prosodi, men også ut fra en pragmatisk (implikaturbasert) funksjon av konstruksjonen som formen regelmessig forekommer i. Dette er noe denne studien også tar opp. Slik forstått kan en grammatisk form som f.eks. en finalpartikkel bli sett på som en betydningsfull bidragsyter til en gitt pragmatisk funksjon (f.eks. en anmodning). Formen er altså konvensjonalisert innenfor denne funksjonen og brukes for å modulere funksjonens mening.

4 Datamateriale og metode

Datamaterialet brukt i denne studien kommer fra Big Brother-korpuset opprettet av Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo. Korpuset består av videopptak av interaksjoner mellom realityseriens 12 deltakere. Det totale antallet identifiserte anmodninger er 614 hvorav 190 er interrogativer. Anmodningene har blitt transkribert ifølge samtaleanalytiske konvensjoner (Schegloff 2007; se Appendiks) og kodet med hensyn til morfosyntaktiske og pragmatiske egenskaper. I tillegg har ytringenes vesentlige prosodiske trekk (trykk, toneleie, avsluttende grensetone) blitt tatt hensyn til.

Valget av datamateriale fra en realityserie avgrenser analysen av partikkelen til kun en viss type sammenhenger, nemlig uformelle interaksjoner. Men et slikt datamateriale gjør det mulig å se nærmere på fenomenet i naturlig forekommende samtaler og ikke minst ta hensyn til partikkelens kontekstuelle og sekvensielle omgivelser. Analysemetoden benytter seg derfor av interaksjonell lingvistikk (Selting & Couper-Kuhlen 2001; Couper-Kuhlen & Selting 2018)

og komplementeres av semantisk og pragmatisk analyse av anmodningsytringer. Interaksjonell lingvistikk fokuserer på lingvistiske strukturer i sekvensiell utvikling av interaksjon ved å studere hvordan disse strukturene og denne utviklingen bidrar til intersubjektiv meningskaping. Metoden forbinder funksjonell lingvistisk analyse med samtaleanalyse (Couper-Kuhlen & Selting 2018).

Lingvistiske fenomener som partikler ses i dette rammeverket i lys av hvordan de bidrar til å utføre en sosial handling, for eksempel en anmodning. I denne studien er derfor samtaleanalyse (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974; Schegloff 2007) et utgangspunkt for den sosiokognitive tilnærmingen, dette for å kunne identifisere semantiske og pragmatiske egenskaper ved bruk av *da* i anmodninger og bestemme konsekvenser denne bruken har for handlingen og selve interaksjonen (jf. også Saigo 2011 om behovet for å forbinde kognitivt orientert pragmatikk med samtaleanalyse). Grunnprosedyren går altså ut på å utforske grammatiske fenomener “nedenfra og oppover”, dvs. ved først å observere bruk av konstruksjoner i deres naturlige interaksjonelle omgivelser og så lete etter pragmatiske mønstre for å kunne trekke konklusjoner på et høyere generaliseringsnivå. Siden noen interrogative anmodninger i norsk inneholder partikkelen *da* mens andre ikke gjør det, baserer også denne studien seg på en sammenlikning av disse tilfellene.

5 *Da* i anmodninger

Anmodninger er definert som ytringer som taleren bruker: 1) for å få mottakeren til å utføre en handling som er til fordel for taleren eller en tredjeperson eller 2) for å få mottakeren til å la taleren selv utføre en handling som er til fordel for taleren eller en tredjeperson. Interrogative anmodninger ble i de fleste tilfellene i datamaterialet formulert som spørsmål om evne (*Kan du X?*) eller tillatelse (*Kan jeg X?*). Slike *kan*-interrogativer har to realiseringsmønstre, nemlig det positive (*Kan du X*) og det negative. Det negative realiseringsmønsteret kan videre deles i to typer, avhengig av negasjonens posisjon i forhold til subjektet, altså med foranstilt negasjon (*Kan ikke du X?*) eller med etterstilt negasjon (*Kan du ikke X?*). Interessant nok ble partikkelen *da* hovedsakelig brukt som modifikasjon i negative interrogativer. 44% (29 av 66) av disse inneholdt *da* og de utgjorde 85% av alle interrogativer modifisert av denne partikkelen. 5 av 34 tilfeller gjaldt positive interrogativer, men kun 2 av disse 5 tilfellene var positive *kan*-interrogativer. Resten bestod av *hv-spørsmål* identifisert som anmodninger (f.eks. *Hvor er X?*) og ett spørsmål om framtidshandling i første

person flertall (*Skal vi X?*), det vil si en anmodning formulert som et forslag. Blant negative interrogativer modifisert med *da* var det kun én anmodning som hadde et annet grammatisk format enn *kan*-konstruksjon, og den ble formulert som spørsmål om framtidshandling i andre person flertall (*Skal dere ikke X, da?*). Tabellen nedenfor viser distribusjonen av partikkelen *da* i interrogative anmodninger.

Tabell 1. Absolutt frekvens for partikkelen *da* i interrogative anmodninger.

	Interrogative anmodninger	Positive interrogativer	Negative interrogativer
Totalt	190	124	66
Med partikkelen <i>da</i>	34	5	29
Uten partikkelen <i>da</i>	156	119	37
<i>Kan</i> -interrogativer med partikkelen <i>da</i>	30	2	28
<i>Kan</i> -interrogativer uten partikkelen <i>da</i>	97	65	32

Som vist i Tabell 1, realiseres interrogative anmodninger flest som konstruksjoner med positiv polaritet. 96% av disse (dvs. 119 av 124 tilfeller) mangler partikkelen *da*. Også det mest frekvente formatet, det vil si *kan*-interrogativer, brukes stort sett uten *da*. Likevel, når de er negerte, øker andelen tilfeller modifisert med partikkelen. Resultatet er at negative *kan*-anmodninger i interrogativ form er nesten jevnt fordelt mellom de som er modifisert av *da* og de som ikke er det.

5.1 *Da* som indeksikalsk signal

Den relasjonelle og den reaktive hovedfunksjonen til finalpartikkelen *da* (Haselow 2014) bekreftes i alle tilfellene fra datamaterialet. De 34 anmodningene som inneholder *da* viser alltid til noe i konteksten som kan underbygge utførelse eller opphør av den indikerte handlingen.⁴ Det underbyggende kan være noe som har blitt sagt rett før anmodningsturen eller når som helst forut for ytringen (f.eks. et tilsagn), men det kan også være noe i den mer generelle konteksten som taleren finner tilstrekkelig relevant og fremtredende til å forbinde anmodningen sin med. Med andre ord, forekomsten av etterstilt *da* forankrer anmodningen i en inferensiell sekvens hvor forholdet mellom

4. Handlingen som er eksplisitt nevnt (f.eks. *Kan du hente nøkkelen?*) eller implisert (f.eks. *Hvor er nøkkelen?*) i anmodningskonstruksjonen kalles for den indikerte handlingen (jf. Urbanik 2017).

anmodningen og den forutgående ytringen og/eller en utenomspråklig premiss blir bygd på en kausal sammenheng. Denne kan eksplisiteres på følgende måte: ‘Siden *X* i felleskonteksten, så ber jeg deg (med hjelp av *Y*) gjøre *Z* for meg’, hvor *X* er en hvilken som helst kontekstuell premiss tilgjengelig for taleren og mottakeren eller antatt av taleren som gjensidig tilgjengelig (et utsagn, en handling, en antakelse osv.), *Y* er den aktuelle anmodningskonstruksjonen, og *Z* er den ønskelige handlingen (jf. første del av eksplikasjonen til Borthen 2014: 272)⁵.

I utdrag (1) er det to anmodninger modifisert med finalpartikkelen *da*. De brukes i en sekvens som etter hvert utvikler seg til en konflikt. Anette lager frokost til seg selv. Hun står foran kjøkkenbenken og legger pålegg på brødskiver. Når hun for et øyeblikk flytter seg litt til siden for å skaffe seg litt papir, kommer Lars og begynner å skjære brød på skjærebenken hvor brødskivene til Anette fortsatt ligger. Hun stiller seg rett ved ham, ser på skjærebenken og kommer med sin første anmodning (linje 01).

(1) Skjærebenk

- 01 Anette: >**kan**'kke jeg få la:ge ferdig **a** la:rs.<
 02 Lars: (0.3) jeg syns [det er så: (0.3)]
 03 Anette: [det er så strevsomt å]=
 04 Lars: =unødvendig å bruke skjærebenken som på↑legg=
 05 Anette: =[hæ?]
 06 Lars: [kan] ta en a↑sjett
 07 Anette: (0.8) >ja men **kan** du ikke vente til folk er ferdig **da**?<
 08 Lars: (0.3) ne:i,
 09 Anette: (0.3) du har det ikke så forbanna travelt
 10 Lars: (.) det plager meg faktisk.

Forekomsten av *da* i turen som egentlig initierer en ny samtalesekvens kan forklares med det som nettopp har skjedd. Anette har ikke sluttet å lage frokost,

5. Eksplikasjonen likner også på Borthens (2014: 275-278) eksplikasjon av *da* i interrogative setninger. I denne studien er den imidlertid funksjonsspesifikk, dvs. avgrenset til interrogative ytringer identifisert som anmodninger. Dette innebærer at den kausale sammenhengen ikke bare involverer kontekstuelle premisser og ytringens proposisjon, men også selve den indikerte handlingen som proposisjonen ikke alltid eksplisiterer (slik som i utdrag 1). Dette forutsetter i utgangspunktet et annet perspektiv på språkbruk forankret i det samtaleanalytiske rammeverket hvor sosial handling (slik som anmodning) ses på gjennom intersubjektiv meningsskaping og en strukturell organisasjon av interaksjonen.

noe brødsnivene hennes er et bevis på. Fordi Lars avbrøt henne og tok hennes plass framfor skjærebekken og fordi hun vil fortsette med å lage frokost, noe hun kan anta Lars vet og noe som bekreftes av ham i linje 02 og 04, spør hun Lars om tillatelse til å kunne avslutte den påbegynte handlingen. *Da*, uttrykt her i den reduserte formen 'a, henviser direkte til den forutgående handlingen hun var i ferd med å utføre før Lars begynte å skjære brød. *Da* forbinder altså den ønskelige handlingen med den forrige handlingen ved å opprette en slutningsrekke og samtidig uttrykke en reaksjon på Lars' handling. Den kan eksplisiteres på følgende måte: 'Siden jeg har holdt på å lage frokost og ikke er ferdig med dette, men du nå avbryter meg ved å bruke skjærebekken som jeg brukte og fortsatt vil bruke, ber jeg deg tillate meg å fullføre den påbegynte handlingen min, altså ber jeg deg opphøre din handling'. I tillegg begynner Anette å redegjøre for anmodningen sin i linje 03, men ytringen overlapper med den påbegynte responsen til Lars og forblir uavsluttet.

Som svar får Anette et implisitt avslag (dvs. en dispreferert respons). I linje 02 og 04 kommer nemlig Lars med en vurdering (*assessment*, Pomerantz 1984) initiert med det høyst subjektiverende *jeg syns*. Han kommenterer handlingen til Anette på en kritisk måte og foreslår at hun bruker en asjett istedenfor skjærebekken når hun legger pålegg på brødsnivene. Underveis, før Lars uttrykker forslaget, snur Anette seg og tar ett skritt tilbake som om hun plutselig og for en kort stund blir opptatt av noe annet, så det virker om hun ikke får med seg alt fra hans argumentasjon (særlig at ytringen til Lars i linje 04 er semantisk ukorrekt). Derfor bruker hun en reparasjonsinitierende interjeksjon (*hæ*) i linje 05, men etter at hun har fått med seg forslaget til Lars, kommer hun med den andre anmodningen (linje 07). Ytringen er denne gangen konstruert helt annerledes. Den begynner med uenighetsmarkøren *ja men* som vanligvis brukes for å oppnå problematiske mål når uenigheten allerede har oppstått (Steensig & Asmuß 2005). Anette bytter også det deiktiske perspektivet til andre person, bruker etterstilt negasjon, betoner ordet *ferdig* og kollektiverer seg selv som mottaker for å understreke en sosialt normativ karakter av den ønskelige handlingen (normen er at en venter til andre er ferdig). Finalpartikkelen *da* viser fortsatt til den påbegynte handlingen, men dens forekomst er i tillegg motivert av avslaget og den forutgående turen (forslaget), og ikke minst av visse samfunnsnormer Anette forventer at Lars skal følge. *Da* oppretter igjen en slutningsrekke mellom den ønskelige handlingen og den påbegynte handlingen, men denne gangen markerer også partikkelen en reaksjon på en hindring (et avslag) Anette ble møtt med. Effekten av *da* i denne ytringen kan eksplisiteres på følgende måte: 'Siden jeg ikke var ferdig med å lage frokost og du ikke lot meg fortsette,

noe man ikke bør gjøre, og siden jeg ba deg la meg fortsette med å lage frokost, men du nektet, ber jeg deg igjen vente til jeg er ferdig med å lage frokost, altså ber jeg deg igjen slutte å bruke skjærebenken'. Denne eksplikasjonen, formulert på grunnlag av den sekvensielle analysen av interaksjonen, går ut over det som predikeres i Borthen (2014). For det første demonstrerer den at bruk av *da* kan vise til flere fremtredende kontekstuelle premisser samtidig. For det andre kan disse premissene motivere flere handlinger som ikke uttrykkes i det proposisjonelle innholdet. I tillegg avdekker eksplikasjonen en kontrast mellom talerens mål og mottakerens handlinger og syn på saksforhold (jf. andre del av eksplikasjonen til Borthen 2014: 272), noe som tas opp i neste underkapittel.

Den inferensielle forankringen av ytringen fører til en viktig konsekvens for selve anmodningen, altså for ytringens overordnede funksjon. Den rasjonaliserer nemlig den indikerte handlingen på en implisitt måte. Dette innebærer at *da*, ved å opprette en slutningsrekke mellom ytringen og de kontekstuelle premissene (her: den påbegynte handlingen, avslaget, sosiale normer osv.), markerer Anettes anmodning som kontekstuel begrunnet. Denne rollen til *da* likner derfor på rollen eksplisitte redegjørelser (*accounts*) spiller i forskjellige sosiale handlinger, for eksempel anmodninger (Baranova & Dingemans 2016). Hovedfunksjonen til redegjørelser er å forklare og rettferdiggjøre en viss handling ved å vise til fornuften (jf. Heritage 1988: 128). Det er altså en strikt retorisk funksjon som taleren gjør bruk av for å pålegge mottakeren sitt eget synspunkt og resonnement (Urbanik 2017: 130). Dette bekrefter Haselows (2014) konklusjoner om at det eksisterer et retorisk potensial i den relasjonen som finalpartikler oppretter mellom en TCU og kontekstuelle premisser.

5.2 *Da og negasjon i kan-interrogativer*

I utdrag (1) er begge anmodningskonstruksjonene negerte. Anmodninger modifiseres gjerne med negasjon når taleren gjenkjenner hindringer for utførelsen av den indikerte handlingen og vil understreke kontrasterende hensikter (Urbanik 2017: 156-162; Urbanik & Svennevig til vurdering). Gjennom negasjon markerer altså taleren at det kan oppstå eller allerede har oppstått en konflikt mellom på den ene siden hans manifesterte forventninger basert på visse positive kontekstuelle premisser og på den andre siden mottakerens hensikter som taleren drar slutninger om på grunnlag av reelle eller hypotetiske motbevis.

Anmodningene fra utdrag (1) skiller seg likevel fra hverandre når det gjelder negasjonens posisjon i forhold til subjektet, noe som har viktige pragmatiske implikasjoner. Den første anmodningen til Anette er formulert som en *kan-*

interrogativ med foranstilt negasjon. Et slikt format er høyst konvensjonalisert og brukes vanligvis til å markere premisser som bidrar til utførelsen av handlingen og bærer antakelsen om kun *potensielle* hindringer som kan stå i veien (Urbanik 2017: 161). Negasjonen fungerer likevel som en strategisk sikring for at mottakeren skal avvise den negative antakelsen som tilsvarer ytringens proposisjonelle innhold (Urbanik & Svennevig, til vurdering). Den foranstilte negasjonen markerer altså høy forventning om og positiv tro på at handlingen vil utføres. Slike konstruksjoner opptrer vanligvis som første anmodninger i sekvenser og modifiseres ofte med redegjørelser, noe som tyder på at de kan oppfattes som disprefererte (Schegloff 2007: 65). *Kan*-anmodninger med etterstilt negasjon, derimot, forekommer når handlingen utføres imot talerens forventninger, for eksempel når mottakeren uttrykker motstand (Urbanik 2017: 159-160; Urbanik & Svennevig, til vurdering). Taleren vil fortsatt at den indikerte handlingen skal utføres slik som han/hun ønsker det, men situasjonen får ham/henne til å være pessimistisk om dette, noe som gjør at ytringen også kan tolkes som et oppriktig spørsmål om mottakeren *ikke kan* utføre handlingen. Denne konstruksjonen bærer altså antakelsen om *reelle* (allerede bekreftede av mottaker) hindringer for utføringen av handlingen. I motsetning til interrogativer med foranstilt negasjon markerer interrogativer med etterstilt negasjon en høy grad av bestemthet og opptrer ofte som repeterte anmodninger. Begge formatene har altså liknende strategiske mål, men de er forskjellige når det gjelder i) den ontologiske statusen til de identifiserte hindringene (Er de potensielle eller reelle? Er motstanden antatt eller bekreftet?), ii) ytringens sekvensielle posisjon (Kommer anmodningen foran den indikerte handlingen eller er den en reaksjon på handlingen som allerede foregår?), iii) graden av bestemthet (Skal anmodningen være vennlig eller utfordrende?) og iv) den epistemiske holdningen til utføringen av handlingen (Har man positiv eller negativ tro, høye eller lave forventninger?).

Begge typene negerte interrogative anmodninger opptrer ofte i kombinasjon med partikkelen *da*. Fretheim (2014a) bemerker dette, men han nevner ikke hvorfor man bruker *da* i slike tilfeller eller hva dette betyr for selve anmodningen. For å kunne svare på dette spørsmålet må man se på eksempler hvor *da* ikke forekommer og sammenlikne dem med anmodninger med *da*. Utdrag (2) og (3) nedenfor er eksempler fra én sekvensiell tråd. Anette og Lars ligger på sofaen. Anette ber ham plutselig lese en bok for henne.

(2) Boklesing del 1

- 01 Anette: du, **kan** ikke du lese en bok høyt for meg?<
 02 Lars: (0.5) skal jeg lese høyt for deg?
 03 Anette: (.) ja,
 04 Lars: (.) ja men hvor er boken da?=
 05 Anette: =>kan ikke jeg slappe av jeg har så lyst til å sove litt=
 06 = så kan ikke du bare-< .hh men du kan ligge, du kan sitte
 07 der=
 ((Hun peker på et sted hvor Lars kan sitte og lese.))
 08 Anette: =**kan** du lese for meg og si at du @prøver å sove, hh@
 ((Lars snur seg og reiser seg opp for å hente boka.))
 09 Lars: (.) åk(h)↑ej.

Som initialanmodning bruker Anette en *kan*-interrogativ med foranstilt negasjon (linje 01). Partikkelen *da* er ikke brukt her, trolig fordi det ikke finnes noen kontekstuelle premisser som kan begrunne anmodningen og som deles av begge deltakerne. Anmodningen gjentas i linje 06 og er denne gangen begrunnet eksplisitt: Anette vil at Lars skal lese fordi hun vil sovne ved å lytte på ham. Hun viser ham hvor han kan sitte og gjentar anmodningen en gang til, som en positiv *kan*-interrogativ (linje 08). Lars samtykker og begynner å lese, men boken han har valgt er en brukerveiledning. Etter en stund med tulling kommer Anette igjen med en anmodning (linje 01 i utdrag (3)).

(3) Boklesing del 2

- 01 Anette: e:: >du ↑**kan** du ikke hente boka mi isteden ↑**da**?<
 02 (.) jeg har kommet til- til et sted der
 ((Lars reiser seg opp og legger boka til siden.))
 03 Lars: (.) åkej. hvor er boka di a?
 04 Anette: (.) den ligger der
 ((Anette peker på boka. Lars går og henter den.))
 05 Lars: (3.3) ((stønner))
 06 Anette: (0.8) få den. (.) skal jeg vise deg.
 07 Lars: (0.9) @jeg sk(h)al sitte og l(h)ee:se@
 08 Anette: (0.3) jo **kan** du ikke gjøre det ↑**da**?
 09 Lars: (2.4) ja skal du sove ↓du ↑**da**?
 10 Anette: (.) hm?

- 11 Lars: (0.4) jeg er trøtt ↑jeg ↑òg
 12 Anette: (1.0) ↑ja men kanskje du sovner s::amtidig >holdt jeg på å
 13 si.<

Denne gangen bruker Anette en *kan*-interrogativ med etterstilt negasjon initiert med det oppmerksomhetstiltrekkende *du* og avsluttet med partikkelen *da*. Forekomsten av *da* viser direkte til den forrige sekvensen og avtalen mellom Anette og Lars om at han skal lese en bok for henne. Men siden Lars ikke gjør det slik hun ønsker det, og siden han ikke vil slutte å tulle med henne, bestemmer Anette seg for å reagere på hans motstand, noe som også avslører utålmodighet. *Da* referer til det som implisitt begrunner handlingen hun ber om. Dette kan eksplisiteres på følgende måte: ‘Siden du har samtykket i at du skal lese en bok for meg, men du ikke gjør det slik jeg ønsker det, ber jeg deg ta boka mi og lese den istedenfor å tulle og lese en brukerveiledning’. På grunn av sin indeksikalske karakter (se 5.1, jf. Borthen 2014; Haselow 2014) spiller *da* i negerte *kan*-anmodninger en ytterligere rolle. *Da* markerer nemlig at det finnes gjensidig tilgjengelige (eller antatte gjensidig tilgjengelige) kontekstuelle premisser som taler for at mottakeren kan eller bør utføre handlingen slik taleren forventer det. Med andre ord bidrar *da* med informasjon som taler imot den negative antakelsen som er uttrykt gjennom setningens negative polaritet.

Etter at Lars samtykker og får vite hvor boka ligger (linje 03 og 04), finner han den og kommenterer tvilende på om han virkelig forventes å lese (linje 07). Anettes respons er igjen en *kan*-interrogativ med etterstilt negasjon modifisert med finalpartikkelen *da* (linje 08). Konstruksjonen markerer at hun fortsatt møter en reell motstand og vil bekjempe den. *Da* synes å være et av midlene som kan hjelpe henne med å gjøre dette. Siden Lars har samtykket og hun ikke har noen grunn til å mistenke at han ikke kan utføre handlingen, bruker hun *da* for igjen å begrunne anmodningen sin kontekstuellt og dermed indikere at hun vet (og hun vet at han vet) at på grunnlag av den forutgående interaksjonen finnes det gode grunner til å avvise den negative antakelsen som negasjonen gir opphav til (jf. også linje 07 i utdrag (1) hvor *da* også brukes for å markere en reaksjon på avslag og begrunne anmodningen implisitt). Dette gjør hun i reaksjon på Lars’ tvilende konstatering som utgjør en reell hindring for utførelsen av handlingen.

Den kontrastive egenskapen ved *da* som er påpekt i tidligere studier (Solberg 1990; Borthen 2014; Fretheim 2014 a, 2014b) bekreftes også i denne studien. Finalpartikkelen i negerte interrogative *kan*-anmodninger har altså som hovedfunksjon å begrunne den direktive ytringen og dermed den indikerte hand-

lingen på en implisitt måte ved å referere til kontekstuelle premisser som står i kontrast til den negative antakelsen som negasjonen gir opphav til, og som gir grunn til å avvise den. Derfor forekommer *da* gjerne med negative interrogativer som nettopp fremhever kontrasten mellom talerens manifesterte forventninger og hans slutninger om mottakerens hensikter. Dessuten, når *da* forekommer i syntaktiske omgivelser med negasjon, markeres de relevante kontekstuelle premissene som positive og kan derfor brukes til å begrunne anmodningen. I begge typene negerte interrogativer virker *da* som en forsterkende modifikasjon i den forstand at partikkelen indikerer hvorfor taleren mener handlingen kan eller til og med bør utføres. Likevel har *da* litt forskjellige implikasjoner for hver av de to typene på grunn av de kontekstuelle premissene den refererer til og ytterligere antakelser som bygges på disse premissene. I interrogativer med etterstilt negasjon synes *da* å brukes for å svekke den negative troen (pessimisme) på at handlingen kan utføres, noe som kan markere høyere forventninger om at mottakeren samtykker til tross for manglende vilje eller liknende. Dette kan observeres i tilfeller som utdrag (1) linje 07, og utdrag (3) linje 01 og 08. Uten *da* i disse eksemplene hadde anmodningene bare vært repeterte spørsmål om mottakeren kunne revidere sin motvilje eller motstand, noe som markerer lavere forventninger og/eller sikkerhet om at dette vil/kan skje. Med *da* kan taleren støtte seg retorisk for å kunne antyde at handlingen kan utføres.

I anmodninger med foranstilt negasjon forsterker *da* den positive troen (optimisme) på at handlingen kan utføres, noe som kan markere en enda høyere forventning om mottakerens samtykke til tross for potensielle hindringer. Dette kan merkes i utdrag (1) linje 01 hvor Anette anvender gjensidig tilgjengelige kontekstuelle premisser til å støtte sin initialanmodning. I utdrag (4) ber Ramsy Anita forte seg med å komme ut og lese et brev (bare hun kan lese det). Mens hun er på badet og sminker seg, venter deltakerne på henne ute på terrassen. De vil fort finne ut hva som står i brevet og hva de skal gjøre.

(4) Lese greia

- 01 Ramsy: ANITA **KAN**'KKE DU BARE LESE DENNE GREIA ↑**DÅ**?
 02 Anita: (0.6) JEG KOMMER NÅ::,

Ramsy konstruerer anmodningen sin som en *kan*-interrogativ med foranstilt negasjon som følger etter oppmerksomhetstiltrekkende tiltaleform, modifiseres med *bare* og avsluttes med finalpartikkelen *då* (en dialektal variant av *da*). Partikkelen kommuniserer at det finnes en felleskontekst mellom Ramsy og Anette, og at Ramsy refererer til denne konteksten for å begrunne anmodningen sin.

Slutningsrekken kan eksplisiteres på følgende måte: ‘Siden du skulle lese et brev og alle venter på at du kommer, mens du ikke kommer, ber jeg deg lese brevet, altså skynde deg med å komme ut’. På denne måten forsterker *då* den positive troen på at Anita vil skynde seg siden det finnes gode grunner til dette. Bruk av partikkelen kan altså markere enda høyere forventninger om den prefererte responsen. Anita gjenkjenner dem (linje 02) selv om hun samtidig markerer med sin ytring at utførelsen av handlingen blir forsinket.

5.3 *Da* i positive *kan*-anmodninger

Vi har sett på hvordan finalpartikkelen *da* brukes i negative *kan*-anmodninger. Spørsmålet er imidlertid: Hvorfor brukes den nesten ikke i deres positive motstykker? Interessant nok viser ikke datamaterialet med positive *kan*-anmodninger noen konstruksjoner hvor etterstilt *da* brukes sammen med det deiktiske perspektivet hos mottakeren. De to eksemplene på positive *kan*-anmodninger avsluttet med *da* har et subjekt i første person. Utdrag (5) er ett av dem. Rodney har laget et sjakkbrett for fans av realityserien. De andre deltakerne begynner å signere det. Først spør Monika om hun kan gjøre det på en bestemt måte. Så er det Lars’ tur.

(5) Signatur

- 01 Monika: =kan jeg skrive det liksom sånn?
 02 Rodney: (.) ↑ja ↑ja (.) det går greit.
 03 Monika: (0.4) sånn?
 04 Rodney: (0.3) ja,
 05 Monika: (0.3) ja,
 ((Monika signerer sjakkbrettet))
 06 Monika: (6.3) gjør alltid sånn jeg òg skj(h)ønner du.
 07 Lars: (3.2) ((sukker)) sånn_i ((hoster))
 08 (1.5) **kan** jeg ta:: sånn ↑**da**?
 ((Lars viser hvordan han vil signere sjakkbrettet))
 09 Rodney: (0.6) ja.

Anmodningen til Lars (linje 08) er konstruert på liknende måte som Monikas anmodning, altså som et spørsmål om tillatelse. Likevel bruker Lars *da* ved slutten av sin ytring. Han viser altså til kontekstuelle premisser som begrunner hans anmodning. Men begrunnelsen har denne gangen et annet utgangspunkt enn i negerte anmodninger. Lars markerer at det kan finnes kontekstuelle premisser som står i veien for at han kan utføre handlingen på en bestemt måte.

Etter alt å dømme er sjakkbrettet laget av Rodney og det er han som bestemmer hvordan de andre skal signere det, noe Lars kan utlede fra det forutgående turbyttet mellom Rodney og Monika. Nå er det altså slik at kontekstuelle premisser taler imot utførelsen av handlingen, noe taleren kan stille seg imot ved å uttrykke en positiv antakelse om sin rettighet, altså om mottakerens tillatelse, og dermed gi mottakeren en åpen mulighet til å bekrefte eller avkrefte denne antakelsen. Dette kan eksplisiteres slik: ‘Siden det er du som har laget dette sjakkbrettet og siden Monika spurte deg om hun kan signere det sånn og jeg ikke vet om jeg kan gjøre det slik jeg ønsker det, ber jeg deg tillate meg å gjøre det slik jeg ønsker det’. Igjen brukes altså *da* i reaksjon til noe i den forutgående konteksten og skaper et relasjonelt forhold til kontekstuelle premisser som kontrasterer med antakelser uttrykt i det proposisjonelle innholdet til anmodningen (her: Lars’ rett til å utføre handlingen på en bestemt måte).

Bruk av *da* i dette formatet er ikke problematisk takket være førstepersonsperspektiv som indikerer taleren som agens. Mottakerens rolle er å samtykke eller avvise muligheten eller retten til å utføre handlingen. Med andre ord, bruken av *da* markerer gjenkjennelse av kontekstuelle premisser som potensielt står i veien for å få aksept, noe som kan antyde at taleren er mer usikker på mottakerens bekreftelse av den positive antakelsen som samsvarer med det proposisjonelle innholdet i ytringen. I tillegg informerer *da* om at anmodningen er begrunnet i konteksten, altså at den produseres fordi taleren har grunn til å være usikker på om han/hun kan utføre handlingen.

I interrogative anmodninger med andrepersonsperspektiv (*Kan du X?*) er anvendelse av finalpartikkelen *da* problematisk fordi den markerer at det finnes en kontrast mellom den positive antakelsen tilsvarende det proposisjonelle innholdet i ytringen og kontekstuelle premisser som partikkelen viser til. Med andre ord, siden *da* befinner seg i en positiv syntaktisk omgivelse, får premisene som skal støtte ytringen en negativ verdi. De ser derfor ikke ut til å kunne begrunne anmodningen med mindre ytringen får en annen pragmatisk funksjon i løpet av interaksjonens dynamikk. Kort sagt er ikke en følgende eksplikasjon aktuell for anmodningsfunksjon: ‘Siden det er noe i konteksten som tyder på at du ikke kan utføre handlingen, ber jeg deg om du kan gjøre det’. Det er mulig å stille et spørsmål av typen *Kan du åpne døra, da?*, men ytringen blir i så fall laget og forstått som et oppriktig spørsmål⁶ eller en alternativ mulighet som

6. I et slikt tilfelle snakker man om et spørsmål om B er i stand eller får lov til å gjøre noe. For eksempel, A ser at B er svak, men han spør B om hun likevel kan åpne døra. Dette kan eksplisiteres slik: ‘Jeg vet ikke om du kan utføre X, men jeg spør deg om du kan (er i stand til å) gjøre det’. Denne eksplikasjonen er likevel forskjellig fra en eksplikasjon

kontrasterer med noe mislykket i de forutgående turene (f.eks. mottakeren kunne ikke åpne vinduet fordi det fysisk var umulig).⁷ Dette viser at bruken av *da* blir styrt av den overordnede funksjonen av ytringen (her: anmodningsimplikaturen) og at finalpartikler bør ses på i lys av nettopp denne funksjonen, noe som krever både en samtaleanalytisk og en pragmatisk tilnærming til fenomenet, noe det sosiokognitive rammeverket brukt i denne studien tilbyr.

5.4 Interaksjonelle implikasjoner

Hittil har vi sett på rollen finalpartikkelen *da* spiller i interrogative *kan*-anmodninger, særlig de negerte. Jeg har vist at den indirekte konsekvensen *da* har for anmodninger er at den forsterker ytringen retorisk (utførelsen av handlingen er kontekstuel underbygd) og at den kan markere høyere forventninger om den prefererte responsen; siden utføringen av handlingen er kontekstuel underbygd, er høyere ønskelighet berettiget. Dette ser dessuten ut til å ha ytterligere interaksjonelle implikasjoner. *Da* viser nemlig til kontekstuelle premisser som antas å være delte. Den er altså et eksplisitt virkemiddel som brukes for å markere felleskontekst (*common ground*) med premisser som antas å være fremtredende for talerens mål og relevante for den lokale interaksjonen (jf. seksjon 3). Henvisningen til slike premisser inkluderer automatisk mottakeren i talerens slutningsrekke og pålegger henne talerens synspunkt på saksforhold (jf. eksplisitte redegjørelser fra 5.1). Dette er en måte å gjøre mottakeren medansvarlig for at anmodningen har oppstått og snevre inn hennes spillerom i den aktuelle interaksjonen. Utdrag (6) er et eksempel på dette. Anette står framfor speilet på badet og sminker seg. Lars kommer inn og prøver å stille seg foran speilet på venstre side av henne, så han ber henne flytte seg litt.

(6) Badet

- 01 Lars: kan du passe deg li::tt (eller) jeg må ha: litt plass [(jeg óg),
02 Anette: **[kan**

---

hvor premisser begrunner både anmodningen og utførelsen av en handling til fordel for taleren ('Siden jeg ikke vet om du kan utføre X, så ber jeg deg gjøre det') fordi dette blir absurd for positive anmodninger med andrepersonsperspektiv.

7. I et slikt tilfelle snakker man likevel om to ulike handlinger. For eksempel, A spør B: *Kan du åpne vinduet?*, B svarer: *Nei, dessverre*, så A spør: *Kan du åpne døra, da?* Dette kan eksplisiteres på følgende måte: 'Siden jeg vet at du ikke kan gjøre X, så ber jeg deg gjøre Y'. Men denne eksplikasjonen gjelder ikke én og samme handling i samme tid og rom (jf. 'Siden jeg vet at du ikke kan X, ber jeg deg gjøre X'). Den inneholder altså en alternativ mulighet.

- 03   ikke du stå ↑der **da**.:=
 ((Anette viser med hånda hvor Lars kan stå.))
- 04 Lars: =↑jo jo, jeg kan stå der.

Som respons til Lars' anmodning (positivt interrogativ) i linje 01 formulerer Anette en anmodning i form av en *kan*-interrogativ med foranstilt negasjon. Partikkelen markerer at det finnes gjensidig tilgjengelige premisser som begrunner hennes anmodning i reaksjon på Lars sin og at det finnes en kontrast mellom disse premissene og mottakerens hensikter, altså mellom hennes og Lars' syn på saksforhold (jf. Borthen 2014). En av de tilgjengelige opplysningene i felleskonteksten er at det finnes mer plass der Anette ber ham flytte (høyre side), noe Lars anerkjenner i linje 04. Gjennom *da* blir altså Lars gjort oppmerksom på Anettes slutningsrekke og pålagt hennes synspunkt ('Siden det er mer plass på min høyre side og vi vet at du kan gå dit, ber jeg deg flytte dit istedenfor å trenge deg inn her').

Dette synes å føre til to vesentlige konsekvenser. For det første blir Lars betraktet som medansvarlig for at anmodningen opptrer i dette øyeblikket. *Da* indikerer nemlig at Anettes anmodning er retrospektiv, det vil si at den viser til noe som nettopp har skjedd, altså til Lars' forsøk på å få Anette til å flytte seg til tross for at det finnes en alternativ løsning. Hennes anmodning er også relasjonell – den viser til noe som er erfaringsmessig kjent (eller som er antatt som gjensidig tilgjengelig). Lars' handling provoserer henvisningen til denne gjensidig tilgjengelige kunnskapen. Disse premissene betraktes av henne som tilstrekkelige for at handlingen *kan* utføres og for at hun kan be ham utføre den. Mottakerens medansvar markert gjennom *da* i anmodninger i andrepersonsperspektiv kan altså eksplisiteres på følgende måte: 'Jeg antar at du vet hvorfor jeg mener du kan utføre handlingen og hvorfor jeg ber deg om dette'. For det andre blir Lars' interaksjonelle spillerom innsnevret. Dette skyldes ikke bare det indikerte medansvaret som fremgår av den opprettede slutningsrekken, men også synspunktet Anette pålegger Lars. Hvis anmodningen skal avslås i slike tilfeller, må en også avslå alt som partikkelen *da* impliserer, noe som krever mer interaksjonell innsats og forberedelse på en eventuell konfrontasjon (taleren kan be om forklaringer) eller til og med konflikt (som i utdrag (1)).

Mottakerens medansvar kan tydeliggjøres gjennom valg av de syntaktiske omgivelsene hvor *da* skal opptre og anmodningens ytterligere modifikasjoner. Hvis anmodningen har moralske grunnlag, kan den formuleres på en mer bestemt måte, for eksempel som en interrogativ med etterstilt negasjon. Denne konstruksjonen uttrykker ofte utålmodighet og/eller kritikk fordi mottakeren

utfører handlingen imot talerens forventninger som er antatt som moralsk riktige. Dette er tilfellet i utdrag (7) hvor Lars reagerer på at noen av deltakerne vil drepe en humle for å kunne se om den har brodd. Han sitter ved siden av dem ute på terrassen og soler seg når Ramsy og Anette ser på humlen og diskuterer dens skjebne.

(7) Humle

- 01 Ramsy: skal jeg drEpe han eller har dere sett det?
 02 Anette: (.) >kan vi ikke bare la ligge n til n dør av seg sjøl<=
 03 =da stenge n inne i et e:
 04 Lars: (.) **kan** dere'kke bare slippe n ut ↑**da**?
 05 (0.5) er du hypp på å dre:pe n?
 06 Rodney: (.) dø:¿ (.) doktor Livingstone

Lars' anmodning er en reaksjon på Ramsys og Anettes utsagn. Den er i tillegg modifisert med adverbet *bare* og finalpartikkelen *da*. Gjennom *da* viser Lars til noe i konteksten som taler for at mottakerne kan slippe humlen og at deres hensikter kontrasterer med dette. De positive premissene kan rett og slett være deres gode vilje, men også det moralske ansvaret for ikke å drepe dyr (særlig for moro skyld), noe Lars markerer i det retoriske støttespørsmålet som følger etter anmodningen (linje 05). Med andre ord forankrer *da* anmodningen i en slutningsrekke som inkluderer flere aktuelle premisser, men hvor den moralske premissen fremheves. Dette er et resultat av et kompleks samspill mellom finalpartikkelen, dens grammatiske omgivelser og ytterligere diskursive modifikasjoner (f.eks. retoriske virkemidler i form av støttespørsmål som i linje 05).

6 Konklusjon

Målet med denne studien var å undersøke bruk av finalpartikkelen *da* i interrogative ytringer som fungerer i samtalesekvenser som anmodninger. Interrogative anmodninger kan generere to typer implikaturer; enten en implikatur om at taleren vil få mottakeren til å utføre en handling til fordel for taleren eller en tredjeperson (anmodning i andrepersonsperspektiv), eller en implikatur om at taleren vil at mottakeren tillater ham/henne å utføre en handling til fordel for seg selv eller en tredjeperson (anmodning i førstepersonsperspektiv). Analysen har fokusert på grammatiske konstruksjoner bygd på modalverbet *kan* fordi disse er de mest frekvente blant interrogative anmodningsformater i norsk spontantale (Urbanik 2017).

Undersøkelsen har vist at *da* gjerne opptrer i negerte interrogativer og svært sjelden i positive interrogativer hvor den først og fremst modifierer formater med førstepersonsperspektiv. Dette mønstret blir styrt av både partikkelens semantikk identifisert gjennom den sekvensielle analysen (jf. også Borthen 2014) og ytringens overordnede funksjon i interaksjonen. *Da* forankrer nemlig ytringen i en slutningsrekke og begrunner anmodningen implisitt ved å referere til kontekstuelle premisser som taler for at handlingen kan utføres. Disse premissene blir vanligvis gjensidig tilgjengelige, eller i det minste antatt å være gjensidig tilgjengelige av taleren, og inngår i en kausal sammenheng med anmodningen og handlingen den indikerer. Taleren kan vise til det som er blitt sagt eller gjort før, men også til generelle kulturelle normer som utgjør utgangspunkter for anmodningen. Partikkelen markerer også en reaksjon på noe i den forutgående konteksten som kontrasterer med talerens forventninger. *Da* fungerer altså som en markør for en kontekstuell støtte for anmodningen – ved å binde ytringens overordnede funksjon med fremtredende kontekstuell informasjon i en inferensiell sekvens underbygger *da* denne funksjonen. Partikkelen er altså relasjonell (den danner en inferensiell sekvens), reaktiv (den oppretter en retrospektiv referanse til det forutgående i interaksjonen) og implisitt begrunnende (den rasjonaliserer den pragmatiske funksjonen av ytringen).

Analysen har også bekreftet at etterstilt *da* markerer en kontrast mellom den kontekstuelle informasjonen og slutningene om mottakerens hensikter (Borthen 2014) og derfor gjerne blir brukt i negerte formater. Dens rolle er å påpeke premisser som gir grunn til å avvise en negativ antakelse som uttrykkes i ytringen. Siden slike anmodninger forekommer når det finnes potensielle eller reelle hindringer for utførelse av den indikerte handlingen, forsterker *da* anmodningens relevans og markerer en høyere forventning om at handlingen vil utføres. Avhengig av det interrogative formatet kan denne forsterkende funksjonen medvirke eller motvirke antakelser indikert av den syntaktiske posisjonen til negasjonen. Den kan forsterke den positive troen på den prefererte responsen i *kan*-interrogativer med foranstilt negasjon (*Kan ikke du X?*), eller den kan svekke den negative troen på den prefererte responsen i *kan*-anmodninger med etterstilt negasjon (*Kan du ikke X?*). Partikkelen ser ikke ut til å opptre i positive *kan*-anmodninger i andrepersonsperspektiv, trolig fordi kontrasten den markerer ikke samsvarer med anmodningens logikk. Med andre ord kan ikke negative premisser underbygge den positive antakelsen uttrykt i det proposisjonelle innholdet med mindre de undergraver anmodningsimplikaturen eller fører til en alternativ mulighet som respons på en mislykket anmodning. Unntaket er *kan*-interrogativer i førstepersonsperspektiv hvor *da* kan brukes

når det finnes hindringer i konteksten som gjør at taleren ikke er sikker på om han har rett til å utføre handlingen. Tabell 2 på neste side oppsummerer bruken av *da* i interrogative *kan*-anmodninger ved å vise hvordan anmodningssemantikk påvirkes av den kausale sammenhengen som *da* danner mellom kontekstuelle premisser og antakelser kommunisert gjennom ytringen, gitt ytringens grammatiske format.

Studien har også vist at bruk av finalpartikkelen *da* gjør mottakeren medansvarlig for anmodningen og innsnevrer hennes spillerom i interaksjon. Gjennom sin relasjonelle og reaktive funksjon inkluderer *da* mottakeren i talerens resonnement. Dette baserer seg på antakelsen om at mottakeren forstår motivasjonen bak anmodningen på grunnlag av felleskonteksten partikkelen fremhever. Så lenge relevante kontekstuelle opplysninger er gjensidig tilgjengelige, blir mottakeren betraktet som medansvarlig for at anmodningen har dukket opp og for at taleren antar at mottakeren kan utføre den indikerte handlingen. Dette snevrer samtidig inn mottakerens interaksjonelle frihet fordi et avslag innebærer at de kontekstuelle premissene også må avvises, noe som senere kan kreve en ytterligere innsats i interaksjonen.

Analysen har bekreftet at *da* bærer semantiske egenskaper som er beskrevet av Borthen (2014), men den har i tillegg vist hvordan disse egenskapene benyttes i dynamiske interaksjonelle omgivelser. Dette har demonstrert hvordan bruk av finalpartikkelen *da* baserer seg på et komplekst samspill mellom ordets inherente egenskaper (formkonvensjoner) og ytringens pragmatiske funksjon (brukskonvensjoner) i den sekvensielle utviklingen av interaksjonen. På den ene side påvirker partikkelen anmodningen ved å rasjonalisere den. Dette skjer gjennom den gjensidig tilgjengelige konteksten og i kontrastiv reaksjon på det forutgående i interaksjonen. På den annen side påvirker anmodningen forekomsten av *da*. Valg av partikkelen avhenger nemlig av dens relevans for ytringens hovedfunksjon i forhold til konteksten. Hele samspillet blir dessuten aktivt styrt av syntaktiske og kontekstuelle omgivelser og av den sekvensielle utviklingen av interaksjonen.

Studien viser altså at det er nyttig å analysere språklige fenomener som finalpartikler i lys av pragmatiske funksjoner til ytringene de forekommer i, samt i lys av konkrete sosiale handlinger og sekvensiell analyse. Man kan da undersøke deres funksjonalitet i forhold til både muligheter og avgrensninger, og dermed få et mer komplett bilde av dem.

Tabell 2. Bruk av finalpartikkelen *da* i interrogative *kan*-anmodninger (* betegner en urimelig begrunnelse).

Perspektiv	Grammatisk format	Ytringens polaritet	Bidrag polaritet i interrogativ	Relevante kontekstuelle premisser	Bidrag etterstilt <i>da</i>	Eksplosjon av folkninger av <i>kan</i> -anmodninger med finalpartikkelen <i>da</i>
1. person	Positiv polaritet <i>Kan jeg X, da?</i>	+	Jeg antar at jeg kan utføre X, men jeg er ikke sikker	-	Det er forhold som taler for at jeg ikke kan utføre X	Siden jeg ikke vet om jeg kan utføre X, ber jeg deg om tillatelse til å gjøre det, og jeg antar at jeg kan utføre X → Jeg er ikke sikker på om du bekrefter min antakelse
	* <i>Kan du X, da?</i>	+	Jeg antar at du kan utføre X, men jeg er ikke sikker	-	Det er forhold som taler for at du ikke kan utføre X	*Siden jeg vet at du ikke kan utføre X, ber jeg deg gjøre det og jeg antar at du kan utføre X *Siden jeg ikke vet om du kan utføre X, ber jeg deg gjøre det og jeg antar at du kan utføre X
1. person	Negativ polaritet <i>Kan ikke jeg X, da?</i>	-	Jeg antar ikke at jeg kan utføre X	+	Det er forhold som taler for at jeg kan utføre X	Siden jeg vet at jeg kan utføre X, ber jeg deg om tillatelse til å gjøre det, men jeg antar ikke at jeg kan utføre X (dvs. at du tillater meg å gjøre det) → Jeg forventer at du avviser den negative antakelsen (positiv tro)
	<i>Kan jeg ikke X, da?</i>	-	Jeg antar at jeg ikke kan utføre X	+	Det er forhold som taler for at du kan utføre X	Siden jeg vet at jeg kan utføre X, ber jeg deg om tillatelse til å gjøre det, men jeg antar at jeg ikke kan utføre X (dvs. at du ikke tillater meg å gjøre det) → Jeg forventer at du avviser den negative antakelsen (negativ tro)
2. person	<i>Kan ikke du X, da?</i>	-	Jeg antar ikke at du kan utføre X	+	Det er forhold som taler for at du kan utføre X	Siden jeg vet at du kan utføre X, ber jeg deg gjøre det, men jeg antar ikke at du kan utføre X → Jeg forventer at du avviser den negative antakelsen (positiv tro)
	<i>Kan du ikke X, da?</i>	-	Jeg antar at du ikke kan utføre X	+	Det er forhold som taler for at du ikke kan utføre X	Siden jeg vet at du kan utføre X, ber jeg deg gjøre det, men jeg antar at du ikke kan utføre X → Jeg forventer at du avviser den negative antakelsen (negativ tro)

Litteraturliste

- Baranova, Julija & Mark Dingemans. 2016. Reasons for requests. *Discourse Studies* 18-6, 641–675.
- Berthelin, Signe Rix. 2018. Midtstilt *da* – en semantisk-pragmatisk redegjørelse og en sammenlikning med etterstilt *da*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 36-2, 131–179.
- Borthen, Kaja. 2018. Pronominal høyredislokering i norsk, det er interessant, det! *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 36-2, 181–228.
- Borthen, Kaja. 2014. Hva betyr ‘da’, da? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32-2, 257–306.
- Blakemore, Diane. 1987. *Semantic constraints on relevance*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane. 2002. *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth & Margret Selting. 2018. *Interactional Linguistics: Studying Language in Social Interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fretheim, Thorstein. 1989. The two faces of the Norwegian inference particle *da*. *Working Papers in Linguistics* 6, 153–162.
- Fretheim, Thorstein. 1991. Formal and functional differences between S-internal and S-external modal particles in Norwegian. *Multilingua* 10-12, 175–200.
- Fretheim, Thorstein. 2000. Procedural encoding of propositional attitude in Norwegian conditional clauses. I Andersen, Gisle & Thorstein Fretheim (red.): *Pragmatic Markers and Propositional Attitude*. Amsterdam: John Benjamins, 53–84.
- Fretheim, Thorstein. 2014a. A relevance-theoretic perspective on the Norwegian utterance-final particles *da* and *altså* compared to their English counterpart *then*. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 249–284.
- Fretheim, Thorstein. 2014b. Et relevanstereoretisk blikk på likheter og forskjeller mellom partiklene *da* og *altså*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32-2, 197–256.
- Fretheim, Thorstein, Stella Boateng & Ilidikó Vaskó. 2003. *Then* – adverbial pro-form or inference particle? A comparative study of English, Ewe, Hungarian, and Norwegian. I Jaszczolt, Katarzyna & Ted Turner (red.): *Meaning Through Contrast*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 51–74.

- Gómez-Moreno, Pedro Ureño. 2014. Sentence-final adverbials: Recurrent types and usage. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 39–54.
- Gumperz, John. 1982. *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.). 2014. *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Hancil, Sylvie, Margje Post & Alexander Haselow. 2014. Introduction: Final particles from a typological perspective. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 3–35.
- Haselow, Alexander. 2014. Final particles in spoken German. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 77–108.
- Heinemann, Trine. 2009. Two answers to inapposite inquiries. I Sidnel, Jack (red.): *Conversation Analysis: Comparative Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heritage, John. 1988. Explanations as accounts: a conversation analytic perspective. I Antaki, Charles (red.): *Analysing Everyday Explanation: A Casebook of Methods*. London: Sage Publications, 127–144.
- Kecskes, Istvan. 2008. Dueling contexts: A dynamic model of meaning. *Journal of Pragmatics* 40, 385–406.
- Kecskes, Istvan. 2013a. *Intercultural Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Kecskes, Istvan. 2013b. Intercultures, Encyclopedic Knowledge, and Cultural Models. I Sharifian, Farzad & Maryam Jamarani (red.): *Language and Intercultural Communication in the New Era*. New York/London: Routledge, 39–59.
- Kecskes, Istvan. 2017. Cross-Cultural and Intercultural Pragmatics. I Huang, Yan (red.): *The Oxford Handbook of Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 400–415.
- Kecskes, Istvan & Fenghui Zhang. 2009. Activating, seeking, and creating common ground: A socio-cognitive approach. *Pragmatics and Cognition* 17-2, 331–355.
- Koivisto, Aino. 2014. Taking an interactional perspective on final particles: the case of Finnish *mutta* ('but'). I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 55–75.

- Landqvist, Håkan. 2003. Om partikeln *då* i kontrollfrågor. I Nordberg, Bengt, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander & Mats Thelander (red.): *Grammatik og samtal: Studier til minne av Mats Eriksson*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 219–229.
- Levinson, Stephen C. 2013. Action Formation and Action Ascription. I Sidnell, Jack & Tanya Stivers (red.): *The Handbook of Conversation Analysis*. Chichester: Blackwell Publishing Ltd, 103–130.
- Lind, Marianne. 1994. *Pragmatiske partikler i diskursanalytisk perspektiv: jo, altså, vel, nå og da*. Hovedoppgave i nordisk, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Morgan, Jerry. 1978. Two types of convention in indirect speech acts. I Cole, Peter (red.): *Syntax and Semantics 9: Pragmatics*. New York: Academic Press, 261–280.
- Mulder, Jean & Sandra Thompson. 2008. The grammaticization of *but* as a final particle in English conversation. I Laury, Rita (red.): *Crosslinguistic Studies of Clause Combining: The Multifunctionality of Conjunctions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 179–204.
- Pomerantz, Anita. 2012. Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shaped. I Atkinson, Maxwell & John Heritage (red.): *Structures of Social Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 57–101.
- Sacks, Harvey, Emanuel Schegloff & Gail Jefferson. 1974. Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language* 50 (4), 696–735.
- Saigo, Hideki. 2011. *The Japanese Sentence-Final Particles in Talk-in-Interaction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Schegloff, Emanuel. 2007. *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Selting, Margret & Elizabeth Couper-Kuhlen. 2001. *Studies in Interactional Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Solberg, Torgerd Kristin. 1991. Modalpartikler i norsk. *Norskraft* 69, 1–101.
- Steensig, Jakob & Birte Asmuß. 2005. Notes on disaligning ‘yes but’ initiated utterances in German and Danish conversations: Two construction types for dispreferred responses. I Hakulinen, Auli & Margret Selting (red.): *Syntax and Lexis in Conversation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 319–348.

- Thompson, Sandra & Ryoko Suzuki. 2011. The Grammaticalization of Final Particles. I Narrog, Heiko & Bernd Heine (red.): *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford: Oxford University Press, 668–680.
- Urbanik, Paweł. 2017. *Requests in Polish and Norwegian informal conversation: A comparative study of grammatical and pragmatic patterns*. Doktoravhandling i lingvistikk, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo.
- Urbanik, Paweł & Jan Svennevig. Til vurdering. *Managing contingencies in requests: The role of negation in Norwegian interrogative directives*. Sendt til *Journal of Pragmatics*.
- van Dommelen, Wim, Thorstein Fretheim & Randi Alice Nilsen. 1998. *The perception of boundary tone in east Norwegian*. I Werner, Stefan (red.): *Nordic Prosody: Proceedings of the VIIth Conference, Joensuu 1996*, 73–86.

Korpus

BigBrother-korpuset. Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. Hentet august 2017. <http://www.tekstlab.uio.no/nota/bigbrother/>

Summary

The article investigates the use of the Norwegian utterance final particle *da* in interrogative requests with the modal verb *can*. The phenomenon is analyzed in naturally occurring conversations and from a socio-cognitive perspective that combines cognitively oriented pragmatics with Interactional Linguistics. When using *da*, the speaker refers to one or more contextual premises that implicitly warrant his request. The data show that *da* is regularly used in negative interrogatives and exceedingly rarely occurs in positive interrogatives. This is because the semantics of the particle, identified through the sequential analysis, enters into a complex interplay with the function of the utterance. The particle *da* communicates how contextual premises relate to the propositional content and the action that the request indicates on the basis of the preceding events. The particle *da* seems to display the action as highly desired by marking the addressee's co-responsibility for the occurrence of request and thus delimiting the addressee's leeway in interaction.

Pawel Urbanik

Lingvist, PhD

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Universitetet i Oslo

Henrik Wergelands hus

Nils Henrik Abels vei 36

0413 Oslo

p.k.urbanik@iln.uio.no

Appendiks

Transkripsjonssymboler:

(.)	mikropause (opp til 0.2 sekund)
(0.4)	pause
=	sømløs overgang mellom to linjer (uten pause)
[	overlappende tale begynner
]	overlappende tale slutter
><	hurtigere tale
@	leende tale
.hh	innpust (hver gjentatt h betegner en lengre innpust)
hh	utpust (hver gjentatt h betegner en lengre utpust)
(h)	tale med utpust innenfor ordet
o:rd	lydforlengelse (hvert gjentatt kolon betegner lengden av forlengelse)
or-	avbrudd i talestrømmen
<u>ord</u>	trykk
ORD	høyere volum enn omkringliggende tale
(ord)	usikkert fragment
?	stigende intonasjon
ˆ	litt stigende intonasjon
,	fortsettende intonasjon
.	fallende intonasjon
↑	skifte i toneleie (høyere toneleie)
↓	skifte i toneleie (lavere toneleie)
((ord))	transkribørens kommentar

Sosial mening, pragmatiske partikler og pragmatisk teori

Christoph Unger

Forskning på pragmatiske partikler har stort sett handlet om å finne fram til den semantisk kodete betydningen til en gitt partikkel, samt å vise hvordan denne betydningen brukes av tilhører i pragmatiske prosesser for å slutte seg til talerens mening i kontekst. Dette programmet har imidlertid lite å si om den sosiolingvistiske dimensjonen til pragmatiske partikler. Norske etterstilte partikler framviser spesielt stor variasjon i ulike dialekter og sosiolekter, noe som gjør at bruk av disse partiklene medfører formidling av sosial mening. I denne artikkelen argumenterer jeg for å ikke bare fokusere på det taleren mener med en ytring, men å undersøke også det taleren intenderer å vise fram gjennom ytringen (Sperber & Wilson 2015; Wharton 2009). På denne måten kan man oppnå en integrert analyse av semantiske, pragmatiske og sosiale dimensjoner ved språklige uttrykk. Jeg illustrer denne påstanden med analyser av de norske etterstilte partiklene *sjø* og *ass*.

Nøkkelord: Mene-ville kontinuum, sosial indeks, relevans, etterstilte partikler

1 Innledning⁸

Forskning på diskurspartikler eller pragmatiske partikler (Fraser 1999; Blakemore 2004; Zimmermann 2011) har vist seg å være et emne som stiller interessante spørsmål om relasjonen mellom semantikk og pragmatikk. Mange partikler er ikke sannhetsfunksjonelle, men har en lingvistisk kodet betydning likevel. Spørsmålet om hvordan ikke-sannhetsfunksjonell betydning kan forankres i semantisk og pragmatisk teori har bidratt til utviklingen av nye teorier

---

8. Jeg takker Kaja Borthen, Signe Rix Berthelin, Perlaug Marie Kveen og to anonyme fagfeller for omfattende kommentarer. Denne artikkelen baserer seg på et foredrag jeg ga på panelet 'foreground and background' til konferansen 15th International Pragmatics Conference i Belfast. Jeg takker deltakerne for nyttige kommentarer. Forskningen til denne artikkelen ble støttet av Norges Forskningsråd, som del av prosjektet 'The meaning and function of Norwegian Tags', prosjektnummer 230782.

om lingvistisk semantikk, f.eks. argumentasjonsteorien (Anscombe & Ducrot 1977; Ducrot 1972) og teorien om prosedural betydning (Blakemore 1987, 2002; Wilson & Sperber 1993; Wilson 2016). Disse teoriene bidrar til en bedre forståelse av forskjellige typer betydning som verbale ytringer kan kommunisere, som f.eks. eksplisitt kommuniserte proposisjoner, implikaturer, forskjellige typer presupposisjoner, osv. Men pragmatiske partikler reiser også andre spørsmål: Mange partikler brukes nesten utelukkende i muntlig språk og varierer i stor grad mellom dialekter og sosiolekter. Det betyr at de har stort potensial for å indikere informasjon om talerens sosiale posisjon. Dette fenomenet forskes det på i sosiolingvistikken. Men spørsmålet om hvordan sosial mening forholder seg til de typene mening som behandles i semantikken og pragmatikken, har så langt stort sett ikke vært diskutert (men se f.eks. Aijmer 2000, 2013; Andersen & Aijmer 2011). I denne artikkelen vil jeg ta opp dette spørsmålet. Påstanden min er at ved bruk av språklige uttrykk som indikerer sosial mening, kan taleren *vis* direkte evidens til tilhøreren om at taleren intenderer å kommunisere denne meningen ved siden av betydningssinnholdet som hun i mer snever forstand *mener* å kommunisere. Dette forutsetter at vi ser på verbal kommunikasjon som en aktivitet som omfatter både formidling av mening i Grice sin forstand (Grice, 1957) og det å *vis* fram evidens for informasjon, i tråd med Sperber og Wilsons (1995, 2015) tilnærming til kommunikasjon.

Artikkelen er bygd opp på følgende vis: Seksjon 2 forklarer forskjellige typer mening eller betydning som kan kommuniseres og stiller spørsmål om forholdet mellom sosiale indekser og andre typer semantisk-pragmatisk betydning. I seksjon 3 viser jeg at etterstilte partikler i norsk ofte er tilknyttet sosiale indekser som bidrar i forskjellig grad til kommunikasjonen. Dette gjelder særlig partiklene *sjø* og *ass*. Seksjon 4 forklarer den relevante teoretiske tilnærmingen til kommunikasjon, med vekt på *vis*-*mene*-kontinuumet. Den følgende seksjonen, seksjon 5, anvender Sperber og Wilsons (1995, 2015) definisjon av visning-basert kommunikasjon for å gjøre rede for rollen til sosiale indekser knyttet til pragmatiske partikler i verbal kommunikasjon. Konklusjonen i seksjon 6 sammenfatter og avslutter undersøkelsen.

2 Ytringens mening og sosiale indekser

Verbale ytringer kommuniserer mening på forskjellige nivåer. Dette er illustrert i eksempel (2), som er en ytring konstruert på bakgrunn av samtalen i (1).

- (1) Jeg ba dem å- om å sette seg på *gølve*. Og da var det ei fireåring da som stilte seg opp og så sa (hermer dialog:) “du er så overlegen du!” Og så sa jeg “hvordan da?”, “nei du sier ’gølve’, men vi sier ikke ’gølve’ her” Ja- “åha, hvor er det de sier ’gølve’?”, “jo, det er i byen det! Er de fine trønderne som sier ’gølve’?” Ehm... “Og her sier vi ’gålvet’”. “Jaha. Jo, det er fint du sa, da”. Men da var jeg veldig flau, ikke sant, for da hadde jeg bomma totalt. Ikke bare det... men- menne- men det var forbundet med at jeg var overlegen. ... (van Ommeren 2016: 63)
- (2) Vi sitter på *gølve*.

Det er mulig at barnehagelæreren i (1) kan ha brukt en ytring som (2), *Vi sitter på gølve*, for å be barna om å sitte på gulvet. (2) kommuniserer flere forskjellige typer mening i den situasjonen. Først og fremst kommuniserer ytringen proposisjonen ‘Gruppe x som taler tilhører, sitter på gulvet på tidspunkt t’. Denne proposisjonen vil kunne vekke minner om hva som bruker å skje når man sitter på gulvet, slik at tilhørerne vil kunne begynne å tenke på proposisjonen ‘Hvis vi sitter på gulvet, skal vi snart begynne å leke.’ Dersom det er lett forutsigbart for taleren at tilhørerne vil tolke ytringen på denne måten, kan vi si at denne proposisjonen er den proposisjonen som taleren intenderte å kommunisere, med andre ord, dette er *eksplikaturen* til ytringen (Sperber & Wilson 1995: 182–183; Carston 2002: 116–125,377; Clark 2013: 171–183). (3a) nedenfor utgjør altså eksplikaturen til (2).

- (3) a. Gruppe x som taler tilhører, sitter på gulvet på tidspunkt t. (Eksplikatur, dvs. proposisjonen som blir kommunisert)
 b. Hvis vi sitter på gulvet, skal vi snart begynne å leke. (Kontekstuell antagelse)
 c. Vi vil snart begynne å leke. (Implikatur)

Ytringens eksplikatur, altså (3a), kan lett kombineres med en kontekstuell antagelse som i (3b), som støtter slutningen i (3c). Igjen er det lett forutsigbart for taleren at tilhøreren vil trekke denne slutningen, og (3c) kan anses som en intendert slutning. (3c) er av den grunn en *implikatur* av (2). Eksplikaturer, implikaturer og kontekstuelle antagelser er eksempler på typer av kommunisert mening som det forskes på innen fagfeltene semantikk og pragmatikk.

Den lille jenta i eksempelet i (1) brukte imidlertid noen andre kontekstuelle antagelser i tillegg til (3b): ‘Det er fintrøndere som sier /gølve/’, og ‘Fintrøndere føler seg overlegne’. Disse er representert i (4ab).

- (4) a. Fintrøndere sier /gølve/ mens innbyggere fra bygda sier /gålve/.
 b. Fintrøndere føler seg overlegne.
 c. Den som sier (2) føler seg overlegen.

På bakgrunn av de kontekstuelle antagelsene i (4a) og (4b) kunne den vesle jenta slutte seg til (4c), altså ‘Den som sier (2), føler seg overlegen’. Som det framkommer i (1) var den vesle jenta ikke fornøyd med det at den som ytret (2) framsto som overlegen. Dette var ikke det taleren intenderte å kommunisere, men fordi denne slutningen var viktig etter tilhørerens syn for å forstå det sosiale forholdet mellom taleren og tilhøveren, avsto hun ikke fra å dra slutningen. Legg merke til at informasjonen ‘Fintrøndere sier /gølve/ mens innbyggere fra bygda sier /gålve/’, (4a), er tilknyttet språklige uttrykk. Det betyr at denne typen informasjon er metalingvistisk, og kan henlede tilhørerens oppmerksomhet mot kulturelle antagelser om sosiale forhold som i (4b) (‘Fintrøndere føler seg overlegne’). Denne typen informasjon forskes det på innenfor sosiolingvistikken, der kunnskap om sosiale forhold er en *sosial indeks* (Ochs 1992: 337–339; van Ommeren 2016: 60–65).⁹

Så langt har det vært relativt lite interaksjon mellom forskning på semantikk og pragmatikk på den ene siden og sosiolingvistikk på den andre, især dersom man tar utgangspunkt i kognitiv pragmatikk og relevanst teori eller formell semantikk og pragmatikk.

Interaksjonslingvistiske undersøkelser som Hasund, Opsahl & Svennevig (2012) og lignende studier (Hasund 2003; Opsahl & Svennevig 2007) fokuserer på beskrivelser av pragmatiske funksjoner til språklige uttrykk uten å utdype hvordan disse funksjonene baserer seg på lingvistisk kodet betydning og pragmatiske slutningsprosesser. Ifølge Aijmer & Andersen (2011: 1) er dette representativt for fagfeltet sosiopragmatikk:

Some of the basic notions of pragmatics are speech acts, pragmatic markers and speaker attitude, relevance and implicature, discourse structure and coherence, presupposition and deixis, etc. Sociopragmatics does not approach these pragmatic phenomena as theoretical constructs or as cognitive phenomena per

9. Se også Silverstein (2003), Johnstone (2010) og Johnstone, Andrus & Danielson (2006) for videre utvikling av begrepet sosial indeks.

se, but aims to account for their instantiations in empirical sociocultural contexts and to present cultural, social and situational differences in their manifestation. Among the concerns of this field is how linguistic forms can convey social or cultural meanings because of their close association with particular situations or situational dimensions.

Semantisk-pragmatiske undersøkelser som for eksempel Borthen & Knudsen (2014), Fretheim (1991), Fretheim (2015) eller Andvik (1992) på den andre siden, fokuserer på å analysere den lingvistisk kodete betydningen til pragmatiske partikler og nevner bare interaksjonsrelaterte problemstillinger overfladisk, som f.eks. at etterstilt *visst* “først og fremst kan brukes i muntlig tale, eller i skrift som gjengir muntlig tale” (Borthen & Knudsen 2014:404).

Selv om forskjellige forskningsfokus kan forsvares som hensiktsmessige midlertidige agendaer, er skillet mellom semantiske-pragmatiske tilnærminger på den ene siden og sosiolingvistiske eller sosiopragmatiske tilnærminger på den andre siden ikke tilfredsstillende på langt sikt, for ulike leksikalske enheter kan iblant ha en tydelig tilknytning til sosiale indekser i tillegg til et mer konvensjonelt semantisk innhold. Dette kan vi blant annet se når det gjelder etterhengte partikler i norsk talemål.

3 Etterstilte partikler i norsk og sosiale indekser

I norsk finnes det en rekke pragmatiske partikler som kan forekomme i etterstilt posisjon, det vil si etter setningen. (5)–(7) viser noen eksempler:

- (5) Godt jeg kom hjem sent, da.
- (6) Æ kjæm tebake i morra, sjø. (Trøndersk)
- (7) Det er kult, ass! (Fortrinnsvis brukt av unge personer)

Mens *da* (eller andre uttalevarianter av samme ord) trolig blir brukt i de fleste dialekter, finnes det andre pragmatiske partikler som bare blir brukt i én bestemt region (som f.eks. trøndersk *sjø*, se Borthen & Søfteland denne utgivelsen). Det fins også pragmatiske partikler som fortrinnsvis blir brukt av talere som tilhører én bestemt sosiokulturell gruppe, som f.eks. *ass*, som fortrinnsvis brukes av unge personer (Borthen et al. i forberedelse; Johannessen 2016). Det at *sjø* er assosiert med en geografisk definert gruppe av språkbrukere, betyr at hvis en person bruker *sjø*, får tilhøreren et godt grunnlag for å slutte seg til at taleren er

trønder. På lignende måte er det et visst grunnlag for å slutte seg til at taleren er en relativt ung person dersom han eller hun bruker *ass*. Informasjon om talerens tilhørighet til en bestemt sosiogeografisk eller sosiokulturell gruppe kan dessuten danne grunnlag for flere slutninger som kan være relevante for tilhøreren. I motsetning til *sjø* og *ass* er bruk av partikkelen *da* ikke tilstrekkelig for at tilhøreren skal kunne konkludere noe om talerens sosiale tilhørighet. Dette kan tyde på at noen partikler, men ikke alle, har sosial mening i tillegg til semantiske betydning og/eller pragmatiske funksjon. De leksikalske enhetene *sjø* og *ass* er eksempler på det som filosofen Charles S. Peirce kaller *indekstegn*, det vil si tegn som er direkte tilknyttet – ved en årsak-virkning relasjon – det fenomenet de står for.¹⁰ I sosiolingvistikken kalles språklige uttrykk eller språklige former som bærer sosial mening på denne måten, *sosiale indekser* (Ochs 1992).

Det at enkelte pragmatiske partikler fungerer som indekser for sosial mening, mens andre ikke gjør det, betyr at lingvister som forsker på partiklenes funksjon i diskurs, må forklare hvorvidt, og på hvilken måte, sosial mening er knyttet til den enkelte leksikalske enheten. Når det gjelder *sjø*, er det i utgangspunktet mulig å hevde at partikkelen bare finnes i morsmålsleksikonet til språkbrukere som hører til det trønderske dialektområdet, og at sosial mening bare er knyttet til partikkelen på indirekte vis. Denne forklaringen er imidlertid ikke tilstrekkelig for partikkelen *ass*, for brukergruppen består antageligvis av personer som har felles leksikon med personer som vanligvis ikke bruker *ass* – nemlig eldre personer fra samme sosioøkonomiske og geografiske gruppe. I tillegg inkluderer gruppen personer som bruker forskjellige dialekter, og dermed forskjellige leksika. Det er med andre ord sannsynlig at sosial mening er direkte knyttet til noen enkelte leksikalske enheter.

Sosial mening koblet til leksikalske enheter eller språklige former er antageligvis alltid kontekstuellet tilgjengelige og kan føre til effekter som taleren ikke har intendert, som i eksempel (1). Men sosial mening kan også komme i fokus som en viktig del av talerens intenderte mening. Borthen & Søfteland (2018, denne utgivelsen) peker på følgende eksempel fra Sylling i Buskerud kommune:¹¹

10. Peirce (1982:475) sier: «An index represents its object by a real correspondence with it as a tally does quarts of milk, and a vane the wind». Paul Grice, derimot, betegner dette forholdet som *natural meaning* (i motsetning til *nonnatural meaning* eller *Meaning_{NN}*): taleren som bruker *sjø* «naturally means» at han er trønder (Grice 1957; Grice 1989:213–223).

11. (8b) og (8c) presenteres i lydner transskripsjon.

- (8) a. A: Trøndersk er jo veldig fint da.
 b. B: de dær har jæ åsså vært. Ressa kommune.
 c. [med trøndersk intonasjon]: jæ var i Ressa kommune i føstegangstjenest'n sjø.
 d. A: (latter)
 (Eksempel 8 i Borthen & Søfteland 2018, denne utgivelsen)

Taler B kommuniserer i (8c) at han var i Rissa kommune i førstegangstjenesten, og denne ytringen avslutter han med *sjø*, et ord som er kjent for å brukes i Trøndelag. Taler B kommer ikke fra Trøndelag og snakker ikke trøndersk. Det betyr at partikkelen *sjø* trolig ikke er et ord han vanligvis bruker. B sin ytring er relevant for tilhøreren som en utdypning av talerens påstand om at han har vært i Trøndelag. Men det er påfallende at taleren bruker trøndersk intonasjon og partikkelen *sjø*, for disse kjennemerkene er ikke en del av målformen taler B ellers bruker. Kjennemerkene fungerer imidlertid som en pekepinn for et publikum som ikke er kjent med Trøndelags geografi og kanskje ikke vet at Rissa kommune befinner seg i Trøndelag. Dessuten vet både taleren og tilhøreren at voksne personer vanligvis ikke skifter dialekten sin særlig raskt, i hvert fall ikke i løpet av det tidsrommet det tar å avtjene førstegangstjeneste. Men det er også åpenbart for tilhøreren og taleren at tilhøreren kan forestille seg flere forskjellige stereotype holdninger om trøndere, trøndersk dialekt og særlig partikkelen *sjø*. Denne informasjonen vil sette tilhøreren på sporet av den konklusjonen at taleren vil parodierte sine trønderske kamerater. Med andre ord, det ser ut til at taleren bruker *sjø* først og fremst på grunn av den sosiale indeksen som er knyttet til partikkelen.

I denne seksjonen har vi sett at pragmatiske partikler – på like linje med andre lingvistiske enheter – kan ha sosiale indekser knyttet til seg, og at disse bidrar med bakgrunnsinformasjon som tilhører kan bruke på forskjellige vis. I noen tilfeller er informasjonen som blir formidlet om sosiale indekser viktig nok til at den inngår i talerens intenderte mening. Det betyr at pragmatisk teori må kunne forklare hvordan den sosiale meningen kommer inn i tolkningsprosessen, og hvordan sosial mening kan bidra på ulike måter i ulike kommunikasjonsituasjoner.

4 Kommunikasjon, manifesthet og relevans

Sperber & Wilson (1995) viser at verbal kommunikasjon er en form for kommunikasjonshandling som tilhører den klassen som kalles *ostensive*

communication, altså tydelig villet kommunikasjon. Ostensiv kommunikasjon er en handling som observatøren kan forstå som en rasjonell handling, men bare under antagelsen om at den kommuniserende har følgende intensjoner (Sperber & Wilson 1995: 63; Clark 2013: 113–114):

- (9) a. *Informativ intensjon*: Den kommuniserende har til hensikt å gjøre manifest eller mer manifest for publikumet en (muligvis åpen) mengde av antagelser I.¹²
- b. *Kommunikativ intensjon*: Den kommuniserende har til hensikt å gjøre manifest for begge parter (dvs. den kommuniserende og publikumet) at den kommuniserende har den informative intensjonen (a).¹³

Denne definisjonen av begrepet åpenlys kommunikasjon er bygget på begrepet *manifesthet*. Informasjon I er manifest for et individ i den grad individet kan representere I mentalt, og kan evaluere I som sann eller sannsynligvis sann (Sperber & Wilson 1995: 39; Sperber & Wilson 2015: 133–135; Clark 2013: 114–115). Legg merke til at manifesthet er et gradert fenomen. En informasjonsenhet kan være maksimalt manifest, slik at individet ikke kan unngå å legge merke til den og representere den som en sannhet. Et eksempel kan være et redningshelikopter som lander rett utenfor kontoret mitt. Dette er en så uvanlig og oppsiktsvekkende hendelse at det ikke er mulig å ignorere den eller å tvile på at det skjedde. På den andre enden av skalaen finnes det informasjonsenheter som er så lite tilgjengelige eller lite sannsynlige at det ikke er sannsynlig at et individ tenker over dem, og dermed representerer dem. For å bruke det samme eksempelet: Forestill deg at bak helikopteret som lander utenfor kontorvinduet mitt, kan man se vannet i fjorden lyse i en lyseblå farge – samme farge som fjorden hadde sist uke, da sola skinte på fjorden på samme måte.

12. Dvs., tilfeller av ikke intendert informasjonsoverføring tilhører ikke kategorien ostensiv kommunikasjon og er ikke tolket ved hjelp av den relevansteorietiske forståelsesprosedyren som er oppsummert i (10). Hvis for eksempel taleren bruker en partikkel som gjør en viss sosial betydning manifest, men ikke vil gjøre denne informasjonen manifest eller mer manifest for tilhøreren, så kan dette føre til ikke intendert informasjonsoverføring, men dette er ikke et fenomen som pragmatikken, forstått som undersøkelse av ostensiv kommunikasjon, bryr seg om.

13. Dvs., ostensiv kommunikasjon er alltid åpenlyst intensjonell og den kommuniserende skjuler hverken den informative eller den kommunikative intensjonen sin. Se Sperber & Wilson (1995: 60–64) og Wilson & Sperber (1993) for diskusjon. Legg merke til at disse intensjonene ikke nødvendigvis er ‘bevisste’ selv om de er åpenlyst intenderte. Se også fotnote 12 over.

Fysisk sett er det absolutt mulig at jeg representerer tanken *Fjorden lyser i samme lyseblå farge som siste uke*, men denne informasjonen er både vanskelig tilgjengelig (fordi det er mange informasjonsenheter som er mye lettere tilgjengelige i denne situasjonen), og ikke så lett å vurdere som sann eller usann (om fargen på vannet faktisk er lik vannets farge sist uke). Selv om jeg ikke skulle representere denne informasjonsenheten i denne situasjonen, er det fysisk mulig for meg å gjøre det. I sum er informasjonen om vannets farge manifest for meg, men i svært liten grad.

Ethvert observert fenomen gjør en stor mengde informasjonsenheter manifest. Dette gjelder også ytringer. Hver ytring gjør en rekke informasjonsenheter manifeste, noen i større grad enn andre. Husk for eksempel ytring (2) ovenfor: Ytringen gjør ikke bare informasjonen i (3a) og (3c) manifest – den gjør det også manifest at taler snakker på en entusiastisk måte, at stemmen hennes har høyt toneleie, og at hun snakker med normal hastighet. Likevel er det bare en delmengde av alle de informasjonsenheterne som blir gjort manifest av ytringen, som taleren *intenderer* å gjøre manifest i en kommunikasjonshandling. Denne delmengden består av informasjon som er teknisk sett *relevant* for tilhøreren. Med andre ord dreier det seg om informasjon som gir tilhøreren en tilstrekkelig mengde *positive kognitive effekter*. Positive kognitive effekter er forbedringer i en persons kunnskap om verden (Sperber & Wilson 1995: 265). En input til kognitive prosesser kan forbedre kunnskapen om verden for eksempel ved å føre til nye slutninger (implikasjoner), ved å motsi og slette uriktige antagelser, eller ved å forsterke tidligere antagelser. For at inputen skal være relevant skal det samtidig ikke kreves urimelig høye *prosesseringskostnader* for å nå disse effektene.

Hvordan kan tilhørerne prosessere mengden av informasjonsenheter som den kommuniserende intenderer å gjøre manifest for dem? Sperber og Wilson viser at dette er mulig fordi enhver ostensiv kommunikasjonshandling formidler at stimulusen som er brukt i alle fall er relevant nok til at den fortjener tilhørernes oppmerksomhet, og sannsynligvis mer relevant enn det. Denne generaliseringen er kjent som *Det kommunikative relevanssprinsippet* (Sperber & Wilson 1995: 270; Wilson & Sperber 2004: 613; Wilson 2014: 134), og dette er grunnlaget for at tilhørerne kan bruke den følgende heuristiske prosedyren (Wilson & Sperber 2012: 276; Wilson & Sperber 2004: 614–617; Wilson 2014: 135; Clark 2013: 119–121):

- (10) Den relevansteorietiske forståelsesprosedyren:
- a. Ta for deg den første hypotesen om eksplisitt betydning, implisitt mening og intendert kontekst som er lett tilgjengelig;
  - b. Prøv om ytringen, med denne tolkningen, tilfredsstillende forventningene om relevans som kommunikasjonshandlingen vekker. Hvis de positive kognitive effektene er store nok, og tilfredsstillende forventningene, anta at tolkningshypotesen er talerens mening. Hvis ikke, ta for deg neste tilgjengelige hypotese og prøv relevansen på nytt (eller stopp hvis prosesseringskostnadene blir for høye).

Legg merke til at det kriteriet som gjør at prosedyren avsluttes, refererer til de forventningene om relevans som er aktivert gjennom den konkrete kommunikasjonshandlingen. Disse forventningene kan være mer eller mindre presise. I noen tilfeller har tilhørerne ganske presise forventninger om hvilken type kognitive effekter en ytring må føre til for å tilfredsstillende forventningene om relevans. Dette er for eksempel tilfelle i indirekte svar, som i eksempel (11) nedenfor. Tilhøreren (som kalles Astrid i dette eksempelet) forventer at ytringens kognitive effekter vil bestå av implikasjoner som besvarer spørsmålet hun har stilt, enten på positivt eller negativt vis.

- (11) Astrid: Vil du bli med på tur over helgen?
 Olav: Jeg må levere avhandlingen min på mandag.

Andre ganger er relevansforventningene mye mindre presise. Se på eksempel (12):

- (12) [Astrid og Olav er på tur på en dag med veldig fint vær og ankommer et sted med vakker utsikt]
 Astrid: Så nydelig!

Olav kan bare forvente at han vil være i stand til å få nok kognitive effekter, det vil si implikasjoner, til at det skal rettferdiggjøre det arbeidet han må utføre for å tolke ytringen. En rekke ulike ideer kan gi den forventede mengden kognitive effekter i denne konteksten, blant annet de i (13):

- (13) a. De forskjellige fargene i denne utsikten er nydelige.
 b. Landskapet er mangfoldig.
 c. Landskapet kaller fram tanker om ro og fred.

- d. Temperaturen, solskinnet og lufta føles bra.
- e. osv.

Olav kan ikke være sikker på hvilke av disse proposisjonene som er blant dem som Astrid intenderte å gjøre manifest. Han kan likevel være sikker på at Astrid ønsker å kommunisere en åpen mengde av ideer som ligner dem i (13), ellers ville ikke ytringen tilfredsstillende forventningene om relevans. Sperber og Wilson hevder at alle ytringer (det vil si ostensive stimuli eller åpenlyst intenderte handlinger) kan plasseres i et kontinuum mellom tilfeller som (11), som vekker veldig presise relevansforventninger, og tilfeller som (12), som vekker vage forventninger om relevans (Sperber & Wilson 1995: 59–60; Sperber & Wilson 2015: 120–122). I de førstnevnte tilfellene gjør den kommuniserende det tydelig for tilhøreren at det er noen få presise ideer som faller inn under den kommuniserendes informative intensjon. Disse implikasjonene er *tydelig kommunisert*. I de sistnevnte tilfellene viser den kommuniserende bare i liten grad hvilken bestemt proposisjon som er den kommuniserendes intensjon. Disse implikasjonene er *svakt kommunisert*.

Sperber og Wilson peker på at ostensiv kommunikasjon også varierer langs en annen skala, nemlig *vise-mene-skalaen* (Sperber & Wilson 1995: 53–54; Sperber & Wilson 2015: 118–120; Wharton 2009).¹⁴ For å forklare hva dette betyr, la oss anta at Astrid spør Olav om han vil bli med på en tur over helgen (14). Olav kan svare på forskjellige vis, som illustrert i (15):

- (14) Astrid: Vil du bli med på tur over helgen?
- (15) Olav:
  - a. Nei takk, jeg kan ikke, jeg har skadet foten min.
  - b. [Peker på beinet sitt:] Så lenge foten er som den er, kan jeg ikke.
  - c. Jeg er satt ut av spill.
  - d. [Peker på sitt bandasjerte bein]
  - e. [Prøver å humpe rundt i rommet på en måte som vil få Astrid til å forstå at han har problemer med å gå]

Olavs svar i (15a) gir Astrid sterk evidens for at han vil informere henne om at han ikke vil bli med på turen. Men evidensen er kun indirekte: Det er bare ved

---

14. Ordet *mene* i begrepet *vise-mene-skalaen* refererer til Grice sitt begrep *meaning_{NN}*, også kalt *non-natural meaning* (Grice 1957).

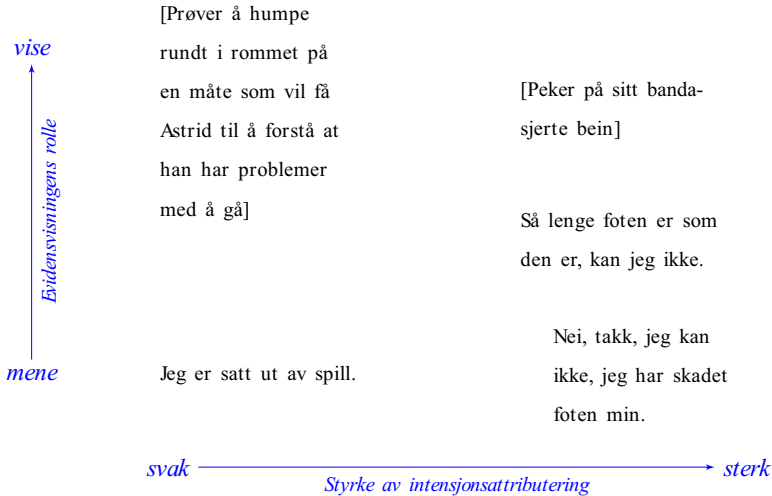
å avkode den lingvistiske meningen og videreutvikle den i konteksten at yttingen kan tolkes som evidens. Olavs svar i (15d) gir også Astrid sterk evidens om at han vil informere henne om at han ikke vil bli med på turen. Men nå er evidensen direkte: Det er ikke nødvendig å avkode noe, det er bare å se på bandasjen og konkludere fra verdenskunnskapen at en som har et bandasjert bein, har vondt i beinet. En som har vondt i beinet, verken kan eller vil bli med på tur. Olavs svar i (15a) er et eksempel på det å kommunisere noe ved å *mene* det (eller ved å *si* noe i Paul Grices forstand, jf. begrepet ‘what is said’), mens Olavs svar i (15d) er et eksempel på det å kommunisere ved å *vis*e direkte evidens.¹⁵ Eksempel (15b) viser at en taler kan bruke ostensiv stimuli til både å *vis*e og *mene* noe samtidig. Dette betyr at det er et kontinuum mellom *mene* og *vis*e.

På lignende vis som at en kommunikativ handling vil befinne seg på et kontinuum mellom å *vis*e og *si* noe, vil enhver kommunikativ handling befinne seg på et kontinuum mellom tydelig og svak kommunikasjon (Sperber & Wilson 2015: 122–126). Dette kan illustreres ved at vi sammenligner (15d) med (15e). (15d) gjør en bestemt tolkning manifest (at Olav har et skadet bein og derfor ikke kan bli med på tur), og det er ganske tydelig at denne tolkningen er det som den kommuniserende har intendert å formidle. (15e), derimot, gjør flere antagelser manifest og krever mer aktivt arbeid fra publikums side, i form av slutninger. For å tolke denne stimulusen som et relevant svar på spørsmålet i (14) må publikum anta at Olav har problemer med å gå, altså at han halter og at det derfor er sannsynlig at han ikke vil være med på tur. Publikum må ta relativt sett større ansvar for å slutte seg til den intenderte tolkningen ut fra denne kommunikative handlingen enn for de andre i (15). Kommunikasjonen faller her på den svake sida av sterk-svak-kontinuumet, og den faller på den *vis*e-baserte sida av *vis*e-*mene*-kontinuumet.

---

15. Paul Grice (1957; 1989) ville ekskludere kommunikasjon ved *showing* fra teorien sin. Dette gjorde han ved å definere talerens mening på en slik måte at den ikke kan være tilgjengelig kun basert på direkte evidens for saksforholdet. Sperber & Wilson (1995; 2015) viser at denne restriksjonen er i orden når man leter etter en definisjon av begrepet *meaning*, men den er for sterk når man leter etter en forklaring av hvordan mennesker forstår ostensiv kommunikasjon.

Figur 1: Vise-mene kontiuum og et kontinuum over svak og sterk kommunikasjon.

5 Sosial mening og vise-mene-kontiuumet

I (15b, d–e) bruker Olav en gest for å vise direkte evidens. Som tidligere nevnt snakker Sperber og Wilson om at kommunikasjon kan dreie seg om å *vise* noe, og har kalt det tilsvarende kontinuumet *vise-mene-kontinuumet*. Variabelen som inngår i vise-mene-kontinuumet i deres eksempler, har å gjøre med den direkte evidensen sin rolle i publikums slutningsprosesser, i motsetning til rollen til språklig kommuniserte proposisjoner. Men dersom den kommuniserende bruker en ytring som viser på en tydelig måte at taleren tar i bruk særtrekket til et språklig register eller en dialekt for å kommunisere noe, kan det også forstås som en handling som kommuniserer ved å vise direkte evidens. Derfor hevder jeg at taler B i eksempel (8c) (*jæ var i i føssteganngstjenest'n sjø*) viser at han bruker en bestemt dialekt (og et bestemt register) og at publikum skal ta hensyn til denne evidensen i tolkningsprosessen. Bruk av partikkelen *sjø* har to effekter: Taleren kommuniserer ved å vise evidens for at taleren snakker som en trønder, og han kommuniserer på en svak måte at Rissa kommune er i Trøndelag. Trolig fører ytringen også til at tilhører vil aktivere stereotypiske forestillinger om trøndere og bruk av *sjø*.

Denne analysen sier at den sosiale indeksen knyttet til *sjø* er kommunisert gjennom direkte evidens. Taleren bruker åpenbart den leksikalske enheten som et bevisst valg. Hvorfor velger de kommuniserende å gjøre det? Et mål er å gjøre noen slutninger tilgjengelige for publikum. Dette målet varierer fra ytring til ytring, og jeg har diskutert dette når det gjelder eksempel (8). Men det finnes også en annen, mer generell grunn: Ved å kommunisere kulturell kunnskap som for eksempel kunnskap om register eller sosiolekter, spres kulturell kunnskap i samfunnet og blir reproduisert. Dette formålet er ikke så tydelig i eksempel (8), fordi det dreier seg om en parodi og ikke om en normal hverdags samtale, men den er synlig i samtaler som (16):¹⁶

- (16) a. 031: ja ja ja \# karer med hockeysveis og sånn derre skikkelig
(latter) gammel klassikerdritt liksom (latter)
- b. 032: * å shit *ass* * (latter)
- c. 032: ja ja \# men det er mange ungdommer på jobben din eller ?
er det bare gamle ?
- d. 031: det er mest ungdommer egentlig *ass*

Begge talere bruker partikkelen *ass* som spesielt tilhører sosiolekten til unge personer (Johannessen 2016; Borthen et al. i forberedelse). Semantisk sett fungerer partikkelen som indikator på at taleren kommuniserer en subjektiv holdning til proposisjonen som blir kommunisert i (16b), eller som et hint til tilhører om å trekke slutninger med utgangspunkt i innholdet til ytringen med *ass* (16d). Indikasjonen av talers holdning i (16b) blir presisert gjennom interjeksjonen *å shit*, som viser at det dreier seg om en negativ holdning. Det er likevel en åpen mengde av mulige begreper som beskriver negative holdninger som tilhøreren kan bruke. Det betyr at ytringen kommuniserer en mengde mulige holdningsbeskrivelser på en svak måte. I (16d) er det mye mindre tydelig hvilken effekt *ass* har. Spørsmålet er hvorfor bruken av *ass* er relevant, hvis partikkelens funksjon er (delvis) redundant? Et mulig svar er at bruk av den leksikalske formen *ass* baserer seg på den sosiale indeksen som er knyttet til partikkelen, og at bruk av ordet (sammen med andre trekk i unge personers sosiolekt) tilfører noe til ytringens relevans ved å vise direkte evidens for at taleren uttrykker seg som en typisk ung person. Denne informasjonen kan dessuten støtte slutninger, som for eksempel at taleren er ganske glad for at det

16. Fra NoTa-korpuset (se https://tekstlab.uio.no/glossa2/nota_oslo). NoTa gir følgende opplysninger: Informant 031 er en 18 år gammel gutt, skoleelev, fra Grünerløkka i Oslo. Informant 032 er en 18 år gammel gutt, skoleelev fra Bjerke i Oslo.

er mest ungdommer på jobben, og at situasjonen ikke er like ille som (16a) kunne tyde på. Disse slutningene kan bidra til relevans som svake implikaturer. Selv om *ass* i (16b) kan anses som relevant nok på grunn av sin diskursfunksjon, kan man også se for seg at ytringens relevans kan øke ved at tilhøreren drar inn den sosiale indeksen i tolkningsprosessen. Taleren bruker åpenbart leksikalske enheter som tilhører en ung persons sosiolekt, og denne evidensen støtter slutningen om at taleren evaluerer (16a) på en måte som er i tråd med hva man skal forvente av denne sosiolektens brukere. Dette vil videre kunne støtte andre slutninger om talerens holdning til proposisjonen. Med andre ord, ved å bruke leksikalske enheter eller andre språklige trekk som er tydelig knyttet til bestemte dialekter, sosiolekter eller register, kan ytringens relevans øke for tilhørerne som tar denne evidensen i bruk i tolkningsprosessen.¹⁷

Talere kan ikke unngå å velge register, dialekt eller sosiolekt. Med andre ord, talerne viser alltid direkte evidens i kraft av at de har valgt en bestemt språklig variant med en bestemt sosial indeks. Det som er forskjellig i ulike ytringer, er i hvilken grad disse språklige variantene øker relevansen til ytringen for tilhøreren. Det vil også variere i hvilken grad taleren intenderer å gjøre publikum oppmerksomme på de sosiale indeksene knyttet til de språklige uttrykkene. I noen tilfeller er sosiale indekser helt irrelevante (f. eks. tekniske definisjoner som i eksempel (17) nedenfor), mens i andre tilfeller vil sosiale indekser øke relevansen for tilhøreren på en måte som taleren ikke forutså (som i (1)). Videre finnes det tilfeller der relevansen til sosiale indekser øker ytringens relevans på en måte som understreker talerens informative intensjon; (16) er et eksempel på dette. Til slutt finnes det tilfeller, som eksempel (8), der den sosiale indeksen ser ut til å være nesten mer relevant enn partikkelens diskursstrukturerte funksjon.

Man kan kommunisere sosiale indekser ved å vise frem at man velger register eller dialektale særtrekk som tydelige kjennemerker.¹⁸ Men hvorfor

17. Husk at det kommunikative relevanssprinsippet sier at tilhøreren forventer at ytringen minst er relevant nok til å være verd oppmerksomheten, og *muligens mer relevant enn det*. Sperber og Wilson hevder at ytringen vekker en forventning om sin egen *optimale* relevans, og optimal relevans er definert som (a) minst relevant nok for å få oppmerksomhet, og (b) maksimal relevant i henhold til talerens evner og preferanser. Dette betyr at hvis det ikke er grunn til å tro at en mulig tolkningsmåte er i strid med talerens evner og preferanser, så vil tilhøreren velge denne tolkningen. Se diskusjon hos Sperber og Wilson (1995:272–277).

18. Det er en forskjell mellom å vise frem ostensive kjennemerker og å bevisst produsere disse kjennemerkene. Taleren kan vise frem kjennemerker uten å være i stand til å bevisst forklare hvorfor hun gjorde det. Wharton (2009:31) kommenterer: «it is important to stress at this point that I am talking of behaviours that are deliberately *shown*, and not

ønsker man å gjøre det? En grunn kan være å gjøre bestemte implikasjoner tilgjengelige for publikum, som i eksempel (8). Men det finnes i tillegg en annen grunn: Ved å kommunisere kulturell kunnskap – blant annet kunnskap om register og dialektbruk – bidrar en taler til å spre denne kunnskapen blant individer som tilhører en bestemt sosial gruppe. Sperber (1996) peker på at kulturell kunnskap er spredd ut over en hel populasjon, det vil si er manifest for, og mentalt representert av, en stor gruppe individer. Fordi menneskelig kognisjon tenderer mot å lete etter maksimal relevans,¹⁹ betyr dette at kulturell kunnskap vil være svært relevant for populasjonens medlemmer. En faktor som bidrar til relevans, er enkel tilgang. Informasjon som er lett tilgjengelig, er muligens svært relevant dersom den fører til positive kognitive effekter. Kulturell kunnskap setter de som observerer aktørene (eller publikum i en kommunikasjons-handling), i stand til å forstå aktørenes (eller den kommuniserendes) handlinger i den sosiale verdenen. Dette betyr at kulturell kunnskap ikke bare blir brukt, men også er et instrument for å forstå sosiale handlinger, deriblant kommunikativ samhandling.

Informasjon angående register er en del av den kulturelle kunnskapen som er delt i en populasjon. Registerinformasjon er metalingvistisk: Den er knyttet til lingvistiske uttrykksformer (*linguistic outputs*) som blant annet omfatter alt fra uttalevarianter, leksikalske enheter eller kollokasjoner, til beskrivelser av når de er brukt og hvem som vanligvis bruker dem i hvilke situasjoner. Dette er ensyklopedisk informasjon, og Unger (2006) antar at den slags ensyklopedisk informasjon er knyttet til mentale representasjoner om register. Dersom styrken av tilknytningen mellom register eller sosiolingvistisk informasjon og den leksikalske enheten varierer sterkt mellom de forskjellige pragmatiske partiklene (se diskusjonen ovenfor i seksjon 2), antar jeg at noen leksikalske enheter også er knyttet til ensyklopediske oppføringer om registerinformasjon. Jeg foreslår at partikkelen *sjø*, og kanskje også partikkelen *ass*, er knyttet til ensyklopediske oppføringer som inneholder informasjon om det registeret eller den sosiolekten partikkelen tilhører. Med andre ord, partiklene *sjø* og *ass* er knyttet til begrepsmessig ('conceptual') informasjon i tillegg til den prosedurale

---

those that are deliberately *produced*: what I am concerned with are involuntary, spontaneous behaviours that are voluntarily shown, rather than voluntary behaviours themselves." (Emfase som i originalen). Dersom taleren bruker parodi som i eksempel (8), produserer han bevisst noen dialektale kjennemerker. Men det å kommunisere ved å vise frem direkte evidens på noe er mer generelt enn det, for det inkluderer tilfeller hvor taleren ikke skjuler at han har en ubevisst intensjon om å bruke dialektale eller registerindikerende særtrekk, noe som antageligvis er tilfelle i eksempler som (16).

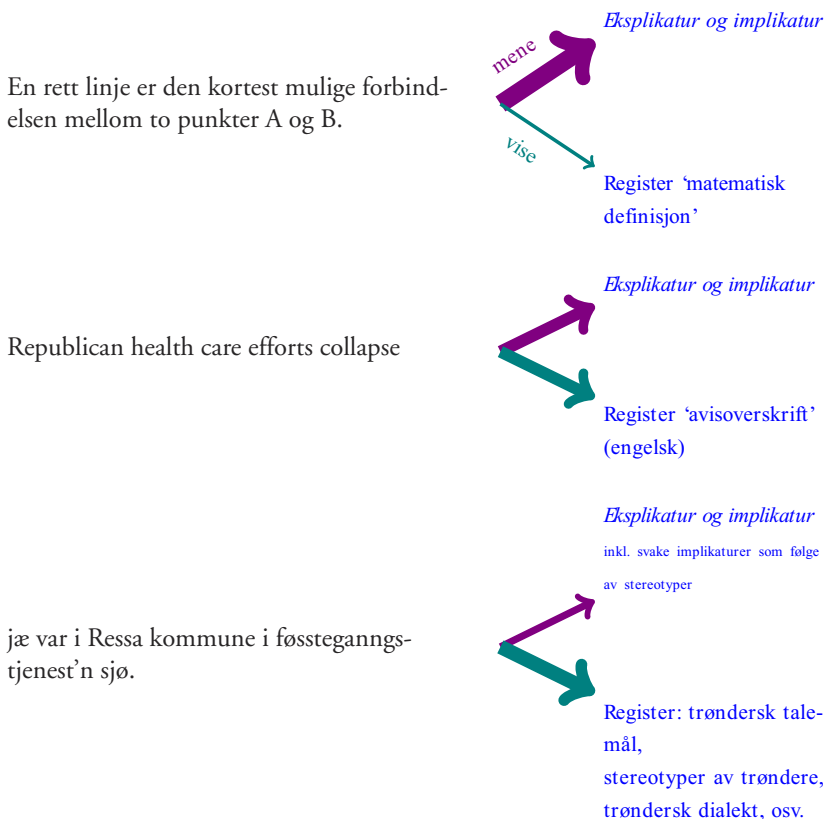
19. Dette er det kognitive relevanssprinsippet, se Sperber og Wilson (1995: 261–266).

meningen som de koder (og som blir tydeliggjort i Borthen og Søfteland denne utgivelsen og Borthen et al. i forberedelse). Men den begrepsmessige betydningen som disse partiklene er knyttet til, er bare ensyklopedisk informasjon, og en vanlig antagelse er at ensyklopedisk informasjon ikke er betydningskonstituerende (Sperber & Wilson 1995: 85–93).

La oss fokusere på kommunikative handlinger der relevansforventningene er relativt lave, som for eksempel i hverdagskonversasjoner mellom venner eller bekjente. I disse tilfellene er det ikke så lett for publikum å avsløre om tilgjengelige slutninger virkelig er del av den kommuniserendes informative intensjon. Med andre ord, grensen mellom intenderte og ikke-intenderte implikasjoner blir vage, og gråsonen mellom disse polene er ganske stor, som i (16). Gråsonen består av implikasjoner som publikum bare har et svakt eller middels sterkt grunnlag for å anta som en del av de antagelsene den kommuniserende hadde til hensikt å gjøre (mer) manifest. Det vil si at slike kommunikative handlinger har en tendens til å bruke ytringer som er relevante ved å svakt kommunisere en rekke implikasjoner. På lignende måte må man forvente at slike kommunikasjonshandlinger gjør det mer sannsynlig at informasjon som blir gjort manifest ved å vise til direkte evidens, i stor grad bidrar til ytringens relevans. Det er åpenbart at (8) er kommunikasjonshandlinger av denne typen.

Mens det er grunn til å anta at kommunikasjon som involverer direkte evidens ofte vil forekomme i lettvinde hverdagskonversasjoner, er ikke dette fenomenet begrenset til denne typen kommunikasjonshandlinger. Som understreket ovenfor gjør enhver ytring en del direkte evidens manifest ved at taleren bruker et visst register, og denne informasjonen kan bidra til relevans i ulik grad. Se på eksemplene i (17)–(19) nedenfor. En matematisk definisjon i en lærebok (som for eksempel 17) er en ytring som gir spesielle forventninger til relevans, forventninger som den proposisjonelle betydningen tilfredsstillt helt. Selv om kjennetegnene til registeret er ganske lette å få med seg (ytringen er så kort og klar som mulig), er det fortrinnsvis den uttrykte proposisjonen som gjør ytringen relevant. I tilfeller som overskrifter til avistekster (som i 18) bidrar registerinformasjon i større grad til relevans: Uten kunnskap om hvordan journalister gjør overskriftene korte og oppmerksomhetsvekkende, virker de ofte ganske flertydige eller lite informative. Som forklart ovenfor er den sosiale indeksen knyttet til *sjø* i (19) meget relevant. Forholdet er illustrert i figur 2.

- (17) En rett linje er den korteste mulige forbindelsen mellom to punkter A og B.
- (18) Republican healthcare efforts collapse [BBC World News, nettside, overskrift 19. juli 2017]
- (19) Eg var i Rissa kommune i førstegangstenesta sjø. (=8c.)

Figur 2: Relativt bidrag av sosial mening og ytringens innhold til relevans.

6 Konklusjon

I denne artikkelen har jeg vist hvordan sosial mening knyttet til leksikalske enheter kan, sammen med ytringens informative innhold, inngå i talerens mening og bidra til relevans. Med fokus på partikkelen *sjø* har jeg demonstrert at taleren, ved bevisst bruk av en språklig variant som tilhører en viss dialekt, en viss sosiolekt eller et bestemt register, kan vise direkte evidens for at hun vil gjøre den sosiale meningen knyttet til denne formen manifest for publikum. Dersom denne sosiale meningen øker ytringens relevans for publikum på en måte som taler må ha forutsett, har publikum lov til å anta at taler *intenderte å kommunisere* den sosiale meningen. Det betyr at sosial mening kommuniseres ved å vise, og ikke ved å si eller formidle, en mening. Dette betyr i neste omgang at man må bruke pragmatiske teorier som tar vise-mene-kontinuumet (Sperber & Wilson 2015) på alvor for å forklare hvordan sosial mening inngår i verbal kommunikasjon.

Litteraturliste

- Aijmer, Karin. 2000. *English Discourse Particles. Evidence from a Corpus*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Aijmer, Karin. 2013. *Understanding Pragmatic Markers. A Variational Pragmatic Approach*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Aijmer, Karin & Gisle Andersen. 2011. Introduction. I Andersen, Gisle & Karin Aijmer (red.), *Pragmatics of society*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 1–27.
- Andersen, Gisle og Karin Aijmer (red.). 2011. *Pragmatics of society*. Handbooks of Pragmatics (HOPS) 5. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Andvik, Erik E. 1992. *A pragmatic analysis of Norwegian modal particles*. Summer Institute of Linguistics. <http://www.sil.org/resources/publications/entry/8782> (13 November, 2014).
- Anscombre, Jean-Claude & Oswald Ducrot. 1977. Deux “mais” en français? *Lingua* 43, 23–40.
- Blakemore, Diane. 1987. *Semantic Constraints on Relevance*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane. 2002. *Relevance and Linguistic Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blakemore, Diane. 2004. Discourse markers. I Horn, Laurence R. & Gregory Ward (red.), *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 221–240.

- Borthen, Kaja, Maria Boer Johannessen, Christoph Unger & Daniel Weston. I forberedelse. The Norwegian Tag Particle *ass*. Trondheim, NTNU, ms.
- Borthen, Kaja & Cecilie S. Knudsen. 2014. Semantiske og pragmatiske aspekter ved trykklett visst. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32-2, 360–411.
- Borthen, Kaja & Åshild Søfteland. 2018. “Æ e trønder æ, sjø! Den pragmatiske partikkelen ‘sjø’ i midt-norske dialektar”. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, denne utgivelsen, 27–58.
- Carston, Robyn. 2002. *Thoughts and Utterances*. Oxford: Blackwell.
- Clark, Billy. 2013. *Relevance theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ducrot, Oswald. 1972. *Le dire et ne pas dire: Principes de sémantique linguistique*. Paris: Hermann.
- Fraser, Bruce. 1999. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* 31-7, 931–952.
- Fretheim, Thorstein. 1991. Formal and functional differences between s-internal and s-external modal particles in Norwegian. *Multilingua* 10, 175–200.
- Fretheim, Thorstein. 2015. A relevance-theoretic perspective on the Norwegian utterance-final particles “da” and “altså” compared to their English counterpart “then.” I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.), *Final Particles*. Berlin: Mouton de Gruyter, 249–283.
- Grice, H. Paul. 1957. Meaning. *The Philosophical Review* 66-3, 377–388. doi:10.2307/2182440.
- Grice, H. Paul. 1989. *Studies in the way of words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hasund, Ingrid Kristine. 2003. The discourse markers “like” in English and “liksom” in Norwegian teenage language. University of Bergen Unpublished doctoral dissertation.
- Hasund, Ingrid Kristine, Toril Opsahl & Jan Svennevig. 2012. By three means: the pragmatic functions of three Norwegian quotatives. I Van Alphen, Ingrid & Isabelle Buchstaller (red.), *Quotatives: Cross-linguistic and Cross-disciplinary Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins, 37–67.
- Johannessen, Maria Boer. 2016. On the use and users of the tag particle “ass” in Norway. Innlegg på Workshop on researching pragmatic particles in communication: cognitive, argumentative and social dimensions. 18.-20. mai, Dragvoll campus, NTNU i Trondheim.
- Johnstone, B. 2010. Locating language in identity. I Llamas, I. C. & D. Watt (red.), *Language and Identities*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 29–36.

- Johnstone, B., J. Andrus & A. E. Danielson. 2006. Mobility, Indexicality, and the Enregisterment of “Pitsburghese.” *Journal of English Linguistics* 34-2, 77–104.
- Ochs, Eleanor. 1992. Indexing gender. I A. Duranti & C. Goodwin (red.), *Rethinking context: Language as an interactive phenomenon*. New York: Cambridge University Press, 335–358
- Ommeren, Rikke van. 2016. *Den flerstemmige språkbrukeren: En sosiolingvistisk studie av norske bidialektale*. NTNU.
- Opsahl, Toril & Jan Svennevig. 2007. Må ha det. Bare må ha det. “Bare” som pragmatisk partikkel i samtale. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 25-1, 29–55.
- Peirce, Charles S. 1982. *Writings of Charles S. Peirce: A chronological edition*. (Red.) Fisch, Max H., Christian J. W. Kloesel, Edward C. Moore, Don D. Roberts, Lynn A. Ziegler & Norma P. Atkinson. Vol. I. Bloomington: Indiana University Press.
- Silverstein, M. 2003. Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life. *Language & Communication* 23-3–4, 193–229.
- Sperber, Dan. 1996. *Explaining Culture*. Oxford: Blackwell.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson. 1995. *Relevance*. 2. utg. Oxford: Blackwell.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson. 2015. Beyond Speaker’s Meaning. *Croatian Journal of Philosophy* XV-44, 117–149.
- Unger, Christoph. 2006. *Genre, Relevance and Global Coherence: The Pragmatics of Discourse Type*. (Palgrave Studies in Pragmatics, Language & Cognition). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Wharton, Tim. 2009. *Pragmatics and non-verbal communication*. Cambridge University Press.
- Wilson, Deirdre. 2014. Relevance Theory. *UCL Working Papers in Linguistics* 26, 129–148.
- Wilson, Deirdre. 2016. Reassessing the conceptual–procedural distinction. *Lingua* 175, 5–19.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 1993. Linguistic form and relevance. *Lingua* 90-1/2, 1–25.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 2004. Relevance Theory. I Horn, Laurence R. & Gregory Ward (red.), *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 607–632.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 2012. *Meaning and Relevance*. Cambridge: Cambridge University Press.

Zimmermann, Malte. 2011. Discourse particles. I von Heusinger, Klaus, Claudia Maienborn & Paul Portner (red.), *Semantics*, vol. 2. Berlin: Mouton de Gruyter, 2011–2038.

Summary

Particle research largely focuses on identifying the semantically encoded meaning of a given particle and how this meaning is used in pragmatic processes so that the audience can infer the speaker's meaning in context. While this research programme sheds helpful light on the meaning and function of particles as it relates to the audience's comprehension of the explicit and implicit meaning of the utterance, it has little to say about the sociolinguistic dimension of particles. In particular, Norwegian utterance final particles show much variation in different dialects and sociolects. In this article I argue that a unified pragmatic-semantic perspective on the semantic, pragmatic and social dimensions of linguistic expressions is possible by not only focusing on what the speaker intends to *mean*, but also to study what the speaker intends to *show* by using particular features of the utterance (Sperber & Wilson 2015; Wharton 2009). I illustrate this claim with a partial analysis of the Norwegian utterance final particles *sjø* 'you know' and *ass* 'also'.

Christoph Unger
Institutt for språk og litteratur
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Dragvoll Campus
NO-7049 Trondheim
christoph.unger@ntnu.no

Midtstilt *da* – en semantisk-pragmatisk redegjørelse og en sammenlikning med etterstilt *da*

Signe Rix Berthelin

I den eksisterende litteraturen beskrives midtstilt *da* gjerne som en ‘forsterker’, og ordet assosieres med betydningsaspekter som kjenthet, konklusjon, appell, og adversativitet (se Solberg 1990; Lind 1994; Fretheim 2014a). Analysene varierer imidlertid med hensyn til a) hvilke av disse betydningsaspektene som inngår i *da* sin semantikk, b) hvordan betydningsaspektene karakteriseres og c) hvilken type representasjon midtstilt *da* antas å modifisere. Med utgangspunkt i korpusdata identifiserer denne artikkelen hvilke føringer midtstilt *da* koder og hvilken representasjon som påvirkes av disse føringene. Svarene på dette leder videre – sammen med Borthens (2014) semantikk for etterstilt *da* – frem til en hypotese om at *da* koder samme prosedurale semantikk i midtstilt og etterstilt posisjon, mens plasseringen i setningen viser hvilken representasjon prosedyrene angår. Dette forklarer distribusjonen og tolkningen av *da* i de respektive posisjonene. Artikkelen anvender analyseredskaper og innsikter fra relevansteorien.

Nøkkelord: Pragmatiske partikler; prosedural semantikk; semantisk rekkevidde; semantikk; pragmatikk; norsk

1 Innledning¹

Aller først er det på sin plass å gjøre klart hvilken *da* artikkelen har til hensikt å si noe om. Formen *da* anvendes både med trykk og uten trykk. I eksemplene i (1) nedenfor leses *da* med trykk, og betydningen er referensiell. *Da* refererer

---

1. En stor takk til Perlaug Marie Kveen, Christoph Unger og spesielt Kaja Borthen for innspill og kommentarer. Og en stor takk til to anonyme fagfeller som har bidratt generøst med skarpe og konstruktive innspill. Arbeidet med artikkelen er utført som del av NOT-prosjektet, som er finansiert av Norges forskningsråd, prosjektnummer 230782.

til det tidspunktet i fremtiden der referenten til *du* antas å være oppe i (1a), og til det tidspunktet i fortiden da alt begynte å bli bedre i (1b):

- (1) Referanse til tidspunkt
  - a. **Da** er du nok oppe. / Du er nok oppe **da**. (Borthen 2014: 259)
  - b. fra **da** av ble alt bedre (Bokmålsordboka 2017)

I (2ab) leses *da* også med trykk og brukes likeledes til å referere – men denne gangen til et saksforhold i stedet for et tidspunkt:

- (2) Referanse til saksforhold
  - a. **Da** prøver vi noe annet (Andvik 1992: 4)
  - b. **da** kan det være det samme (Bokmålsordboka 2017)

I (2a) refererer *da* til det saksforholdet som er grunnen til at referenten til *vi* prøver noe annet, og i (2b) refererer *da* til grunnen til at det kan være det samme. Andvik (1992: 4) bruker de engelske uttrykkene *thus* og *in that case* til å oversette denne bruken av formen *da*. *Da* med trykk kan altså brukes som referensielt adverb der det refererer til et tidspunkt eller til et saksforhold. I begge tilfeller inngår referansen til *da* i setningens proposisjonelle innhold. Med andre ord, *da* bidrar til sannhetsbetingelsene for ytringen, slik at for eksempel (1b) bare er sann dersom alt ble bedre fra det tidspunktet som *da* refererer til og (2a) bare er sann dersom referenten til *vi* prøver noe annet av den grunnen som *da* refererer til.

Til forskjell fra *da* i (1-2), er *da* trykklett i (3) nedenfor. Her er *da* en subjunksjon og fungerer som diskurskonnektiv:

- (3) Diskurskonnektiv

da ingen hadde innvendinger, ble forslaget vedtatt (Bokmålsordboka 2017)

I (3) fungerer *da* som et bindeord mellom to proposisjoner kommunisert av to ulike segmenter; forslaget ble vedtatt *fordi* ingen hadde innvendinger. Betydningen til *da* i (3) angår altså et årsaksforhold likesom *da* i (2). Forskjellen mellom (2) og (3) er at i (2) inngår *da* i det proposisjonelle innholdet ved å referere til saksforholdet som utgjør årsaken. I (3) gir *da* informasjon om årsaksforholdet mellom de to saksforholdene snarere enn å referere til ett av saksforholdene (se også Blakemore 1987, 2002). På denne måten bidrar *da* til sannhetsbetingelsene til (3) som helhet – ikke til en enkelt av proposisjonene.

Som diskurskonnektiv forekommer trykklett *da* initialt i setningen, men trykklett *da* kan også forekomme i midtstilt posisjon som i (4). Denne artikkelen beskjeftiger seg primært med midtstilt *da*.²

- (4) Midtstilt partikkel
- a. Du er **da** oppe klokka 11! (Borthen 2014: 259)
  - b. det gikk **da** bra (Bokmålsordboka 2017)
  - c. så ble jeg **da** endelig ferdig (Bokmålsordboka 2017)

Midtstilt *da* bidrar ikke til ytringens sannhetsbetingelser. *Så ble jeg endelig ferdig* er sann i de samme situasjonene som (4c).

Trykklett *da* forkommer imidlertid ikke bare som partikkel i midtstilt posisjon; som det fremgår i (5) kan *da* også plasseres i etterstilt posisjon. Heller ikke her bidrar *da* til sannhetsbetingelsene:

- (5) Etterstilt partikkel
- a. Du er oppe klokka 11, **da**? (Borthen 2014: 259)
  - b. nei men Per, **da**! (Bokmålsordboka 2017)
  - c. adjø, **da**! (Bokmålsordboka 2017)

I litteraturen er det generell enighet om at betydningen til midtstilt *da* ikke inngår i det proposisjonelle innholdet i setningen (f.eks. Fretheim 2014a), men det er ikke helt klart hvilken type representasjon midtstilt *da* modifierer. Det er heller ikke klarhet i litteraturen rundt hvilken betydning midtstilt *da* helt nøyaktig bidrar med. Denne artikkelen har som mål å identifisere semantikken til trykklett *da* i midtstilt posisjon. Med andre ord; vi skal finne ut hvilke føringer bruken av midtstilt *da* legger på tolkningen av en ytring. Dette gjøres på bakgrunn av analyser av ytringer med midtstilt *da* fra tre ulike korpus.

-
2. Noen arbeider bruker termen ‘modalpartikkel’ om denne bruken av *da* (se Solberg 1990; Fretheim 1991; Andvik 1992). Av følgende grunner foretrekker jeg i denne artikkelen å ikke betegne *da* som et modalt uttrykk: For det første svekker ikke bruken av *da* – gitt at andre forhold holdes konstante – sikkerheten på at proposisjonen er sann. En ytring av (4c) er for eksempel ikke et svakere utsagn enn en ytring av *så ble jeg endelig ferdig*. *Da* er derfor ikke et modalt uttrykk ifølge anerkjente definisjoner av modalitet (for en oversikt, se Boye 2005, 2012; Berthelin 2017: kapittel 3). For det andre presenteres ikke proposisjonen i en ytring med *da* som sann i en mulig verden – den presenteres som en sann beskrivelse av den verden der ytringen forekommer. Se også Waltereit (2001: 1394) som påpeker at ‘modalpartikler’ ikke ser ut til å ha noe til felles med modalverb utover merkelappen ‘modalitet’, og Thurmair (1989: 3) som mener at begrepet ‘modalitet’ ikke bidrar mye til karakteriseringer av ‘modalpartikler’.

Det er heller ikke klart i den eksisterende litteraturen nøyaktig hva som er forskjellen mellom midtstilt og etterstilt *da*. Bokmålsordboka (2017), for eksempel, deler oppslaget for *da* inn i ulike betydninger, men inndelingen avspeiler ikke noen tydelig eller systematisk forskjell mellom midtstilt og etterstilt posisjon. Og Fretheims (1991, 2014a) beskrivelser av egenskaper ved *da* i ulike posisjoner leder ikke til semantiske beskrivelser som kan forutsi de respektive tolkningene. Med en presis semantikk for midtstilt *da*, inklusiv en presisering av hvilken type representasjon midtstilt *da* påvirker, skal vi identifisere likheter og forskjeller mellom *da* i henholdsvis midtstilt og etterstilt posisjon. Borthen (2014) gir den hittil mest presise empirisk funderte semantikken for etterstilt *da*. Sammenlikningen av *da* i midtstilt og etterstilt posisjon vil derfor bygge på Borthens konklusjoner.

Oversikt over artikkelen: §2 gjennomgår eksisterende studier av midtstilt *da*. Som vi skal se peker disse i ulike retninger med hensyn til hva som er *da* sin semantikk. Den eksisterende litteraturen er imidlertid et godt utgangspunkt for å danne hypoteser om *da* sine betydningsaspekter som kan sjekkes opp mot korpusdata. §3 beskriver studiens teoretiske forankring, og §4 beskriver hvordan undersøkelsen ble gjennomført. Med utgangspunkt i den eksisterende litteraturen undersøker §5 om – og i så fall hvordan – aspekter av kjenthet og adversativitet kommer til uttrykk i tolkninger av ytringer med *da*. Semantikken for midtstilt *da* presenteres i §6. Basert på konklusjonen angående semantikken til midtstilt *da*, samt Borthens (2014) konklusjoner angående semantikken til etterstilt *da*, identifiserer §7 likheter og forskjeller mellom *da* i de to posisjonene og drøfter hvorvidt vi har å gjøre med ett eller to leksikalske oppslag. §8 konkluderer artikkelen.

2 Tidligere studier av midtstilt *da*

Samlet sett er det fem egenskaper som gjerne assosieres med midtstilt *da* i den lingvistiske litteraturen; ordet beskrives som en ‘forsterker’ eller som et ord med ‘forsterkende funksjon’ og assosieres i tillegg med kjenthet, konklusjon, appell, og adversativitet. Det ser ut til å være bred enighet om at *da* er en forsterker (Fretheim 1981, 1991; Solberg 1990) eller har en forsterkende funksjon (Lind 1994; Fretheim 2014a; Bokmålsordboka, 2017), men det er uklart nøyaktig hva det vil si å være en forsterker. Når det gjelder de øvrige egenskapene – kjenthet, konklusjon, appell og adversativitet – spriker litteraturen i ulike retninger med hensyn til hvilke av disse som blir ansett som en del av den semantiske (kontekstuavhengige) betydningen til *da*. La oss se nærmere på

hvilke egenskaper de respektive forfatterne assosierer med *da*, og hvordan de mener disse bør forstås.

Ifølge Lind (1994: 189) signaliserer midtstilt *da* at ytringsinnholdet er kjent for mottaker. Videre skriver Lind (s. 190-191) at *da* kan brukes til å markere motsetning, altså en form for adversativitet, og at denne motsetningen for eksempel kan manifestere seg som en opposisjon rettet mot en av samtalepartnernes tidligere ytringer, som i (6):

- (6) RK: ja, men det er veldig vanskelig å komme opp i disse pyramidene,
det er det
ÅJ: og jeg kom opp, helt på topp
RK: ja, men det er **da** vanskelig å klatre der (Lind 1994: 191)³

Ifølge Lind (s. 191) manifesterer *da* sin betydning seg på følgende måte i (6): Ytringsinnholdet 'det er vanskelig å klatre der' er en konklusjon basert på kjent informasjon, nemlig kulturspesifikke, encyklopediske antagelser, i dette tilfellet allmennkunnskaper om hvordan det må være å klatre i pyramidene. Ytringsinnholdet står samtidig i motsetning til en av tilhørers antagelser, 'det er ikke vanskelig å klatre i pyramidene'. Denne antagelsen kan tilskrives tilhører ettersom han nettopp har sagt at *han* kom helt opp på toppen. Å dømme ut ifra Lind sine analyser er det altså premissene (dvs. antagelser om pyramidene og klatring i (6)) for proposisjonen *p* som antas å være kjente, og ettersom *p* er en slutning ut ifra kjente antagelser, forventer taler at tilhører vil dele oppfatningen hennes om at *p* er sann – også i de tilfeller der tilhører har gitt uttrykk for at han antar $\sim p$. Det som imidlertid ikke er helt klart hos Lind, er hvorvidt hun mener at midtstilt *da* koder motsetning, eller om midtstilt *da* bare anvendes til å uttrykke motsetning i noen kontekster.⁴

De fleste forfattere tilskriver *da* en form for referanse til tilhørers epistemiske utgangspunkt, altså en referanse til hvilke antagelser tilhører tenkes å ha om verden. Dette fremgår ved deres bruk av betegnelser som 'alter-orientert' (Fretheim 1981; Solberg 1990) 'mottakerorientert' (Lind 1994) og 'appeller-

-
3. Lind (1994) gjengir pauser og overlapp i dataene sine. Et slikt detaljnivå ansees ikke som nødvendig i denne artikkelen.
  4. Merk dessuten at det forekommer andre uttrykk i noen av Lind (1994) sine data som kan tenkes å gi effektene som tilskrives *da*. *Men*, for eksempel, brukes gjerne til å signalisere et motsetningsforhold (se Blakemore 2002, for en analyse av engelsk *but*). Det er derfor ikke helt tydelig om det er *da* som leder til motsetningsaspektet i tolkningen av ytringer som den i (6). Dette skal vi vende tilbake til i §6.3.

ende' (Fretheim 2014a), og ved at *da* beskrives som et signal om at ytringsinnholdet er kjent for tilhører (Lind 1994). Fretheim (2014a) bruker begrepet 'gjensidig manifest' til å fange denne egenskapen ved *da* (både i midtstilt og etterstilt posisjon). En antagelse er 'manifest' for et individ dersom hun er i stand til å representere den mentalt og akseptere den som sann eller sannsynligvis sann (se Sperber & Wilson 1986/1995: 43-44; Blass 2000). En antagelse kan være manifest i kraft av at den er kognitivt tilgjengelig for individet, f.eks. via minne eller persepsjon, eller i kraft av at den er en slutning ut ifra antagelser som er kognitivt tilgjengelige for henne. Antagelsen om at denne artikkelen er skrevet med Times New Roman er for eksempel manifest for en leser som kjenner igjen denne skrifttypen ved å se på den. Antagelsen om at artikkelen bruker skriftstørrelse 12 er manifest for en leser i kraft av å være en slutning ut ifra antagelser som er kognitivt tilgjengelige, f.eks. antagelsen om at 'det er vanlig å bruke størrelse 12 i NLT-artikler'. En antagelse er *gjensidig* manifest for to individer dersom antagelsen er manifest for dem begge, og de begge er klar over at deres kognitive omgivelser ('cognitive environment') overlapper på dette punktet (Sperber & Wilson 1986/1995: 38-46; Blass 2000).⁵ Ifølge Fretheim (2014a: 215) uttrykker *da* at proposisjonen er gjensidig manifest, men ikke på ytringstidspunktet; det er heller slik at tilhører vil kunne oppfatte proposisjonen som gjensidig manifest når ytringen er prosessert.⁶ *Da* henleder altså ifølge Fretheim (2014a) tilhørers oppmerksomhet mot en delmengde av de antagelser om verden som både tilhører og taler har tilgang på og tenker på som sanne. Samtidig signaliserer *da* at disse antagelsene skal anvendes som premisser, hvorfra sannheten til proposisjonen følger. Dette forutsier en tolkning av (6) ovenfor der 'det er vanskelig å klatre der' er manifest for tilhører så vel som for taler når ytringen er ferdigprosessert, forutsatt at tilhører gjør bruk av

-
5. Sperber & Wilson (1986/1995) lanserte begrepet gjensidig manifest ('mutually manifest') i forbindelse med forklaringen deres på hvordan og hvorfor kommunikasjon fungerer. I korte trekk: En talers kommunikative intensjon er å gjøre det gjensidig manifest *at* hun intenderer å kommunisere noe (Sperber & Wilson 1986/1995: 61). Den kommunikative intensjonen må være gjensidig manifest for henne og den tiltenkte tilhøreren for at ytringen hennes (eller et annet stimulus som f.eks. karikert kremting) skal bli forstått *som* en intensjon om å kommunisere noe. Dette er en forutsetning for at tilhører tolker ytringen. Blass (2000) brukte senere begrepet i analysen av språklige uttrykk og viste hvordan en rekke pragmatiske partikler i engelsk, tysk og hausa brukes til å signalisere at proposisjonen som segmentet uttrykker skal tenkes på som gjensidig manifest. Se også Berthelin & Borthen (2018) og Berthelin, Borthen & Knudsen (2013) for en tilsvarende analyse av norsk *jo*.
  6. Se Davidsen-Nielsen (1996) og Boeg Thomsen (2017) for liknende observasjoner angående midtstilt *da* i dansk.

et sett av felles tilgjengelige antagelser (om pyramidene og klatring) som premisser.

Gjensidig manifesthet er den eneste egenskapen Fretheim (2014a) nevner i sin beskrivelse av den kontekstuavhengige betydningen til *da* (se s. 213). Selv om midtstilt *da* sin semantikk muligens inneholder en form for gjensidig manifesthet, så er ikke dette en tilstrekkelig semantisk analyse. For det første, en beskrivelse av *da* som et signal om at proposisjonen skal anses som gjensidig manifest forutsier ikke Fretheims (2014a) egen analyse av *da* som signal om at proposisjonen først er manifest *etter* at ytringen er prosessert. For det andre tilskriver Fretheim (2014a) også partikkelen *altså* og etterstilt *da* samme semantikk som *da*, altså ‘gjensidig manifesthet’⁷, til tross for at ordene ikke har identiske bruksmåter. Videre er det mye som tyder på at også midtstilt *jo* koder (blant annet) gjensidig manifesthet (Berthelin, Borthen & Knudsen 2013; Berthelin & Borthen 2018). Det er dermed rimelig å spørre seg om ikke midtstilt *da* koder andre betydningsaspekter i tillegg til en form for gjensidig manifesthet som forklarer forskjellene mellom midtstilt *da* og andre lignende partikler.

Et betydningsaspekt det er verdt å sjekke om *da* koder, er adversativitet, for både Lind (1994), Fretheim (2014a), Solberg (1990) og Landgraff (2016) assosierer *da* med dette betydningsaspektet. Av disse forfatterne er det imidlertid bare Landgraff som anser en form adversativitet som en del av *da* sin semantikk og ikke bare en funksjon i visse kontekster. Fretheim skriver at *da* “[...] lett forbindes med at produsenten avviser en oppfatning som adressaten ser ut til å feste lit til” (2014a: 200), men i likhet med Lind ser Fretheim ut til å anse adversativitetsaspektet som en kontekstavhengig betydningsnyanse (se f.eks. s. 200) snarere enn en del av den kodede betydningen til *da*. Solberg nevner et aspekt av motsetning i sin foreløpige hypotese om *da* sin ‘grunnbetydning’ (s. 79), men skriver senere at dette bare er en av mange funksjoner som *da* kan ha.⁸ I konklusjonskapittelet skriver Solberg likevel at *da* “[...] viser en viss skepsis til tilhørerens evne eller vilje til å følge med på det som blir sagt” (1990: 90). Det er interessant å merke seg Solbergs analyse av eksemplet gjengitt som (7) nedenfor.

- (7) a. Det var **da** hyggelig å få besøk.
 b. Det var *jo* hyggelig å få besøk. (Solberg 1990: 81)

7. Se Borthen (2014) for argumenter mot en slik analyse av etterstilt *da*.

8. Merk at Solberg (1990) ikke skiller mellom *da* i midtstilt og etterstilt posisjon i analysene sine. De fleste av de eksemplene hun diskuterer inneholder *da* i etterstilt posisjon, mens enkelte inneholder *da* i midtstilt posisjon.

Her ser det ut til at *da* – til forskjell fra *jo* – bidrar til tolkningen ved å indikere en forskjell mellom talers og tilhørers epistemiske forhold til proposisjonen. Selv om dette ikke leder Solberg til å konkludere at en form for adversativitet er en del av *da* sin ‘grunnbetydning’, peker observasjonene hennes i retning av at adversativitet – eller iallfall en idé om ulike epistemiske utgangspunkt – er en essensiell del av *da* sitt betydningsbidrag. Hun skriver:

Da uttrykker at taleren ser på proposisjonsinnholdet som gammelt kjent for seg selv, mens han ikke tror det er det for tilhøreren. *Da* vil pga. dette elementet av gammelt kjent stoff, ofte se ut til å kunne byttes ut med *jo*, men et slikt bytte ville gi en sterkere følelse av at innholdet egentlig er kjent av begge samtalepartnere. (Solberg 1990: 81)

Til forskjell fra Solberg (1990) antar Landgraff (2016) ikke at den antagelsen som ytringen med *da* står i opposisjon til, nødvendigvis tilskrives tilhører. Som det fremgår av den semantikken han foreslår, koder *da* at proposisjonen *p* skal tolkes “[...] as standing in opposition to a contextually available assumption $\sim p$ ”. Proposisjonen som inngår i motsetningsforholdet trenger altså bare å være tilgjengelig i konteksten, og den kan dessuten, som Landgraff viser, være tilgjengelig via akkommodering. Til forskjell fra Solberg (1990), Lind (1994) og Fretheim (2014a) inkluderer Landgraff (2016) ikke noe aspekt av kjenthet eller gjensidig manifesthet i den semantikken han foreslår for *da*.

På bakgrunn av denne litteraturgjennomgangen kan man spørre seg hva det helt presist er for slags føring midtstilt *da* koder. De fleste er enige om at *da* signaliserer en form for kjenthet. Spørsmålet er om denne egenskapen ved *da* skal beskrives som en føring på gjensidig manifesthet som Fretheim (2014a) gjør, eller om man heller bør spesifisere den som en føring på et premiss-konklusjonsforhold der premissen er kjent (jf. Lind 1994). Sistnevnte mulighet ville være i tråd med Bokmålsordboka (2017) og med Fretheim (1981, 1991) som tilskriver *da* en såkalt ‘konkluderende’ funksjon. Man kan også spørre seg om det er forskjell på kjenthetsaspektet ved *da* og *jo*, i og med at begge partiklene assosieres med gjensidig manifesthet i litteraturen (Fretheim 2014a, om *da*, og Berthelin, Borthen & Knudsen 2013; Berthelin & Borthen 2018, om *jo*). Denne artikkelens ene forskningsspørsmål er derfor: Hvilken form for kjenthet koder *da*, og hvordan representeres dette best i en semantisk beskrivelse? Når det gjelder adversativitet, spriker litteraturen i ulike retninger med hensyn til hvorvidt dette er en del av midtstilt *da* sin semantikk. Artikkelens andre forsk-

ningsspørsmål er derfor om midtstilt *da* koder en føring på adversativitet og hvordan denne føringen i så fall bør karakteriseres.

Litteraturen om midtstilt *da* er heller ikke helt presis når det gjelder hvilken type representasjon betydningen til midtstilt *da* påvirker. Ifølge Lind (1994) signaliserer midtstilt *da* at *ytringsinholdet* er basert på noe kjent og står i opposisjon til noe annet, mens det er *proposisjonsinnholdet* hos Solberg (1990) og *den uttrykte proposisjonen* hos Fretheim (2014a) og Landgraaff (2016) som påvirkes av betydningen til midtstilt *da*. Ingen av disse beskrivelsene er feil, og forskjellene mellom dem er trolig terminologisk. Eneste problem er at ingen av dem er helt presise. Beskrivelsen ‘ytringsinholdet’ (Lind 1994) kan forstås som ytringens implikatur i en gitt kontekst så vel som det proposisjonelle innholdet i setningen. Beskrivelsen ‘den uttrykte proposisjonen’ er upresis, fordi det ikke fremgår om midtstilt *da* krever en *kommunisert* proposisjon å hekte seg på. Ytringer av setninger med interrogativ- eller imperativmarkering som dem i (8) *uttrykker* en proposisjon – ‘du blir med i kveld’ – men de kommuniserer ikke dette proposisjonelle innholdet som en beskrivelse av verden (se Wilson & Sperber 1988; Carston 2002: 133-134, 379):

- (8) a. Du blir med i kveld?
b. Bli med i kveld!

Som vi skal se i §6.2, blir det mer presist å si at midtstilt *da* påvirker en *kommunisert* proposisjon – mer presist ‘basiseksplikaturen’ – fordi dette forutsier distribusjonen og tolkningen av midtstilt *da* i spørsmål og imperativer. Videre er denne presiseringen, som vi skal se i §7, essensiell for å forstå forskjeller og likheter mellom midtstilt og etterstilt *da*.

3 Teoretisk forankring

Analysene av ytringer med midtstilt *da* samt identifikasjonen av *da* sin semantikk er foretatt innenfor det relevansteorietiske rammeverket (Sperber & Wilson, 1986/1995; Carston, 2002). Det relevansteorietiske begrepsapparatet og den klare distinksjonen mellom semantikk og pragmatikk vil vise seg å være spesielt nyttige i analysearbeidet. Relevansteorien har tidligere vist seg å være nyttig i arbeidet med å identifisere de semantiske og pragmatiske egenskapene til pragmatiske partikler og andre prosedurale uttrykk i flere språk (Blakemore 1987; Blass 2000; Borthen & Knudsen 2014). Prosedural betydning er forskjellig fra konseptuell betydning, og forskjellen svarer i grove trekk til forskjellen

mellom betydningen til henholdsvis funksjonsord og innholdsord (Blakemore 1987, 2002; se Carston 2016, for en oversikt over forskning på prosedural betydning). Videre er relevanseteorien forståelse av semantikk og pragmatikk som en distinksjon mellom kode ('code') og slutning ('inference') nyttig i forståelsen av samspillet – og forskjellen – mellom den semantiske betydningen til et språklig uttrykk og de kontekstavhengige tolkningene uttrykket bidrar til når det opptrer i en ytring (se Sperber & Wilson 1986/1995: 172-173; Carston 2006, 2008). Sist, men ikke minst, er relevanseteorien en kognitivt forankret teori om hvordan vi tolker ytringer. Den grunnleggende antagelsen er at mennesker søker etter relevans i omgivelsene og at denne søken etter relevans er sentral i tolkingen av ytringer (Sperber & Wilson 1986/1995).

Enhver ytring underspesifiserer talers kommunikasjonsintensjon (Carston 2002). Uten kontekst og pragmatisk berikelse er det vanskelig å se hva en setning som *Han er for ung* kommuniserer, selv om man behersker norsk og vet hva ordene *han*, *er*, *for* og *ung* betyr og dermed kan avkode betydningen til ordene i ytringen (se Carston 2002: 22). For å forstå hva taler ønsker å kommunisere med en ytring av setningen *Han er for ung* vil det blant annet være nødvendig å danne seg en hypotese om hvem *han* refererer til, og hva det er han er for ung til. Tolkingsprosessen innebærer derfor å berike ytringens logiske form – altså det som er kodet av de språklige uttrykkene som utgjør ytringen – slik at tilhører kommer frem til den tolkingen som taler intenderte å kommunisere med ytringen sin. Teorien om hvordan dette foregår er basert på prinsipper om generell menneskelig kognisjon og kommunikasjon. Falkum & Kjøl (2014) formulerer det på følgende måte:

Ifølge Det kognitive relevansprinsippet er menneskelig kognisjon innstilt mot å maksimere relevans ved bearbeiding av sanseintrykk (Sperber & Wilson 1986/1995: 260). Relevans er i denne sammenhengen en teknisk term og beskriver en potensiell egenskap ved kognitive inntrykk (for eksempel språklige ytringer, gester, ansiktsuttrykk, og så videre), og vurderes som forholdet mellom mental anstrengelse (prosesseringskostnader) og utbytte (kognitive effekter) ved bearbeiding av slike inntrykk. En såkalt positiv kognitiv effekt medfører en forandring i tilhørerens mentale representasjon av verden, og kan innebære at allerede eksisterende antakelser styrkes eller elimineres, eller at kontekstuelle implikasjoner utledes på bakgrunn av ny informasjon. (Falkum & Kjøl 2014: 181)

Det kognitive relevansprinsippet forutsier sammen med det kommunikative relevansprinsippet hvordan og hvorfor tolkning av ytringer er mulig. Ifølge det kommunikative relevansprinsippet skaper ytringer en forventning om at de er

optimalt relevante (Sperber & Wilson 1986/1995), det vil si, en forventning om at mengden kognitive effekter er verdt den mentale energien det koster å prosessere ytringen.

Prediksjonen ut fra relevansprinsippene er at taler ordlegger seg på en slik måte at tilhører vil komme frem til innholdet taleren ønsker å kommunisere gjennom å søke etter optimal relevans i tolkningsprosessen. Det betyr blant annet at tilhører ikke forventes å gjøre bruk av vanskelig tilgjengelige kontekstuelle antagelser med mindre disse leder til forholdsmessig mange kognitive effekter. Og det betyr at taler forventes å ordlegge seg på en slik måte at avkodning av de språklige uttrykkene i samspill med lett tilgjengelige kontekstuelle antagelser leder frem til det hun ønsket å kommunisere, dvs. en optimalt relevant tolkning. Dersom taler yrer *Han er for ung* i en kontekst der det er snakk om hvorvidt det er lurt at sønnen hennes drar alene på ferie med en kamerat, og hun ønsker å kommunisere at det er dette han er for ung til, da er det rimelig å forvente at tilhører vil utlede nettopp denne tolkningen ved å anvende lett tilgjengelige kontekstuelle antagelser. Tolkingen av ytringen vil være optimalt relevant, fordi den gir kognitiv effekt (f.eks. eliminerer tilhørers antagelse om at sønnen er moden nok til å dra) uten større mentale anstrengelser. En tolkning der sønnen er for ung til å kjøre opp ville kreve at tilhører henter inn antagelser om sønnens ønske om å kjøre opp, selv om disse ikke er tilgjengelige i konteksten. Tilhører vil derfor, alt annet likt, ikke komme frem til at taler med sin ytring ønsker å kommunisere at sønnen er for ung til å kjøre opp, ettersom utledningen av denne tolkingen ville kreve en urimelig mengde mental energi. En slik tolkning vil ikke bli ansett som en optimalt relevant tolkning av ytringen.

Noen ganger er den mest relevante tolkingen av en ytring ikke det som kommuniseres på basiseksplikturnivå⁹ (f.eks. 'han er for ung [til å dra alene på ferie]'), men heller ytringens implikatur (Sperber & Wilson 1986/1995; Wilson & Sperber 2004). La oss si at to foreldre drøfter hvorvidt sønnen deres bør få lov å dra alene på ferie, og moren yrer *Han er for ung*. Dersom ens sønn er for ung til å dra på ferie alene, da bør man trolig ikke gi ham lov til å dra. Denne slutningen er lett tilgjengelig for faren ettersom samtalen angår hvorvidt sønnen deres bør få lov å dra på ferie alene, og faren kan derfor lett utlede at moren ønsker å kommunisere implikaturen 'vi bør ikke gi ham lov'. Denne im-

---

9. Carston (2002: 377) gir følgende definisjon av en basiseksplikatur basert på Sperber & Wilson (1986/1995): «An ostensively communicated assumption which is inferentially developed from one of the incomplete conceptual representations (logical forms) encoded by the utterance».

plikaturen gir enda mer kognitiv effekt enn eksplikaturen ‘han er for ung [til å dra alene på ferie]’, fordi den direkte angår det som samtalen handler om. Faren bruker altså kognitiv energi både på å konstruere en eksplikatur og på å trekke den slutningen som leder til implikaturen. Disse mentale anstrengelsene står likevel i forhold til utbyttet ettersom prosessen leder frem til enda flere kognitive effekter – og dermed en optimalt relevant tolkning – enn eksplikaturen ville gjort alene. Videre er det også sannsynlig at moren i denne konteksten ikke bare ønsker å påpeke at sønnen er for ung til å dra, men også at de ikke bør gi ham lov til å dra. Implikaturen konstituerer derfor en plausibel hypotese om hva taler ønsker å kommunisere med ytringen sin, hvilket gjør at utledningen av en implikatur i denne konteksten fører til en optimalt relevant tolkning. Som vi skal se i §6.1 tilbyr relevansprinsippene en forklaring på når en tolkning av en ytring med midtstilt *da* innebærer å utlede en implikatur.

Som nevnt ovenfor skiller relevansteorien mellom prosedural betydning og konseptuell betydning (Blakemore 1987, 2002). Uttrykk som koder konseptuell betydning, f.eks. *bord*, *løpe*, *snill* og *rik*, leder til konseptuelle representasjoner. Uttrykk som koder prosedural betydning legger føringer på tolkningen i form av instruksjoner. “Pragmatiske partikler kan uttrykke forhold som for eksempel ‘Dette står i kontrast til noe du antar’, ‘Dette er en konklusjon’, eller ‘Dette er noe jeg vil du skal gi meg respons på’” (Borthen 2014: 261). Pragmatiske partikler spiller derfor en viktig rolle i fortolkningen av ytringer: De koder prosedurale instruksjoner om hvordan det proposisjonelle innholdet i ytringen skal anses, og hvordan det relaterer seg til andre antagelser og ytringer som er i spill i kommunikasjonssituasjonen (Blakemore 1987). For eksempel: En ytring av *Han er rik, men han er snill* kommuniserer to proposisjoner, ‘han er rik’ og ‘han er snill’. Gitt at *men* svarer til engelsk *but* (se Blakemore 2002) kan vi analysere *men* sitt bidrag som en instruksjon om å anse ‘han er snill’ som en antagelse som står i opposisjon til en mulig slutning fra forrige proposisjon ‘han er rik’. Med andre ord, *men* legger en prosedural føring på tolkningen slik at ‘han er snill’ blir presentert som en eliminering av en mulig slutning ut i fra ‘han er rik’, f.eks. ‘dersom man er rik så er man egoistisk’.

Også midtstilt *da* ser ut til å kode prosedural heller enn konseptuell betydning, ettersom den eksisterende litteraturen om midtstilt *da* assosierer denne partikkelen med betydninger som kjenthet og adversativitet. Når denne artikkelen undersøker hvilken betydning *da* koder, er dette altså en undersøkelse av hvilke prosedurale føringer *da* legger på tolkningsprosessen. En semantikk for midtstilt *da* vil dermed bestå av prosedurale føringer. Innenfor relevansteorien er prosedurale føringer å forstå som semantikk på lik linje med føringer

for utledning av en konseptuell representasjon (se f.eks. Wilson 2016). Koblingen mellom *men* og instruksjonen om å anse proposisjonen som å stå i opposisjon til en mulig slutning fra den foregående diskursen, er like konvensjonell som koblingen mellom *hund* og begrepet HUND. Disse koblingene er språkbrukerens viten om hva *hund* og *men* betyr, altså viten om hvilke betydninger de bringer med seg inn i tolkningsprosessen og dermed en del av det å beherske den norske språkkoden. Til sammenlikning er det den pragmatiske kompetansen som gjør tilhører i stand til å utlede hvilken spesifikk hund det er snakk om, og hvilken spesifikk slutning proposisjonen i *men* sin rekkevidde står i opposisjon til i den gitte konteksten.

4 Metode

Analysegrunnlaget for artikkelen består av autentiske forekomster av midtstilt *da* hentet fra tre ulike korpus som er produsert av Tekstlaboratoriet (2010-2017),¹⁰ nemlig Oslo-korpuset (bokmålsdelen), BigBrother-korpuset, og Norsk Talespråkkorpus - Oslodelen.¹¹ Alle de tre korpusene er tagget og søkbare, men det er ikke mulig å skille mellom formen *da* brukt som referensielt adverb, diskurskonnektiv og partikkel når man søker i dem. Hvert søk nødvendiggjorde derfor en manuell utsiling av forekomster der formen *da* ikke ble brukt som partikkel. I de to talespråkkorpusene, BigBrother-korpuset og Norsk Talespråkkorpus, er det mulig å lytte til sekvensene og dermed bruke tilstedeværelse av trykk til å sile ut ytringer med referensielt *da*.

Av de i alt 131 innsamlede ytringene med trykklett midtstilt *da* i deklarativsetninger er det en del (42) som inneholder negerende uttrykk, f.eks. *ikke*, og/eller andre uttrykk for opposisjon, som for eksempel svarordet *Jo* (se Fretheim 2014b) og konjunksjonen *men*. I og med at ett av forskningsspørsmålene er hvorvidt *da* koder en form for adversativitet (jf. §2), valgte jeg innledningsvis å fokusere på ytringer med midtstilt *da* uten noen form for negasjon eller opposisjon uttrykt ellers i ytringen. Tilstedeværelsen av språklige uttrykk som legger føringer på tolkningen i form av adversativitet ville ha utgjort en fare for å svekke validiteten av analysene, fordi det er vanskelig å bestemme hvorvidt et adversativitetsaspekt i en tolkning av disse ytringer skyldes tilstedeværelsen av det gitte uttrykket, eller om det skyldes en føring kodet av

10. Se Tekstlaboratoriet (2010-2017) for detaljer.

11. Midtstilt *da* er trolig ikke like frekvent i alle dialekter, og noen morsmålsbrukere rapporterer at de ikke bruker denne partikkelen midtstilt, bare etterstilt. Takk til Kaja Borthen og studentene hennes på NORD2318 ved NTNU for å påpeke dette.

midtstilt *da*. Å undersøke forekomster av *da* i ytringer uten negerende elementer gjør det med andre ord enklere å se hvorvidt, og i så fall hvordan, et adversativitetsaspekt manifesterer seg når *da* brukes i en ytring. Eksempler med andre pragmatiske partikler og uttrykk som tydelig påvirker den epistemiske statusen til proposisjonen – f.eks. *må*, *i hvert fall* og *håpe* – ble også silt ut fra første del av analysearbeidet, ettersom ett av forskningsspørsmålene angår hvorvidt *da* koder gjensidig manifesthet eller en annen form for kjenthet. Analysegrunnlaget ble dermed i første omgang snevret inn fra 131 ytringer med midtstilt *da* til 19 “rene” dataenheter. Dataene ble analysert og kodet med henblikk på å kartlegge hvorvidt tolkingen av segmentene med midtstilt *da* inneholder egenskaper som kjenthet, gjensidig manifesthet og adversativitet, og i så fall på hvilken måte. Tolkningen av de originale ytringene med *da* ble også sammenliknet med tolkingen av tilsvarende ytringer uten *da* i samme kontekst (se §5). Etter utformingen av en presis hypotese om midtstilt *da* sin semantikk ble denne testet på de resterende dataene (se §6.3).

Som nevnt i §2 er en av hensiktene med artikkelen å presisere hvilken type representasjon midtstilt *da* legger føringer på; den uttrykte proposisjonen eller en *kommunisert* proposisjon som for eksempel basiseksplikatur eller implikatur. For å besvare dette spørsmålet er det nyttig å undersøke bruken av *da* i setninger med imperativ- og interrogativmarkering av årsaker som ble beskrevet i seksjon §2. Analysegrunnlaget for midtstilt *da* i spørsmål består av 27 forekomster som resulterer fra et målrettet søk i Oslo-korpuset bokmålsdelen¹² og en enkelt forekomst fra BigBrother-korpuset som kom opp ved andre søk, dvs. 28 til sammen.¹³ Søk etter trykklett midtstilt *da* i imperativer resulterte i ett enkelt eksempel i Oslo-korpuset bokmålsdelen.

---

12. Det ble også søkt etter *da* i spørsmål i BigBrother-korpuset og Norsk Talespråkskorpus – Oslodelen. Søket var *da* – 1–10 ord intervall – ?. Ingen av de treff som kom opp ved slike søk var tilfeller av trykklett midtstilt *da*.

13. Dette eksemplet kom opp ved det generelle søket etter forekomster av formen *da*. Transkripsjonen inneholder ikke ? og kom derfor ikke opp ved målrettede søk etter *da* i spørsmål i BigBrother-korpuset. At ytringen er presentert som et spørsmål blir imidlertid tydelig når man lytter til segmentet. (Takk til Perlaug Marie Kveen.)

5 Mulige betydningsaspekter

5.1 Kjentheth og premiss-konklusjonsforhold

Denne underseksjonen viser de funnene i datamaterialet som kaster lys over følgende spørsmål: Koder *da* en føring på en form for kjentheth, og hvordan kan i så fall denne føringen best beskrives? Dette innebærer blant annet å undersøke om det er proposisjonen i *da*-segmentet eller *premissen* for proposisjonen i *da*-segmentet som presenteres som kjent.

En del av ytringene med *da* i datamaterialet gir tolkninger der proposisjonen representerer en konklusjon basert på en premiss som er antatt kjent for tilhører. La oss gjennomgå noen eksempler som viser hvordan disse forholdene manifesterer seg i datamaterialet:

- (9) – Var Einar Gerhardsen en større politisk leder enn Lenin? - Det var **da** en absurd sammenlikning! Vladimir Iljitsj Lenin brakte i hovedsak ulykke til det russiske folk. Gerhardsen brakte vel langt på vei lykke til det norske. (Oslo-korpuset bokmålsdelen)

I (9) har tilhører spurt om Einar Gerhardsen var en større politisk leder enn Lenin. Taler begynner svaret sitt med en ytring med *da* der han kommuniserer at den sammenlikningen som tilhører har bedt ham utføre, er absurd. Ytringen av segmentet med *da* inviterer tilhører til å aktivere kontekstuelle antagelser – f.eks. om hvor mye makt henholdsvis Gerhardsen og Lenin hadde, deres politiske virker, gjerninger osv. – som støtter opp om talers evaluering av sammenlikningen som absurd. Uten *da* hadde det ikke vært like tydelig at avsender anser proposisjonen ‘det var en absurd sammenlikning’ som epistemisk tilgjengelig for tilhører. Legg merke til at det likevel ikke vært helt presist å si at det er proposisjonen i *da*-segmentet i seg selv som presenteres som en kjent antagelse. Dette ville i så fall være via akkommodering, ettersom tilhører nettopp har bedt taler utføre den gitte sammenlikningen og dermed neppe kan tenkes å mene at en slik sammenlikning er absurd – iallfall ikke forut for ytringen med *da*. En passende analyse er derfor en der det er premissen, *q*, for proposisjonen som er kjent for tilhører. *Da* brukes med andre ord i (9) til å kommunisere at en antagelse *q* (f.eks. om hvor mye makt henholdsvis Gerhardsen og Lenin hadde, deres politiske virker, gjerninger osv.), som er tilgjengelig for tilhører så vel som for taler, er en premiss ut ifra hvilken man kan slutte seg til proposisjonen *p* ‘det var en absurd sammenlikning’. Antagelsen *q* kan tenkes å være viten som en journalist forventes å ha, dersom hun har fått i

oppdrag å intervju noen om Einar Gerhardsen. Denne hypotesen – altså at det er premissen for *p* i *da*-segmentet snarere enn *p* i seg selv som presenteres som kjent for tilhører – er i tråd med Lind (1994: 191) som skriver at *da* signaliserer at *p* er basert på kulturspesifikke eller encyklopediske antagelser. Hypotesen er likeledes i tråd med Fretheim (2014a) sitt utsagn om at proposisjonen som *da* modifierer antas å være gjensidig manifest, ikke på ytringstidspunktet, men når ytringen er prosessert. Det er altså en slags epistemisk dynamikk i ytringer med midtstilt *da* som kommer til uttrykk i data som (9): Tilhører antas trolig ikke å mene at sammenlikningen er absurd på ytringstidspunktet gitt at hun nettopp har bedt taler utføre denne sammenlikningen. Men dersom hun drar inn den encyklopediske kunnskapen sin om Lenin og Gerhardsen, så vil hun kunne slutte seg til at sammenlikningen er absurd, og det er *da* som gir denne instruksjonen om å dra inn denne viten i tolkningen av ytringen.

(10) er et annet eksempel på at *da* brukes til å instruere tilhører om å dra inn kjente antagelser som støtter opp om proposisjonen i *da*-segmentet:

- (10) – Har du “tjyvtrent” i VM-løypene? - Jeg bor perfekt med tanke på VM, bare to minutter unna løypene. Det er **da** blitt noen turer der, ja. (Oslo-korpuset bokmålsdelen)

I (10) brukes *da* neppe til å indikere at proposisjonen *p* ‘det er blitt noen turer der’ i seg selv er kjent – *da* brukes snarere til å henvise til de antagelsene som leder til *p*. Disse antagelsene er blitt tilgjengelige for tilhører i løpet av ytringene forut for segmentet med *da*, der taler forteller at han bor tett på skiløypene. Ut i fra denne informasjonen kan man slutte seg til at *p* ‘det er blitt noen turer der’. På denne måten er bruken av *da* med på å rettferdiggjøre at taler har “tjyvtrent”, ettersom *da* henviser til saksforhold som gjør *p* sannsynlig; geografisk nærhet gjør det sannsynlig eller opplagt at man drar og trener.

Midtstilt *da* gir ofte, som eksemplifisert ovenfor, opphav til en tolkning der proposisjonen er en konklusjon basert på en premiss som er en forventet kjent antagelse. Det er imidlertid ikke sikkert at dette er prosedyren som *da* koder. Det er nemlig en del tilfeller i datamaterialet der det er vanskelig å identifisere en antagelse som kan tenkes å være intendert som premiss for proposisjonen i *da*-segmentet. I tilfeller som (11) ser det heller ut til å være antagelsen representert av proposisjonen i *da*-segmentet som *i seg selv* er antatt kjent for tilhører:

- (11) Anne Mona   dusjen er ferdig
 Rodney   nå må folk bare komme seg opp for nå er det fire timer
                               igjen
 Ramsy   jeg skal få opp fyr i dem
                               nå får dere stå opp det er fire timer igjen
                               folk la **da** seg tidlig i går med (BigBrother-korpuset)¹⁴

I (11) modifierer *da* en proposisjon som er gjensidig manifest i kraft av at den er kjent for tilhørerne så vel som for taler. De bor alle sammen i BigBrother-huset og kan derfor alle tenkes å ha observert at folk la seg tidlig i går. Eller de kan i det minste forventes å kunne komme på at dette er tilfelle, selv om de ikke nødvendigvis har denne antagelsen langt fremme i minnet på ytringstidspunktet. Det er vanskelig å identifisere en antagelse som kan fungere som intendert premiss for antagelsen om at beboerne i BigBrother-huset la seg tidlig kvelden før. Proposisjonen i *da*-segmentet er i seg selv viten som tilhørerne har, snarere enn en konklusjon basert på viten de har. Likevel er det tydelig at *da* ikke bare presenterer proposisjonen som kjent for tilhører, men snarere inviterer tilhørerne til å gjenkalle de minnene fra kvelden før som inkluderer p. Noe liknende gjør seg gjeldende i data som (12) og (13):

- (12) Det her er¹⁵ de kongelige gjester fra hele Europa møter jubileumsbyen neste år. Fiskhallen må vekk før den tid. Gerd Janne Husby, kalt Gerda, har sterke meninger om dette. Kanskje hun er inhabil også. Gjemt bak Fiskhallen, ned mot kanalen, ligger restauranten “Rederiet”. Gerda er daglig leder der, uten¹⁶ ha noe eierforhold. Sånn sett er hun fri og frank. Og dessuten: Det er **da** yringsfrihet her i landet! (Oslo-korpuset bokmålsdelen)

Proposisjonen p ‘det er yringsfrihet her i landet’, som modifieres av *da* i (12), er ikke presentert som en konklusjon basert på tilgjengelig kulturell eller encyklopedisk viten – den er snarere å regne som kulturell eller encyklopedisk viten i seg selv. Ytringens relevans består neppe i at tilhører skal tenke på en

14. For å øke lesbarheten er transkripsjonen forenklet. For eksempel er pauser gjengitt her som .. og flere uavbrutte turer av samme taler er gjengitt som én ytring. Forenklingen er gjort uten at viktig informasjon går tapt. Minimalresponser som *mm* er for eksempel ikke tatt ut.

15. Ordstilling som i originalen.

16. Originalen mangler trolig *å* her.

kjent premiss og ut i fra denne slutte seg til at p er sann. Likevel er det tydelig at *da* signaliserer at tilhører minnes på at hun selv har viten som støtter opp om sannheten til p snarere enn å ukritisk akseptere p som manifest.¹⁷ I tillegg til dette ligger ytringens relevans også i den implikaturen som tilhører forventes å utlede på bakgrunn av ytringen med *da*. Det er ytringsfrihet her i landet, og derfor er det greit at Gerda uttaler seg, selv om hun kan sies å være inhabil i saken, og selv om noen kunne finne på å kritisere henne for å ha sterke meninger.

Også i (13) nedenfor forekommer *da* i en ytring der relevansen neppe ligger i at p er en slutning basert på en kjent premiss, men heller i at p selv er en kjent premiss, som skal brukes til å utlede en implikatur:

- (13) Det har vært brukt mot Jamtfall at han mangler erfaring på internasjonalt nivå, men det er ingen sannhet lenger. Mannen har **da** spilt mot Porto, Milan, IFK Göteborg, Legia Warszawa, Besiktas, Panathinaikos... Mottakeren av all denne rosen blir nesten litt skremt. (Oslo-korpuset bokmålsdelen)

Da er del av det segmentet som informerer om at Jamtfall har spilt mot Porto, Milan, IFK Göteborg, Legia Warszawa, Besiktas, Panathinaikos osv. Relevansen til denne delen av ytringen ligger i at den utgjør en kjent antagelse som skal brukes som premiss for å utlede en implikatur; Jamtfall mangler *ikke* internasjonal erfaring, ettersom han har spilt mot de nevnte utenlandske klubbene.

Det er altså et aspekt av 'kjenthet' i tolkningen av samtlige forekomster av midtstilt *da*. Proposisjonen i *da*-segmentet er ofte et resultat av en slutning ut i fra kjente tilgjengelige antagelser (som i (9) og (10)), men andre ganger er proposisjonen kjent i seg selv (som i (11-13)). Med andre ord ser det ut til at *da* legger en føring på proposisjonen slik at den er gjensidig manifest, uten å legge føringer på hvorvidt den er gjensidig manifest i kraft av å være en konklusjon basert på en kjent antagelse eller i kraft av å være kjent i seg selv. Likevel ser det ut til at *da* koder en mer spesifikk versjon av gjensidig manifesthet. I de tilfeller der proposisjonen er kjent i seg selv (jf. (11-13)) signaliserer *da* nemlig at tilhørers egne antagelser støtter opp om sannheten til p snarere enn å bare presentere p som manifest for tilhører. Det vil si at *da* i samtlige data signaliserer en epistemisk prosess der antagelsen p styrkes ved at et sett av antagelser q

---

17. Avisens lesere er naturligvis klar over at det er ytringsfrihet i Norge uansett om *da* er med i ytringen eller ikke. Tilstedeværelsen av *da* signaliserer at tilhører har viten som støtter opp om sannheten til p.

støtter opp om antagelsen *p*. Dette vil bli tydeligere dersom vi sammenligner *da* med *jo*, som også koder gjensidig manifesthet.

5.2 Gjensidig manifesthet, midtstilt *da* og midtstilt *jo*

Jo koder en instruksjon om å utlede en implikatur der den kommuniserte proposisjonen i *jo*-segmentet anvendes som premiss, samt at proposisjonen skal anses som gjensidig manifest (Berthelin, Borthen & Knudsen 2013; Berthelin & Borthen 2018). For *da* på den andre siden, er det heller slik at en optimalt relevant tolkning noen ganger (jf. (11-13)), men ikke alltid (jf. (9)), innebærer å tolke proposisjonen som en premiss i utledningen av en implikatur (jf. §5.1). *Da* koder altså ikke en føring på implikaturer, og er altså forskjellig fra *jo* på dette punktet. De to partiklene har imidlertid det til felles at de begge koder en føring på en form for gjensidig manifesthet. Det er derfor ønskelig med en kort sammenlikning av midtstilt *da* og midtstilt *jo*.

I eksempler som (9) og (10) er proposisjonen i ytringen med *da* gjensidig manifest i kraft av at den representerer en antagelse som tilhører kan slutte seg til basert på viten som er tilgjengelig for både henne og taler. Og i eksempler som (11), (12) og (13) er proposisjonen i *da*-ytringen gjensidig manifest i kraft av at den i seg selv representerer kulturell eller encyklopedisk viten. La oss først sammenligne *da* og *jo* i den første typen tilfeller, altså de der proposisjonen er gjensidig manifest i kraft av å være basert på en premiss som er kjent. I (9') nedenfor er *da* byttet ut med *jo*, noe som gjør ytringen mer manipulerende enn originalen med *da*:

- (9') – Var Einar Gerhardsen en større politisk leder enn Lenin?
 – Det var *jo* en absurd sammenlikning!

Ved bruk av *jo* i (9') – så vel som *da* i (9) – kommuniserer taler at proposisjonen i ytringen er gjensidig manifest, og i denne konteksten vil proposisjonen være gjensidig manifest i kraft av å være en konklusjon man kan trekke på bakgrunn av felles tilgjengelige antagelser om Gerhardsen og Lenin. Ved nærmere ettersyn blir det imidlertid klart at versjonen med *jo* er forskjellig fra originalversjonen med *da*. Til forskjell fra (9) med *da* gjør bruken av *jo* i (9') at proposisjonen presenteres som gjensidig manifest på ytringstidspunktet – eventuelt via en forventning om akkommodering. Versjonen med *da*, derimot, tillater en tolkning der tilhører ikke har en aktivert antagelse om *p* på ytringstidspunktet, men vil oppdage at *p* er manifest når hun har aktivert et sett av

felles tilgjengelige antagelser om Lenin og Gerhardsen.¹⁸ Denne analysen av forskjellen mellom *da* og *jo* i (9-9') støttes av Solbergs (1990) analyse av det minimale paret vist som (7) i §2. Om dette skriver Solberg at “[d]a uttrykker at taleren ser på proposisjonsinnholdet som gammelt kjent for seg selv, mens han ikke tror det er det for tilhøreren” hvorimot *jo* gir “en sterkere følelse av at innholdet egentlig er kjent av begge samtalepartnerne” (s. 81). Selv om bruken av *da* i (9) presenterer proposisjonen ‘det var en absurd sammenlikning’ som gjensidig manifest, er det samtidig et tydelig signal om at tilhører selv har tilgang på antagelser som støtter opp om at p er manifest. Ved bruken av *jo* er det mindre sannsynlig at tilhører konsulterer kontekstuelle antagelser som kan gjøre proposisjonen manifest – proposisjonen presenteres bare som gjensidig manifest. I og med at tilhører umulig kan ha en allerede eksisterende representasjon av p i sitt minne i (9') (hennes spørsmål indikerer nettopp at sammenlikningen *ikke* er absurd) kan vi forklare hvorfor bruken av *jo* – til forskjell fra *da* – er påfallende manipulerende og muligens unaturlig.

Relevansen til en ytring med *jo* ligger delvis i utledningen av implikaturen som er basert på den gjensidig manifeste proposisjonen (Berthelin & Borthen 2018). Relevansen til en ytring med *da* ser i større grad ut til å være å styrke en antagelses status som gjensidig manifest. Hva da med de tilfellene der proposisjonen i *da*-segmentet er en antagelse som i seg selv er kjent for tilhører og taler, f.eks. som i (11), (12) og (13)? Kan man også her tale om en epistemisk prosess der manifestheten til p styrkes? Det skal vi se på nå.

I det minimale paret med *da* og *jo* nedenfor er proposisjonen gjensidig manifest i kraft av at den representerer encyklopedisk viten som avisens lesere med rimelighet kan forventes å ha:

(12) Det her er de kongelige gjester fra hele Europa møter jubileumsbyen neste år. Fiskhallen må vekk før den tid. Gerd Janne Husby, kalt Gerda, har sterke meninger om dette. Kanskje hun er inhabil også. Gjemt bak Fiskhallen, ned mot kanalen, ligger restauranten “Rederiet”. Gerda er daglig leder der, uten ha noe eierforhold. Sånn sett er hun fri og frank. Og dessuten:

Det er **da** ytringsfrihet her i landet! (Oslo-korpuset bokmålsdelen)

(12') Det er **jo** ytringsfrihet her i landet!

18. Det vil si, i begge tilfeller har proposisjonen i realiteten vært gjensidig manifest hele tiden, og forskjellen mellom *jo* og *da* ligger i hvorvidt (taler antar at) tilhører *husker på* at p er manifest for henne.

Begge versjoner av (12) ser ut til å presentere proposisjonen som gjensidig manifest. Likevel er det en subtil forskjell mellom originalversjonen (12) med *da* og versjon (12') med *jo*, og denne forskjellen ser ut til å ligge nettopp i den epistemiske prosessen tilhører er forventet å gjennomgå. Ved bruken av *jo* i (12') presenteres proposisjonen som gjensidig manifest på ytringstidspunktet og trolig som så selvfølgelig at den kan skli i bakgrunnen som 'gammelt kjent' for både tilhører og taler; det er som vi vet ytringsfrihet her i landet, og dermed er det helt greit at Gerda deler sine (sterke) meninger. Bruken av *da* i originalversjonen (12) gir et signal om at en del av relevansen i ytringen ligger i å styrke antagelsen om at det er ytringsfrihet her i landet, og at tilhører har tilgang på et sett av antagelser som støtter opp om sannheten til denne antagelsen. Det virker med andre ord som om versjonen med *da* i større grad anerkjenner at tilhørerne – eller noen andre – kan tenkes å ha glemt at 'det er ytringsfrihet her i landet' selv om dette egentlig er en antagelse som er manifest for dem, og at de vil innse dette dersom de gjør bruk av deres tilgjengelige viten om Norge. Det er altså igjen slik at *da* – til forskjell fra *jo* – henleder oppmerksomheten mot at tilhører er i besittelse av antagelser som støtter opp om *p*, heller enn å bare presentere *p* som gjensidig manifest. Dette betyr ikke at noen nødvendigvis er uenige i at det er ytringsfrihet her i landet, men snarere at noen har glemt å ta det i betraktning når de trakk konklusjoner angående Gerda og handlingene hennes.

Ut ifra denne korte sammenlikningen fremgår det at *da* – i likhet med *jo* – koder en føring på gjensidig manifesthet, men at *da* sin føring er mer spesifikk; *da* signaliserer at *p* er manifest ved å henlede oppmerksomheten mot antagelser som støtter opp om *p*, mens *jo* signaliserer at *p* er eller burde være akseptert som sann på ytringstidspunktet. I tillegg til dette fremgår det av sammenlikningen at *da* i større grad enn *jo* vekker en idé om at tilhører (eller noen andre) antar at $\sim p$, ikke er klar over *p*, eller har glemt at *p*, til tross for at *p* egentlig er gjensidig manifest.¹⁹ Dette bringer oss videre til det neste hypotetiske betydningsaspektet ved *da* som artikkelen skal undersøke, nemlig adversativitet.

---

19. En proposisjon *p* kan være manifest for et individ selv om hun ikke antar at *p* og selv om hun aldri noen gang har hatt en aktivert antagelse om *p*. For eksempel, proposisjonen 'Cleopatra og Janis Joplin har aldri spist frokost sammen' var ikke blant mine antagelser om verden før nylig da jeg begynte å konstruere dette eksemplet (basert på Sperber & Wilson 1986/1995: 40). Antagelsen 'Cleopatra og Janis Joplin har aldri spist frokost sammen' har imidlertid vært manifest for meg en god stund, ettersom den har vært tilgjengelig ut ifra mine kognitive omgivelser like lenge som jeg har vært i besittelse av antagelser om når henholdsvis Cleopatra og Janis Joplin levde.

5.3 *Adversativitet*

I de analyserte dataene opptrer midtstilt *da* bestandig i ytringer der den intenderte tolkningen inneholder en antagelse om adversativitet mellom to antagelser. Dette er for eksempel tilfellet i (9) presentert i §5.1 der taler bruker *da* til å modifisere proposisjonen ‘det var en absurd sammenlikning’. Denne proposisjonen står i motsetning til en antagelse som tilskrives tilhører; hun har nettopp bedt taler sammenlikne Einar Gerhardsen og Lenin, hvilket gjør det rimelig å anta at *hun* ikke tenker på denne sammenlikningen som absurd. Det er 5 av de 19 “rene” dataenhetene der *da* modifiserer en proposisjon som uttrykker en evaluering av noe som et avvik fra normalen. I (14) nedenfor, for eksempel, evalueres et sett av regler som *streng*, og i (15) evaluerer taler den fordelingen av personalansvar som tilhører nettopp har beskrevet, som *rar*:

- (14) 158 du jeg satt sånn og skrev en mail og hadde halvt øre .. på men så
satt jeg meg ned innimellom da
157 mm
158 men det var e så mye støy i rommet så jeg fikk ikke med meg så
kan vi ikke ha den så høyt .. tv-en så men det var liksom .. den
derre reklamasjonen for programmet var at de lager e alt de spiser
får de tak i selv da .. at det var filos- at de skulle får tak i naturen
157 * mm * å ja
158 så var de ute og plukket bringebær i han var med på bringebærtur
da ... med datteren og moren og han Giertsen da
157 mm
158 og så spør han om (uforståelig) man kunne spise noen så sier hun
jenta hun er kanskje fem år da .. “Bare plukke ikke spise”
157 å ja (latter)
158 “Å det var **da** veldig strengt” sa han
157 streng * strenge .. rutiner der ja
(Norsk Talespråkskorpus)
- (15) 127 (latter) .. ja .. ja hv- hvilket ansvar er det du har nå egentlig ?
128 * (latter)
nei jeg er em .. en av sju seksjonsledere som # har personalansvar
for e # togførerne våre da
127 er de delt i sju ?
128 det er delt i sju ja

- 127 hva slags inndeling er det da det var **da** rart .. er det ukeinn- -
innde- ukedaginndeling ?
- 128 * nei det var n- s- * nei da det er ikke det det er em .. for at hver
leder skal ha .. bedre oversikt og en lite_grann gruppe da
(Norsk Talespråkkorpus)

Når det gjelder *da* og adversativitet bør vi først og fremst legge merke til at eksempler som (15) bekrefter at adversativitetsforhold uttrykt av *ytringer med da* – i motsetning til Fretheims (2014a: 200) analyser – ikke alltid involverer en antagelse som tilskrives tilhører (se også Landgraff 2016). Adversativitetsforholdet kan like gjerne manifestere seg mellom *p* i *da*-segmentet og en antagelse som tilskrives en mer eller mindre spesifikt definert tredjepart, eller taler selv på et tidligere tidspunkt (f.eks. (16) lenger nede). I (15) står proposisjonen i *da*-ytringen i motsetning til en antagelse som like gjerne kan tilskrives de som har bestemt fordelingen av personalansvaret og ikke nødvendigvis tilhører. Disse folkene har laget inndelingen, og de kan derfor tilskrives antagelsen $\sim p$, dvs. antagelsen at det *ikke* er en rar inndeling. (16) nedenfor viser at proposisjonen i *da*-segmentet også kan stå i motsetning til en antagelse som tilskrives taler selv på et tidligere tidspunkt:

- (16) Du kikker til siden og ser landskapet, retter blikket på veien igjen, og kikker på nytt til siden. Jøss, utbryter du, dette har jeg **da** sett før! Og det har du. Men det var for ett sekund siden da du først kikket ut av sidevinduet. (Oslo-korpuset bokmålsdelen)

Referenten til *du* – som er den som utbryter *Jøss, dette har jeg da sett før* – hadde tydeligvis glemt at hun hadde sett referenten til *dette* da hun først kikket ut av sidevinduet. Hun har altså glemt *p*, og da hun oppdager at *p* går hun fra å *ikke* ha en aktivert representasjon av *p* til å ha en aktivert representasjon av *p*. Når *ytringer med da* uttrykker adversativitet, kan adversativitetsforholdet altså involvere tidligere antagelser til den som bruker *da* i *ytringen* eller antagelsene til en mer eller mindre spesifikt identifisert tredjepart så vel som antagelsene til tilhører. Felles for alle disse tilfellene er at proposisjonen i *da*-segmentet står i motsetning til en annen proposisjon som tilskrives noen andre enn taler på tale-tidspunktet. Det blir altså for snevert å si at *ytringer med da* uttrykker motsetning til noe tilhører har sagt eller tenkes å mene. Mer presist blir det å si at adversativitetsaspektet involverer en antagelse som tilskrives andre eller taleren selv på et tidligere tidspunkt, og at en mer spesifikk identifisering av denne eller

disse andre er en pragmatisk betinget tolkning (se Landgraff 2016 for en liknende analyse).

Også (12) og (13), som ble presentert tidligere, illustrerer sammenhengen mellom bruken av *da* og et signal om adversativitet. Dessuten er disse dataene interessante i og med at det her ikke bare er proposisjonen i *da*-segmentet som inngår i et adversativitetsforhold med en annen antagelse, men også implikaturen av segmentet med *da*. Det proposisjonelle innholdet i ytringen *det er da ytringsfrihet her i landet!* i (12) representerer triviell informasjon. Dersom prosesseringen av denne ytringen i konteksten i (12) skal lede til kognitive effekter – og dermed være verdt prosesseringen – så må den sees i relasjon til det at Gerda har uttalt seg på tross av at noen vil mene at hun er inhabil eller kanskje kunne finne på å kritisere henne for å ha for sterke meninger. En mulig implikatur er at det er greit at Gerda uttaler seg og/eller har sterke meninger. Altså; ytringene forut for segmentet med *da* antyder at noen kunne anse Gerda for inhabil eller anse meningene hennes for sterkere enn rimelig, og segmentet med *da* er premiss for en slutning som motsier disse “noens” antagelser. Det vil si, segmentet med *da* representerer en antagelse (‘det er ytringsfrihet her i landet’), som noen har glemt å ta med i beregningene da de trakk konklusjoner om hvorvidt det er rimelig at Gerda uttaler seg. Også i data som (13) inngår implikaturen utledet på bakgrunn av segmentet med *da* i et motsetningsforhold med en kontekstuell tilgjengelig antagelse: Forut for segmentet med *da* ble antagelsen $\sim q$, ‘Jamtfall mangler erfaring på internasjonalt nivå’, uttrykt – trolig intendert som tilskrevet en tredjepart – og proposisjonen *p* i *da*-segmentet, ‘Mannen har spilt mot Porto, Milan, IFK Göteborg, Legia Warszawa, Besiktas, Panathinaikos’, gir adgang til å utlede implikaturen *q*, nemlig ‘Jamtfall *har* erfaring på internasjonalt nivå’, ettersom $p \rightarrow q$. Noen har altså glemt å ta *p* i betraktning og feilaktig sluttet seg til $\sim q$.

Når midtstilt *da* brukes i en ytring kan adversativitetsaspekter altså manifestere seg på implikturnivå så vel som på eksplikturnivå: I tilfeller som (14) og (15) antar noen $\sim p$, og segmentet med *da* styrker manifestheten til *p* ved å henlede oppmerksomheten på antagelser som støtter opp om *p* (jf. §5.1-5.2). I (14) ser det ut til at noen tilskrives antagelsen om at det er en rimelig regel at man bare får plukke og ikke får spise, mens ytringen med *da* kommuniserer basiseksplikaturen ‘det [at man ikke får spise men bare får plukke] er veldig strengt’. I (15) er det likeledes basiseksplikaturen, her ‘[det å dele inn personalansvar på den omtalte måten] er rart’, som står i motsetning til en antagelse om det motsatte, og som i dette tilfellet tilskrives de som har laget personalinndelingen. I tilfeller som (12) og (13) har noen glemt at *p* (det er ytringsfrihet her i

landet, Jamtfall har spilt mot Porto, Milan, IFK Göteborg, Legia Warszawa, Besiktas, Panathinaikos) og dermed feilaktig sluttet seg til $\sim q$ (Gerda bør ikke uttale seg, Jamtfall mangler internasjonal erfaring). Segmentet med *da* styrker manifestheten til *p*, hvilket leder til den – ifølge taler – korrekte konklusjonen *q* (Gerda kan godt uttale seg, Jamtfall har internasjonal erfaring). Felles for alle disse tilfellene er at taler gjør oppmerksom på at det må tas hensyn til den proposisjonen som segmentet med *da* representerer. I noen tilfeller leder dette til utledning av implikaturer (Gerda kan godt uttale seg, Jamtfall har internasjonal erfaring), mens det i andre tilfeller ikke er nødvendig å utlede en implikatur for at ytringen skal være optimalt relevant, fordi basiseksplikaturen (det [at man ikke får spise men bare får plukke] er veldig strengt, [det å dele inn personalansvar på den omtalte måten] er rart) gir tilstrekkelig med kognitiv effekt.

Her blir det igjen hensiktsmessig å foreta en kort sammenlikning med *jo* for å oppnå klarhet rundt semantikken til *da* og innsikt i hvordan denne er forskjellig fra *jo* sin semantikk. Som nevnt tidligere, koder *jo* en føring på utledning av implikaturer. Man bør også legge merke til at mange *jo*-fasiliterte implikaturer inngår i et motsetningsforhold med en annen tilgjengelig proposisjon (se Berthelin & Borthen 2018). *Da* krever ikke at motsetningen manifesterer seg på implikturnivå – *da* krever ikke engang at det utledes en implikatur. I tilfeller som f.eks. (14) og (15) manifesterer motsetningen seg på basiseksplikturnivå, og utledning av en implikatur er neppe en del av en optimalt relevant tolkning av segmentet med *da*; basiseksplikaturen gir rikelig med kognitive effekter i seg selv. Det er naturligvis mulig å slutte seg til i (15) at de med personalansvar er dumme, siden de har laget en rar inndeling. Men utledning av en slik implikatur er ikke nødvendig for at ytringen skal gi mening, og dermed trolig heller ikke del av talers kommunikasjonsintensjon. Et forsøk på å utlede en implikatur vil dermed være unyttig bruk av kognitiv energi i tilfeller som (15). Dersom *da* koder en føring på adversativitet, så er dette altså en føring på *basiseksplikaturen*. Tilfellene der ytringen med midtstilt *da* kommuniserer en implikatur som inngår i et motsetningsforhold (f.eks. (12) og (13)) er også forutsigbare ut ifra hypotesen om at *da* legger føringene sine på basiseksplikaturen: Taler gjør oppmerksom på at ytringens basiseksplikatur er gjensidig manifest, og at noen som ikke tar hensyn til *p* bør ta hensyn til *p*, ettersom denne forglemmelsen eller sviktende erkjennelse av *p* har ledet dem til feilaktige konklusjoner om verden, nemlig $\sim q$.

Før vi formulerer en semantikk for midtstilt *da* som inneholder en føring på adversativitet, er det på sin plass å diskutere om adversativitet er en del av

den kodede betydningen. Ser man nærmere på dataene ovenfor, viser det seg at *da* ikke bestandig er å regne som den eneste faktoren som støtter utledningen av adversativitetsaspektet i tolkningen. En tolkning av en ytring der taler kommuniserer at noe er absurd, strengt eller rart (jf. (9), (14) og (15)) vil trolig – også uten *da* – innebære en antagelse om at noen kunne anse det omtalte saksforholdet som f.eks. rasjonelt, rimelig eller normalt, eller bare ikke hadde tenkt på at det er noe unormalt ved saksforholdet. Det vil si, adversativiteten i tolkningen av tilfeller som (9), (14) og (15) ville trolig bestå også uten bruk av *da*. Disse eksemplene er dermed ikke særlig mye tydeligere tegn på at *da* koder adversativitet enn de dataene som ble silt ut fra første analyse på grunn av forekomster av negasjonsord som *men*, *ikke* og svarordet *jo* (jf. §4).

Det er imidlertid to andre observasjoner som støtter hypotesen om at *da* koder adversativitet: For det første inneholder tolkningen et aspekt av adversativitet i alle de 19 tekstutdragene som danner grunnlaget for “laboratorie-analysen” av *da*, dvs. forekomstene der det ikke er andre tydelige negasjonsuttrykk til stede. For det andre viser det seg at dersom man fjerner *da* fra originalversjonen av data som (12), så er adversativitetsaspektet ikke like lett tilgjengelig:

- (12) Det her er de kongelige gjester fra hele Europa møter jubileumsbyen neste år. Fiskhallen må vekk før den tid. Gerd Janne Husby, kalt Gerda, har sterke meninger om dette. Kanskje hun er inhabil også. Gjemt bak Fiskhallen, ned mot kanalen, ligger restauranten “Rederiet”. Gerda er daglig leder der, uten ha noe eierforhold. Sånn sett er hun fri og frank.
- a. Og dessuten : Det er **da** yringsfrihet her i landet!
  - b. Og dessuten : Det er yringsfrihet her i landet!

Originalversjonen i (a) med *da* skaper en ide om at noen hadde glemt å ta med i overveielene sine at det er yringsfrihet her i landet, og denne effekten hadde ikke vært (like tydelig) til stede uten *da*. Med andre ord, antagelsen om at noen ikke antar p forut for yringsstidspunktet er ikke like lett tilgjengelig uten *da*, og utledningen av implikaturen ‘det er greit at Gerda uttaler seg’ er derfor heller ikke like lett tilgjengelig uten *da*: La oss si at *da* signaliserer at det er noen som ikke antar p på yringsstidspunktet. Dersom man ikke tar i betraktning at det er yringsfrihet her i landet, kunne man feilaktig trekke den konklusjonen at det *ikke* er greit at Gerda uttaler seg. Og den konklusjonen har noen tydeligvis trukket, gitt at Gerda beskrives som en som har sterke meninger og kanskje er inhabil. Dersom vi antar at *da* i (12) signaliserer at basiseksplikaturen beskriver

en antagelse som noen bør ta hensyn til, kan vi forklare hvorfor *da* bidrar til utledningen av implikaturen.

Også (11), gjentatt nedenfor, illustrerer at tilstedeværelsen av *da* fører til at proposisjonen tolkes som en representasjon av et saksforhold som noen ikke hadde tatt i betraktning:

(11)	Anne Mona	dusjen er ferdig
	Rodney	nå må folk bare komme seg opp for nå er det fire timer igjen
	Ramsy	jeg skal få opp fyr i dem nå får dere stå opp det er fire timer igjen folk la da seg tidlig i går med (BigBrother-korpuset)

De andre beboerne i BigBrother-huset ligger og sover, og Anne Mona, Rodney og Ramsey mener at de bør stå opp, ettersom noe viktig skal skje om fire timer. Ramseys ytring *folk la da seg tidlig i går med* gir inntrykk av at han synes at det er underlig at de andre fremdeles ligger og sover. Denne tolkningen hadde ikke vært like tilgjengelig uten *da* i denne konteksten. Deltagerne er trolig mest opptatt av å få de andre til å stå opp, og muligens ikke like opptatt av hvorvidt det er underlig at de fremdeles sover. Dersom vi antar at basiseksplikaturen ‘folk la seg tidlig i går’ presenteres som noe de andre ikke hadde tatt i betraktning, kan vi forklare hvorfor det blir enklere å utlede implikaturen om at han synes det er underlig at de fremdeles ligger og sover.

I tråd med ovenstående diskusjon konkluderer jeg med at *da* koder en føring på adversativitet, slik at basiseksplikaturen representerer en proposisjon som noen bør ta hensyn til. Det vil si, det er enten slik at noen antar $\sim p$ (f.eks. (14) og (15)), eller noen har glemt å ta p i betraktning når de trakk konklusjoner om verden (f.eks. (12), (13), (9) og (11)). I tillegg til å være i tråd med Landgraffs (2016) foreslåtte semantikk er dette i tråd med Linds (1994) beskrivelse av *da* som et uttrykk med en appellerende effekt, og med Fretheims (2014a) beskrivelse av ytringer med *da* som uttrykk for et ønske om at proposisjonen skal bli gjensidig manifest, hvorfra det følger at tilhører ikke nødvendigvis anså p som manifest forut for ytringstidspunktet. Til forskjell fra Fretheim (2014a) ser jeg det som nødvendig å inkludere et adversativitetsaspekt i semantikken til *da*; analysene av eksemplene fra korpusene peker i retning av at adversativitet bestandig er en del av en optimalt relevant tolkning av en ytring med *da* i tillegg til at *da* viser til eksistensen av felles tilgjengelige antagelser som støtter opp

om *p*. Neste avsnitt formulerer en semantikk for midtstilt *da* basert på disse funnene.

6 Semantisk og pragmatisk analyse av midtstilt *da*

6.1 Semantikken og pragmatikken til midtstilt *da*

Basert på ovenstående analyser foreslår jeg følgende semantikk for midtstilt *da*:

(17) Semantikk for midtstilt *da*:

I en ytring som inneholder midtstilt *da* og brukes til å kommunisere basiseksplikaturen $b(p)$, tolk ytringen slik at:

DEL1: $b(p)$ er epistemisk motivert av en eller flere tilgjengelige antagelser

DEL2: noen bør ta hensyn til p

§6.2 utdyper hypotesen om at midtstilt *da* modifierer basiseksplikaturen. Men først, la oss se nærmere på hvordan føringene i Del 1 og Del 2 forutsier de tolkningene vi får når midtstilt *da* opptrer i en ytring.

Del 1 sier at den kommuniserte proposisjonen skal ansees som epistemisk motivert av tilgjengelige antagelser. En proposisjon er en representasjon av en beskrivelse av et saksforhold. Beskrivelser kan være sanne eller usanne og en proposisjon er derfor et epistemisk objekt. Når antagelser motiverer en proposisjon er det derfor nødvendigvis i form av *epistemisk* motivasjon. Føringen i Del 1 er dermed i overensstemmelse med de tilfellene der proposisjonen representerer en antagelse som tilhører kan slutte seg til ut ifra antagelser som er tilgjengelige for både ham og taler (f.eks. (9) og (10)). Den forutsier også de tilfellene der proposisjonen representerer viten som er kjent for tilhører så vel som for taler (f.eks. (11), (12) og (13)) og styrkes ved at det henvises til eksistensen av, og tilgjengeligheten til, antagelser som støtter opp om *p*. På dette punktet er midtstilt *da* ikke helt ulik midtstilt *jo*, ettersom begge koder en føring på gjensidig manifesthet. Som Del 1 i (17) uttrykker, er *da* sin føring på gjensidig manifesthet mer snever enn *jo* sin; *jo* signaliserer bare at *p* er gjensidig manifest, mens *da* mer spesifikt henleder oppmerksomheten mot eksistensen av felles tilgjengelige antagelser som styrker *p* epistemisk (jf. §5.2).

Som vi så i §5.3 signaliserer *da* også en antagelse om at det er noen som ikke tok hensyn til *p* når de trakk konklusjoner om verden – for eksempel fordi

de har glemt *p* eller fordi de mener at $\sim p$ – til tross for at *p* egentlig er gjensidig manifest. Dette aspektet ved tolkninger av *da*-ytringer forutsies av Del 2 i (17). Adversativitetsforholdet i tolkninger av ytringer med *da* kan involvere antagelsene til tilhører, men også talers egne antagelser på et tidligere tidspunkt eller antagelsene til en mer eller mindre spesifikt identifisert tredjepart. Del 2 inneholder derfor ikke videre spesifikasjoner av hvem ‘noen’ er. Semantikken i (17) forutsier altså at midtstilt *da* presenterer proposisjonen som en antagelse som har vært epistemisk tilgjengelig hele tiden – dvs. den har hele tiden vært en del av tilhørers (eller noen andres) kognitive omgivelser – men i forbindelse med de aktuelle temaene som samtalen handler om, har tilhører eller noen andre altså unnlatt å aktivere denne antagelsen.

I §5.1 så vi at en optimalt relevant tolkning av ytringer med *da* noen ganger, men ikke alltid, innebærer å utlede en implikatur. Spørsmålet er nå om vi kan forutsi under hvilke omstendigheter ytringer med *da* krever at det utledes en implikatur med proposisjonen som premiss. Gitt de relevansteoriske prinsippene om menneskelig kognisjon (Sperber & Wilson 1986/1995; jf. §3 ovenfor) er prediksjonen som følger: I de tilfeller der proposisjonen i *da*-segmentet i seg selv antas å være kjent for tilhører, skal denne anvendes som premiss i deriveringen av en implikatur. Og i de tilfeller der *p* antas å være manifest i kraft av å være en konklusjon basert på noe kjent, da er det ofte ikke noe krav om å utlede en implikatur på bakgrunn av *p* for å oppnå en optimalt relevant tolkning. En slik hypotese virker rimelig gitt at en optimalt relevant tolkning er en der mengden kognitive effekter står i forhold til prosesseringskostnadene. I (9), for eksempel, har tilhører trolig ikke aktivert antagelsen om at det er absurd å sammenlikne Gerhardsen og Lenin. Dersom tilhører forventes å bruke kognitiv energi på å aktivere felles tilgjengelige antagelser (om Gerhardsen og Lenin) som konstituerer premissen for at han kan akseptere *p* (‘det var en absurd sammenlikning’) som sann, så er det kanskje ikke rimelig å forvente at han også utleder en implikatur. Det kan videre tenkes at ytringen i slike tilfeller faktisk gir en akseptabel mengde kognitive effekter ved å aktivere den kunnskapen som taler for at *p* er sann; tilhører gikk fra å ikke tenke at *p* til å aktivere en antagelse om at det er epistemisk støtte for at *p*. En slik tolkning er trolig tilstrekkelig til å påvirke tilhørers mentale representasjon av verden. Tilhører forventes derfor ikke å oppleve det som nødvendig å bruke ekstra kognitiv energi på å utlede en implikatur, fordi han opplever tilstrekkelig kognitiv effekt uten å utlede en implikatur.

I de tilfeller der *p* i seg selv er gammel (men glemt) kunnskap er det derimot rimelig å forvente at tilhører utleder en implikatur på bakgrunn av *p* for at yt-

ringen skal bli optimalt relevant. En leser av en norsk avis har trolig på et tidligere tidspunkt i livet sitt hatt en aktivert antagelse om at det er ytringsfrihet i Norge. Når ytringen med *da* i (12) minner leser på at hun selv har viten som støtter opp om sannheten til proposisjonen ‘det er ytringsfrihet her i landet’, er det rimelig å forvente at hun vil lete etter optimal relevans på implikativnivå for at denne opplysningen skal ha noe å si for hennes mentale representasjon av verden; det er ytringsfrihet her i landet, altså er det greit at Gerda uttaler seg.

I andre tilfeller kan det tenkes at en optimalt relevant tolkning vil innebære *både* å aktivere gjensidig manifeste antagelser som leder til aksepten av *p* og derivere en implikatur på bakgrunn av *p*. Dette er forventet å skje hvis og bare hvis utbyttet i form av kognitive effekter rettferdiggjør denne forholdsvis store prosesseringskostnaden. (10) ser ut til å være et slikt tilfelle. Tilhører har trolig ikke tidligere i sitt liv hatt en aktivert antagelse om at ‘det har blitt noen turer i løypene på taler’. Denne proposisjonen er manifest fordi den er en tilgjengelig slutning ut i fra *q* ‘taler bor tett på løypene’, og bor man tett på løypene er det sannsynlig at man har vært og trent. Selve det at *p* får sin epistemiske status i kraft av at taler bor tett på løypene er med på å rettferdiggjøre at taler har ‘tjyvtrent’. Ytringen med *da* kommuniserer altså at *p* er gjensidig manifest i kraft av å være en konklusjon fra en tilgjengelig premiss *q* og at denne epistemiske sammenhengen mellom premissen *q* og proposisjonen *p* rettferdiggjør at saksforholdet som *p* beskriver har funnet sted. Med andre ord, det er ganske mange nye antagelser om verden å hente i en slik tolkning, og det er derfor verdt det å både hente inn antagelsene som støtter opp om *p* og utlede en implikatur (rettferdiggjørelsen av at taler har tjyvtrent).

Med de to føringene i (17) kan vi altså forutsi at midtstilt *da* henleder oppmerksomheten på felles tilgjengelige antagelser som styrker *p* epistemisk, og som noen bør ta i betraktning i sine antagelser om verden. Og med pragmatiske prinsipper, slik disse er formulert i det relevanteoretiske rammeverket, kan vi forme velfunderte hypoteser om når en ytring med midtstilt *da* leder til utledning av en implikatur.

6.2 Hvilken type representasjon legger da føringene sine på?

Semantikken i (17) sier at ytringer med midtstilt *da* blir brukt til å kommunisere en basiseksplikatur, og at det er denne typen representasjon som påvirkes av føringene. At midtstilt *da* legger føring på en *kommunisert* proposisjon som tilsvarer ytringens basiseksplikatur forutsier distribusjonen av midtstilt *da* i ytringer av imperativer og spørsmål. Dette skal vi se nedenfor.

Det første som er verdt å merke seg i denne sammenhengen er at midtstilt *da* opptrer svært sjeldent i imperativkonstruksjoner. En gjennom søkning av Oslo-korpuset (bokmålsdelen) ga bare ett enkelt treff der formen *da* opptrer i midtstilt posisjon i en imperativkonstruksjon og kanskje kan leses uten trykk:

- (18) - Nei, da, gutten min. Men mamma er så glad i dag, skjønner du - så fryktelig glad. “ - Hvorfor det da, mamma? “ Tore skjønte fremdeles ingen verdens ting av det hele. Enda mer forvirret ble han da han så at mor hadde tårer i øynene. Hun som hadde sagt hun var så forferdelig glad! Når en var glad, gråt en vel ikke, resonnerne lille Tore. - Men så fortell **da** hva som har hendt! “ maste Gerda. (Oslo-korpuset bokmålsdelen)

Imperativmarkering signaliserer at ytringens relevans ikke ligger i det proposisjonelle innholdet som en beskrivelse av verden, men snarere i nødvendigheten eller det ønskelige i at proposisjonen blir sann (Wilson & Sperber 1988). Ytringer med imperativmarkering *kommuniserer* altså ikke en proposisjon (og dermed ingen basiseksplikatur) – de presenterer det proposisjonelle innholdet som en beskrivelse av et ønskelig saksforhold, altså en høyereordenseksplikatur. Dersom midtstilt *da* legger føringene sine på basiseksplikaturen er det derfor ikke overraskende at *da* opptrer så sjeldent – hvis noensinne – sammen med imperativmarkering. Prediksjonen ut fra semantikken i (17) er at midtstilt *da* i kombinasjon med imperativmarkering legger en uforholdsmessig stor kognitiv byrde på tilhører som må konstruere en hypotese om en kommunisert proposisjon (som er epistemisk styrket av tilgjengelige antagelser og som noen bør ta i betraktning). Dette er naturligvis ikke noen komplett umulig oppgave, og en mulig kandidat til en slik kommunisert proposisjon i (18) er at ‘tilhører skal fortelle hva som har hendt’. Legg imidlertid merke til at denne proposisjonen nærmest har karakter av å være en høyereordenseksplikatur, i og med at det proposisjonelle innholdet i ytringen er beriket slik at det innlemmes i en høyereordensbeskrivelse; ‘tilhører skal [fortelle hva som har hendt]’ (Sperber & Wilson 1986/1995; Carston 2002: 377). Jo større avstikkere fra semantikken en tolkning krever, jo kognitivt dyrere er den, alt annet likt (jf. §3). Semantikken i (17) forutsier derfor at tolkninger av imperativer med midtstilt *da* er kognitivt dyre fordi midtstilt *da* legger føringer på basiseksplikaturen. At midtstilt *da* i beste fall er vanskelig å prosessere i imperativkonstruksjoner støttes også av hypotesen om at midtstilt *da* koder epistemisk støtte til antagelsen i sin rekkevidde: Ytringer av setninger med imperativmarkering presenterer proposi-

sjonen som ønskelig, dvs. den er sann i en ønskelig verden (Wilson & Sperber 1988), og kan derfor neppe styrkes epistemisk i den verden der ytringen forekommer.

I denne forbindelse er det også interessant å merke seg at norsk har et annet uttrykk, nemlig etterstilt *da*, som forekommer ganske ofte i imperativer (se Borthen 2014). Denne distribusjonen er ikke overraskende ettersom etterstilt *da* ikke legger føringene sine på basiseksplikaturen, men snarere på talehandlingen – som er en type høyereordenseksplikatur (Sperber & Wilson 1986/1995; Carston 2002: 377). Forskjellen mellom midtstilt og etterstilt *da* vil bli diskutert videre i §7.

I likhet med ytringer av setninger med imperativmarkering kommuniserer heller ikke ytringer av spørsmål det proposisjonelle innholdet sitt som en beskrivelse av verden (Wilson & Sperber 1988).²⁰ Det at *da* legger føringene sine på basiseksplikaturen er imidlertid ikke i konflikt med det faktum at *da* forekommer i ytringer av spørsmål. Alle de 28 korpusdataene med midtstilt *da* i spørsmål gir en tolkning der spørsmålet er retorisk. Fjerner man *da* fra disse ytringene viser det seg at den retoriske biasen enten svekkes eller forsvinner. Det at semantikken til midtstilt *da* knytter seg til basiseksplikaturen, forklarer hvorfor midtstilt *da* bidrar med et retorisk aspekt i tolkningen av spørsmål. La oss begynne med å se på midtstilt *da* i ytringer der syntaksen er deklarativ, mens talehandlingen er et spørsmål. I slike tilfeller etterfølges setningen av et spørsmålsteget i skriftlige kilder, heller enn et punktum eller et komma:

- (19) Hvorfor skal man da bry seg med å utfordre Egners retningslinjer for forestillingens sceniske liv og levnet? Når interessen for dette pekefingerpedagogiske og ikke så rent lite moralske stykke barneteater er så stor også blant dagens småroller - kan man ikke la det i fred? Det selger, det morer, det gleder **da** fortsatt? (Oslo-korpuset bokmålsdelen)

---

20. Wilson & Sperber (1988) analyserer interrogativer med henvisning til kategorien 'interpretive use'. Det vil si, en ytring av en setning med interrogativmarkering brukes til å representere de antagelsene som taler anser som relevante svar (se s. 18-26). En så sofistikert analyse av ytringer av spørsmål er ikke nødvendig for den foreliggende analysen av midtstilt *da*. For å forstå distribusjonen av midtstilt *da* i ytringer av spørsmål er det tilstrekkelig å observere forskjellen mellom a) ytringer som presenterer det proposisjonelle innholdet som en beskrivelse av verden og dermed kommuniserer en basiseksplikatur, og b) ytringer som ikke presenterer det proposisjonelle innholdet sitt som en beskrivelse av verden og dermed *ikke* kommuniserer en basiseksplikatur.

I (19) kommuniserer taler en tydelig bias i retning av at den omtalte forestillingen fortsatt morer og gleder; tydeligere enn det som hadde vært tilfelle dersom *da* ikke hadde vært med i ytringen. I tråd med semantikken i (17) bidrar *da* til tolkningen slik at proposisjonen p er gjensidig manifest og at noen bør ta hensyn til p. Ved å bruke *da* henleder taler oppmerksomheten mot de antagelser som støtter opp om p, og når ytringen med *da* i (19) presenteres som et spørsmål får vi derfor en tolkning der spørsmålet er retorisk.

Midtstilt *da* kan også opptre i ytringer med interrogativmarkering i form av *hv*-ord:

- (20) Atle Skårdals iboende optimisme lar seg ikke stanse av regnet. Hva har man **da** en paraply til? (Oslo-korpuset bokmålsdelen)

På samme vis som i (19) bidrar *da* i (20) til en tolking der spørsmålet er retorisk. Taler kommuniserer antagelsen om at man *har* en paraply til noe, og denne kommuniserte antagelsen blir optimalt relevant ved å inngå i forklaringen på hvordan Atle Skårdal klarer å tviholde på optimismen sin og ikke lar seg stanse av regnet. Denne tolkningen hadde trolig også vært tilgjengelig uten *da*, men ikke like lett. *Da* letter tolkningsprosessen ved å signalisere at ytringen skal tolkes slik at den kommuniserer en antagelse som er epistemisk styrket av felles tilgjengelige antagelser (f.eks. om paraplyers funksjonalitet) og som noen bør ta hensyn til. Dersom man ikke tar hensyn til hvor funksjonell en paraply faktisk er, kan dette lede til den feilaktige antagelsen om at regnvær er en hindring, for eksempel. Midtstilt *da* bidrar altså igjen til å utlede en tolkning av ytringen som et retorisk spørsmål fordi *da* krever en kommunisert antagelse å hekte seg på på basiseksplikturnivå.

Den siste typen spørsmål vi skal ta for oss her er de som har interrogativ syntaks:

- (21) Har de **da** råd til det? (Fretheim 2014a: 203)

Om dette eksempelet skriver Fretheim at det kan virke som om taler uttrykker et retorisk spørsmål, mer presist en indirekte formidling av tanken om at subjektreferenten kanskje ikke har råd til referenten til *det* (2014a: 203). Legg merke til at dersom man fjerner *da* fra tilfeller som (21) blir ytringen et åpent spørsmål i stedet for et retorisk spørsmål. Dette kan forklares med at midtstilt *da* krever en kommunisert antagelse å hekte seg på, som er epistemisk støttet og neglisjert av noen. I (21) er den kommuniserte antagelsen 'de har ikke råd

til det', til tross for at ytringen er den positive varianten *Har de da råd til det?*. Det gjenstår å finne ut om ytringer med midtstilt *da* i kombinasjon med interrogativ syntaks alltid tolkes slik at taler kommuniserer antagelsen om negasjonen av det proposisjonelle innholdet i segmentet, eller om dette varierer. Det vi imidlertid kan konkludere med på nåværende tidspunkt, er at midtstilt *da* krever at det språklige materialet i segmentet berikes til en kommunisert antagelse, dvs. en basiseksplikatur. Dette forklarer nemlig hvorfor samtlige spørsmål med midtstilt *da* i datasettet tolkes som retoriske.

At midtstilt *da* tar basiseksplikaturen i sin rekkevidde forklarer hvorfor imperativer med midtstilt *da* i beste fall er kognitivt dyre å prosessere, mens spørsmål med midtstilt *da* kan berikes pragmatisk og bli optimalt relevante. En siste observasjon som er verd å nevne i denne forbindelse er følgende: Midtstilt trykklett *da* opptrer sjeldent i kombinasjon med interrogativ syntaks og *hv*-spørreord.²¹ Når formen *da* opptrer midtstilt i kombinasjon med interrogativ syntaks eller *hv*-spørreord, så er den mest naturlige tolkningen oftest en der formen *da* leses med trykk, og dermed tilfeller av referensielt *da*, ikke partikkelen *da*.²² Det er derimot ikke vanskelig å finne eksempler som (19) i Oslo-korpuset der midtstilt trykklett *da* opptrer i et spørsmål med deklarativ syntaks. Slike observasjoner er neppe noen overraskelse dersom midtstilt *da* tar basiseksplikaturen i sin rekkevidde: For å utlede basiseksplikaturen i ytringer som inneholder *hv*-spørreord må den åpne proposisjonen berikes pragmatisk, f.eks. slik at man har en paraply til *noe* i (20). Og i (21) måtte segmentet med *da* berikes slik at den *negative* versjonen av det proposisjonelle innholdet konstituerer basiseksplikaturen. Utledningen av basiseksplikaturen i begge disse tilfeller krever mer pragmatisk berikelse enn utledningen av en basiseksplikatur på bakgrunn av et segment med deklarativ ordstilling. Det kan derfor tenkes at dis-

21. Denne observasjonen støttes av Landgraaf (2016) som rapporterer at han verken finner forekomster av midtstilt trykklett *da* i ja/nei-spørsmål eller i *hv*-spørsmål i Oslo-korpuset (bokmålsdelen). Selv fant jeg bare to forekomster av midtstilt trykklett *da* i ja/nei-spørsmål, dvs. spørsmål med interrogativ syntaks, og en enkel forekomst i *hv*-spørsmål. De resterende forekomstene av midtstilt *da* i spørsmål hadde deklarativ ordstilling etterfulgt av ?.

22. Ofte kommer dette til uttrykk ved at det er en klar antesedent i konteksten, f.eks. ved at *da*-segmentet følger et segment med kondisjonaltolkning.

tribusjonen av midtstilt *da* i de ulike typer spørsmålsytringer henger sammen med hvor mye kognitiv energi det krever å utlede en basiseksplikatur ut ifra ytringer av setninger med de respektive konstruksjonene.

6.3 *Da i kombinasjon med negasjonsuttrykk og epistemiske uttrykk*

Nå som vi har på plass en presis hypotese om semantikken til midtstilt *da*, er det ønskelig å sjekke at den også forutsier tolkingen av *da* i resten av de 131 korpusdataene. Av hensyn til plass skal jeg nøye meg med å presentere eksempler der *da* opptrer sammen med negasjonsuttrykk og epistemiske uttrykk.

- (22) De har for alvor funnet tonen og på fingeren glimter det i nyinnkjøpte forlovelsesringer. Hele tida svinger de seg på gulvet, for det meste med hverandre, men det er **da** plass til å ta seg en svingom med en annen partner også. (Oslo-korpuset bokmålsdelen)

Da bidrar til en tolkning der proposisjonen ‘det er plass til å ta seg en svingom med en annen partner også’ presenteres som epistemisk støttet av felles tilgjengelige antagelser, f.eks. ‘det er moralsk akseptabelt å danse med andre enn sin forlovede,’ og ‘det kan være morsomt å danse med ulike partnere.’ Dersom man tar bort *da*, presenteres proposisjonen bare som informasjon uten henvisning til denne epistemiske støtten. Legg merke til at *men* sørger for at det fremdeles vil være et element av adversativitet i tolkingen selv om man tar bort *da*. Gitt at norsk *men* har samme betydning som engelsk *but*, signaliserer *men* at proposisjonen (‘det er plass til å ta seg en svingom med en annen partner også’) er i opposisjon til en slutning som man kan trekke på bakgrunn av den foregående diskursen (se Blakemore 2002). I (22) kunne en slik slutning være ‘dersom man er forlovet bør man bare danse med sin forlovede’ eller ‘dersom man er forlovet har man bare lyst til å danse med sin forlovede’. Bruken av *men* i (22) signaliserer at proposisjonen ‘det er plass til å ta seg en svingom med en annen partner også’ står i motsetning til slike mulige slutninger. *Da* er altså ikke alene om å bidra med et adversativt aspekt, men det er tydelig at *da* bidrar med et annet adversativt aspekt enn *men*: Når *da* opptrer i (22) får vi en tolkning der noen kunne tenkes å faktisk ha trukket slutninger som for eksempel ‘dersom man er forlovet bør man bare danse med sin forlovede’ eller ‘dersom man er forlovet har man bare lyst å danse med sin forlovede’. Denne effekten forutsies av semantikken i (17): Ifølge Del 2 signaliserer *da* at ytringen skal tolkes i lys av at noen bør ta hensyn til p. De som kunne tenkes å ha trukket feilaktige slutninger om hvordan forlovede par bør (ha lyst til å) forholde seg

bør altså ta hensyn til proposisjonen i *da*-segmentet. I de andre eksemplene i datasettet der *da* opptrer sammen med *men* får vi samme effekt; *men* signaliserer at proposisjonen står i motsetning til en mulig slutning, og *da* signaliserer at noen kan tenkes å ha trukket denne slutningen og derfor må ta hensyn til *p* som er gjensidig manifest.

I (23) opptrer *da* sammen med *ikke*. Anette holder på å lære Lars Joakim å svinge en rockering rundt magen:

- (23) Anette: (latter) tar du magen så bare stå med magen fram og tilbake
 Lars Joakim: klarer **da** ikke det jeg (BigBrother-korpuset)

Som forutsagt av Del 1 i semantikken i (17) bidrar *da* med betydningsaspektet ‘det er felles tilgjengelig epistemisk støtte for sannheten til proposisjonen ‘Lars Joakim klarer det ikke’’. Når det gjelder Del 2 bør det merkes at dette aspektet kunne vært kontekstuellet tilgjengelig i (23) også uten *da*: Anette antar trolig at Lars Joakim vil klare å svinge rockeringen rundt magen siden hun forsøker å lære ham det. Lars Joakims ytring kommuniserer at han *ikke* klarer det, altså kommuniserer han en proposisjon som Anette ikke har aktivert. Dette forholdet kan muligens utledes fra konteksten, men bruken av *da* gjør det tydelig for Anette at Lars Joakim ønsker å signalisere at proposisjonen ‘Lars Joakim klarer det ikke’ er noe *hun* har glemt å ta hensyn til og noe som er epistemisk støttet av felles tilgjengelige antagelser.

I (24) opptrer *da* sammen med det epistemiske modalverbet *må*:

- (24) - Det går ikke an at folk blir utnyttet på denne måten. De fleste som leter etter bolig nå, er studenter. Dette må **da** være ulovlig, sier Kristin Sandereid, leder i Norsk Studentunion. (Oslo-korpuset bokmålsdelen)

I tråd med beskrivelsene av *må* i Norsk referansegrammatikk (Faarlund *et al.* 1997: 580) uttrykker *må* i (24) at språkbrukeren regner det som nødvendigvis sant at referenten til *dette* er ulovlig. Et utsagn med epistemisk *må* er et deduktivt utsagn (Faarlund 1997: 584), og som sådan *må* antagelsen om at proposisjonen sannsynligvis er sann, være basert på “noe” (se f.eks. van der Auwera 1981: 81; Kratzer 2012: 7). I tilfeller som (24) kan dette “noe” tenkes å være viten om andre former for utbytting som er ulovlig, hvilket gjør det sannsynlig at den utbyttingen av boligsøkende studenter som *dette* refererer til også er ulovlig. Epistemisk *må* signaliserer altså i likhet med midtstilt *da* at det er

epistemisk støtte for proposisjonens sannhet. Bruken av *da* er imidlertid ikke overflødig i (24); der epistemisk *må* signaliserer at taler anser proposisjonen som epistemisk støttet, signaliserer *da* – som forutsagt av Del 1 i (17) – at tilhører også har tilgang på de antagelsene som støtter proposisjonen epistemisk. Deres *felles* tilgang på disse antagelsene blir borte dersom man tar bort *da* fra (24). I tillegg blir også antagelsen om at noen kanskje har glemt at *dette* sannsynligvis er ulovlig borte dersom man tar bort *da*. I alle eksemplene i datasettet der *da* opptrer med epistemisk *må*, blir fellestilgangen på den epistemiske støtten så vel som antagelsen at noen har glemt å ta hensyn til proposisjonen borte dersom man tar bort *da*.

Alle de 131 eksemplene med midtstilt *da* som utgjør datagrunnlaget i artikkelen er kompatible med semantikken i (17). I 129 av disse enten forsvinner eller svekkes betydningsaspektene som forutsies av Del 1 og Del 2 i (17) dersom man tar bort *da*.²³ De eneste to unntakene til dette er gjengitt her:

(25) Anne Mona: jeg vet **da** det (lydmalende ord)
(BigBrother-korpuset)

(26) Ramsy: nei det burde **da** nå du sett du som er kokk
(BigBrother-korpuset)

På lydopptaket høres det lydmalende ordet i (25) ut som det engelske uttrykket *duh*, som ifølge Urban Dictionary (u.å.) blant annet beskrives som “patently obvious to the most casual observer” og “of course you idiot”. Dette er betydninger som er svært tett på semantikken for *da* i (17). Det er derfor ikke overraskende at det å ta bort *da* fra (25) ikke gjør noen vesentlig forskjell for tolkningen. I (26) opptrer *da* sammen med den pragmatiske partikkelen *nå*, og det er ikke helt klart hvordan samspillet mellom de to partiklene er intendert å bidra til tolkningen av ytringen. Solberg skriver at i motsetning til *da*, innfører *nå* informasjon som antas å være ny for mottaker (1990: 57) og “[...] utsagn modifisert med *nå* vil aldri kunne brukes til å trekke inn tilhørerens forhold til

23. 18 av de innsamlede segmentene – alle i talespråkkorpusene – er versjoner av konstruksjonen *Jeg vet/veit da faen/fader/pokkern/søren*. Det er ingen treff på søk på tilsvarende konstruksjoner uten *da*, hvilket kan tyde på en utvikling i retning faste uttrykk. Alle 18 eksempler er imidlertid kompatible med semantikken i (17). En annen slående observasjon er at *da* er etterfulgt av partikkelen *også* i 32 av de innsamlede segmentene fra Oslo-korpuset bokmålsdelen. Også disse er imidlertid kompatible med semantikken i (17), og dersom man tar bort *da* svekkes eller forsvinner de aspektene ved tolkningen som kan spores til semantikken i (17).

innholdet i utsagnet [..]” (s. 61). Det var ingen andre forekomster av midtstilt *da* i kombinasjon med *nå* brukt som pragmatisk partikkel i verken Oslo-korpuset (bokmålsdelen), BigBrother-korpuset eller Norsk talespråkskorpus – Oslodelen.

7 Midtstilt og etterstilt *da*

En interessant egenskap ved norske pragmatiske partikler er at mange av dem – deriblant *da* – ikke bare forekommer i midtfeltet, men også i etterstilt posisjon (se f.eks. Fretheim 1991: 175).

- (27) a. Den var **da** fin.
b. Den var fin, **da**.

Forskjellen mellom (27a) og (27b) kan være vanskelig å definere. At det er en forskjell mellom *da* i de to posisjonene er likevel tydelig, især når man ser på (28) nedenfor. Her er midtstilt *da* i beste fall vanskelig å prosessere, mens etterstilt *da* er naturlig.

- (28) a. A: Jeg så Helene Uri i dag.
B: * Hvem er **da** det? (modifisert fra Landgraff 2016)
b. A: Jeg så Helene Uri i dag.
B: Hvem er det, **da**?

Semantikken for midtstilt *da* presentert i denne artikkelen skal i denne siste seksjonen sammenlignes med Borthens (2014) semantikk for etterstilt *da* i et forsøk på å identifisere forskjellene og likhetene mellom *da* i henholdsvis midtstilt og etterstilt posisjon.

Borthen (2014) foreslår følgende semantikk for etterstilt *da* basert på en korpusundersøkelse:

- (29) Semantikken til etterstilt ‘da’
For en ytring som inneholder etterhengt ‘da’, uttrykker proposisjonen *p* og brukes til å kommunisere en talehandling *t(p)*:
DEL1: Anse *t(p)* som motivert av en slutning som involverer en kontekstuell tilgjengelig antagelse *q* og ytringens proposisjon *p* (dvs. $q \rightarrow p$ eller $p \rightarrow (\sim)q$)

DEL2: Tolk *t(p)* i lys av at ulike synspunkter settes opp mot hverandre
(dvs. *p/~p* eller *q/~q*)

(Borthen 2014: 298)

Spørsmålet til B i (28b) kan ifølge semantikken i (29) tolkes slik: B spør hvem Helene Uri er (*t(p)*) ettersom A fortalte at han så Helene Uri (*q*) og dermed forventer at B vet hvem Helene Uri er. Det vil si; A forventer at B har informasjon om den fylte versjonen av den åpne proposisjonen ‘Helene Uri er X’. Men B vet ikke hvem Helene Uri er (*~p*). Med andre ord, Bs spørsmål er motivert av at tilhører nettopp har fortalt at han har sett Helene Uri, hvilket indikerer at han tror at B vet hvem det er (Del 1), mens det ikke er slik at B vet hvem det er (Del 2) (se også Borthen 2014: 279-280).²⁴

Som det fremgår i (29) er det ytringens talehandling (altså en representasjon på høyereordenseksplikaturnivå, men la oss for enkelthets skyld holde oss til Borthens generalisering) heller enn basiseksplikaturen, som etterstilt *da* modifierer ifølge Borthen (2014). Også Lind observerer at spørsmålene og anmodningene i datasettet hennes som modifiseres av etterstilt *da* er basert på “[...] felles antakelser fra en allerede etablert kontekst” (1994: 195), og Fretheim (2014a: 198) assosierer den etterstilte posisjonen med informasjon om talers talehandling. Mer generelt er det ikke bare talehandling etterstilt *da* kan modifisere, men høyereordenseksplikaturer, som for eksempel talers implisitt kommuniserte subjektive syn på noe. Etterstilt *da* tar altså en høyereordenseksplikatur i sin rekkevidde: Det er denne som skal anses som motivert av en slutning som involverer en kontekstuell tilgjengelig antagelse og ytringens proposisjon (Del 1 i (29)), og det er høyereordenseksplikaturen som skal tolkes i lys av at ulike synspunkter settes opp mot hverandre (Del 2 i (29)) (Borthen 2014: 272). La oss se på noen flere eksempler som illustrerer dette.²⁵

I (30) nedenfor er vertskapssetningen en deklarativ. Her signaliserer etterstilt *da* at påstanden er en konklusjon motivert av et saksforhold som nettopp ble nevnt (Borthen 2014: 284). Det vil si, *da* signaliserer at den foregående diskursen gir taler grunn til å ytre påstanden om at referenten til *den* – trolig en

24. Borthens (2014) semantikk er dermed kompatibel med Solbergs (1990: 81) observasjon at etterstilt *da* i *hv*-spørsmål binder «[...] spørsmålet sammen med det som er sagt tidligere, slik at dette blir stående som årsak til at det overhodet blir stilt.»

25. Slutningen som motiverer talehandlingen kan gå begge veier. Det vil si, den kan gå fra en kontekstuell antagelse til ytringens proposisjon (som i (28b)) og den kan gå fra ytringens proposisjon til en kontekstuell antagelse (se Borthen 2014). Eksempelene som diskuteres i innværende artikkel er av den første typen. Se for øvrig Borthen (dette nummeret) for en drøfting som innebærer at det er to ulike opphav til etterstilt *da*.

leppestift – måtte være kysse-ekte. Det følger av Del 2 i Borthen (2014: 272) at påstanden presenteres i lys av at noen kunne påstå det motsatte, eller bare tvile på om leppestiften var helt kysse-ekte:

- (30) Den måtte være kysse-ekte allikevel, **da**. (Oslo-korpuset bokmålsdelen i Borthen 2014: 285)

I (31) nedenfor er vertskapssetningen imperativ, og etterstilt *da* signaliserer at det eksisterer kontekstuelte tilgjengelige antagelser som motiverer oppfordringen (Borthen 2014: 282), som for eksempel at Tore har ropt på sin onkel flere ganger. Opposisjonen ligger i at Onkel Sverre kan tenkes å ha et annet syn på hvorvidt saksforholdet skal realiseres, ettersom han ennå ikke har vært og sagt god natt til Tore:

- (31) – Onkel Sverre! lød Tores stemme fra barneværelset. – Onkel Sverre, kom og si god natt til meg, **da!**” (Oslo-korpuset bokmålsdelen i Borthen 2014: 281)

Det første som er interessant å legge merke til er at *da* i etterstilt posisjon legger en føring på talehandlingen som motivert, mens *da* i midtstilt posisjon legger en føring på basiseksplikaturen (altså proposisjonen kommunisert av *da*-segmentet) som epistemisk motivert. Det bidrar neppe til relevans å presentere f.eks. en talehandling eller et ekspressivt utsagn som epistemisk motivert, ettersom talehandlinger og ekspressive utsagn i seg selv ikke kan være sanne eller usanne. På den andre siden kan det være hensiktsmessig å henvise til sin motivasjon *for å utføre* en talehandling og presentere denne motivasjonen som forankret i, og dermed rettferdiggjort av, forhold i situasjonen eller de foregående ytringene. Med andre ord; betydningen til midtstilt *da* viser til et sett av antagelser som gjør at sannhetsbetingelsene er oppfylt, mens etterstilt *da* viser til det som gjør at talehandlingens forberedelsesbetingelser (‘preparatory conditions’) er oppfylt (se Saeed 2016: 234, 238).

Etterstilt *da* signaliserer altså at antagelser om motivasjonen for talehandlingen er tilgjengelige for tilhører og taler. Det er videre interessant å legge merke til at Borthens (2014) undersøkelse av etterstilt *da* så vel som foreliggende undersøkelse av midtstilt *da* nødvendiggjør inkluderingen av et adversativitetsaspekt i den semantikken vi foreslår for *da* i de respektive posisjonene. Når etterstilt *da* anvendes i (31), for eksempel, manifesterer adversativiteten seg mellom det som taler ønsker å oppnå ved å utføre sin tale-

handling på den ene siden, og hvordan verden er forut for talehandlingen på den andre (dvs. en verden der tilhører ikke har sagt god natt til taler). Når midtstilt *da* anvendes, manifesterer adversativiteten seg mellom antagelsen representert av proposisjonen *p* i *da*-segmentet og noen andres manglende antagelse om at *p*. Føringene på *da* i de to posisjonene er dermed svært like. Valget av posisjon gir imidlertid opphav til ulike tolkninger og i noen kontekster – som f.eks. i (28) – er den ene posisjonen akseptabel, mens den andre er mindre naturlig.

Med Borthens (2014) semantikk for etterstilt *da* i (29) og den foreslåtte semantikken for midtstilt *da* i (17) kan vi enkelt forklare observasjonene i (28). Antagelsen om hvordan Bs spørsmål er motivert av As foregående ytring er tilgjengelig i konteksten i (28), og anvendelsen av etterstilt *da* i (28b) bidrar derfor til relevans ved å henvise til denne motivasjonen: A har nettopp opplyst at han så Helene Uri i dag, og dersom man ikke vet hvem hun er, er det rimelig å anta at man kunne ønske seg denne opplysningen, når man nå får vite at taler har sett denne Helene Uri. Som forutsagt av Del 2 i (29) inneholder tolkningen av Bs ytring i (28b) også et aspekt av adversativitet mellom ulike synspunkter. Denne adversativiteten ligger mellom den åpne proposisjonen i spørsmålet ‘Helene Uri er [noen]’ på den ene siden og det at A ikke har sagt noe som spesifiserer variabelen [noen] på den andre (se Borthen 2014: 279-280). I konteksten rundt (28b) er det med andre ord enkelt å konstruere en tolkning av Bs ytring som oppfyller de føringene etterstilt *da* legger på en optimalt relevant tolkning. Det er derimot ikke like enkelt å konstruere en optimalt relevant tolkning av Bs ytring i (28a) dersom føringene til midtstilt *da* skal oppfylles, selv om konteksten er den samme. Grunnen til dette er at føringene til midtstilt *da* knytter seg til basiseksplikaturen. Ut fra konteksten er det vanskelig å berike det proposisjonelle innholdet til en kommunisert antagelse som støttes av tilgjengelige antagelser og er neglisjert av noen. For å oppnå optimal relevans kan Bs ytring i (28a) naturligvis tolkes som et retorisk spørsmål, der den åpne proposisjonen berikes til basiseksplikaturen ‘Helene Uri er [ingen]’. Dette ville gi kognitive effekter i form av en underkjennelse av Helene Uris status eller meritter og dermed en avvisning av det potensielt spektakulære i at A har sett Helene Uri.²⁶ En optimalt relevant tolkning av (28a) er altså mulig, men den er vesentlig forskjellig fra tolkningen av Bs ytring i (28b), som fungerer som et (kontekstuellet motivert) åpent spørsmål. En slik åpent spørsmål-tolkning er ikke

26. For å sikre tilgjengeligheten – og derved relevansen – til denne tolkningen bør B nok gjøre bruk av et nonsjalandt ansiktsuttrykk, med mindre konteksten inneholder antagelser om at B ikke bryr seg om kjente lingvister eller forfattere.

mulig i (28a), ettersom midtstilt *da* krever en basiseksplikatur å hekte seg på (jf. §6.2). Det ser altså ut til å være slik at mens *da* koder liknende føring i etterstilt og midtstilt posisjon, så gjør det en vesentlig forskjell for de respektive bruksmåtene og tolkningene om disse føringene knytter seg til høyereordenseksplikaturen eller til basiseksplikaturen.

Sammenlikningen av de to semantikkene for henholdsvis etterstilt og midtstilt *da* viser at posisjonen i setningen er vesentlig: Plasseringen av *da* signaliserer hvorvidt de kodete føringene angår hvilket lys man skal se den kommuniserte basiseksplikaturen i eller hvordan talehandlingen *qua* talehandling skal forstås. Bortsett fra dette er føringene deres slående like.

At disse føringene manifesterer seg en smule ulikt alt etter om de legger seg på en representasjon av en kommunisert proposisjon – det vil si et epistemisk objekt – eller på en representasjon av en talehandling, er ikke så veldig overraskende. Dersom *da* i henholdsvis midtstilt og etterstilt posisjon koder samme prosedyre, er det bare rimelig å forvente at resultatet av å følge prosedyren påvirkes av den typen representasjon – basiseksplikatur eller høyereordenseksplikatur – prosedyren angår. Posisjonen til *da* i ytringen indikerer hva *da* modifierer. Midtstilt *da* er plassert tettere på verbet, hvilket legger til rette for en anvendelse av den kodete prosedyren på basiseksplikaturen, og dermed proposisjonen, som er et epistemisk objekt. Dersom et epistemisk objekt presenteres som motivert ut ifra felles tilgjengelige antagelser, får vi en tolkning der antagelsen om at *p* er sann er (epistemisk) motivert ut ifra talers og tilhørers felles kognitive omgivelser. Og når et epistemisk objekt presenteres som noe det eksisterer ulike syn på, manifesterer dette seg som en forskjell i hvorvidt man antar *p* eller ikke. Etterstilt *da* er plassert etter at det språklige materialet som utgjør proposisjonen er ferdigartikulert, hvilket legger til rette for en anvendelse av den kodete prosedyren på høyereordenseksplikaturen. Talehandlingen er motivert av faktorer i den felles tilgjengelige konteksten, og det eksisterer ulike syn på hvorvidt talehandlingens mål skal oppfylles – eller det gjorde det iallfall før tilhører ble gjort oppmerksom på rimeligheten i at talehandlingen utføres, dvs. før det ble henvist til at talehandlingens forberedelsesbetingelser er oppfylt.

Det ser altså ut til at midtstilt og etterstilt *da* begge koder en prosedyre slik at motivasjonen for den representasjonen prosedyren angår er felles tilgjengelig og at det er ulike syn på det proposisjonelle innholdet. Dette taler for at de to uttrykkene er lagret med en felles semantikk i det mentale leksikonet, mens syntaksen avgjør om man får den ene eller den andre tolkningen:

- (32) Felles semantikk for midtstilt og etterstilt *da*:
 DEL1: Motivasjonen for $x(p)$ er felles tilgjengelige antagelser q (og $q \rightarrow p$)
 DEL2: Det er ulike synspunkter på p (dvs. det er ulikt om man har tatt p i betraktning)

Hva som er x signaliseres av den syntaktiske posisjonen i setningen. Midtstilt *da* tar proposisjonen i sin rekkevidde slik at $x(p) = \text{basiseksplikaturen}$, dvs. $b(p)$. Etterstilt *da* tar en høyereordenseksplikatur – for eksempel talehandlingen – i sin rekkevidde slik at $x(p) = h(p)$ eller $t(p)$. Formen trykklett *da* koder altså samme prosedyre uavhengig av om den forekommer i midtstilt eller etterstilt posisjon, og den syntaktiske plasseringen indikerer hvilken representasjon prosedyren angår.²⁷ Dette forutsier de ulike tolkningene og distribusjonene av henholdsvis midtstilt og etterstilt *da*.

Også Fretheim (1991: 176, 2014a: 245-246, 2015: 525 fn3) åpner opp for at midtstilt *da* kan være samme leksikalske enhet som etterstilt *da* med henvisning til at forskjellen i syntaktisk posisjon er betydningsfull i seg selv (se også Landgraff 2016).²⁸ Han går imidlertid ikke systematisk i dybden med dette spørsmålet, og han åpner noen plasser opp for at midtstilt og etterstilt *da* kan være to ulike leksikalske enheter (2014a: 246). Denne artikkelen har forsøkt å vise hva som kjennetegner bruken av *da* i de to syntaktiske posisjonene, og hvordan de ulike posisjonene leder til ulike tolkninger av *da*. Dette er kompatibelt med hypotese om at midtstilt og etterstilt *da* koder samme prosedyrer.

8 Konklusjon

Basert på autentiske ytringer har artikkelen konkludert med følgende semantikk for trykklett midtstilt *da*:

-
27. Til tross for den plausible monosemantiske analysen av midtstilt og etterstilt *da* i (32) er det imidlertid hensiktsmessig å presentere og jobbe med separate semantiske analyser for å kunne forutsi presist hvordan *da* bidrar til relevans i de ulike posisjonene. En felles semantikk for midtstilt og etterstilt *da* er ganske vag, mens semantikken for midtstilt *da* i (17) og Borthens (2014) semantikk for etterstilt *da* gjengitt i (29) tjener som utgangspunkt for videre systematiske undersøkelser og sammenlikninger med andre pragmatiske partikler i ulike posisjoner.
28. Som nevnt ovenfor foreslår Fretheim (2014a) at midtstilt og etterstilt *da* har det til felles at de koder at den uttrykte proposisjonen er gjensidig manifest. En føring på gjensidig manifesthet er, som vist i de foregående seksjoner, ikke en tilstrekkelig presis semantikk for midtstilt *da*. Og gitt Borthens (2014) undersøkelse og konklusjoner er det heller ikke en tilstrekkelig presis semantisk beskrivelse av etterstilt *da*.

(17) Semantikken til midtstilt *da*:

I en ytring som inneholder midtstilt *da* og brukes til å kommunisere basiseksplikaturen $b(p)$, tolk ytringen slik at:

DEL1: $b(p)$ er epistemisk motivert av en eller flere tilgjengelige antagelser

DEL2: noen bør ta hensyn til p

Denne semantikken forklarer blant annet hvorfor ytringer med midtstilt *da* oppleves som å bli presentert som kjent (Lind 1994), forsterkende (Fretheim 1981, 1991, 2014a; Solberg 1990; Lind 1994; Bokmålsordboka 2017) eller gjensidig manifest (Fretheim 2014a). Analyser av korpusdata viste at formuleringen i Del 1 i (17) er en mer presis prediksjon av hvordan dette betydningsaspektet manifesterer seg i ulike kontekster. Det varierer nemlig hvorvidt det er proposisjonen i seg selv som er kjent, eller om det er en kjent antagelse som støtter opp om proposisjonen. Del 1 er en mer spesifikk versjon av gjensidig manifesthet, ettersom det ikke er slik at proposisjonen i en ytring med midtstilt *da* nødvendigvis er gjensidig manifest på ytringstidspunktet; det er heller slik at proposisjonen styrkes epistemisk – av tilgjengelige antagelser – i løpet av tolkningen av ytringen. Del 1 er på denne måten i tråd med Fretheims (2014a) beskrivelser. Forskjellen mellom semantikken i (17) og Fretheims tidligere analyser er at (17) er en mer presis semantisk beskrivelse enn en beskrivelse som baseres på begrepet gjensidig manifesthet, og at den tjener til å identifisere en subtil forskjell mellom midtstilt *jo* og midtstilt *da*. Korpusundersøkelsen viste videre at midtstilt *da* ikke bare koder en føring på en type gjensidig manifesthet, men også en føring på adversativitet. Del 2 i (17) fanger opp denne egenskapen ved midtstilt *da* og forklarer hvorfor ytringer med midtstilt *da* oppleves som å stå i opposisjon til noens synspunkter. Disse oppdagelsene gjorde det mulig å identifisere likhetene med etterstilt *da*, som også koder adversativitet i tillegg til en føring på felles tilgang på kontekstuelle antagelser.

Artikkelen har også besvart spørsmål angående hvilken type representasjon midtstilt *da* legger sine føringer på. Som det fremgår i (17) legger midtstilt *da* føringene sine på ytringens basiseksplikatur, dvs. en representasjon av en kommunisert antagelse om verden. Dette forklarer blant annet hvorfor tilstedeværelsen av midtstilt *da* i spørsmål fører til en retorisk tolkning, og hvorfor midtstilt *da* opptrer bemerkelsesverdig sjeldent i setninger med imperativmarkering. Denne oppdagelsen er en essensiell del av forklaringen på forskjellen mellom *da* i henholdsvis midtstilt og etterstilt posisjon.

En sammenlikning med Borthens (2014) semantikk for etterstilt *da* har vist at en vesentlig forskjell mellom *da* i henholdsvis etterstilt og midtstilt posisjon er at deres kodede prosedyrer legger seg på ulike representasjoner: Midtstilt *da* legger føringene sine på basiseksplikaturen *p*, slik at *p* er epistemisk motivert av antagelser som er tilgjengelige for taler og tilhører, og noen bør ta hensyn til *p*. Etterstilt *da* legger føringene sine på høyerordensnivå, for eksempel talehandlingen *qua* talehandling. Talehandlingen presenteres altså som motivert av antagelser som er tilgjengelige for taler og tilhører, i tillegg til at det er ulike synspunkter på det saksforholdet som talehandlingen omhandler. Artikkelen har argumentert for at *da* koder den samme prosedurale betydningen i midtstilt og etterstilt posisjon, nemlig kontekstuell motivasjon og adversativitet. Forskjellene i tolkning og distribusjon kan forklares på følgende måte: Midtstilt og etterstilt *da* legger føringene sine på ulike typer representasjoner alt etter posisjon i ytringen. De ulike tolkningene kan altså forutsies ut i fra hvilken type representasjon (basiseksplikaturen eller høyereordenseksplikaturen) prosedyren anvendes på, og dette indikeres av syntaksen.

Litteraturliste

- Andvik, Erik E. 1992. *A Pragmatic Analysis of Norwegian Modal Particles*. Summer Institute of Linguistics, Academic Publications.
- Auwers, Johan van der. 1981. Zweistellige Modalität. I Rosengren, Inger (red.): *Sprache und Pragmatik*. Lund: Gleerup, 81–89.
- Berthelin, Signe Rix. 2017. *The Semantics and Pragmatics of Ummarmiutun Modals*. Doktoravhandling, Institutt for språk og litteratur. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Berthelin, Signe Rix & Kaja Borthen. 2018. The semantics and pragmatics of Norwegian sentence-internal *jo* [upublisert manuskript]. Institutt for språk og litteratur, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Berthelin, Signe Rix, Kaja Borthen & Cecilie Slinning Knudsen. 2013. Midtstillet 'jo' – semantiske og pragmatiske aspekter. Møte om norsk språk (MONS), 21.–23. november 2013, Universitetet i Oslo.
- Blakemore, Diane. 1987. *Semantic Constraints on Relevance*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Blakemore, Diane. 2002. *Relevance and Linguistic Meaning. The Semantics and Pragmatics of Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Blass, Regina. 2000. Particles, propositional attitude and mutual manifestness. I Anderson, Gisle & Thorsten Fretheim (red.): *Pragmatic Markers and Propositional Attitude, Pragmatics and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins, 39–52.
- Boeg Thomsen, Ditte. 2017. Children's felicitous use of intersubjective particles evidences sensitivity to constellations of perspectives. *Glossa: a journal of general linguistics* 2-1, 1–30. doi: <https://doi.org/10.5334/gjgl.194>
- Bokmålsordboka. 2017. Språkrådet og Universitetet i Bergen. Hentet februar 2017. <http://ordbok.uib.no>
- Borthen, Kaja. 2014. Hva betyr 'da' da? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32-2, 257–306. Tilgjengelig via Norsk Lingvistisk Tidsskrift. Hentet januar 2017. <http://ojs.novus.no/index.php/NLT/article/view/152/150>
- Borthen, Kaja & Cecilie Slinning Knudsen. 2014. Semantiske og pragmatiske aspekter ved trykklett *visst*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32-2, 360–411. Tilgjengelig via Norsk Lingvistisk Tidsskrift. Hentet januar 2017. <http://ojs.novus.no/index.php/NLT/article/view/155/153>
- Boye, Kasper, 2005. Modality and the concept of force-dynamic potential. I Klinge, Alex & Henrik Høeg Müller (red.): *Modality: studies in form and function*. Equinox Publishing Ltd, SW, 49–80.
- Boye, Kasper. 2012. Modality. I Chapelle, Carol A. (red.): *The encyclopedia of applied linguistics*. Oxford: Wiley-Blackwell, 3709–3713.
- Carston, Robyn. 2002: *Thoughts and Utterances. The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Carston, Robyn. 2008. Linguistic Communication and the Semantics/Pragmatics Distinction. *Synthèse* 165-3, 321–345.
- Carston, Robyn. 2016. The heterogeneity of procedural meaning. *Lingua* vol.175-176, 154–166. doi: <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2015.12.010>
- Davidsen-Nielsen, Niels. 1996. Discourse particles in Danish. I Engberg-Pedersen, Elisabeth, Michael Fortescue, Peter Harder, Lars Heltoft & Lisbeth Falster Jakobsen (red.): *Content, Expression and Structure: Studies in Danish functional grammar* Amsterdam: John Benjamins, 283–314.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Falkum, Ingrid Lossius & Georg Kjøll. 2014. Kognitiv pragmatikk og relevans-teori. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32-2, 173–196. Tilgjengelig via Norsk Lingvistisk Tidsskrift. Hentet april 2017. <http://ojs.novus.no/index.php/NLT/article/view/150/148>

- Fretheim, Thorstein. 1981. “Ego”-dempere og “alter”-dempere. *Maal og Minne* 1-2, 86–100.
- Fretheim, Thorstein. 1991. Formal and functional differences between S-internal and S-external modal particles in Norwegian. *Multilingua* 10-1/2, 175–200.
- Fretheim, Thorstein. 2014a. Et relevanstereoretisk blikk på likheter og forskjeller mellom partiklene da og altså. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32-2, 197–256. Tilgjengelig via Norsk Lingvistisk Tidsskrift. Hentet februar 2017. <http://ojs.novus.no/index.php/NLT/article/view/151>
- Fretheim, Thorstein. 2014b. Response words are anaphors. I: Burrige, Kate & Réka Benczes (red.): *Wrestling with words and meanings. Essays in Honour of Keith Allan*. Monash University Publishing.
- Fretheim, Thorstein. 2015. A relevance-theoretic perspective on the Norwegian utterance-final particles *da* and *altså* compared to their English counterpart *then*. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final Particles*. Berlin/Boston: de Gruyter, 249–283,
- Kratzer, Angelika. 2012. *Modals and Conditionals. New and Revised Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Landgraff, Espen U. 2016. *Some aspects of the sentence internal pragmatic particle da* [upublisert manuskript] Institutt for språk og litteratur, NTNU.
- Lind, Marianne. 1994. *Pragmatiske partikler i diskursanalytisk perspektiv: jo, altså, vel, nå og da*. Hovedoppgave, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap. Universitetet i Oslo.
- Saeed, John I. 2016. *Semantics*. 4. utg. Wiley Blackwell.
- Solberg, Torgerd Kristin. 1990. *Modalpartikler i norsk*. Hovedoppgave, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson. 1986/1995. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell
- Tekstlaboratoriet. 2010-2017. *Tekstlaboratoriet*. Tilgjengelig via Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. Hentet januar 2017. <http://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/tekstlab/>
- Thurmair, Maria. 1989. *Modalpartikeln und ihre Kombinationen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Urban Dictionary, (u.å.). Urban Dictionary. Hentet mars 2018. <https://www.urbandictionary.com/>
- Waltereit, Richard. 2001. Modal particles and their functional equivalents: a speech-act-theoretic approach. *Journal of Pragmatics*, 33-9 1391–1417.

- Wilson, Deirdre. 2016. Reassessing the conceptual-procedural distinction. *Lingua* 175-176, 5–19.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 1988. Mood and the analysis of non-declarative sentences. I Dancy, Moravcsik & Taylor (red.): *Human Agency: Language, Duty and Value*. Stanford, C.A.: Stanford University Press, 77–101.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 2004. Relevance theory. I Horn, Laurence & Gregory Ward (red.): *Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 607–632.

Korpus

- BigBrother-korpuset. Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. Hentet januar 2017. <http://www.tekstlab.uio.no/nota/bigbrother/>
- Norsk talespråkskorpus - Oslodelen. Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. Hentet januar 2017. <http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html>
- Oslo-korpuset bokmålsdelen. Tekstlaboratoriet, ILN, Universitetet i Oslo. Hentet januar 2017. <http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/oslo/index.html>

Summary

The existing literature tends to describe sentence internal *da* as a ‘reinforcer’, and the word is associated with notions like ‘known’, ‘conclusion’, ‘appeal’ and ‘adversativity’ (Solberg 1990; Lind 1994; Fretheim 2014a). Nevertheless, the analyses vary with respect to a) which meaning properties are seen as part of the semantics of *da*, b) how the meaning properties are characterized, and c) which type of representation *da* modifies. Based on corpus data, the paper identifies the restrictions encoded by sentence internal *da* and the representation affected by the encoded restrictions. The answers – together with Borthen’s (2014) semantic proposal for *da* in tag position – moreover lead to the hypothesis that *da* encodes the same semantic procedures in both positions, while the syntax indicates which representation is affected by the encoded procedures. This explains the distribution and the interpretations of *da* in the respective positions. The paper employs theoretical concepts and insights from the relevance-theoretic framework.

Signe Rix Berthelin
Universitetslektor
Institutt for lærerutdanning
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Kalvskinnet
NO-7012 Trondheim
signe.rix.berthelin@ntnu.no

Pronominal høyredislokering i norsk, det er et interessant fenomen, det

Kaja Borthen

Formålet med denne artikkelen er å gjøre rede for de diskursrelaterte bruksbetingelsene til pronominal høyredislokering i norsk, altså konstruksjonen illustrert med setningen *Det er interessant, det!* Artikkelen tar utgangspunkt i eksisterende beskrivelser av fenomenet og tester ut disse gjennom en korpusstudie. Analysen støtter seg til Givóns (1983) observasjon av at språk har en tendens til å signalisere diskontinuitet i diskursen gjennom bruk av markerte konstruksjoner. Essensen i analysen er at pronominal høyredislokering, gjennom sin markerte form, signaliserer en lavere grad av temakontinuitet og forutsigbarhet enn det man ellers kunne forvente uten det høyredisløkerete pronomenet. Dette gjør konstruksjonen spesielt passende i forbindelse med små brudd i diskursen. I tillegg signaliserer konstruksjonen at ytringen skal tolkes i lys av en implisitt tilgjengelig kontrasterende proposisjon, noe som fører til ulike typer pragmatiske effekter. Artikkelen omfatter også en drøfting av relasjonen mellom pronominal høyredislokering og andre typer høyredislokering, inklusive pragmatiske partikler i etterstilt posisjon.

Nøkkelord: Høyredislokering; subjektsdublering; korpusstudie; tema; temaskifte; kontrast; relevanst teori

Innledning¹

Pronominal høyredislokering ser ut til å være et relativt sjeldent fenomen tversspråklig sett. Ziv (1994) antyder – antageligvis uten å kjenne til de norske dataene – at fenomenet ikke skal kunne eksistere i det hele tatt, gitt det hun

---

1. En stor takk til alle kolleger som har lest gjennom og kommentert ulike versjoner av denne artikkelen: Signe Rix Berthelin, Christoph Unger, Perlaug Marie Kveen, Kristin Melum Eide og Heidi Brøseth. Spesielt stor takk til Åshild Søfteland, som bidro med svært nyttige kommentarer.

antar er de pragmatiske funksjonene til høyredislokering. I norsk er pronominal høyredislokering imidlertid et vanlig fenomen i muntlig tale. Fenomenet er illustrert gjennom de autentiske eksemplene i (1):

- (1) a. [...] en sporty Grete Waitz tok et godt tak i brystet på ham og utbrøt:
– Du har jo større enn meg, du! [AV/BT95/03]²
b. – Di må komme og skru det på igjen! – Ikkje piftå om eg gjør, ikkje om du betale dobbel overtid. Ring ein aen røyrløggjar, du. [SK/NoTG/01]
c. Hadde Guri visst navnet på ham som eide det asenet, skulle litjstuten fått navnet hans. – Men det veit e, det! Det svulmer herlig i Jon. [SK/MaRa/01]

I en setning med pronominal høyredislokering blir setningens subjekt, som i (1ab), eller et frontet objekt, som i (1c), dubleret av et koreferent pronomen til høyre for setningen (se Faarlund 1980; Askedal 1987, 1988). Det setningsinterne subjektet eller frontede objektet omtales gjerne som *korrelatet* til det høyredislokerte pronomenet.

Intuisjonene våre om hva pronominal høyredislokering gjør med en ytring, er ofte vage, og de varierer fra eksempel til eksempel. Som påpekt i et foredrag av Eiesland og Vindenes (2017), kan man iblant få inntrykk av at pronominal høyredislokering kan brukes for å forsterke en ytrings budskap. Eksemplene i (1a), *Du har jo større enn meg, du!* og (1c) *Men det vet jeg, det!*, kan for eksempel oppleves som mer enfatiske med det høyredislokerte pronomenet enn uten. I andre tilfeller, som i (1b) *Ring en annen røyrløgger, du*, vil talehandlingen heller kunne oppleves som mindre ansiktstruende og mer dempet enn alternativet *Ring en annen røyrløgger*. Men hvordan kan én og samme konstruksjon bidra med diametralt motsatte effekter som forsterking og demping? Det er ett av spørsmålene denne artikkelen har som mål besvare. Mer generelt ønsker jeg å komme til bunns i hva som er bruksbetingelsene til pronominal høyredislokering, og hvordan vi kan forklare de ulike pragmatiske effektene konstruksjonen kan føre til i kontekst.

Tidligere beskrivelser av høyredislokering i norsk inkluderer Faarlund (1980); Askedal (1987, 1988); Fretheim (1995, 2000); Faarlund et al. (1997)

2. Eksemplene i (1) og de andre autentiske eksemplene i artikkelen er fra Oslo-korpuset av taggede norske tekster (bokmålsdelen). Dette korpuset er utviklet av Tekstlaboratoriet, Universitetet i Oslo: <http://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/tekstlab/>. Kodene som eksemplene er markert med viser hvilke tekster eksemplene er hentet fra.

og Vangsnes (2008), i tillegg til Eiesland og Vindenes' foredrag fra 2017. Av disse arbeidene er det først og fremst Askedal (1987) og dels Fretheim (1995, 2000) som kommer inn på diskursfunksjonen til konstruksjonen.

Askedal (1987) er en studie basert på 526 eksempler på høyredislokering, hentet fra barnebokserien til Anne-Kath Vestly om Ole Aleksander. Av disse er det 435 eksempler på nominal høyredislokering, og blant dem 418 eksempler på pronominal høyredislokering. Askedals fokus i artikkelen er først og fremst konstruksjonens syntaks, men han bemerker at de høyredisløkte elementene "have the topological and referential characteristics that prototypically converge in communicative thematicity" (ibid., 1987: 104) og at de tematiske nominale elementene representerer gitt eller presupponert informasjon. Det følger av Askedals analyse, som omfatter høyredislokering generelt, at pronominal høyredislokering vil ha én av to funksjoner; enten (i) presentere et potensielt tema som rematisk (relasjonelt sett ny) informasjon – i hvilket tilfelle man får en kontrastiv lesning – eller (ii) gjenta temaet, slik at man får en "omsluttende" tematisk struktur rundt den rematiske informasjonen i setningen. Denne siste funksjonen framhever det som er gitt, og derfor delt, kunnskap mellom taler og tilhører. Dette skaper et inntrykk av økt intimitet mellom taler og tilhører, noe som fremmer det videre kommunikative samarbeidet, ifølge Askedal. Selv om Askedal påpeker enkelte diskursrelaterte egenskaper ved pronominal høyredislokering, er det vanskelig å avgjøre om han har rett i analysene sine, for han presenterer stort sett bare eksempler bestående av én setning, og han definerer ikke termene *tema* og *rema*. Dessuten kan pronominal høyredislokering brukes med en rekke ulike pragmatiske effekter som Askedal ikke kommer inn på.

Fretheim (1995, 2000) fremmer lignende synspunkter som Askedal, basert på egenkonstruerte eksempler og introspeksjon. Han hevder at pronominal høyredislokering identifiserer ytringens tema, og at denne tematiske referenten må være aktivert, men ikke i fokus for oppmerksomhet når det setningsinterne pronomenet prosesseres. Han observerer også at pronominal høyredislokering kan brukes når en fortelling tar en ny vending, samt at det fins enkelte intonasjonsmønstre som sammen med pronominal høyredislokering fører til bestemte tolkninger.

Verken Askedal (1987, 1988) eller Fretheim (1995, 2000) ser ut til å ha som mål å bidra med en uttømmende redegjørelse for når det er passende (eller upassende) å bruke pronominal høyredislokering i en diskurs, men de presenterer en rekke påstander og observasjoner som fortjener å bli undersøkt nærmere og som kan lede oss på sporet av hva pronominal høyredislokering handler om.

Jeg har derfor tatt utgangspunkt i Fretheim og Askedals arbeider og formulert følgende fem arbeidshypoteser:

- 1) Pronominal høyredislokering identifiserer setningens tema,
- 2) diskursreferenten som det høyredisløkerede pronomenet og korrelatet plukker ut må være aktivert på forhånd,
- 3) denne diskursreferenten vil typisk *ikke* være i fokus for oppmerksomhet,
- 4) pronominal høyredislokering kan brukes kontrastivt, og
- 5) pronominal høyredislokering kan brukes for å skape økt intimitet mellom taler og tilhører, noe som fremmer det kommunikative samarbeidet.

De fire første hypotesene vil i bli testet ut i seksjon 2 med utgangspunkt i autentiske data, men også enkelte konstruerte eksempler vil bli brukt der det er formålstjenlig. I seksjon 3 presenterer jeg det jeg mener er bruksbetingelsene til pronominal høyredislokering i norsk, basert på de empiriske undersøkelsene i seksjon 2. Ifølge analysen jeg foreslår, brukes pronominal høyredislokering for å identifisere ytringens tema når graden av temakontinuitet i diskursen er lavere enn forventet ut fra korrelatets form og posisjon, samt for å signalisere uforutsigbarhet i form av en bestemt type kontrastiv lesning. Disse egenskapene gjør konstruksjonen spesielt passende ytringsinitialt og ved temaskifte, i tillegg til at konstruksjonen påvirker hvilke kontekstuelle antagelser ytringen tolkes i lys av – noe som i sin tur påvirker hvordan ytringen tolkes. Analyser av hvordan disse egenskapene ved konstruksjonen fører til ulike pragmatiske effekter i ulike ytringstyper og kontekster, presenteres i seksjon 4. I seksjon 5 drøfter jeg hvorvidt innsiktene om pronominal høyredislokering er overførbare til høyredislokering mer generelt og til forståelsen av etterstilte pragmatiske partikler, og om bruksbetingelsene til konstruksjonen bør anses som semantiske eller rent pragmatiske av natur. Seksjon 6 oppsummerer artikkelen. Analysene er basert på innsikter om egenskaper ved temakonstruksjoner på tvers av språk (spesielt Givón 1983 og Lambrecht 1994), samt antagelser om universelle pragmatiske prinsipper slik disse er formulert i relevanteorien (Sperber og Wilson 1986/1995).

De autentiske eksemplene jeg baserer analysen min på, er samlet inn gjennom søk i bokmålsdelen av Oslo-korpuset av taggedede norske tekster, utviklet ved Tekstlaboratoriet ved Universitetet i Oslo. Dette korpuset på omkring 18 millioner ord er satt sammen av juridiske tekster, avistekster og romantekster. Avistekstene og romantekstene har innslag av direkte tale, der eksempler med pronominal høyredislokering forekommer. Korpuset ble valgt fordi det er

syntaktisk og morfologisk tagget, slik at det er mulig å søke opp pronominal høyredislokering med stor presisjon. For å identifisere pronominal høyredislokering mest mulig treffsikkert, søkte jeg etter strengen komma, pronomenform (*han, hun, den*, osv.) og tegnsetting (punktum, utropstegn, spørsmålstegn eller komma). Disse søkene medførte svært få feiltreff og 289 positive treff etter en manuell gjennomgang.³ Disse treffene utgjør datagrunnlaget for artikkelen.

2 Utprøving av hypoteser

2.1 Hypotese 1: *Setningstema*

Både Askedal (1987, 1988), Fretheim (1995, 2000), Faarlund et al. (1997) og Vangsnes (2008) påpeker at pronominal høyredislokering plukker ut setningens tema. Denne påstanden fins det en god del empirisk støtte for. *Setningstema* og den komplementære størrelsen *fokus* er definert i (2):

(2) **Definisjon av en setnings tema og fokus**

Tema: Det en setning handler om.

Fokus: Det som utsies om temaet i en setning; ny informasjon relativt til temaet.

Definisjonene i (2) er hentet fra Gundel & Fretheim (2004: 176) (min oversettelse), men lignende definisjoner finner vi i en rekke arbeider om informasjonsstruktur, bl.a. Lambrecht (1994), Reinhart (1982), Dik (1978) og Kuno (1972). Denne definisjonen av setningstema er med andre ord veletablert og er blitt funnet å være lingvistisk relevant i en rekke språk.⁴

Som Askedal (1987, 1988) viser, kan korrelatet til et høyredisløkert pronomen være enten et subjekt eller et frontet objekt, men subjekter er helt klart mest vanlig. Min studie viser samme mønster. Av 289 eksempler på pronominal høyredislokering er det 286 eksempler med høyredisløkert subjekt, som i (1ab), 3 med frontet objekt, som i (1c), og ellers ingen andre funksjonskategorier. De konstruerte eksemplene i (3) nedenfor viser at man i prinsippet

-
3. Søket utelukker treff med kombinasjoner av høyredisløkert pronomen og pragmatiske partikler og/eller vokative elementer. Det er interessant å se på interaksjonen mellom pronominal høyredislokering og andre elementer i høyreperiferien (se Vangsnes 2008), men jeg mener det er naturlig å gjøre det etter at man har studert pronominal høyredislokering isolert.
  4. Givón (1983) har argumentert overbevisende for at tema – eller mer presist, tematisitet – bør anses om en gradert størrelse. Temabegrepet vil bli drøftet og nyansert senere i artikkelen.

kan dublere og høyredislokere et subjekt eller et frontet objekt, men ikke et objekt som står på sin vanlige plass (jf. (3d)).

- (3) a. Vi skal ha pizza til middag, vi.
 b. Pizzaen skal vi ha til middag, den.
 c. Pizzaen skal vi ha til middag, vi.
 d. *Vi skal ha pizzaen til middag, den.

Subjekter og frontede objekter har noe til felles. Subjektsposisjonen er den umarkerte posisjonen for setningstemaet i SVO-språk (se f.eks. Lambrecht 1994: 132), og det å fronte et objekt vil typisk markere det som setningstema (se f.eks. Ward og Birner 2004: 158–163). De syntaktiske restriksjonene på korrelatet til et høyredislokert pronomer er med andre ord i overensstemmelse med antakelsen om at et høyredislokert pronomer i norsk nødvendigvis representerer setningstemaet.

I og med at subjekter og frontede objekter er typiske temakonstituenten, kunne man kanskje forvente at alle subjekter og frontede objekter i norsk kunne kombineres med et høyredislokert pronomer. (4a) viser at dette ikke er tilfelle.⁵ (4) og (5) skal leses som samtaler mellom to personer, person A og B, og vi ser for oss to ulike svarvarianter fra B:

- (4) a. A: Nevn en lingvist.
 B1: (((¹CHOMSKY-er-ling_{AP})IP)(¹vist_{AP})IU)
 B2: ??(((¹CHOMSKY-er-ling_{AP})IP)(¹vist_{AP})hanIU)
- b. A: Hva jobber Chomsky med?
 B1: (((¹chomsky-er-ling_{AP})(¹VIST_{AP}) IP)IU)
 B2: (((¹chomsky-er-ling_{AP})(¹VIST_{AP}) IP)hanIU)

I samtalen i (4a) blir person B bedt om å nevne en lingvist, og B nevner Chomsky. Chomsky utgjør i denne situasjonen ny informasjon i Bs svar, mens lingvister eller det å være lingvist er det ytringen handler om. *Chomsky* er altså setningens fokuskonstituent i Bs svar i (4a) til tross for at frasen står i subjektposisjonen, noe som markeres med fokal aksent på *Chomsky* etterfulgt av en fallende intonasjonskontur. Mens svaralternativ B1 er naturlig i (4a), er svar-

5. Intonasjonsnotasjonen i (4) og (5) og ellers i artikkelen følger konvensjonene i Nilsen (1992) og Fretheim (1992).

alternativ B2, med pronominal høyredislokering, ikke naturlig. Dette kan vi forklare dersom vi antar at et høyredislokert pronomen identifiserer setningens tema. Chomsky kan ikke presenteres som både fokus og tema samtidig (jf. definisjonene i (2)), derfor blir svaralternativ B2 unaturlig. I (4b) ser vi at pronominal høyredislokering er akseptabelt i en kontekst der Chomsky er tema (eller en del av temaet) for ytringen. Dersom vi antar at pronominal høyredislokering koder tema, er dataene i (4) som forventet.

Også data som har å gjøre med setningstyper, taler for at pronominal høyredislokering plukker ut setningens tema. Søfteland (2013) har vist at om lag 16 % av norske subjekter i et norsk spontantalemateriale er realisert som ekspletiver. Til sammenligning er det ingen ekspletivsetninger i de 289 ytringene med pronominal høyredislokering som ble samlet inn i min undersøkelse.⁶ Som vi ser i (5) nedenfor, fører høyredislokering av et ekspletivpronomen til at setningen oppleves som ugrammatisk. Tilsvarende observasjoner har vært gjort i bl.a. Kulbrandstad (1978: 128ff), Fretheim (2000: 69), og Søfteland (2014: 34ff).

- (5) a. *Det regner, det.
 b. *Det sitter en gutt på trappa, det.
 c. *Det var fint at du deltok, det.

I og med at ekspletivpronomen er ikke-referensielle, og derfor ikke kan vise til “det en setning handler om” (jf. definisjonen av tema i (2)), er dette som forventet, gitt hypotesen om at pronominal høyredislokering identifiserer setningstemaet.

Korpusundersøkelsen jeg har foretatt har heller ikke avdekket eksempler der høyredislokerte pronomen er koreferente med det utbrutte leddet i en utbrytningskonstruksjon. Som dataene i (6) illustrerer, er en slik kombinasjon ugrammatisk.⁷

- (6) a. *Det var jeg som tok nøkkelen, jeg. (sml. Jeg tok nøkkelen, jeg)
 b. *Det var Per som vant, han. (sml. Per vant, han)
 c. *Det var vi som gikk feil, vi. (sml. Vi gikk feil, vi)

6. Søfteland har undersøkt subjektrealiseringen i 4235 setninger fra muntlig tale (Søfteland, 2013: 141). Som det framkommer i tabell 15 (ibid., s. 150) er minst 666 av disse subjektene realisert som ekspletiver, altså ca. 16%. Selv om korpusmaterialet i min undersøkelse er skriftlig, er alle eksemplene med pronominal høyredislokering fra direkte tale. Jeg mener derfor at materialet mitt er sammenlignbart med Søftelands materiale.

7. Søfteland (2013: 150) finner at 5% av alle ytringene i hennes spontantalemateriale er utbrytningssetninger.

Ugrammatikaliteten til eksemplene med pronominal høyredislokering i (6) kan skyldes flere forhold. For det første er det formelt sett ekspletivpronomenet *det* som er subjekt her. I tillegg er det slik at det utbrutte leddet i en utbrytningskonstruksjon (hhv. *jeg*, *Per* og *vi* i (6)) blir presentert som relasjonelt sett ny informasjon, altså fokus, mens innholdet i relativsetningen presupponeres som kjent (se Søfteland 2013: 288). Dersom høyredislokeringer markerer tema, er prediksjonen altså at eksemplene i (6) skal være uakseptable, noe som stemmer.

Enkelte adverb har den egenskapen at de kun kan modifisere informasjon som tilsvarer fokus i ytringen; disse kalles *fokusadverb* (se f.eks. König 1991, Fretheim 1980, 1999; Faarlund et al. 1997: 915–920). Adverbene *også* og *heller* er representanter for denne typen adverb. Som vi ser i (7), er høyredislokering umulig dersom setningens korrelat er modifisert av et fokusadverb:

- (7) a. *Også Per trenger omsorg, han. (sml. Per trenger omsorg, han)
 b. *Heller ikke jeg fikk det til, jeg. (sml. Jeg fikk det ikke til, jeg)

Imidlertid kan man høyredislokere et pronomen sammen med et fokusadverb, for eksempel i setningene *Per trenger omsorg han også* eller *Jeg fikk det ikke til jeg heller* (jf. Askedal, 1987). Forklaringen på hvorfor disse setningene er akseptable mens setningene i (7) er uakseptable, skal jeg komme tilbake til i seksjon 5. Foreløpig kan vi konkludere med at også dataene i (7) tyder på at korrelatet til det høyredislokerte pronomenet må være kompatibelt med tema-lesning.

En konstruksjon som er kjent for å plukke ut setningens tema, er venstredislokering (se bl.a. Givón 1983; Faarlund et al., 1997: 907). I venstredislokeringer plasseres det dislokerte leddet før setningen, ikke etter, som for høyredislokeringer. Som de autentiske eksemplene i (8) viser, kan venstre- og høyredislokering kombineres med ett og samme setningsinterne korrelat.⁸

- (8) a. De frøs vel – og så var det et godt påskudd. Men **Vibeke og han**, de var ikke slik, de, at de kunne leke. [SK/HeIn/01]
 b. Jon fryser nedover ryggen av det. For **å være lausbán**, det er som å være uvasket, det, det har Jon allerede fått føle. [SK/MaRa/01]

8. 12 av de 289 av eksemplene i mitt datamateriale (ca. 4%) er av denne typen, altså en kombinasjon av venstre- og høyredislokering.

Gitt at både venstre- og høyredislokering er temamarkerende konstruksjoner, er disse dataene som forventet. Også Fretheim (2000) og Askedal (1987) har trukket fram denne typen data.

Vi kan oppsummere seksjonen med å slå fast at dataene i (3) – (8) taler for at pronominal høyredislokering identifiserer setningens tema, slik tema er definert i (2). Vi kan også slå fast at pronominal høyredislokering ikke er lisensiert rent syntaktisk, for selv om korrelatet til et høyredislokert pronomenten må være et subjekt eller et framflyttet objekt, er ikke disse syntaktiske posisjonene et tilstrekkelig kriterium for høyredislokering.

Et lite mysterium vi kan la stå uopplært foreløpig, er *hvorfor* pronominal høyredislokering brukes til å identifisere setningstemaet. En rekke forskere har observert at temaer typisk er realisert som subjekt og/eller opptrer setningsinitialt (se f.eks. Givón 1983 og Lambrecht 1994). Gitt dette, hvorfor brukes pronominal høyredislokering til å markere at et subjekt eller setningsinitialt objekt er tema? Ifølge Relevansteorien (Sperber og Wilson 1986/1995) kan vi forvente at ekstra prosesseringskostnader som involveres ved tolkningen av et ekstra ord skal “betale seg” i form av ekstra kognitive effekter eller reduserte prosesseringskostnader på andre felt. Men på hvilken måte bidrar pronominal høyredislokering til relevans i dette tilfellet? Dette skal vi komme tilbake til i seksjon 2.3. Et annet mysterium vi skal komme tilbake til senere, nærmere bestemt i seksjon 5, er hvorfor dataene i (7) er ugrammatiske mens setninger som *Per trenger omsorg han også* og *Jeg fikk det ikke til jeg heller* er fullkomment akseptable.

2.2 Hypotese 2: Aktivert diskursreferent

Både Askedal (1987) og Fretheim (2000) påpeker at pronominal høyredislokering legger begrensninger på gitthetsgraden til temareferenten. Askedal sier at høyredislokering generelt krever at temareferenten må representere gitt eller presupponert informasjon. Fretheim (2000: 63) uttaler seg om pronominal høyredislokering mer spesifikt og hevder at temareferenten i en setning med pronominal høyredislokering nødvendigvis må være aktivert for at høyredislokeringen skal være naturlig. I og med at Fretheims generalisering omhandler pronominal høyredislokering spesifikt, er det denne jeg benytter som arbeidshypotese.

Fretheim støtter seg til Gundel, Hedberg og Zacharskis (1993) definisjon av den kognitive statusen *aktivert*. At en diskursentitet er aktivert, vil si at den er representert i korttidsminnet til tilhører. Dette vil være tilfelle hvis referenten nylig har vært nevnt eller er til stede i de fysiske omgivelsene, slik at tilhører

har en representasjon av referenten i sitt arbeidsminne. Dersom den kommuniserende har behov for å høyredislokere i et tilfelle der referenten ikke allerede er aktivert, må han eller hun benytte seg av venstredisløking (som i (8)) for å aktivere referenten, ifølge Fretheim (2000).

Tabell 1 gjengir den pronominal formen for de 289 høyredisløkte pronomenene jeg samlet inn i korpusundersøkelsen, samt nominal form på de setningsinterne korrelatene. I de tilfellene der et høyredisløkt pronomen har et pronomen som korrelat, er de pronominal formene identiske.

Tabell 1: Fordeling av høyredisløkte pronomen og ulike typer setningsinterne korrelater

Pronomen \ Korrelat	<i>jeg</i>	<i>du/ De</i>	<i>han</i>	<i>hun</i>	<i>den</i>	<i>det</i>	<i>vi</i>	<i>dere</i>	<i>de</i>	Sum
Pronomen	79	40	10	3	1	61	9	0	4	207
Ø	7	20	0	0	0	13	0	1	0	41
Egennavn	-	-	13	2	2	1	-	-	4	22
Bestemt NP	-	-	1	1	8	2	-	-	3	15
Ubestemt NP	-	-	0	0	0	0	-	-	3	3
Setning	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Sum	86	60	24	6	11	78	9	1	14	289

Som vi ser, har høyredisløkte pronomen som regel et pronomen eller et null-element som korrelat, men også andre nominale former er vanlig, særlig egenavn og bestemte NP-er. Det er også 3 eksempler med ubestemte NP-er som korrelater, og pronomenet *det* har iblant en underordnet setning som korrelat. Hvorvidt Fretheim har rett i at pronominal høyredisløking krever en aktivert diskursreferent forut for setningen eller ikke, kan vi bare avgjøre dersom vi undersøker konteksten ytringene forekommer i.

De fleste eksemplene, som for eksempel de i (9), er i overensstemmelse med Fretheims generalisering:

- (9) a. **Øivinds** filmavslag viser at jeg har tatt skammelig feil. Øivind kan nemlig bare spille roller som Øivind, han. [AV/BT94/01]
 b. **Han** kjenne deg godt'n Even ska je fortælja deg, han var med den gongen du kom tel òg, han. [SK/PrAl/01]
 c. – Syns **jeg har sett dere før**. – Yep .... Er'ke umulig, det. [SK/KaBø/01]

Referenten til *Øivind* i (9a) er representert i tilhørers arbeidsminne og altså aktivert når setningen med pronominal høyredislokering starter, ettersom *Øivind* har vært nevnt like før. Det samme gjelder for de respektive temareferentene i (9bc). Legg merke til at temaet kan være ulike typer diskursentiteter, deriblant saksforhold/fakta, som i (9c). (9c) illustrerer også at korrelatet kan være et null-element. Her er det ikke noe fonetisk realisert subjekt, men vi tolker likevel inn en tematisk subjektreferent, og pronominal høyredislokering er mulig.

Tendensen er altså at et høyredislokert pronomener og dets setningsinterne korrelat viser til en allerede aktivert diskursreferent, men det er også en god del unntak til denne tendensen. De tre ubestemte subjekts-NP-ene nedenfor illustrerer dette:

- (10) a Han var kommet til i det samme Marja hevet øksa. Øynene hans er store som tinttallerkener. Å, Guri skulle sett kor **kua** gret. Tårer så store som småfuglegg. Og kyr kan snakke, de, med det samme de dauer. [SK/MaRa/01]
- b Du, mennesker gir seg ikke tid til å være inaktive. Det er synd. For det skjer så utrolig mye positivt når man tillater seg ro. **Alle blomster** må jo hvile før de kan blomstre. Potteplanter kan tillate seg å være visne og henge med hodet hele vinteren, de. Så blomstrer de! [AV/Af96/01]
- c Til gjengjeld har Nilsson og Larsen besøkt flere sør-norske **campingplasser** enn det en gjennomsnittlig NAF-turist får med seg i løpet av levetiden. Frynsegode er geografisk detaljkunnskap om gamlelandet. – Det er slitsomt å reise så mye, men vi får sett utrolig mye flott av Norge. Og campinghytter kan være bra, de. [AV/BT96/02]

Noe som er påfallende med disse eksemplene, er at de ubestemte NP-ene er generiske, det vil si, de refererer til de generelle og abstrakte kategoriene kyr, potteplanter og campinghytter. Det å referere generisk vil ifølge Borthen (2007) si å referere til noe kjent, gitt at tilhører kjenner til (har representert i minnet) den generiske kategorien det refereres til. I eksemplene i (10) er de abstrakte størrelsene kyr, potteplanter og campinghytter i tillegg indirekte knyttet til den umiddelbart foregående diskursen. (10a) handler om en spesifikk ku, noe som indirekte aktiverer arten kyr, i (10b) har det vært snakk om blomster, altså et hyperonym til potteplanter, og i (10c) blir campingplasser nevnt, hvilket aktiverer campinghytter via meronymi. Diskursreferentene assosiert med disse ubestemte NP-ene er altså ikke bare kjente som kategorier ved at de allerede

eksisterer i langtidsminnet til tilhører, de er i tillegg indirekte lenket til den umiddelbart foregående diskursen. Disse eksemplene er derfor ikke alvorlige moteksempler til Fretheims generalisering om aktivering (Fretheim 2000), men de viser at generaliseringen er litt for rigid.

En gjennomgang av de 15 bestemte NP-ene fra Tabell 1 peker i samme retning. I de fleste tilfellene er diskursreferenten aktivert ved å nylig være nevnt eller ved å være tilgjengelig i samtalsituasjonen (og derfor representert i talers arbeidsminne), men det fins også andre typer eksempler, som de i (11):

- (11) a. Som attføringspasient skulle jeg endelig friskmeldes. Full av pågangsmot oppsøkte jeg **arbeidskontoret** for å høre om jeg kunne omskolere meg for å begynne å studere, siden mitt tidligere arbeid vil bli umulig å gå tilbake til. Saksbehandleren var profesjonell og grei, hun, svarte på spørsmålene mine, og ga meg gode råd.
- b. – Vi kan selvfølgelig spørre hovmesteren og kokken og serveringsdamene om hvem de har fortalt det til, og dem de har fortalt det til om hvem de igjen har fortalt det til... – Det kan vi og det må vi, sa Gribb. – Men jeg tviler på at det vil føre til noe. Jungeltelegrafren er effektiv, den.
- c. Og at de er redde for å vise fram kroppen sin. Det siste kan jeg skjønne, for mannekroppen er ikke særlig pen når den ikke er trent. Man kan ikke nekte for at de fleste av oss går rundt og ser ut som en halvflaske pils. Men det har faktisk ingen betydning. For damene liker oss likevel, de.

I eksempel (11a) er diskursreferenten til det høyredislokerte pronomenet og korrelatet indirekte knyttet til den foregående diskursen, men diskursreferenten er ikke tidligere nevnt og derfor ikke aktivert i streng forstand. Det samme gjelder i (11b). I (11c) refereres det til den generiske kategorien *damene*, som er relatert til det aktiverte begrepet *mann* via antonymi. Likevel kan man ikke si at damene utgjør en allerede aktivert diskursentitet i dette eksempelet.

Tendensen er altså at referenten til et høyredislokert pronomen og dets setningsinterne korrelat er aktivert forut for ytringen, men dataene viser at dette kun er en tendens, for pronominal høyredislokering kan også forekomme når referenten kun er kjent eller unikt identifiserbar og indirekte knyttet til den foregående diskursen. Askedals (1987) generalisering, som sier at temareferenten i en høyredislokering må være kjent eller presupponert, er med andre ord

treffende mens Fretheims (2000) generalisering, som sier at referenten må være aktivert, er for rigid.

De observerte egenskapene ved referenten til et høyredislokert pronomen sammenfaller med kjente egenskaper ved temaer mer generelt. Lambrecht (1994) foreslår at temaer har egenskaper som gjenspeiles i følgende skala (mine oversettelser):

(11) AKSEPTABILITETSSKALA FOR TEMAER

Aktiv ('active')	Mest akseptabelt
Tilgjengelig ('accessible')	
Ubrukt ('unused')	
Helt ny, men diskurstilknyttet ('brand-new anchored')	
Helt ny og ikke diskurstilknyttet ('brand-new unanchored')	
(Lambrecht, 1994: 165)	
	Minst akseptabelt

Ifølge denne skalaen er de mest akseptable temakandidatene de som er aktive eller tilgjengelige i diskursen, mens de minst akseptable er diskursreferenter som er helt nye og uten tilknytning til den foregående diskursen. Referentene til de høyredislokerte pronomenene i (10) vil for eksempel falle inn under kategorien 'ny, men diskurstilknyttet'. Dersom vi antar at pronominal høyredislokering koder setningstema, og at setningstemaer oppfører seg som presentert i (11), er det som forventet at dataene i (10) og (11) er uvanlige, men ikke umulige. Lambrechts skala i (11) forutsier også det frekvente (men ikke absolutte) mønsteret med aktiverte diskursentiteter for høyredislokerte pronomen.

For å oppsummere, så har Fretheims (2000) påstand om at temareferenten i en setning med pronominal høyredislokering nødvendigvis må være aktivert, vist seg å være for rigid. Generaliseringen er, slik Askedal (1987) tidligere har påpekt, at referenten enten er kjent eller indirekte tilknyttet den tidligere diskursen. Ved hjelp av Lambrechts (1994) innsikter om temareferenter kan vi analysere dette mønsteret som en følge av at høyredislokering av et trykklett pronomen identifiserer ytringens tema.

2.3 Hypotese 3: Diskursreferenten er ikke i fokus for oppmerksomhet

Både Fretheim (1995) og Faarlund et al. (1997) hevder at pronominal høyredislokering typisk brukes når den eller det som det refereres til er aktivert, men samtidig *ikke* i fokus for oppmerksomhet, slik disse kategorien defineres i

Gundel, Hedberg og Zacharski (1993). Fretheim bruker de konstruerte eksemplene i (12) og (13) til å argumentere for dette synspunktet:

(12) A: Det der er en hoggorm.

B: Den har et siksakband over ryggen.

(*den* = den ormen der)

(13) A: Det der er en hoggorm.

B: Den har et siksakband over ryggen, den.

(*den* = arten hoggorm)

Den i Bs ytring i (12) vil tolkes som å referere til den ormen som A peker på, og som derfor er i fokus for oppmerksomhet. *Den* i Bs ytring i (13), derimot, med pronominal høyredislokering, vil mest sannsynlig tolkes som å referere til hoggormen som art, ifølge Fretheim. Arten hoggorm er ikke i fokus for oppmerksomhet etter at As ytring er prosessert, men den er kjent fra før og indirekte aktivert gjennom den spesifikke hoggormen som A pekte på. Disse dataene forklarer Fretheim ved å anta at høyredisløkeren pronomen, i motsetning til andre trykklette 3.-personspronomen, bare krever at referenten er aktivert, ikke i fokus for oppmerksomhet: “[...] I conclude that the discontinuous RD expression *den* ... *den* [...] does not encode the highest cognitive status in focus in Gundel et al.’s Givenness Hierarchy, but only the next-to-highest status activated” (Fretheim, 1995: 33–34). Fretheim har rett i at pronominal høyredislokering normalt skjer i tilfeller der referenten ikke er i fokus for oppmerksomhet når korrelatet opptrer. Nedenfor skal jeg vise flere data som støtter opp om dette, men vi skal også se at dette bare er en sterk tendens.

Den kognitive statusen ‘i fokus’ inngår i Gundel et al.s (1993) rammeverk, som har som mål å gjøre prediksjoner om bruk av ulike nominale former på tvers av språk. Ifølge Gundel et al. eksisterer det seks lingvistisk relevante kognitive statuser som sier noe om hvor i minnet en diskursreferent er representert, eller hvordan en slik representasjon skal etableres. De seks kognitive statusene er plassert på en skala der de mest informative og restriktive kognitive statusene impliserer de mindre informative. (14) viser dette gittethierarkiet med assosierte engelske nominale former (min oversettelse).

(14) **Gitthetshierarkiet ('The Givenness Hierarchy')**

I fokus > Aktivert > Kjent > Unikt > Referensiell > Type-identifiserbar
 identifiserbar

<i>he, she</i>	<i>HE</i>	<i>that N</i>	<i>the N</i>	<i>this N</i>	<i>a N</i>
<i>it</i>	<i>this N</i>				
	<i>this, that</i>				
	<i>I, you⁹</i>				

Ifølge (14) koder demonstrative pronomen, aksentuerte personlige pronomen, og 1.- og 2.- personspronomen den kognitive statusen 'aktivert'. Det vil si, disse formene signaliserer at tilhører kan forvente å finne en representasjon av referenten i sitt korttidsminne. Trykklette 3.-personspronomen, derimot, koder den mest restriktive kognitive statusen 'i fokus', hvilket betyr at referenten ikke bare kan antas å være representert i korttidsminnet, men "[...] at the current center of attention" (Gundel et al. 1993: 279). Det er liten grunn til å anta at mønsteret er annerledes i norsk, bortsett fra at norsk bruker ordaksent for å markere distale demonstrative pronomen (se bl.a. Borthen, Gundel og Fretheim 1997; Borthen 2011). Dette er illustrert gjennom det minimale paret i (12) og (13) som vi så på tidligere. I (12), der pronomenet *den* refererer til en entitet som er i fokus for oppmerksomhet, er det naturlig å uttale pronomenet uten ordaksent, mens i (13), der det er pronominal høyredislokering og referanse til en entitet som ikke er i fokus for oppmerksomhet, er det naturlig å uttale pronomenet med ordaksent.

Hva vil det si å være i fokus for oppmerksomhet? Gundel et al. sier blant annet følgende:

- (15) [...] the entities in focus at a given point in the discourse include those activated entities that are likely to be continued as topics of subsequent sentences, and that membership in this set is largely (though not wholly) determined by syntactic structure (cf. the Centering Algorithms of Grosz et al., 1983, 1995; Brennan et al., 1987). For example, as already noted, entities introduced by nominals in a syntactically prominent matrix clause position are more likely to be brought into focus than referents of non-nominal constituents, including whole clauses. Assumptions about the role of syntax in promoting the salience of discourse entities are also supported by psycholinguistic experiments which have shown that entities are most likely to be brought into focus if they are introduced in matrix subject position (e.g., Bock and Warren, 1985;

Gordon et al., 1993; Hudzon D’Zmura and Tannenhaus, 1998) or in focus position of a cleft sentence (Arnold, 1998; Almor, 1999).

Ut fra det Gundel et al. sier om den kognitive statusen ‘i fokus’, utkrystalliserer det seg spesielt tre tilfeller der referenter typisk vil være aktiverte (slik det er vanlig for temaer), men ikke i fokus for oppmerksomhet:

(16) **Aktivert, men ikke i fokus for oppmerksomhet (noen typiske tilfeller)**

- 1) Referanse til samtaledeltakerne taler og tilhører; disse vil nødvendigvis være representert i tilhørers korttidsminne, men trenger ikke være i fokus for oppmerksomhet for at man skal kunne bruke pronominal form for å referere til dem.
- 2) Referanse til høyere-ordens entiteter som fakta eller proposisjoner; slike entiteter vil ofte introduseres gjennom en hel setning, hvilket aktiverer dem uten å bringe dem i fokus for oppmerksomhet.
- 3) Referanse til diskursentiteter som er nevnt i den foregående diskursen, men ikke i en syntaktisk prominent posisjon som f.eks. subjektposisjonen.

Ut fra disse punktene er det som forventet at eksempler som de i (17), med høyredislokert *jeg*, *du* eller *det*, er dominerende i datamaterialet (jf. Tabell 1):⁹

- (17) a. Det er den egentlige grunnen til at de pynter seg mer enn kvinnene.
– Jeg trodde bare det var fordi de var fjollete, jeg, sa Ba. [SK/BrGe/01]
- b. [...] sig inn på den gale med verdens mest likegyldige tonefall, han sa nesten for sig selv : – Ja, du var med og slaktet en stut igår, du. Heming lo. – Ja. – Og siden gikk du inn og la dig? [SK/BrJa/01]
- c. [...] hvordan skal du unngå at barna dine blir venstreekstemister med AKP-dialekt i opposisjon til deg? – Det er bare å være streng nok, det. Vil de ikke snakke riksmål, får de juling! [AV/DN96/01]

---

9. Søfteland (2013: 144) finner også at *det*, *jeg* og *du* er de dominerende pronominalformene i hennes korpus med spontantale, uavhengig av setningskonstruksjon. Det at disse formene er vanlige i pronominal høyredislokeringer, betyr altså ikke nødvendigvis mer enn at diskursmønstrene i muntlige samtaler passer godt overens med egenskaper ved konstruksjonen pronominal høyredislokering.

Ifølge gjeldende hypotese, som sier at pronominal høyredislokering ikke krever at referenten er i fokus for oppmerksomhet, kan vi også forvente få forekomster av situasjonen skissert i (18a) nedenfor, der et høyredislokert pronomen (og korrelatet) er koreferent med subjektet i foregående ytring (jf. punkt 3 i (16)). Derimot kan vi forvente desto flere forekomster av situasjon (18b), der et høyredislokert pronomen *ikke* er koreferent med subjektet i foregående ytring.

Foregående ytring Ytring med pron. høyredislokering

- (18) a. Koreferanse: [Subj-**i** VP]_{Y1} [[Subj-*i*/Obj-*i* VP] pron-*i*]_{Y2}
 b. Ikke koreferanse: [Subj-**k** VP]_{Y2} [[Subj-*i*/Obj-*i* _VP] pron-*i*]_{Y2}

Eksemplene i (19) nedenfor illustrerer diskursstrukturen i (18b) der det høyredislokerte pronomenet *ikke* er koreferent med subjektet i foregående setning. Disse er typiske i datamaterialet og er i overensstemmelse med antagelsen om at pronominal høyredislokering ikke krever en referent som er i fokus for oppmerksomhet.¹⁰

- (19) a. [...] men om morgenen, når hun hører at bestemor er vaken, da hender det hun går til henne, og **det** er godt det og, *Magret-faster og bestemor* forteller om så mye rart, *de*. [SK/EIAK/01]
 b. **Han** hadde kjent igjen noen av dem som skrek høyest – *de* hadde visst tjent bra på tyskerne først i krigen, *de*. [SK/Heln/01]
 c. **Du** ska få en kyss og en klapp og en sukkerbæta om julkvæln, du. Sjå her, *schoen* er like fin, *den*. [SK/PrAl/01]

(20) nedenfor er ett av de sjeldne tilfellene med diskursstrukturen i (18a).

- (20) Nei, **jeg** la mig ikke i det hele tatt. **Jeg** blev sittende på sengekanten og tenke. *Jeg* veit ikke hvor lenge jeg hadde sittet der, jeg, men plutselig kvakk jeg til av et forferdelig hyl. [SK/BrJa/01]

I (20) er *jeg*-personen subjekt og setningstema i to påfølgende ytringer før ytringen med pronominal høyredislokering opptrer. Det er derfor ingen tvil om at referenten til det høyredislokerte pronomenet er i fokus for oppmerksomhet, slik Gundel et al. (1993) definerer denne kognitive statusen. Det som imidlertid

10. Bare 21 av 298 tilfeller i mitt datamateriale er ikke av den typen som er illustrert i (19) og (18b), men isteden av type (18a).

er verdt å merke seg her, er at det skjer et brudd i hendelsesforløpet mellom setningen med pronominal høyredislokering og setningen før, og intuitivt er høyredislokeringen med på å markere dette bruddet språklig. Den pronominal høyredislokeringen opptrer med andre ord i forbindelse med et brudd og dermed skifte i perspektiv i fortellingen, selv om setningstemaet holdes konstant, og selv om referenten til det høyredislokerte pronomenet og korrelatet er i fokus for oppmerksomhet forut for ytringen.

Det at pronominal høyredislokering kan brukes ved skifte av perspektiv, er noe også Fretheim (1995) illustrerer. (21a) er et eksempel som Fretheim har konstruert.

- (21) a. A: I dag snakket jeg med en som kjente deg fra den tida du bodde på Kirkenær – Axel Aarvoll_i.
 B1: #Han_i var gift med søskenbarnet mitt en gang i tida.
 B2: Han_i var gift med søskenbarnet mitt en gang i tida, han_i.
 (*Fretheim, 1995: 34*)
- b. I dag snakket jeg med en som kjente deg fra den tida du bodde på Kirkenær – Axel Aarvoll_i. Han_i satt på kafeen der jeg pleier å spise lunsj.

B2, med pronominal høyredislokering, er en mer koherent oppfølging til A sin ytring i (21A) enn det B2 er, ifølge Fretheim. Om dette sier han: “Right-dislocation [...] signals the speaker’s recognition of the possibility that he may have introduced a topic which distracts the interlocutor from what she had planned to say next” (Fretheim, 1995:34). Dersom A hadde fortsatt å snakke om episoden der hun traff Axel Aarvoll, hadde det gått helt fint å referere til ham med et trykklett personlig pronomen i subjektposisjon, uten høyredislokering, jf. (21b) ovenfor. Akseptabiliteten til (21b) viser at det ikke er det å referere til Axel Aarvoll og å utsi noe om ham som er problematisk i (21-B1), men det at historien ikke lenger handler om Axel Aarvoll som del av den hendelsen den kommuniserende forteller om. Når historien tar en ny vending i (21), er det å bruke et trykklett pronomen i subjektposisjonen i en kanonisk setningsstruktur ikke naturlig. Det foretrukne er å markere at diskursstrukturen er avvikende, for eksempel gjennom pronominal høyredislokering.

Et annet eksempel der referenten til et høyredislokert pronomen og dets korrelat er i fokus for oppmerksomhet forut for ytringen, er (22).

- (22) Det er derfor husfolket på Skarstad itte er så oppkjæfte og slurvete som på andre gardar. Dom har tenkt over detta her mange gonger dom, ska je fortælja deg, ja itte så å forstå at dom glømme arbe sitt og står og funderer, enda så lett det er for dom å gjøra det uten å bli oppdage. **Brincken** står itte i låvglugger og bak kammersglaset og kontrollere tenera sine, han sitt for det meste på kontoret sitt og skriv, han. Og det kan han trygt gjøra. [SK/PrAl/01]

Her er Brincken tema i setningen med pronominal høyredislokering og dessuten realisert som subjekt i setningen før, noe som betyr at Brincken er i fokus for oppmerksomhet i Gundel, Hedberg og Zacharskis (1993) forstand. Det vi imidlertid skal merke oss, er at Brincken ikke er tema i den foregående setningen, selv om han er referert til i subjektposisjonen. I setningen *Brincken står itte i låvglugger og bak kammerset og kontrollere tenera sine* er Brincken ny informasjon relativt til spørsmålet om det å kontrollere tjenerne sine. Med andre ord har vi et skifte fra ett setningstema til et annet i dette eksempelet, selv om subjektet er det samme i de to påfølgende setningene.

Pronominal høyredislokering brukes også gjerne diskursinitialt. (17b) tidligere i seksjonen er et slikt eksempel, der taler tiltaler tilhører i en diskursinitialytring med pronominal høyredislokering. De konstruerte eksemplene i (23) nedenfor er enda tydeligere eksempler på diskursinitial bruk. Vi kan forestille oss at (23a) er første ytring etter timer uten interaksjon mellom taler og tilhører, og (23b) er en naturlig måte å starte en telefonsamtale på i et tilfelle der den som ringer ikke treffer den personen han eller hun ønsker å snakke med.

- (23) a. Mamma, jeg går ut, jeg.
b. Hei, jeg skulle gjerne ha snakket med Per, jeg.

Også disse eksemplene føyer seg inn i mønsteret vi har sett i denne seksjonen, nemlig ved at temaet i setningen med pronominal høyredislokering *ikke* er en sømløs videreføring av setningstemaet i den foregående ytringen.

Dataene i denne seksjonen kan forklares dersom vi antar at pronominal høyredislokering brukes ved lokalt skifte av setningstema, eller mer generelt ved en viss grad av diskontinuitet i diskursen. En slik analyse vil kunne forklare de mange tilfellene vi har sett på at høyredislokering brukes ved ulike typer skifte i diskursen. Lista nedenfor er oversikt over de tilfellene vi har sett i denne seksjonen:

Eksempler på diskontinuitet i diskursen ved pronominal høyredislokering

- 1) Et skifte i setningstema fra ett individ eller objekt til et annet (eks. (17abc), (19abc))
- 2) Et skifte i tema fra individuelle entiteter til de generiske kategoriene de representerer (eks. (13))
- 3) Et skifte i tema fra en diskursreferent som deltaker i en hendelse til generelle egenskaper ved denne diskursreferenten (eks. (21))
- 4) Ett eller annet brudd (f.eks. tidsmessig) i en diskurs som omhandler én og samme diskursentitet (eks. (20))
- 5) Diskurs- eller sekvensinitialer ytringer, typisk med referanse til taler eller tilhører (eks. (23ab))

Denne lista er ikke ment å være en uttømmende liste over mulige skifter i diskursen ved bruk av pronominal høyredislokering, men den bygger opp under påstanden om at pronominal høyredislokering er forbundet med en viss grad av diskontinuitet.

Vi startet denne seksjonen med følgende arbeidshypotese: *Referenten til et høyredislokert pronomen krever ikke at referenten er 'i fokus'* (jf. Fretheim 1995, 2000). Denne arbeidshypotesen er for så vidt bekreftet ved at vi finner få eksempler der referenten til et høyredislokert pronomen og dets korrelat er i fokus for oppmerksomhet umiddelbart forut for ytringen. Imidlertid er det mange data i denne seksjonen som denne hypotesen ikke kan forklare. Dataene i seksjonen kan forklares på en mer tilfredsstillende måte dersom vi antar mer generelt at pronominal høyredislokering brukes i tilfeller der det er lavere grad av tema-kontinuitet enn det man ellers kunne forvente ut fra korrelatets posisjon og form.

En slik analyse vil være i tråd med mønstre som er observert på tvers av språk. Givón (1983) argumenterer for at den språkvitenskapelige kategorien 'tema' bør anses som en skalær størrelse. Uformelt kan et tema beskrives som "det en ytring handler om", men kognitivt sett defineres tema, eller mer presist topikalitet, ut fra relativ grad av kontinuitet og forutsigbarhet i diskursen. Ifølge Givón er kontinuitet i diskursen (på både mikro- og makronivå) å foretrekke kognitivt sett, fordi forutsigbar informasjon er enklest å prosessere. Språk vil derfor ha en tendens til å benytte sine enkleste og minst markerte konstruksjoner ved høy grad av kontinuitet og forutsigbarhet mens mer markerte konstruksjoner vil brukes ved lavere grad av kontinuitet og ved ulike typer brudd i diskursen. Konstruksjonene i et språk kan plasseres i hierarkier, avhengig av hvor markerte eller umarkerte de er (f.eks. fonologisk, morfologisk, semantisk eller

syntaktisk), og slike hierarkier kan brukes til å forutsi hvorvidt en konstruksjon typisk vil brukes ved kontinuitet eller diskontinuitet i diskursen. (24) viser den relative rangeringen av enkelte konstruksjoner for engelsk (mine oversettelser):

(24)	HØYEST GRAD AV KONTINUITET	
	Went to the store.	(nullanaforer)
	He went to the store.	(trykklette pronomen)
	He went to the store, John did.	(høyredisløkkerte bestemte NP-er)
	John went to the store.	(bestemte NP-er)
	John, he went to the store.	(venstredisløkkerte bestemte NP-er)
	It was John who went to the store.	(utbryting/fokuskonstruksjoner)
	LAVEST GRAD AV KONTINUITET	

(Etter Givón 1983)

Ifølge denne skalaen vil for eksempel null-elementer og trykklette pronomen bli brukt ved temakontinuitet mens venstredislokering av bestemte NP-er og kløftingskonstruksjonen vil brukes ved lavere grad av kontinuitet eller når referenten tilsvarer ytringens fokus. Pronominal høyredislokering er utvilsomt en mer markert konstruksjon enn tilsvarende konstruksjon uten høyredisløkkert pronomen, og er derfor forventet å bli brukt i tilfeller med lavere grad av kontinuitet og forutsigbarhet i diskursen enn det man ellers kunne forvente ut fra korrelatets form og posisjon. Dette kan forklare hvorfor vi finner så mange tilfeller med ulike typer brudd i diskursen blant dataene med pronominal høyredislokering.

Med dette perspektivet på tematisitet og konstruksjoners markerthet har vi nå også en løsning på det mysteriet jeg avsluttet seksjon 2.1 med, nemlig: *Hvorfor markere en typisk temakonstituent som tema?* Svaret er at konstruksjonen varsler om lavere grad av kontinuitet og forutsigbarhet enn det korrelatets form og posisjon skulle tilsi, noe som hjelper tilhører med å prosessere og lagre informasjonen på en effektiv måte. Denne analysen forklarer også det tilsynelatende paradoksale i at referenten til et høyredisløkkert pronomen på den ene siden som regel har en høy aktiveringsgrad forut for ytringen (jf. seksjon 2.2), men *ikke* høyest mulig aktiveringsgrad (jf. denne seksjonen). Forklaringen er igjen at dette er en temakonstruksjon som signaliserer en viss grad av diskontinuitet og uforutsigbarhet gjennom sin markerte form. Dette mønsteret er blitt observert av Fretheim (1995, 2000) tidligere, men nå har vi en eksplisitt forklaring som knytter norsk pronominal høyredislokering til mønstre som eksisterer på tvers av språk.

2.4 Hypotese 4: Kontrast

Askedal (1987) nevner kontrastiv lesning som en av funksjonene til pronominal høyredislokering, men kun i forbindelse med fokuspartikler som *også* og *heller*: “Such sentences typically convey a kind of contrastive newness, as is evidenced by the fact that the post posed sequences in question, when read aloud, in general carry high pitch. This is an intonational characteristics of new information” (Askedal 1987:106). Eksemplene med *også* og *heller* som Askedal viser til, er gjengitt i (25):

- (25) a. “Jeg kan ikke jeg heller”, sa Mons (Askedal 1987: 99)
 b. “Du får sette deg du også, Ole Aleksander.” (Askedal 1987: 100)

Askedal utdyper ikke på hvilken måte disse eksemplene er kontrastive, og han oppgir ikke nok kontekst til at man kan lese det ut av situasjonen. Imidlertid har Askedal rett i at pronominal høyredislokering er assosiert med kontrast. Eksemplene nedenfor illustrerer dette.

- (26) a. – Det er jævla å være separert? Det kom som et spørsmål. Jeg visste ikke hva jeg skulle svare. – Syns egentlig det er ok, jeg. Verre å være gift. [SK/AIKa/01]
 b. [...] kom vi hit for å finne oss noe mat. – Finne dere mat? gjentok Knøtt og fikk dype rynker i pannen. Jeg kaller det å stjele, jeg. [SK/Laan/01]
 c. [...] men det var likevel fedrene barna så opp til og beundret. Mor liksom bare var der, hun. [SK/GrEl/01]
 d. Solen er varm – den kaster sine varme stråler på ham, men så må han ikke sitte her lenger. Han må videre. For han har likesom ikke lov til å sitte slik i solen, han. For ham er det flukt – flukt – bort fra en udåd [SK/AlGu/01]

Alle disse ytringene skaper et inntrykk av at det som utsies om subjektreferenten ikke gjelder for andre, og den pronominal høyredislokeringen gjør dette spesielt tydelig. I (26a) uttrykker taler et annet syn på det å være separert enn det tilhører nettopp har antydnet gjennom spørsmålet sitt; i (26b) omtaler taler en hendelse som *å stjele*, mens tilhører nettopp har kalt det *å finne mat* og i (26c) sies det at mor liksom bare var der mens fedrene ble sett opp til av barna. I (26d) må kontrasten skapes av tilhører, utelukkende ut fra ytringen med pronominal høyredislokering. Her antydes det gjennom det høyredislokerte

pronomenet at andre har lov til å sitte i solen mens subjektreferenten ikke har lov til dette. Uten den pronominal høyredislokeringen ville disse kontrastive lesningene vært mye mindre tilgjengelig, spesielt i (26d), men også i de øvrige eksemplene.

Det er imidlertid ikke tilstrekkelig å hevde at pronominal høyredislokering gir opphav til kontrastive lesninger, for kontrast kan defineres på ulike vis. Ifølge f.eks. Rooth (1992) er en setning som *John liker Mari* ikke bare assosiert med det proposisjonelle innholdet 'John liker Mari', men også en mengde åpne proposisjoner, som 'John liker y ', ' x liker Mari', og 'John P ', der de kursiverte symbolene er frie variabler. Kontrast (eller mer presist kontrastivt fokus) i Rooths forstand eksisterer mellom proposisjoner som er identiske bortsett fra at de har ulike verdier for en eller annen variabel. Ut fra denne definisjonen kan man si at Askedals eksempler i (25) på et vis er kontrastive, i og med at de gir opphav til antagelser om parallelle proposisjoner med andre verdier for subjekt-variabelen enn den som er uttrykt i den aktuelle setningen. I eksemplene med pronominal høyredislokering i (26), derimot, er det intuitivt mer som foregår. Her er det en forskjell i polaritet mellom de to proposisjonene som stilles opp mot hverandre. I (26c), for eksempel, kommuniserer taler at mor *ikke* ble sett opp til og beundret av barna mens far *ble* sett opp til og beundret. Dette adversative aspektet ved tolkningen av pronominal høyredislokering må gjøres rede for.

Jeg mener at kontrasten som er involvert ved pronominal høyredislokering, kan beskrives på følgende vis:

(27) **Kontrast involvert ved pronominal høyredislokering**

Det er kontrast mellom to proposisjoner p ([SUBJ₁ PRED₁]) og q ([SUBJ₂ PRED₂]) dersom p og q har motsatt polaritet mens PRED₁ og PRED₂ er identiske.¹¹

Vi har altså å gjøre med kontrast mellom to proposisjoner med ulikt semantisk subjekt dersom predikatene i de to proposisjonene er identiske mens polariteten er ulik. Fra dette følger det at det er kontrast mellom proposisjonene 'Far ble beundret og sett opp til av barna' og 'Mor ble ikke beundret og sett opp til av barna', for eksempel.

11. Vær oppmerksom på at det semantiske subjektet i (27) ikke alltid vil korrelere med det syntaktiske subjektet i setningen. Som vi skal se senere, gjelder dette blant annet når en ytring som *Skoen er like fin, den* brukes til å kommunisere 'Taler synes skoen er like fin', der taler er det semantiske subjektet.

Ifølge enkelte språkvitere, for eksempel Spenander og Maier (2009), vil en kontrastiv tolkning nødvendigvis involvere en *eliminering* og dermed en revidering av samtalepartnerens felles kontekst ('common ground'). Spenander og Maier påpeker at det er vanlig å skille mellom ulike typer kontrastive tolkninger. B sitt svar i (28a) nedenfor er et eksempel på *nekting* ('denial'), som regnes som én type kontrastiv lesning, mens (28b) illustrerer bruk av konjunksjonen *men* og er et eksempel på diskursrelasjonen *kontrast*. Eksemplene er konstruerte.

- (28) a. A: John liker da vel ikke å gå på ski.
       B: Jo, da. Han liker å gå på ski.
       b. John er ikke norsk, men han liker å gå på ski.

Eksemplene i (28a) og (28b) har det til felles at de involverer eliminering, men de skiller seg fra hverandre ved at elimineringen rammer ulike typer informasjon. I B sitt svar i (28a) elimineres A sin antagelse om at John ikke liker å gå på ski. Dette er en påstand som er blitt fremmet eksplisitt i samtalen. I andre konjunkt i (28b), derimot, elimineres en slutning tilhører har trukket, eller kan komme til å trekke, ut fra generell kunnskap om verden og innholdet i første konjunkt. Det vil si, *men* viser at taler ønsker å eliminere muligheten for at tilhører skal tro at John ikke liker å gå på ski, ettersom han ikke er norsk. De to typene kontrast i (28ab) skiller seg altså fra hverandre med hensyn til hvordan den kontrasterende proposisjonen er kommunisert i den foregående diskursen.

Kontrasten som er involvert ved pronominal høyredislokering, utgjør et tredje tilfelle. For det første trenger ikke den kontrasterende proposisjonen å ha vært uttrykt verken eksplisitt eller implisitt i den foregående ytringen, ei heller i den foregående diskursen mer generelt; det holder at tilhører *etablerer* en slik proposisjon. Dessuten er det ikke nødvendigvis noen eliminering involvert. De kontrasterende proposisjonene 'Far ble beundret og sett opp til av barna' og 'Mor ble ikke beundret og sett opp til av barna' kan være sanne samtidig, for eksempel, og eliminerer dermed ikke hverandre. Den grunnleggende restriksjonen ved pronominal høyredislokering er at det kommuniserte innholdet i ytringen skal tolkes *i lys av* en kontrasterende proposisjon.

(29) – (32) nedenfor viser (ved hjelp av pilene) hvilke proposisjoner som står i opposisjon til hverandre i eksemplene i (26a) – (26d), og på hvilken måte de er kommunisert. (29) er en skjematisk oversikt over diskursrelasjoner og kontrast involvert i tolkningen av (26a):

(29) Foregående diskurs: *Det er jævla å være separert?*

Ytring: *Synes egentlig det er ok, jeg*

- i. Tilhører spør om det er jævlig å være separert. (Eksplisitt i diskursen)
- ii. => Tilhører antar at det ikke er ok å være separert. (Mulig implikatur av i)
- iii. Taler synes at det er ok å være separert. (Eksplisitt i ytringen)

I (26a) er den kontrasterende proposisjonen en *implikatur*, altså en kommunisert tanke som framkommer utelukkende via slutninger (se definisjonen av implikatur i Carston, 2002: 372, gjengitt i bl.a. Borthen, Rix og Thomassen, 2012). Her impliserer spørsmålet *Det er jævla å være separert?* at den som sier dette antar at det ikke er ok å være separert, og tilhører markerer opposisjon til denne implikaturen ved å svare *Synes egentlig det er ok, jeg*.

Den kontrasterende proposisjonen kan også være en slutning som taler ikke hadde til hensikt å kommunisere, altså en slutning som tilhører har trukket på eget initiativ, en såkalt *sannhets-kompatibel slutning* (se Ariel 2008; 2010). (26b) er et mulig eksempel på dette. Tolkningen av eksempelet er framstilt skjematisk i (30):

(30) Foregående diskurs: *Vi kom hit for å finne oss noe mat.*

Ytring: *Jeg kaller det å stjele, jeg*

- i. Tilhører sier de kom for å finne seg litt mat. (Eksplisitt i diskursen)
- ii. => Tilhører vil ikke kalle det de gjorde for å stjele. (Mulig slutning fra i)
- iii. Taler kaller det de gjorde for å stjele. (Eksplisitt i ytringen)

I (26b) er det lite sannsynlig at den som sier *Vi kom hit for å finne oss noe mat* intenderer å *kommunisere* at han ikke vil kalle det de gjorde for å stjele. Men det han sier kan likevel tas til inntekt for å trekke en slik slutning, og gjennom ytringen *Jeg kaller det å stjele, jeg*, viser taler at hun er uenig.

I (26c) er rekkefølgen på det som formidles eksplisitt og implisitt byttet om. Her kontrasteres en implikatur av ytringen med pronominal høyredislokering med en tidligere eksplisitt kommunisert påstand. Dette er representert i (31):

(31) Tidligere diskurs: *det var likevel fedrene barna beundret og så opp til.*

Ytring: *Mor liksom bare var der, hun*

- i. Fedrene ble beundret og sett opp til av barna. (Eksplisitt i diskursen)
- ii. Mor var der alltid. (Eksplisitt i ytringen)
- iii. Det å alltid være der er ikke høyt verdsatt. (Mulig implikatur pga. *bare*)
- iv. =>Mødrene ble ikke beundret og sett opp til av barna. (Mulig implikatur av ii og iii)

Her befinner kontrasten seg mellom implikaturen ‘Mødrene ble ikke beundret og sett opp til av barna’ med den eksplisitt uttrykte proposisjonen ‘Fedrene ble beundret og sett opp til av barna’.

Den kontrasterende proposisjonen kan også forekomme utelukkende som et resultat av ytringen med høyredisløkering, uten noen kontrast til antagelser som er tilgjengelige i den foregående diskursen. Det er dette som skjer i (26d), *For han har liksom ikke lov til å sitte slik i solen, han:*

(32) Tidligere diskurs: *Han må ikke sitte her lenger. Han må videre.*

Ytring: *Han har liksom ikke lov å sitte slik i solen, han*

- i. Han har ikke lov å sitte slik i solen. (Eksplisitt i ytringen)
- ii. => Andre har lov å sitte slik i solen.
(Mulig implikatur av i / generell kunnskap om verden)

Her fins det ingen tidligere ytring som kan tas til inntekt for å anta at andre har lov til å sitte slik i solen. Isteden gjør den pronominal høyredisløkeringen at tilhører – som et resultat av konstruksjonen – vil tolke inn en slik antakelse. Det vil si, tilhører vil enten hente inn en slik antagelse fra sin kunnskap om verden eller legge til en slik antagelse dersom den ikke allerede er lagret.

Pronominal høyredisløkering fungerer altså som en instruksjon til tilhører om å tolke ytringen i lys av en implisitt tilgjengelig kontrasterende proposisjon, eventuelt gjennom etablering av en slik antagelse. I eksemplene i (26) er de semantiske subjektene i de to kontrasterende proposisjonene ulike, og vi får en kontrastiv lesning av dem. Taler kontrasteres med tilhører i (26a) og (26b), mor kontrasteres med far i (26c) og jeg-personen kontrasteres med folk flest i (26d). I andre tilfeller består den kontrastive lesningen av en opposisjon mellom talers og andre personers *holdning til* det proposisjonelle innholdet i ytringen, der denne holdningen ikke er en del av det proposisjonelle innholdet. I relevans-teoretisk forstand betyr dette at kontrasten signalisert gjennom pronominal

høyredislokering kan involvere en høyere ordens eksplikatur av ytringen (se definisjon av *høyere ordens eksplikatur* i Carston 2002, også presentert i bl.a. Borthen og Knudsen 2014). Eksemplene i (33) er av denne typen.

- (33) a. Du ska få en kyss og en klapp og en sukkerbæta om julkvæln, du.
Sjå her, skoen er like fin, den. [SK/PrA1/01]
- b. - Det er slitsomt å reise så mye, men vi får sett utrolig mye flott av Norge. Og campinghytter kan være bra, de. [AV/BT96/02]

I disse eksemplene gjør det høyredislokerte pronomenet at man lettere tolker talers syn på det proposisjonelle innholdet som å stå i kontrast til andre mulige syn på det samme saksforholdet. I (33a) kontrasteres talers oppfatning av skoen med hva tilhører kan ha trodd om skoen, og i (33b) presenteres talers syn på campinghytter som noe som muligens strider mot hvordan andre ser på campinghytter. Tolkningene i (33) er representert skjematisk i (34) nedenfor:

- (34) a. Tidligere diskurs: Tilhører har uttrykt at han er usikker på om han greier å reparere skoen med en stein. Han gjør det likevel, og taler blir fornøyd.
Ytring: *Sjå her, skoen er like fin, den*
- ii. Tilhører mener at skoen ikke vil bli like fin. (Implisert i diskursen)
  - i. Skoen er like fin. (Eksplikatur av ytringen)
  - iii. Taler mener at skoen er like fin. (Høyere ordens eksplikatur)
- b. Tidligere diskurs: Taler forteller om campinglivet.
Ytring: *Og campinghytter kan være bra, de*
- i. Campinghytter kan være bra. (Eksplikatur av ytringen)
  - ii. Taler mener at campinghytter er bra. (Høyere ordens eksplikatur)
  - ii. => Andre mener at campinghytter ikke er bra. (Mulig implikatur / generell kunnskap om verden)

Også i disse eksemplene gjør den pronominal høyredislokeringen at man lettere tolker ytringene kontrastivt, slik kontrast er definert i (27). Forskjellen er at det kontrasterende subjektet ikke er uttrykt som del av ytringens grunnleggende eksplikatur (basiseksplikatur), men som del av en relevant høyere ordens eksplikatur. I (33b) er det hensholdsvis taler og andre som tilsvarende

SUBJ₁ og SUBJ₂ i definisjonen i (27), og ‘mener at campinghytter er bra’ utgjør PRED. (27) sier ingenting om hvorvidt proposisjonene *p* og *q* er kommunisert som basiseksplikaturer, høyere ordens eksplikaturer eller implikaturer, dette vil avhenge av hvilke tolkninger som er mest relevante i den enkelte ytring.

Det er altså slik at en ytring kan brukes til å kommunisere proposisjoner på ulike “nivåer”, det vil si, ved hjelp av ulike typer og ulik grad av pragmatiske slutninger. I relevanteorien skiller det mellom (basis)eksplikaturer, høyere ordens eksplikaturer og implikaturer (se f.eks. Carston, 2002: 377):

A: Ulike typer kommunisert mening

1. (Basis)eksplikaturer
2. Høyere ordens eksplikaturer
3. Implikaturer

I en ytring med pronominal høyredislokering skal en av ytringens eksplikaturer eller implikaturer – dvs. den mest relevante av disse – kontrasteres med en kontekstuell tilgjengelig proposisjon. Denne kan være tilgjengelige for tilhører på ulike måter:

B: Ulike måter en antagelse kan være kontekstuell tilgjengelig på

1. Kommunisert tidligere i diskursen i form av en basiseksplikatur eller høyere ordens eksplikatur
2. Kommunisert tidligere i diskursen i form av en implikatur
3. Tilgjengelig i den foregående diskursen i form av en sannhetskompatibel slutning “på tilhørers regning”
4. Tilgjengelig i form av generell kunnskap om verden
5. Tilgjengelig ved at tilhører etablerer en ny antagelse om verden

Som nevnt tidligere, vil kontrasten som pronominal høyredislokering introduserer aldri være mellom ytringens basiseksplikatur og en annen nylig kommunisert basiseksplikatur. Og omvendt har vi foreløpig ikke sett eksempler der pronominal høyredislokering fører til en kontrastiv lesning mellom en implikatur av ytringen og en antagelse om verden som tilhører må etablere der og da (punkt B5 over). En rimelig hypotese er at jo høyere opp på lista i A tolkningen av en ytring med pronominal høyredislokering befinner seg, jo lenger ned på lista i B vil man finne den kontekstuelle tilgjengelige kontrasterende proposisjonen, og omvendt. Det at den kontrastive lesningen involverer en stor

grad av pragmatiske slutninger og kontekstuelle antagelser som ikke er særlig tilgjengelige i diskursen, er trolig noe av det som skiller pronominal høyredislokering fra andre kontrastive tema-konstruksjoner, og noe av det som har gjort at konstruksjonens kontrastive aspekt så langt har vært oversett.

Kort oppsummert har denne seksjonen vist at pronominal høyredislokering gjør kontrastive tolkninger lettere tilgjengelige enn de ellers ville vært, slik kontrast er definert i (27). Konklusjonen om at pronominal høyredislokering signaliserer kontrast, er i overensstemmelse med påstander fremmet i Askedal (1987), men min analyse er basert på en eksplisitt definisjon av kontrast og motivert av andre typer eksempler enn de Askedal nevner. Verken Fretheim (1995, 2000), Faarlund et al. (1997) eller Vangsnes (2008) nevner noe kontrastivt aspekt ved pronominal høyredislokering, trolig fordi kontrasten bare er implisitt tilgjengelig i diskursen og ofte må etableres i tolkningsprosessen av tilhører.

Vi avsluttet forrige seksjon med å slå fast at pronominal høyredislokering brukes for å markere tema i tilfeller der det er mindre grad av temakontinuitet (og derfor lavere grad av koherens) i overgangen fra forrige ytring enn det man ellers kunne forvente ut fra korrelatets form og posisjon. Denne seksjonen har vist at ytringer med pronominal høyredislokering kan bidra til koherens på en annen måte enn gjennom sømløs temakontinuitet, nemlig ved å signalisere at ytringen skal tolkes i lys av en implisitt tilgjengelig kontrasterende proposisjon.

3. Konstruksjonens bruksbetingelser

Ut fra observasjonene i de foregående seksjonene vil jeg oppsummere bruksbetingelsene til konstruksjonen pronominal høyredislokering på følgende måte:

(35) Bruksbetingelser for pronominal høyredislokering

I en ytring $[XP_i VP]_S$, $Pron_i$, der XP_i = Subjekt/ frontet objekt og $Pron_i$ er et trykklett pronomen, skal referenten til XP_i tolkes som tema og en av ytringens kommuniserte proposisjoner¹² $[SUBJ_1 PRED_1]_p$ tolkes i lys av en tilgjengelig parallell proposisjon $[SUBJ_2 PRED_2]_q$, der $PRED_1$ og $PRED_2$ er identiske mens p og q har motsatt polaritet.

12. I relevante teoretisk forstand tilsvarer den kommuniserte proposisjonen i (35) enten ytringens basiseksplikatur, en høyere ordens eksplikatur, eller en implikatur (se definisjoner i Carston 2002: 372).

Pronominal høyredislokering er altså definert som en konstruksjon som opererer på syntaktiske subjekter eller frontede objekter og som involverer et dubleret trykklett setningseksternt pronomen. Konstruksjonen antas å ha to bruksbetingelser knyttet til seg, nemlig at referenten til det høyredislokerte pronomenet skal tolkes som ytringens tema og at ytringen skal tolkes i lys av en bestemt type kontrasterende proposisjon.

Ett aspekt ved pronominal høyredislokering som vi observerte i seksjon 2.3, men som ikke er direkte reflektert i (35), er det at konstruksjonen skal tolkes som et signal om lavere grad av temakontinuitet enn tilsvarende ytring uten det høyredislokerte pronomenet. Dette anser jeg ikke som en egenskap ved pronominal høyredislokering spesifikt, men som noe som følger fra det universelle prinsippet Givón (1983) har observert, nemlig at mer markerte konstruksjoner signaliserer lavere grad av temakontinuitet og forutsigbarhet enn umarkerte konstruksjoner (gitt at alt annet holdes likt). I og med at dette prinsippet spiller en så viktig rolle for bruken av pronominal høyredislokering, framhever jeg det i (36) nedenfor, sammen med det trivielle faktum at pronominal høyredislokering er en markert konstruksjon:

- (36) a. Dess mer markert en konstruksjon er, dess lavere grad av kontinuitet og forutsigbarhet er signalisert. (Etter Givón, 1983)
- b. En ytring med pronominal høyredislokering er mer markert enn tilsvarende ytring uten pronominal høyredislokering.

Fra bruksbetingelsene i (35) følger det at pronominal høyredislokering plukker ut ytringens tema og signaliserer kontrast, mens det fra (36) følger at pronominal høyredislokering vil bli brukt i tilfeller med lavere grad av kontinuitet og forutsigbarhet til den forutgående diskursen enn det korrelatets form og posisjon skulle tilsi.

Det å legge til et innholdstomt pronomen etter en setning kan ved første øyekast se ut som en overflødig språklig handling, men ut fra (35) og relevans-teoretiske prinsipper kan vi nå forklare hvordan pronominal høyredislokering bidrar i kommunikasjonen. Ifølge det relevans-teoretisk rammeverket (Sperber og Wilson 1986/1995; Wilson and Sperber 2004) forventer vi at ytringer er relevante for oss, der relevans defineres ut fra to parametere, nemlig (færrest mulig) prosesseringskostnader og (flest mulig) positive kognitive effekter. Prosesseringskostnader vil si det mentale arbeidet en tilhører må investere for å tolke en ytring, mens positive kognitive effekter er nyttige endringer i en persons representasjon av verden (Wilson 2004: 608–609). En pronominal

høyredislokering krever mer prosesseringskostnader enn en tilsvarende ytring uten et dubleret pronomen, rett og slett fordi mer fonetisk materiale må prosesseres. Men til gjengjeld vil konstruksjonen kunne lette prosesseringskostnadene for tilhører ved å varsle om diskontinuitet og vise hva som er tema i ytringen; dette hjelper tilhører med å tolke ytringen og å bestemme hvordan den nye informasjonen i ytringen skal integreres med eksisterende informasjon i tilhørers minne. Dessuten vil signalet om å tolke ytringen i lys av en kontrasterende proposisjon skape kontekst for ytringen som bidrar til generering av implikaturer eller høyere ordens eksplikaturer, noe som i sin tur betyr økte kognitive effekter for ytringen og dermed økt relevans. Dubleringen av pronomenet vil også antyde, gjennom en forventning om ekstra kognitive effekter ved ekstra prosesseringskostnader, at tilhører vil kunne finne spesielt relevant kontekstuell informasjon for tolkningen av ytringen i den ensyklopediske kunnskapen knyttet til temareferenten. Når pronominal høyredislokering er brukt på riktig måte, er det altså forventet at konstruksjonen vil bidra til relevans.

I neste seksjon vil jeg analysere eksempler med utgangspunkt i (35), (36) og den relevante teoretiske forståelsen av hvordan ytringer får mening i kontekst, for å teste om de foreslåtte bruksbetingelsene er i overensstemmelse med de pragmatiske effektene vi kan observere.¹³

4. Forklaring av pragmatiske effekter

Ifølge Askedal (1987) kan pronominal høyredislokering brukes for å skape en atmosfære av intimitet mellom taler og tilhører, noe som egner seg til å fremme den videre samhandlingen mellom taler og tilhører:

What new information the sentence contains, is so to speak embedded in a frame of what is given or familiar. In this perspective, a speaker may conceivably utilize CRD [Correlative Right Dislocation], which repeats what is given, [...] as a grammaticalized means for creating an atmosphere of intimacy that suits to further the cooperational intercourse between him and the hearer. (Askedal, 1987: 106)

---

13. Et spørsmål vi skal komme tilbake til i seksjon 5, er hvorvidt bruksbetingelsene i (35) er å anse som semantiske (altså konvensjonaliserte, kodede betydningsaspekter knyttet til konstruksjonen) eller pragmatiske (resultatet av generelle kognitive prinsipper i kombinasjon med det faktum at konstruksjonen er markert). Dette spørsmålet er vanskelig å besvare kun ut fra data med høyredislokerte trykklette pronomen.

Det fins en god del tilfeller der vi får pragmatiske effekter som minner om de Askedal beskriver i sitatet over. Men Askedal mangler en overbevisende forklaring på hvorfor de pragmatiske effektene oppstår. Dessuten kan pronominal høyredislokering også få helt andre effekter enn de Askedal nevner.

(37)–(42) nedenfor illustrerer noe av det spennet av tolkninger som pronominal høyredislokering kan gi opphav til. De autentiske eksemplene i (37a)–(42a) sammenlignes med de tilsvarende konstruerte eksemplene i (37b)–(42b) uten pronominal høyredislokering. Disse er markert med tegnet ~ for å minne leseren om at de er konstruerte.

- (37) a. Jo, det hender nok jeg kan være sårbar på Torkilds annerledeshet. Men kanskje sårer det meg mer at folk som kommer til oss hilser på både Ingrid Elise og meg, men i sin ubetenksomhet “glemmer” Torkild. Han er liksom ikke medregnet, han. [AV/Fa96/01]
- b. ~ Jo, det hender nok jeg kan være sårbar på Torkilds annerledeshet. Men kanskje sårer det meg mer at folk som kommer til oss hilser på både Ingrid Elise og meg, men i sin ubetenksomhet “glemmer” Torkild. *Han er liksom ikke medregnet.*

Ifølge mine intuisjoner fører høyredislokeringen i (37a) til at ytringen får en mer følelsesmessig slagside. Alt annet likt er det litt lettere å tolke (37a), med pronominal høyredislokering, som uttrykk for at taler er såret og opprørt enn (37b) uten pronominal høyredislokering. Dette kan forklares ut fra (35ii), altså signalet om at ytringen skal tolkes i lys av kontrast. Det at Torkild liksom ikke er medregnet vil her tolkes i lys av det at de andre i familien blir hilst på og dermed blir regnet med, noe som gjør behandlingen av Torkild spesielt sårende. Sammenligningen mellom Torkild og andre gjør også at ensyklopedisk kunnskap om Torkild blir spesielt lett tilgjengelig. Den tidligere diskursen har gjort det klart at Torkild er en annerledes gutt. Dette kan være med på å forklare hvorfor han ikke blir medregnet, men det gjør ikke det at han ikke blir hilst på mindre opprørende. I sum fører den pronominal høyredislokeringen i (37a) til en rekke svakt kommuniserte implikaturer som har å gjøre med folks behandling av Torkild og hva taler føler omkring dette, for eksempel ‘Folk behandler Torkild dårligere enn andre mennesker’ og ‘Taler synes det er opprørende hvordan folk behandler Torkild’. Dette er tolkninger som ikke er like lett tilgjengelige i (37b) uten pronominal høyredislokering. I tillegg oppleves (37a) som noe mer koherent enn (37b), noe som kan knyttes til (35i) og (36) og det

faktum at det er skifte av setningstema mellom foregående og inneværende ytring i (37a).

I (38a) nedenfor har det høyredislokerte pronomenet en helt annen effekt.

- (38) a. – Myggen biter iallfall ... Håper fisken gjør det samme. Blir’u med en tur, Kalle?
 – Trur jeg mediterer litt, jeg. Karl ruller ut soveposen, slenger seg på ryggen, folder hendene på magen og stirrer sløvt i sky. [SK/KaBø/01]
- b. ~– Myggen biter iallfall ... Håper fisken gjør det samme. Blir’u med en tur, Kalle?
 – *Trur jeg mediterer litt.* Karl ruller ut soveposen, slenger seg på ryggen, folder hendene på magen og stirrer sløvt i sky.

(38a) framstår intuitivt både som et mer høflig og mer koherent svar enn tilsvarende ytring uten høyredislokering. Den økte koherensen kan delvis tilskrives (35i) og (36), som sier at subjektet er tema i ytringen til tross for at det ikke er temakontinuitet. Men den økte koherensen kan også knyttes til (35ii) som antyder *hvordan* ytringen kan knyttes til den foregående diskursen. Ytringen skal ifølge (35ii) tolkes i lys av kontrast, og i dette tilfellet eksisterer det en opposisjon mellom tilhørers ønske om å dra og fiske med taler og dennes uttrykte planer om å meditere og dermed *ikke* fiske. Med høyredislokeringen blir det altså tydeligere at taler avviser tilhørers oppfordring om å bli med og fiske. I tillegg til å være mer koherent framstår ytringen i (38a) også som noe mer høflig enn varianten i (38b), selv om avvisningen i begge tilfeller er tydelig. Også dette mener jeg kan ha å gjøre med den kontrastive tolkningen. Det at taler settes opp mot tilhører i de to kontrasterende proposisjonene henleder oppmerksomheten mot ensyklopedisk kunnskap om taler og forskjeller mellom taler og tilhører. Denne informasjonen kan i sin tur brukes til å forklare, og dermed dempe, avvisningen. Kanskje har taler gode grunner til å ville meditere, for eksempel. I så fall vil avvisningen kunne oppleves som mindre alvorlig. Ved å bruke pronominal høyredislokering antyder taler at relevansen til ytringen ikke bare ligger i det grunnleggende proposisjonelle innholdet, men i implikaturer som kan utledes på grunnlag av de kontekstuelle antagelsene konstruksjonen hinter om. Dette er i overensstemmelse med at (38a) oppleves som mindre konstatende og mer åpen og interaksjonell enn (38b).

I eksempelet nedenfor er den pronominale høyredislokeringen alt annet enn høflighetsfremmende.

- (39) a. – Marie, brølte han plutselig, – Marie kom med selters. Så fortsatte han snerrende: – Du tror du er noe, du. Men du er bare en drittgutt. [SK/VeBe/01]
- b. – Marie, brølte han plutselig, – Marie kom med selters. Så fortsatte han snerrende: – *Du tror du er noe*. Men du er bare en drittgutt.

Ytringen i (39a) framstår som mer empatisk og hånende med pronominal høyredislokering enn uten. Mer presist uttrykker taler i (39a) at han mener at tilhører tror godt om seg selv, og dette presenteres som et synspunkt som andre ikke deler, deriblant taler. Dette kan vi parafrasere som ‘Du mener du er en bra fyr mens jeg og andre mener du *ikke* er en bra fyr’, en tolkning som åpenbart kan knyttes til (35ii). (39b) er ikke særlig naturlig, muligens fordi det ikke er tema-kontinuitet, noe som gjør at høyredislokering er foretrukket (jf. (35i) og (36)), og muligens fordi det er uklart hvorfor taler skulle informere tilhører om hva tilhører mener om tilhører. Mens *Du tror du er noe* i (39b) vil kunne tolkes som en ren konstatering av fakta, gjør høyredislokeringen i (39a) at tilhører blir oppfordret til å lete etter en kontrasterende proposisjon og utlede implikaturer fra bl.a. denne og innholdet i ytringen. På den måten blir ytringen mer relevant, og fokuset skiftes fra det trivielle proposisjonelle innholdet og over på mer vesentlige implikaturer om hva taler og andre mener om tilhører.

Effekten av den pronominale høyredislokeringen i (40a) er mer subtil.

- (40) a. Granberg trakk til seg pengeskrinet. – Sa du 460 betalende? Han fototok en rask multiplikasjon i hodet. – Det betyr at det skal ligge 6900 i kassa her, det. – Riktig. Jeg har tallet etter, og det stemmer på øret. – Men det er noe annet som ikke stemmer, sa Granberg og tente seg en sigar. [SK/JeJH/01]
- b. Granberg trakk til seg pengeskrinet. – Sa du 460 betalende? Han fototok en rask multiplikasjon i hodet. – *Det betyr at det skal ligge 6900 i kassa her*. – Riktig. Jeg har tallet etter, og det stemmer på øret. – Men det er noe annet som ikke stemmer, sa Granberg og tente seg en sigar.

(40a) og (40b) virker umiddelbart svært like, men også her mener jeg det er en nyanseforskjell. For det første mener jeg det er en forskjell i koherens – (40a) oppleves som litt mer koherent enn (40b) – noe vi kan forklare ut fra (35i) og (36) og det faktum at det er ikke-temakontinuitet i (40). Dessuten fører det høyredisløkte pronomenet til at enkelte tolkninger blir litt mer tilgjengelige i (40a) enn i (40b). (40a) kan for eksempel bli brukt i en situasjon der taler er overrasket fordi summen som nevnes er høyere enn forventet. En slik tolkning kan knyttes til (35ii), for når man er overrasket er det en kontrast mellom hvordan verden er og hvordan man hadde forestilt seg at verden skulle være. (40a) er også spesielt passende dersom det ikke er samsvar mellom det beløpet som beregningene tilsier og det beløpet som faktisk er i kassa. I (40a) er det trolig denne tolkningen som er den intenderte, i og med at taler senere følger opp med å si at det er noe som ikke stemmer. Mange eksempler med høyredisløkt *det* er av denne “subtile” typen, der mulige implikaturer “henger litt i luften”, kanskje fordi det å signalisere tema ved temaskifte kan være vel så viktig som å kommunisere at ytringen skal tolkes i lys av kontrast.

Til sist, la oss se på et eksempel som ikke er hentet fra korpusundersøkelsen. Eksempelet er konstruert, men jeg vil tro de fleste har opplevd å høre lignende ytringer. La oss anta at ytringen brukes for å meddele en plutselig avskjed eller forflytning.

- (41) a. ~ Jeg går ut, jeg.
 b. ~ *Jeg går ut.*

Ifølge mine intuisjoner er (41a) en mer koherent og høflig måte å meddele en plutselig avskjed eller forflytning på enn tilsvarende ytring uten pronominal høyredislokering. Også dette kan forklares ved hjelp av de foreslåtte bruksbetingelsene i (35). Den som ytrer (41a) kompenserer for mangel på temakontinuitet ved å bruke en konstruksjon som eksplisitt koder tema og som antyder en grad av diskontinuitet. Til gjengjeld markerer konstruksjonen hvordan tilhører skal søke relevans i ytringen, nemlig ved å tolke ytringen i lys av en kontrasterende proposisjon (jf. (35ii)). I (41a) kan taler intendere å kommunisere en kontrast mellom ‘Jeg går ut’ (fordi jeg har gode grunner til det) mot ‘Andre går ikke ut’ (av tilsvarende gode grunner). Eller i en annen kontekst ‘Jeg intenderer å gå ut’ mot ‘Du ønsker kanskje ikke at jeg går ut’, hvilket er en anerkjennelse av tilhørers mulige synspunkter på saken og mulige innvendinger. På denne måten inviteres tilhører inn i samtalen.

I sum illustrerer eksemplene i (37) – (41) at pronominal høyredisløkering kan føre til mange ulike pragmatiske effekter. Effektene handler om mer enn bare forsterking og demping (jf. Eiesland og Vindenes 2017) og økt intimitet og kommunikativ samhandling (jf. Askedal, 1987). Som illustrert i denne seksjonen vil de spesifikke pragmatiske effektene av konstruksjonen variere fra eksempel til eksempel, avhengig av innholdet i ytringen, konteksten og hvilken type proposisjoner som kontrasteres. Men felles for alle de tolkningsvariantene vi har sett, er at de kan knyttes – direkte eller indirekte – til de foreslåtte bruksbetingelsene i (35) og generaliseringene i (36).

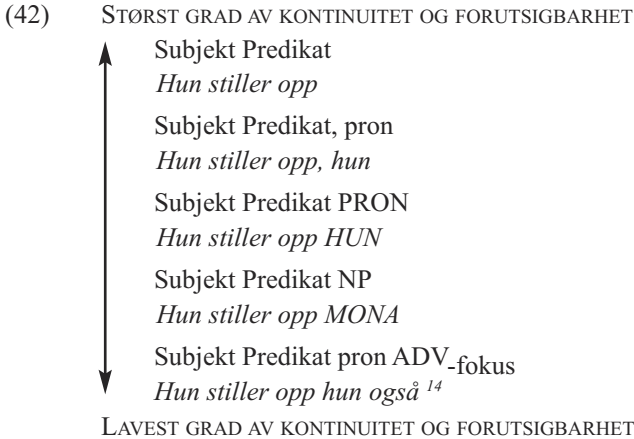
5. Drøfting

5.1 Høyredisløkering av andre typer nominalfraser

De foreslåtte bruksbetingelsene i (35) og generaliseringene i (36) ser ut til å ha forklaringskraft for tolkningen av høyredisløkerede trykklette pronomen, men et naturlig oppfølgingsspørsmål er i hvilken grad de også kan forutsi bruken av andre typer nominalfraser i høyredisløkeret posisjon, som for eksempel aksentuerte pronomen, leksikalske nominalfraser eller pronomen i kombinasjon med fokusadverb som *også* og *heller* (jf. (25ab)). Spesielt eksempler med fokusadverbene *også* eller *heller* virker uforenlige med (35), i og med at disse adverbene alltid modifierer ytringens fokus og derfor ikke er forventet i temaposisjon. I en setning som *Hun stiller opp hun også* viser *også* at subjektreferenten utgjør ny informasjon relativt til spørsmålet om hvem som stiller opp. Det høyredisløkerede pronomenet i denne setningen refererer med andre ord ikke til tema, slik (35i) krever. Nå er pronomenet heller ikke uaksentuert, slik (35) forutsetter, så denne typen eksempler motbeviser ikke (35). Men spørsmålet er om vi må postulere egne konstruksjoner for andre typer høyredisløkerede fraser enn trykklette pronomen, og hvordan disse i så fall bør utformes.

Som tidligere nevnt, har Givón (1983) påvist at språk har en tilbøyelighet til å bruke enkle, umarkerte konstruksjoner ved temakontinuitet, altså i situasjoner der temaet i inneværende ytring er det samme som temaet i foregående ytring. Mangel på temakontinuitet, og mer generelt uforutsigbarhet, assosieres med markerte, mer komplekse konstruksjoner (fonologisk, morfologisk eller syntaktisk) og konstruksjoner med mer eksplisitt innhold. Dess lavere grad av kontinuitet og forutsigbarhet, dess mer markert og/eller mer eksplisitt konstruksjon vil bli brukt. Ut fra dette prinsippet kan vi se for oss følgende rangering av ulike typer høyredisløkering i norsk:

Med utgangspunkt i en slik skala kan vi forestille oss at det markerte ved høyredislokerings-konstruksjonen instruerer tilhører om å tolke innholdet i ytringen i lys av relativ diskontinuitet og uforutsigbarhet mens *graden av diskontinuitet* (bl.a. hvorvidt konstituenten representerer tema eller fokus) antas å følge av *typen høyredislokert konstituent*, slik skalaen i (42) antyder. Med andre ord kan vi forestille oss en versjon av (35) som *ikke* spesifiserer at den høyredislokerte konstituenten representerer tema, slik det er oppgitt i (35i). Med en slik analyse vil et høyredislokert trykklett pronomen forstås som ytringens tema, ikke fordi konstruksjonen pronominal høyredislokering spesifiserer dette, men fordi dette er en typisk egenskap ved subjekter, frontede objekter og ved trykklette pronomen (jf. Lambrecht 1994 og Givón 1983). En konstituent som *jeg også*, derimot, vil på grunn av frasens kompleksitet og semantikk tolkes som (del av) ytringens fokus. I begge tilfeller er predikasjonen at det skal være større grad av diskontinuitet i diskursen med de høyredislokerte elementene enn for tilsvarende ytringer uten det høyredislokerte elementet mens graden av diskontinuitet vil avhenge av nominalfrasetypen.

Det er imidlertid usikkert om alle nominalfrasetyper i (42) er assosiert med kontrastive tolkninger slik kontrast er definert i (35ii). Dette må undersøkes empirisk, og før en slik undersøkelse er utført er det vanskelig å forutsi hvorvidt en versjon av (35) kan generaliseres eller ikke. Det vil ikke være overraskende om ulike nominalfrasetyper i høyredislokert posisjon oppfører seg ulikt, i og

14. Fokusadverb som *også* og *heller* vil, ut fra sin semantikk som tilsier at de aldri kan modifisere temaer (se f.eks. König 1991), assosieres med laveste grad av kontinuitet, nemlig fokus/ ny informasjon.

med at deres (i utgangspunktet potensielt overflødige) tilstedeværelse skal kompenseres med en eller annen effekt som kan knyttes til diskontinuitet eller mer generelt uforutsigbarhet. Nominalfraser med rikt leksikalsk innhold har mulighet til å bidra med ny informasjon knyttet til referenter (og dermed brukes ved referensiell diskontinuitet) mens et dubler, trykklett pronomen med pronominalt korrelat ikke har mye nytt å bidra med på referansefronten og derfor mer sannsynlig vil brukes til å signalisere andre typer diskontinuitet og uforutsigbarhet, f.eks. kontrastive lesninger. Disse mønstrene må imidlertid undersøkes empirisk, og før det er gjort er det for tidlig å spekulere i hvorvidt en versjon av (35) kan generaliseres til andre typer nominalfraser eller ikke, eller om fenomenet bør anses som rent pragmatisk uten konvensjonaliserte betydningsaspekter knyttet til informasjonsstruktur, slik Givón (1983) argumenterer for.

Noe som imidlertid er sikkert, er at i den grad bruksbetingelsene til høyredislokering i norsk er konvensjonaliserte, er det snakk om *procedural semantikk* i relevante teoretisk forstand, altså betydningsaspekter som legger føringer på hvilke pragmatiske slutninger tilhører skal trekke for å komme fram til høyere ordens eksplikaturer eller implikaturer for ytringen (se bl.a. Blakemore 1987; Wilson & Sperber 1993). Med en procedural analyse er det som forventet at ytringer med pronominal høyredislokering lettere enn ellers vil tolkes som uttrykk for talers subjektive holdning til proposisjonen og mer generelt henleder oppmerksomheten mot mulige tolkninger ut over det proposisjonelle innholdet.

5.2 Etterstilte pragmatiske partikler

Et siste spørsmål jeg vil ta opp, er om ikke også andre kategorier enn nominalfraser kan omfattes av en generell høyredislokeringskonstruksjon, slik Askedal (1987) hevder (dog uten å begrunne dette med utgangspunkt i beskrivelser og analyser av eksempler). De konstruerte eksemplene i (43) støtter opp om et slikt synspunkt:

- (43) a. Vi må vel gå videre, vi.
b. Da må vi vel gå videre, da.

Intuitivt er det et nært funksjonelt slektskap mellom (43a) og (43b), noe som taler for at adverbet *da* i (43b) og pronomenet *vi* i (43a) er underlagt de samme prinsippene (eller noen av de samme prinsippene) for tolkning. Disse dataene kan gjøres rede for på en enkel måte ved at (35) og (36) justeres til å inkludere dublering av frontede adverb så vel som frontede objekter og subjekter.

Som Askedal (1985, 1987) har vist, er det imidlertid ikke bare frontede referensielle adverb som kan høyredislokteres. Også midtstilte pragmatiske partikler kan forekomme med en dublert partikkel i høyredislokert posisjon, eller opptre i høyredislokert posisjon uten et korrelat. En interessant egenskap ved høyredislokerte pragmatiske partiklene er at de også, på samme måte som høyredislokerte pronomen, gir opphav til lesninger som kan knyttes til kontrast. I Borthen (2014) argumenterte jeg for at etterstilt *da* har to betydningsaspekter knyttet til seg, nemlig ‘tolk ytringens talehandling som kontekstuellet motivert, og tolk ytringen i lys av at ulike synspunkter settes opp mot hverandre’. Det ene betydningsaspektet sier altså at ytringen skal tolkes i lys av kontrast. Men dette gjelder ikke bare etterstilt *da*. Sammenlign tolkningen av a- og b-versjonene i (44)–(46) nedenfor.

- (44) a. Det er vel kaldt i dag
 b. Det er (vel) kaldt i dag, vel
 ‘Jeg antar at det er kaldt, muligens i motsetning til det du antar?’
- (45) a. Det er jo kaldt i dag
 b. Det er (jo) kaldt i dag, jo
 ‘Det er kaldt i dag, i motsetning til det jeg forventet’
- (46) a. Det er altså kaldt i dag
 b. Det *er* kaldt i dag, altså
 ‘Det er kaldt i dag, i motsetning til det du ser ut til å være klar over’

I (44b) er man som leser litt mer tilbøyelig enn i (44a) til å tolke utsagnet som et implisitt spørsmål (‘Jeg antar at det er kaldt, du antar kanskje ikke det?’); i (45b) er en tolkning i form av overraskelse litt mer tilgjengelig enn i (45a) (‘Det er kaldt i dag, i motsetning til det jeg forventet’); og i (46b) kan den kommuniserende lettere enn i (46a) bruke ytringen for å antyde at tilhører ikke er informert (‘Det er kaldt i dag, i motsetning til det du ser ut til å være klar over’). Ut fra disse likhetene med høyredislokerte pronomen vil jeg framsette følgende hypotese:

- (47) Posisjonen for høyredislokerte elementer gjør kontrastive lesninger (slik kontrast er definert i (27)) lettere tilgjengelige enn de ellers ville vært.

Både Askedal (1987) og Fretheim (1991) påpeker at pronominal høyredislokering og etterstilte pragmatiske partikler ser ut til å fremme interaksjon i samtalen. Fretheim (1991:175) sier for eksempel følgende:

There are systematic differences in function between the Norwegian middle field (S-internal) MPs and the S-external ones. With just a couple of exceptions – in my own South-East Norwegian dialect at least – utterances ending in an S-external MP form what ethnomethodologist conversation analysts have referred to as the first member of an adjacency pair, namely a verbal act of the type that calls for a response from the recipient in the second member of the pair [...] (Fretheim 1991: 175)

Det at etterstilte pragmatiske partikler ofte tolkes som å anmode tilhører om å komme med en respons, er ingen absolutt regel, så spørsmålet er hvordan man kan forklare det som Fretheim påpeker. Jeg mener dette mønsteret kan forklares som et resultat av to forhold, nemlig at den høyredislokerte posisjonen er forbeholdt uttrykk med prosedural semantikk, noe som betyr at ytringen vil ha relevans ut over sitt proposisjonelle innhold, samt at kontrastive lesninger gjøres spesielt lett tilgjengelige (jf. (47)). De kontrastive lesningene vil ofte dreie seg om talers og tilhørers potensielt ulike syn på verden, og vil på den måten få en interaksjonell effekt.

Etterstilte pragmatiske partikler deler flere egenskaper med høyredislokerte pronomen, ikke bare det kontrastive aspektet. I Borthen (2014) presenterer jeg (45) som et problematisk tilfelle:

- (48) Og så skulle dom flire, gapflire skulle dom gjøre, så onga låg flate på glasruta og skreik og bar seg for dom var innelåste og itte kom ut og fekk ta på a Gunvor og finkofferten. Så skulle dom gå inn, da. Og a Gunvor skulle henge ut kåpa si og pakke og kjoler og gjøre som a itte hadde med seg en eneste gave.

I Borthen (2014) står det om dette eksempelet at man får inntrykk av at det skjer en form for brudd eller ny retning i historien i forbindelse med ytringen med etterstilt *da*. Eksempelet blir forsøksvis analysert i lys av kontrast, men det konkluderes med at denne bruken av *da* er en avbleket versjon av de mer konvensjonelle bruksmåtene. Det er ikke noen åpenbar sammenheng mellom følelsen av et diskursmessig brudd i historien i (45) og den semantikken som foreslås for etterstilt *da* i Borthen (2014) ('tolk ytringens talehandling som kontekstuell

motivert og i lys av at ulike synspunkter settes opp mot hverandre'). Dersom vi derimot ser eksempelet i lys av pronominal høyredislokering og bruksbetingelsene i (35) og generaliseringene i (36), faller bitene på plass. I (45) skjer det et brudd i diskursen. Vi har en fortelling med suksessive hendelser, og når setningen med etterstilt *da* opptrer, får man følelsen av at fortelleren markerer starten på en ny del. Dette minner om eksemplene i seksjon 2.2, der pronominal høyredislokering brukes for å markere små, lokale brudd i fortellingen. Hvis vi antar at høyredislokering generelt – også når fenomenet involverer pragmatiske partikler – kan motiveres av ulike typer diskontinuitet, er disse dataene som forventet.

Hvis det er slik at etterstilte pragmatiske partikler har sitt opphav i høyredislokering av setningsinterne korrelater, og midtstilte partikler så vel som andre adverb kan utgjøre korrelatet, har dette én følge til, nemlig at enkelte etterstilte pragmatiske partikler vil ha to ulike opphav, og dermed kan forventes å ha to ulike bruksmåter. De konstruerte eksemplene i (49) og (50) (basert på lignende eksempler i Fretheim 1991) antyder at dette gjelder for etterstilt *da*.

- (49) A: Du burde ikke ha kjøpt den dyre russiske kaviaren.
 B1: Det var nedsatt pris, da.
 B2: Det var da nedsatt pris, da.
 B3: ??Da var det nedsatt pris, da.

Svar B1 i (49) kan brukes til å implisere noe sånt som 'I og med at det var nedsatt pris, var det rett av meg å kjøpe den russiske kaviaren, i motsetning til det du mener'. Varianten med midtstilt *da* i B2 er nært ekvivalent med B1 og mulig som svar til As kommentar, mens varianten med referensielt *da* i B3 ikke er ekvivalent med B1 og heller ikke naturlig i denne konteksten.

I (50) er konteksten annerledes og effekten av etterstilt *da* blir en ganske annen:

- (50) A: Jeg har kjøpt med russisk kaviar.
 B1: Det var nedsatt pris, da?
 B2: Da var det nedsatt pris, da?
 B3: ??Det var da nedsatt pris, da?

Svaret i B1 kan parafaseres med noe sånt som 'Jeg antar at det må ha vært nedsatt pris i og med at du har kjøpt med russisk kaviar. Kan du bekrefte dette?' Også B2 kan tolkes på denne måten mens B3 med midtstilt *da* får en annen

tolkning og ikke oppleves som like naturlig i denne konteksten. Dersom det er referensielt *da* som er det opprinnelige korrelatet til høyredislokeringen i B1 i (50), mens det er midtstilt *da* som er det opprinnelige korrelatet i B1 i (49), er det som forventet at tolkningene til etterstilt *da* i henholdsvis (49) og (50) er ulike. En slik analyse vil være i tråd med tidlige beskrivelser av etterstilt *da* der det skiller mellom henholdsvis slutningsmarkøren og forsterkeren *da* (se f.eks. Fretheim 1991). Dersom vi antar at etterstilt *da* har to ulike historiske opphav i form av ulike korrelater i en høyredislokeringskonstruksjon, har vi også en forklaring på hvorfor den semantikken som foreslås for etterstilt *da* i Borthen (2014), inneholder en disjunksjon ($p \rightarrow q$ eller $q \rightarrow p$); årsaken er at formen *da* i prinsippet kan ha to ulike typer korrelater.

Denne seksjonen har illustrert at enkelte pragmatiske partikler i etterstilt posisjon oppfører seg påfallende likt høyredislokerte pronomen. Framtidig forskning bør ha som mål å undersøke systematisk om en felles analyse av pronominal høyredislokering og pragmatiske partikler i etterstilt posisjon er mulig, og om postulatet i (47), som sier at posisjonen for høyredislokerte elementer gjør kontrastive lesninger spesielt lett tilgjengelige, kan støttes empirisk.

6. Oppsummering

Det å legge til et dublert pronomen i etterkant av en setning kan ved første øyekast se ut som en overflødig språklig handling, men i denne artikkelen har jeg argumentert for at så ikke er tilfelle. Analyser av autentiske eksempler med pronominal høyredislokering har vist at konstruksjonen både kan skape økt koherens i diskursen og føre til tolkninger som ikke ville vært tilgjengelige eller like tydelige uten det høyredislokerte pronomenet. Ytringen *Du hoppet rett til oppsummeringen, du!* vil for eksempel kunne oppleves som en mer naturlig første setning i denne seksjonen enn *Du hoppet rett til oppsummeringen!*. Og samme ytring vil lettere vil kunne tolkes som uttrykk for at det du har gjort er overraskende eller problematisk enn tilsvarende ytring uten pronominal høyredislokering.

Jeg har argumentert for at årsakene til disse og lignende effekter ligger i at pronominal høyredislokering markerer at korrelatet til det høyredislokerte elementet er setningstema, samt at ytringen skal tolkes i lys av en kontrasterende proposisjon. Dessuten, ettersom pronominal høyredislokering er en mer markert konstruksjon enn tilsvarende ytring uten det høyredislokerte pronomenet, følger det av Givóns (1983) observasjon av temakonstruksjoner på tvers av språk at temaet vil tolkes som mindre kontinuerlig og forutsigbart enn tilhører ellers

kunne forvente. Konstruksjonen pronominal høyredislokering “advarer” altså tilhøreren om at subjektreferenten eller referenten til et framflyttet objekt ikke er så tematisk som man kanskje ville forvente. Dette kan forklare dataene i seksjon 2.2 og 2.3, der vi observerte et tilsynelatende paradoks ved pronominal høyredislokering. Disse seksjonene viste på den ene siden at pronominal høyredislokering gjerne brukes ved referanse til entiteter som har høy aktiveringsgrad i diskursen – gjerne tidligere nevnt eller i alle fall tilknyttet den tidligere diskursen – samtidig som vi så at referenten typisk ikke var maksimalt aktivert (jf. seksjon 2.3). For eksempel er det vanlig at subjektet i ytringer med pronominal høyredislokering ikke er identisk med subjekt i forrige ytring, noe som vanligvis vil si at det ikke er temakontinuitet. Disse tendensene kan jeg forklare gjennom den analysen jeg har foreslått, i og med at pronominal høyredislokering på den ene siden markerer ytringens tema (noe som gjør at referenten typisk vil ha en høy aktiveringsgrad), men samtidig markerer temaet som mindre kontinuerlig og forutsigbart enn ellers (noe som gjør at referenten typisk ikke vil ha maksimalt høy aktiveringsgrad).

Pronominal høyredislokering har også pragmatiske effekter som handler om *hva* som kommuniseres. I seksjon 2.3 argumenterte jeg for at dette i stor grad skyldes at konstruksjonen tolkes i lys av en kontrastiv proposisjon, en proposisjon som typisk ikke vil være umiddelbart tilgjengelig i diskursen (jf. seksjon 2.4), og som skal brukes til utledning av pragmatiske tolkninger i form av høyere ordens eksplikaturer og/eller implikaturer. Også dette kan knyttes til Givóns (1983) observasjon av at markerte konstruksjoner forbindes med diskontinuitet og uforutsigbarhet, for kontrastive lesninger er relativt uforutsigbare. Pronominal høyredislokering gjør kontrastive tolkninger lettere tilgjengelige enn ellers, men generelle pragmatiske prinsipper vil påvirke *hvilke* kontrasterende proposisjoner som til syvende og sist tolkes inn som en del av konteksten for ytringen, og dermed hvilke pragmatiske effekter konstruksjonen får. Som jeg argumenterte for i seksjon 4, er det dette kontrastive aspektet ved konstruksjonen som er ansvarlig for at ytringer med pronominal høyredislokering kan få mange ulike typer pragmatiske effekter i kontekst, for eksempel i form av ‘forsterking’, ‘demping’ eller en antydning om at taler er overrasket.

Denne artikkelen har fokusert på pronominal høyredislokering, men også andre typer konstituenten kan dubleres og plasseres til høyre for setningen (jf. Askedal 1987; 1988). En naturlig vei videre vil være å utforske likheter og ulikheter mellom ulike typer høyredislokerte elementer. Prediksjonen ifølge denne artikkelen er at alle høyredislokerte elementer signalisere lavere grad av kontinuitet og forutsigbarhet enn det som ville vært tilfelle uten høyredis-

lokeringen, men i ulik grad ut fra hvor markerte de er som temakonstituenten. En annen hypotese som er framsatt i denne artikkelen er at alle høyredislokerte elementer vil ha prosedural (i motsetning til konseptuell) semantikk, og dermed bidra til høyereordens eksplikaturer og implikaturer heller enn ytringens grunnleggende proposisjonelle innhold. Disse egenskapene ved den høyredislokerte posisjonen, sammen med konstruksjonens kontrastive aspekt, er med på å forklare hvorfor ytringer med pronominal høyredislokering ofte virker mer interaksjonelt innrettet og/eller emosjonelt ladet enn tilsvarende ytringer uten høyredislokert pronomen.

Jeg startet denne artikkelen med å vise til Ziv (1994), som forklarer funksjonen til høyredislokering på en måte som stemmer for mange språk, men ikke for norsk. Et spørsmål vi bør stille oss til slutt, er hvorfor nettopp norsk tillater pronominal høyredislokering mens mange andre språk kun tillater høyredislokering av NP-er som er semantisk rikere enn korrelatet. Dersom analysen i denne artikkelen er på rett spor, kan svaret ha å gjøre med et “oppheng” på temakontinuitet. Kanskje er norsk språk ulikt en del andre språk ved at vi legger lista for temakontinuitet og hva man kan plassere i typiske temaposisjoner spesielt høyt, noe som medfører at lista for å markere avvik fra temakontinuitet ligger spesielt lavt? I så fall er pronominal høyredislokering en konstruksjon som hører hjemme blant de mer tradisjonelle informasjonsstrukturerende konstruksjonene som topikalisering, presentering, utbryting og venstredislokering, til tross for sine mer iøynefallende emosjonelle og interaksjonelle sider.

Referanser

- Ariel, Mira 2008: *Pragmatics and Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ariel, Mira 2010: *Defining Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Askedal, John Ole. 1987. On the morphosyntactic properties and pragmatic functions of correlative right dislocation (right copying) in modern colloquial Norwegian. I Lilius, Pirkko og Mirja Saari (red.): *The Nordic languages and modern linguistics 6*. Helsinki: Helsinki University Press, 93–110.
- Askedal, John Ole. 1988. Høyre-kopiering med og i setningsekvivalenter i norsk. *Maal og Minne* (1–2), 100–106.
- Blakemore, Diane. 1987. *Semantic Constraints on Relevance*. Oxford: Blackwell.

- Blakemore, Diane 2002: *Relevance and Linguistic Meaning. The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borthen, Kaja, Jeanette Gundel og Thorstein Fretheim. 1997. What brings a higher-order entity into focus of attention? Sentence pronouns in English and Norwegian. *Proceedings of the Workshop on Anaphora. 35th Annual Meeting of the Association of Computational Linguistics*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, 88–93.
- Borthen, Kaja. 2007. The correspondence between cognitive status and the form of kind-referring NPs. Nancy Hedberg and Ron Zacharski (red.) *The Grammar-Pragmatics Interface*. Amsterdam: John Benjamins, 143–169.
- Borthen, Kaja. 2011. On how we interpret plural pronouns. *Journal of Pragmatics*, 42-7, 1799–1815.
- Borthen, Kaja, Signe Rix Berthelin og Gøril Thomassen. 2012: Om det uttalte – det relevansteorietiske implikaturbegrepet i møte med autentiske data. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 30-1, 3–49.
- Borthen, Kaja. 2014. Hva betyr ‘da’, da? *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32-2, 257–306.
- Carston, Robyn 2002: *Thoughts and Utterances. The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Dik, Simon C. 1978. *Functional Grammar*. Amsterdam: North-Holland.
- Eiesland, Eli Anne og Vindenes, Urd. 2017. “Du e mislykka, du” – en korpusundersøkelse av subjektsublering i norsk. *Møter om norsk språk* 17, Universitetet i Bergen, 22. – 24. november 2017.
- Faarlund, Jan Terje. 1980. *Norsk syntaks i funksjonelt perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fretheim, Thorstein. 1980. Bare - er en enhetlig semantisk beskrivelse mulig? *Norskraft* 29, 1–26.
- Fretheim, Thorstein. 1991. Formal and functional differences between S-internal and S-external modal particles in Norwegian. *Multilingua* 10-1/2, 175–200.
- Fretheim, Thorstein. 1992. Themehood, rhemehood and Norwegian focus structure. *Folia Linguistica* XXVI/1–2, 111–149.
- Fretheim, Thorstein. 1995. Why Norwegian right-dislocated phrases are not afterthoughts. *Nordic Journal of Linguistics* 18–1, 41–54.

- Fretheim, Thorstein. 1999. "Det er bare det at..." *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 17(1), 155–170.
- Fretheim, Thorstein. 2000. The interaction of right-dislocated pronominals and intonational phrasing in Norwegian. *Nordic Prosody. Proceedings of the VIIIth Conference, Trondheim 2000*, 23–32.
- Givón, Talmy (red.). 1983. *Topic Continuity in Discourse. A quantitative Cross-language Study*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gundel, Jeanette og Fretheim, Thorstein. 2004. Topic and focus. In Horn, Larry og Ward, Gregory (red.) *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 175–196.
- Gundel, Jeanette. 2002. It-clefts in English and Norwegian. I Hasselgård, Hilde, Bergljot Behrens, Cathrine Fabricius-Hansen & Stig Johansson (red.) *Information structure in a cross-linguistic perspective*. Amsterdam: Rodopi. 113–128.
- Gundel, Jeanette, Hedberg, Nancy & Zacharski, Ron. 1993. Cognitive status and the form of referring expressions in discourse. *Language* 69 (2), 274–307.
- Kulbrandstad, Lars Anders. 1978. *Presenteringskonstruksjonen i moderne norsk: Struktur, funksjon og bruk. Hovudfagsoppgåve*, Universitetet i Oslo
- Kuno, Susumu. 1972. Functional sentence perspective: a case study from Japanese and English. *Linguistic Inquiry* 3, 269–320.
- König, Ekkehard. 1991. *The meaning of focus particles. A comparative perspective*. London: Routledge.
- Lambrecht, Knud. 1994. *Information structure and sentence form. Topic, focus and the mental representation of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nilsen, Randi Alice. 1992. *Intonasjon i interaksjon*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Trondheim.
- Reinhart, Tanya. 1981. Pragmatics and linguistics. An analysis of sentence topics. *Philosophica* 27, 53–94.
- Rooth, Mats. 1992. A theory of focus interpretation. *Natural Language Semantics* 1, 75–116.
- Spender, Jennifer og Maier, Emar. 2009. Contrast as denial in multi-dimensional semantics. *Journal of Pragmatics* 41, 1707–1776.
- Sperber, Dan and Deirdre Wilson. 1986/1995. *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.

- Søfteland, Åshild. 2013. *Utbrytingskonstruksjonen i norsk spontantale*. Doktoravhandling i nordisk språkvitenskap, Institutt for lingvistiske og nordiske stadium, Universitetet i Oslo.
- Vangsnes, Øystein Alexander. 2008. On peripheral doubling in Scandinavian. I Sjeff Barbiers et al. (red.) *Microvariation in Syntactic Doubling, Syntax and Semantics* 36. Bingley: Emerald, 419–441.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 1993. Linguistic form and relevance. *Lingua* 90, 1–25.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 2004. Relevance theory. Horn, Laurence & Gregory Ward (red.) *Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 607–632.
- Ward, Gregory and Betty Birner. 2004. *Information Structure and Non-canonical Syntax*. In Larry Horn and Gregory Ward. *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 153–174.
- Ziv, Yael. 1994. Left and Right Dislocations: Discourse functions and anaphora. *Journal of Pragmatics* 22, 629–645.

Korpus

Oslo-korpuset, Universitetet i Oslo. 'Bokmålsdelen'.

<http://www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/oslo/>

Summary

The goal of this paper is to account for the distribution pattern of pronominal right-dislocation in Norwegian, i.e. the phenomenon exemplified by the sentence *Det er interessant, det!* ('That is interesting, it'). The paper presents prior accounts of the phenomenon and tests the analyses through a corpus study. The analysis that is proposed is based on Givón's (1983) observation that languages tend to signal discontinuity in the discourse through the use of marked constructions. The essence of the analysis is that pronominal right-dislocation, through its marked form, signals a lower degree of continuity and predictability than otherwise expected. This makes the construction particularly suitable in connection with minor disruptions or disfluencies in the discourse. In addition, the construction signals that the utterance ought to be interpreted in light of a contrasting proposition, which leads to various types of pragmatic effects in context. The article furthermore includes a discussion of the relation-

ship between pronominal right dislocation and other types of right dislocation, including pragmatic particles in tag position.

Kaja Borthen
Professor i lingvistikk
Institutt for språk og litteratur
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Dragvoll
NO-7049 Trondheim
kaja.borthen@ntnu.no

Norske pragmatiske partikler i andrespråksbruk. En studie med data fra ASK-korpuset

Paulina Horbowicz og Marta Olga Janik

Denne studien tar for seg emnet norske pragmatiske partikler i andrespråksbruk. På basis av data fra ASK-korpuset utviklet ved Universitetet i Bergen analyserer vi hvorvidt brukere av norsk som andrespråk (heretter norsk S2-brukere) skiller seg fra morsmålsbrukere av norsk når det gjelder frekvensen av utvalgte partikler. Av språktypologiske grunner har vi valgt tre grupper norsk S2-brukere som har henholdsvis polsk, engelsk og tysk som morsmål. Hypotesen vi framsetter er at de tyske informantene, på grunn av likhet med sitt førstespråk, vil bruke signifikant flere partikler i sine tekster enn de polske og de engelske informantene. Vi undersøker også om man kan koble partikelfrekvensen med andre variabler, som språklig ferdighetsnivå og lengden på oppholdet i Norge. Resultatene vil kunne ha nytteverdi i undervisningssammenheng. Dessuten antyder undersøkelsen hvilke av partiklene som er de lettest tilgjengelige for norsk som S2-brukere, og hvilke av dem som ser ut til å unngås.

Nøkkelord: Pragmatiske partikler; norsk som andrespråk; andrespråkskorpus; kvantitativ studie; skriftspråk

1 Innledning¹

Pragmatiske partikler, ubøyelige småord uten sannhetsfunksjonelt innhold som for eksempel *jo* eller *nok*, er et veldig interessant fenomen i andrespråks-sammenheng. De utgjør et element i det norske språket som er kommunikativt viktig, men som ofte ikke er en del av innfødte taleres bevisste språkkunnskap (Uri 1999). Dessuten har de lite tydelige betydningsgrenser. Aijmer (1996: 395) omtaler partiklene som problematiske, og peker på deres polysemiske karakter

---

1. Vi vil gjerne takke gjesteredaktør Kaja Borthen, Signe Rix Berthelin og de tre anonyme fagfellene for deres konstruktive tilbakemeldinger og gode forslag.

og til dels selvmotsigende betydningsnyanser, mens Borthen (2014a: 257) kaller en av partiklene “en språklig kameleon som forandrer karakter avhengig av omgivelsene”. Det kan for så vidt sies om alle medlemmene i denne gruppa. Pragmatiske partikler inntar forskjellige plasser i setningen og får sjelden trykk, noe som gjør at de raskt “forsvinner” i sine fonetiske omgivelser. Dette gjør at pragmatiske partikler kan oppfattes som en utfordring for andrespråksbrukere.

Bruken av norske pragmatiske partikler i andrespråksammenheng har hittil ikke blitt undersøkt. Dette kan skyldes at man forbinder pragmatiske partikler med talespråket, og at det er vanskelig å skaffe seg et pålitelig datasett med sammenlignbare andrespråksdata, i det minste hvis man er interessert i statistiske analyser. Imidlertid brukes en rekke pragmatiske partikler også i skriftspråk, og det fins et korpus med andrespråkstekster tilgjengelig for statistiske analyser. ASK-korpuset, utviklet av ASKeladden-gruppen ved Universitetet i Bergen, er et skriftspråkskorpus som tilbyr mulighet til å foreta statistiske analyser av ulike variabler, som for eksempel informanternes førstespråk (S1), deres utdanning, og lengden på oppholdet i Norge. Vi har derfor valgt å bruke dette korpuset for å se på frekvensen av seks norske partikler i andrespråkstekster skrevet av henholdsvis polske, engelske og tyske informanter. Vi har valgt å fokusere på partiklene *jo*, *da*, *altså*, *vel*, *nok* og *visst*. Studien tar sikte på å besvare følgende forsknings spørsmål:

- 1) Er S1-variabelen betydningsfull for bruken av pragmatiske partikler i norske andrespråkstekster?
  - 2) Vil det være signifikante forskjeller i bruk av pragmatiske partikler mellom morsmålsbrukere og S2-brukere, samt de ulike gruppene S2-brukere seg imellom?
  - 3) Er det mulig å påpeke et språklig ferdighetsnivå i CEFR-skalaen² hvor S2-brukere anvender signifikant flere partikler enn på de tidligere nivåene?
-
2. Nivåbenevnelser som brukes i artiklene følger *Det felles europeiske rammeverket for språk* (eng. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment), forkortet CEFR. Skalaen har tre hovednivåer: A – basisnivå, B – selvstendig nivå, C – avansert nivå. Hvert av nivåene deles inn i to undernivåer: 1 – lavere nivå, 2 – høyere nivå.

- 4) Kan man påvise sammenheng mellom lengden på oppholdet i Norge og bruken av pragmatiske partikler?

Denne artikkelen er strukturert som følger: I seksjon 2 diskuterer vi begrepene som blir brukt i artikkelen før vi ser kort på eksisterende forskning om partiklene, også fra andrespråksperspektiv og et typologisk perspektiv. I seksjon 3 drøfter vi begrepet transfer og hvorvidt dette begrepet kan være relevant for den valgte kategorien. Seksjon 4 tar for seg hypotesene, metoden og materialet. I seksjon 5 presenterer vi resultatene av undersøkelsen. Resultatene etterfølges av diskusjon og oppsummering, med forslag til videre forskning.

2 Norske pragmatiske partikler

Det er viktig å avklare to av hovedbegrepene som vi vil bruke i denne artikkelen, nemlig modalitet og pragmatiske partikler.

Modalitet er et begrep som kan forstås på mange mulige måter. Boye (2013) anser denne forståelsen til å være et kontinuum mellom en snever og en vid begreptolkning. I den aller snevreste tolkningen omfatter modalitet kun uttrykk for nødvendighet og mulighet, mens den videste tolkningen forstår den som markering av talerens diverse holdninger til ytringen som produseres, altså også for eksempel en affektiv vurdering av den. Vår forståelse av begrepet plasserer oss heller i den vide enden av kontinuumet. I likhet med Palmer (2001), skiller vi mellom epistemisk og evidensiell modalitet, der den førstnevnte gir uttrykk for talerens vurdering av ytringens faktiske status, mens den sistnevnte koder informasjonskilden som taleren bygger sin vurdering på. Selv om disse to kategoriene kan samkodes av ett og samme uttrykk (Nuyts 2001: 56), er det ikke problematisk å trekke et skille mellom dem fordi det også finnes uttrykk som bare koder informasjonskilde og uttrykk som bare modifierer ytringens epistemiske status (Boye 2012). En type modalitet som ifølge Nuyts (2016) ofte er forsømt i omtale av modale forhold er det han kaller for *boulomaic* modalitet, der taleren signaliserer sin evaluering av et saksforhold (“an indication of the degree of the speaker’s or someone else’s liking or disliking, affectively, of the state of affairs”, Nuyts 2016: 39). Denne typen modalitet kalles for affektiv i nordisk faglitteratur (Svennevig 2014). En annen type betydning som er relevant for studien av pragmatiske partikler er den mirative betydningen, beskrevet først av DeLancey (1997, sitert i Aikhenvald 2004). Den mirative markøren koder talerens overraskelse, en uventet ny informasjon.

Pragmatiske partikler har som sagt ikke noe sannhetsfunksjonelt innhold, men de innehar en prosedural betydning, noe som vil si at de bidrar “med betydningsaspekter som relaterer ytringens proposisjon til samtalepartnerne og/eller andre proposisjoner som er tilgjengelige i ytringssituasjonen” (Borthen 2014a: 261). Mange av de leksemene som omtales i denne artikkelen, kan som nevnt også kalles for ‘modalpartikler’, en term som innebærer at de har modale betydningsaspekter i vid forstand. I og med at partiklene også kan utøve diskursrelaterte roller, kan de i visse sammenhenger omtales som ‘diskurspartikler’ eller ‘diskursmarkører’. I tillegg har vi beskrivelser rettet mot andrespråksbrukere (f.eks. Mac Donald 1990), eller populærvitenskapelige omtaler (f.eks. Borthen 2014b) som anvender termen ‘småord’ og hverdagslige benevnelser på de ulike funksjonene. I denne artikkelen vil vi stort sett holde oss til begrepet ‘pragmatiske partikler’, men de andre betegnelse vil også forekomme når vi refererer til faglitteraturen der de er i bruk.

2.1 Typologisk og kontrastivt perspektiv

I et typologisk perspektiv er pragmatiske partikler et særegent germansk fenomen. Harbert (2007: 32) omtaler ordkategorien diskurspartikler som “one highly distinctive word category shared by (perhaps) all of the Germanic languages and apparently rare outside that family”.³ Det er blitt påvist at partiklene finnes i alle moderne germanske språk. Likevel er det ett språk i denne gruppen som skiller seg ut, nemlig engelsk: “English does not have the extensive system of discourse particles found in the others, though, and typically employs other means, such as lexical adverbs, tags and parentheticals instead” (Harbert 2007: 35). Kontrastivt sett kan man si at tysk, i likhet med de fleste andre germanske språk, ligner på norsk når det gjelder den utstrakte bruken av pragmatiske partikler (jf. Schoonjans 2016), mens engelsk heller tyr til andre metoder for å uttrykke ekstrabetydningen som de norske partiklene uttrykker.

Polsk hører til den slaviske språkfamilien. Rozumko (2013) påstår at polsk, og generelt sett slaviske språk, ofte er forbigått i tverrspråklige studier av modale partikler. Samtidig kan en se at det i polsk finnes leksemer som kan

---

3. Riktignok bruker Harbert betegnelsen diskurspartikler, og den kan sees på som noe bredere enn pragmatiske partikler. Samtidig definerer Harbert denne ordkategorien som “short, unstressable, typically monosyllabic words with at most vague propositional meaning which signal something about the speaker’s relation to the utterance or the hearer” (Harbert 2007: 32). Denne definisjonen rommer i alle fall grunnbetydningen til de pragmatiske partiklene som er hovedemne i denne artikkelen.

oppfattes som funksjonelt sett ekvivalente til de germanske partiklene (jf. Szulc-Brzozowska 2010). I polske språkbeskrivelser forekommer det en term som vil kunne oversettes som partikkel (*partykuła*), men medlemmene blir plassert i denne gruppen først og fremst på grunn av semantikken, og ikke på grunn av sine formelle trekk som trykkletthet eller syntaktisk posisjon. Kisiel (2008) inkluderer for eksempel en rekke adverb i denne ordkategorien. Bogusławski (2003) bruker også denne betegnelsen om både enkelte leksemer som *może* ‘kanskje’ og fraser som *być może*, som tilsvarer den norske frasen ‘det kan hende at’. Man kan med andre ord si at det i polsk finnes få leksemer som deler både formelle og funksjonelle trekk med de germanske partiklene.⁴

2.2 Partiklenes formelle og funksjonelle trekk

Norskspåklig faglitteratur om pragmatiske partikler er omfattende, og fordeler seg i hovedsak på to fagfelt – pragmatikk og diskursanalyse. De to disiplinene har forskjellige innfallsvinkler og metoder, og resulterer ofte i beskrivelser som ikke lett kan forenes med hverandre (men se Urbanik 2018). Vi skal i det følgende gjengi noen viktige trekk ved betydningen og funksjonen til de forskjellige partiklene.

De fleste beskrivelser av norske pragmatiske partikler tar for seg seks leksemer: *nå*, *da*, *jo*, *vel*, *nok* og *visst*. Det er disse leksemene som Norsk referansegrammatikk (Faarlund, Lie & Vannebo 1997) definerer som modalpartikler ut ifra deres posisjon i setningen og deres betydning. Om posisjonen skrives det at partiklene “kan stå trykklett i midtfeltet” (ibid: 824), men i de siste årene har også den setningsfinale posisjonen fått mye oppmerksomhet. Fretheim (2014) kaller denne posisjonen for etterfelt, til forskjell fra slutfeltet som er en syntaktisk integrert posisjon på slutten av setninga. Videre skriver Fretheim:

That post-field items are syntactically unintegrated in the hierarchical structure of the host sentence does not mean there are no rules which define the correct linear order of co-occurring particles in the post-field position or the relative order of a particle and some other post-field items like a vocative pronoun, or a copied, right-dislocated pronoun. (Fretheim 2015: 250)

---

4. Manglende formelle grunner til identifikasjon av partikler i polsk kan skyldes det faktum at den polske ordstilling er mye friere enn den er i germanske språk. Den syntaktiske posisjon kan dermed ikke brukes som et identifiseringskriterium på samme måte som i norsk eller tysk (jf. Szulc-Brzozowska 2010: 21–2).

Blant andre formelle trekk kan man nevne at pragmatiske partikler skiller seg fra modaladverb, som for eksempel *kanskje*, ved at de ikke kan stå i forfeltet⁵ eller alene som svar på spørsmål (Mac Donald 1990: 52). Dessuten kan partiklene modifisere setninger som inneholder et annet modaladverbial, mens modaladverbene utelukker hverandre (ibid.).⁶

De pragmatiske funksjonene til partiklene defineres som å “uttrykke sendarens haldning til innhaldet i setninga og til forholdet mellom dette innhaldet og røyndommen, og sendarens haldning og forventningar til mottakeren” (Faarlund, Lie & Vannebo 1997: 824). Allerede her ser vi at definisjonen rommer mange ulike betydninger, både modale, interpersonelle og tekstuelle. De norske pragmatiske partiklenes semantikk og bruksvilkår omtales som svært komplekse. Dessuten kan partiklene skifte betydningsnyanse avhengig av posisjonen i setninga. Fretheim meddeler at “partiklene i det syntaktiske etterfeltet har gjerne en pragmatisk funksjon som skiller seg noe fra midtfeltpartiklenes (funksjon)” (2014: 198).

I norsk faglitteratur er det vanligvis to klassifiseringer som brukes i beskrivelser av pragmatiske partikler, begge foreslått av Fretheim (1981) og senere tatt opp av andre (blant annet Solberg 1990, Lind 1994 og ikke minst Faarlund mfl. 1997). Den første klassifiseringen deler partiklene i forsterkere (*nå, da, jo*) og dempere (*nok, vel, visst*). Den andre klassifiseringen er basert på partiklenes orientering: mot senderen (ego-orienterte *nå* og *nok*), mot mottakeren (alterorienterte *da* og *vel*), eller nøytrale i forhold til denne klassifikasjonen (objektive *jo* og *visst*). Begge disse parametrene ser ut til å stå sterkt i den norske tradisjonen og brukes også i nyere tekster (jf. Svennevig 2014). Likevel kommer de til kort når det gjelder kartlegging av partiklenes ulike betydningsnyanser og forskjeller mellom dem. Om inndelingen sender- eller mottaker-orientert sier for eksempel Simon-Vanderbergen & Aijmer (2007: 75) at den heller er et kontinuum enn en dikotomi: “the difference between speaker- and hearer-orientation is not absolute, but a scalar one”. Av den grunn kan det være formålstjenlig å berike beskrivelsen med ulike betydningsaspekter som partiklene

-
5. Her må det sies at mange leksemer som fungerer som partikler, også kan plasseres i forfeltet, da med trykk. I noen tilfeller kan det være snakk om forskjellig betydning, som for *da* og *jo*, mens andre tilfeller er mer uklare, som for eksempel *vel* eller *altså* (jf. eksemplene med *altså* i for- og etterfelt hos Fretheim 2014: 205). *Nok* skiller seg fra de andre partiklene ved at den kan ikke brukes i forfeltet, og heller ikke i etterfeltet. I denne artikkelen studerer vi kun bruken av partiklene i midtfeltet og i etterfeltet.
  6. Partiklene kan også kombineres med hverandre. Reglene for hvilke partikler som kan modifisere andre partikler, har hittil kun vært antydnet, men er ikke utførlig beskrevet. Se Thurmair (1989) for en studie av hvordan tyske pragmatiske partikler kan kombineres.

kan uttrykke. Det skal vi gjøre ved å eksemplifisere de komplekse betydningene til to utvalgte partikler, *jo* og *visst*.

Partikkelen *jo* omtales gjerne som en objektiv forsterker som har en klar funksjon: “Jo uttrykker at det modifiserte utsagnet er kjent eller selvsagt” (Solberg 1990: 90). Både Andvik (1992) og Lind (1996) peker på to sentrale funksjoner. Den første er en tekstuell funksjon der man markerer motsetning til det som tidligere ble sagt i samtalen, og på denne måten skaper kohesjon. Den andre funksjonen er å aktivere en kontekst som er felles for samtalepartnerne. Lind skriver videre at denne konteksten kan være kjent på forhånd, eller den kan bli etablert der og da:

Partikkelen fungerer (...) som en såkalt tilgjengelighetsmarkør, og bruken av den kan sees på som en større interpersonell strategi der det gjelder å skape nærhet mellom de ulike kommunikasjonsdeltakerne. Ved å presentere informasjonen som om den allerede var kjent, skapes en slags pseudo-intimitet. (Lind 1996: 185)

Denne nærhetsskapende strategien kan sees på som “en positiv høflighetsstrategi der senderen forsøker å bevare mottakerens positive ansikt ved (...) å presupponere et felles fundament” (op.cit.: 187–188). En annen betydning som Mac Donald (1990: 66) legger til, er den mirative betydningen. *Jo* kan med andre ord markere at situasjonen man omtaler, ikke er i samsvar med forventningene man hadde.

Partikkelen *visst* markerer annenhåndsinformasjon (Fretheim 1981, 1991; Mac Donald 1990). Solberg skriver at den i tillegg gir uttrykk for at taleren ikke stoler helt på informasjonskilden (1990: 90). Borthen & Knudsen beskriver *visst* slik:

Med *visst* kommuniserer den talende at hun er blitt gjort kjent med det aktuelle saksforholdet via sannsynlig evidens, og at dette er verdt å nevnes. Én grunn kan være at taler har hørt saksforholdet fra noen andre og ikke er helt sikker på om det er sant; en annen grunn kan være at hun ønsker å peke på den (mer eller mindre gyldige) slutningen hun har trukket for å komme fram til det hun påstår; en tredje grunn kan være at taler er overrasket over det hun beskriver. (Borthen og Knudsen 2014: 404)

Partikkelen kan med andre ord markere ulike former for evidensialitet, som for eksempel direkte persepsjon, slutning eller annenhåndsinformasjon, og dessuten

også mirativitet og epistemisk usikkerhet. Borthen & Knudsen har dessuten vist (ibid: 387) at bruken av *visst* også kan kommunisere negativ holdning til det proposisjonelle innholdet i ytringen, gjennom å understreke at påstanden representerer noen andres syn som taleren ikke deler.

Denne korte gjennomgangen belyser hvor kontekstavhengig tolkningen til partiklene kan være, og hvor kompleks fenomenet er.

Før vi presenterer studien vår, må det også nevnes at vi ikke har inkludert partikkelen *nå* i vår undersøkelse, først og fremst fordi den ser ut til å være på tilbakegang hos norske talere (Svennevig 2014), men også fordi den hovedsakelig forekommer i talespråket og i skriftspråk som gjengir tale. Derimot har vi valgt å inkludere *altså* i studien. I tradisjonell grammatikk kategoriseres dette leksemet vanligvis som adverb, og Vaskó & Fretheim (1997) omtaler det som anaforisk adverbial når det opptrer i forfeltet. Samtidig, når leksemet er plassert i midtfelt eller etterfelt, regnes det gjerne som en partikkel (Fretheim 2014) hvis funksjon til en viss grad ligner på den til *da* (uten at de fritt kan byttes om). Av den grunn har vi valgt å inkludere *altså* i undersøkelsen vår.

2.3 Andrespråkperspektiv

Norske pragmatiske partikler har hittil ikke blitt viet mye fokus i andrespråks-sammenheng. Uri (1999) undersøkte forståelsesnivået av partiklene *jo*, *vel*, *nok*, *nå* og *visst* hos én norsk S2-bruker og fant ut at partiklene som opptrer i etterfeltet kan by på større tolkningsutfordringer enn de som brukes i midtfeltet (ibid: 150). Dessuten virket det som om betydningene som hadde med epistemiske tolkinger å gjøre, var lettere for informantene enn de andre betydningene, som for eksempel den affektive komponenten til *nok* (uttrykk for beklagelse). I og med at bare én informant inngikk i studien er det vanskelig å si hvorvidt disse resultatene kan generaliseres til en større gruppe norsk S2-brukere.

Borthen, Ree & Robbins (2016) har sett på hvordan forskning på betydningen til en konkret partikkel, nemlig etterhengt *da*, kan implementeres i andrespråksundervisning. Deres studie konkluderte med at eksplisitt undervisning resulterte kun i en liten gjennomsnittlig framgang hos informantene. Samtidig har det vist seg at studentene var positivt innstilt til det testede undervisningsopplegget, noe som tyder på at det er behov for å inkludere pragmatiske partikler i andrespråksundervisning.

Oss bekjent er det kun én undersøkelse som fokuserer på modalpartiklene i andrespråksbruk, og det er Svensson (2012), som er en kartlegging av ulike modale uttrykk i norske andrespråkstekster i ASK-korpuset. Svensson har påvist

at *vel*, *nok* og *jo* dukker opp så tidlig som på A2-nivå, mens *visst* først opptrer i tekstene på B1-nivå. Samtidig må det sies at enkelte forekomster ikke er nok til å se en tydelig tendens. Generelt sier Svensson om modaladverbene at “et bredere spekter som likner på det vi finner i morsmålskorpuset, først er til stede på B2-nivå” (2012: 179).

3 Transfer

I andrespråklæringsprosessen er det ofte flere faktorer som påvirker tilegnelsen av S2, og de kan være både av kognitiv og strukturell art (Berggreen & Tenfjord 1999: 90–94). I slike tilfeller er *transfer* (også kalt *tverrspråklig innflytelse*) en faktor som alltid er involvert (Selinker 1992: 263). I denne artikkelen vil vi bruke Jarvis og Pavlenkos definisjon av transfer, nemlig “the influence of a person’s knowledge of one language in that person’s knowledge or use of another language” (2008: 1). Transfer kan finnes i alle språklig relaterte subdomener: pragmatikk, retorikk, semantikk, syntaks, morfologi, fonologi, fonetikk og ortografi (Odlin 2003: 437). På grunn av dens ulike virkning skiller det mellom tre typer transfer: positiv transfer (korrekt brukt av målspråket), negativ transfer (ukorrekt bruk av målspråket), og endret tilegnelsestempo (Odlin 1989: 36). Negativ transfer kan ha forskjellig utslag: produksjonsfeil, underproduksjon (unngåing), overproduksjon (favorisering) og mistolkning (ibid.). Typen transfer som forekommer i et gitt utsagn avhenger av innlærerens mellomspråklige identifikasjoner (eng. *interlingual identifications*), dvs. “judgments that something in the native language and something in the target language are similar” (Odlin 2003: 454). Disse vurderingene er i sin tur avhengige av hvorvidt innlæreren tror at en gitt struktur er lik i kilde- og målspråket og dermed overførbart (Kellerman 1979, Odlin 2003: 454). Innlæreren støtter seg på sin egen viten om målspråket, på distansen mellom S1 og S2 slik hun selv oppfatter det, og på sin egen intuisjon om hva som er overførbart (Kellerman 1979). Vurderingene er dermed subjektive og kun indirekte knyttet til målspråket, noe som fører til at de ofte er i strid med de virkelige likhetene og ulikhetene mellom språkene (Pienemann mfl. 2005: 95). Dersom en struktur er radikalt forskjellig i to språk, unngår ofte innlærerne å bruke den, eller bruker den med stor forsiktighet (Schachter 1974: 212).

I artikkelen vår gjennomfører vi ikke noen helhetlig transferanalyse, for en slik analyse bør kombinere både kvantitative og kvalitative metoder, mens vi bare fokuserer på de kvantitative metodene. Likevel vil vi i analysene våre påpeke mulige transferkilder. Vi bruker metodologien fra Jarvis (2010), som

bygger på fire typer observasjoner for tverrspråklig innflytelse: 1) intragruppe-homogenitet, 2) intergruppe-heterogenitet, 3) tverrspråklig performansesamsvar og 4) innenspråklige ulikheter. De to førstnevnte observasjonene blir gjennomført ved hjelp av kvantitative metoder. For å fylle kravene om intragruppe-homogenitet og intergruppe-heterogenitet, skal man kunne påvise at forskjellene mellom gruppene er større enn innen gruppene, og at likhetene innen gruppene er større enn mellom dem. De to sistnevnte observasjonene (om tverrspråklig performansesamsvar og innenspråklige ulikheter) er gjerne gjennomført kvalitativt og vil derfor ikke tas opp i denne artikkelen.

4 Hypotese, metode og materiale

Som sagt kjennetegnes germanske språk, med unntak av engelsk, av utstrakt bruk av partikler til å uttrykke modale betydninger. Vi har derfor valgt å undersøke hvorvidt S1-variabelen er relevant for bruken av pragmatiske partikler i norsk S2-bruk hos tre grupper informanter:

- a. tysk – germansk språkfamilie, typisk medlem (med tallrike partikler)
- b. engelsk – germansk språkfamilie, utypisk medlem (lite partikkelbruk)
- c. polsk – en annen (slavisk) språkfamilie (lite partikkelbruk)

I undersøkelsen har vi tatt utgangspunkt i følgende hypoteser:

- 1) Tatt i betraktning de tallrike betydningene pragmatiske partikler kan uttrykke og deres uklare bruksområder, antar vi at S2-brukere vil anvende statistisk signifikant færre partikler enn S1-brukere;
- 2) Ut ifra det typologiske perspektivet antar vi at de tyske informantene vil bruke signifikant flere partikler enn både de engelske og de polske informantene;
- 3) Informantenes lengde på opphold i Norge vil ha en positiv innvirkning på bruken av pragmatiske partikler, og vil gi seg utslag i flere forekomster av disse;
- 4) Etter Svensson (2012) antar vi at B2-nivået vil utgjøre et slags gjennombrudd i bruken av pragmatiske partikler.

Undersøkelsen vår baserer seg på et materiale hentet fra innlærerkorpuset *ASK – Norsk som andrespråkskorpus* som er blitt utviklet av ASK-ladden-gruppen ved Universitetet i Bergen. Korpusdata muliggjør statistiske beregninger som vanligvis gir sterk metodologisk evidens (Granger 2002: 1) og gode generaliseringsmuligheter (McEnery & Hardie 2012: 2). En annen fordel ved korpus er at de inneholder store datasett. ASK-korpuset inneholder tekster skrevet av norskinnlærere som snakker ti ulike morsmål: albansk, engelsk, nederlandsk, polsk, russisk, serbokroatisk, somali, spansk, tysk, vietnamesisk, og i tillegg tekster skrevet av personer med norsk som morsmål. Tekstene er skrevet i en testsituasjon og er ekte svar på eksamensoppgaver på to nivåer: *Språkprøven i norsk for voksne innvandrere* (som måler norskkunnskaper på B1-nivå) og *Test i norsk - høyere nivå*, også kalt *Bergenstesten* (som måler norskkunnskaper på B2-nivå).⁷ Det er 100 tekster skrevet av hver morsmålsgruppe på hvert testnivå (med unntak av albansk, somali og vietnamesisk hvor det er færre enn 100 i Bergenstesten), noe som utgjør ca. 2000 tekster til sammen. Hver informant har skrevet kun én tekst (antallet informanter er likt antallet tekster). Søkemotoren i ASK gjør det mulig å søke på både språklige variabler (ordklasse, morfologiske og syntaktiske trekk, feiltype) og ikke-språklige variabler (morsmål, språktest, CEFR-nivå, tema, oppgavetittel, tekst-ID). I tillegg inneholder korpuset en del personopplysninger, dvs. informasjon om testtakernes kjønn, alder, hjemland, utdanning, yrke, og oppholdstid i Norge. Det er mulig å søke på flere variabler samtidig. Informantenes tekster er tilgjengelige i sine originalformer og i en korrigert versjon (i korrektkorpuset).

I denne studien analyserer vi tekster skrevet av de fire morsmålsgruppene norsk, engelsk, tysk og polsk, representert gjennom til sammen 800 hundre tekster (100 fra hver gruppe på hvert testnivå, dvs. Språkprøven og Bergenstesten). Antallet tekster er dermed balansert på tvers av informantenes S1 og deres norskkferdigheter.⁸ Alle informantene i denne studien er voksne og gjennomsnittlig 31 år gamle. Den yngste er 17 og den eldste 66 år gammel. De fleste informantene (dvs. personer fra den engelske, polske og tyske S1-gruppen) har oppnådd B1, B1/B2⁹ eller B2-nivå (79 %). Det er like mange personer på

7. Siden testene er rettet mot personer med norsk som andrespråk, kunne morsmålsbrukere av norsk ikke ta dem. Deres besvarelser ble imidlertid produsert under testlignende vilkår, og essaytemaene var på samme nivå som temaene i Språkprøven og Bergenstesten.

8. CEFR-nivå er ikke oppgitt for den norske morsmålsgruppen, men det kan antas at deres norskkompetanse er på et høyere nivå enn B1 og B2 (formodentlig er de på C1- eller C2-nivå), dvs. de nivåene Språkprøven og Bergenstesten måler. Den norske morsmålsgruppen svarte på de samme oppgavene som norskinnlærere.

9. ASK-korpuset opererer med flere CEFR-nivåer enn det ellers er praktisert. For å få en

A2/B1-nivå som på B2/C1-nivå (i hvert tilfelle 9 %), og færre enn 5 % er på nivåene A2 og C1. Informantene hadde bodd i Norge fra kortere enn 1 år til lenger enn 5 år da de tok prøven (gjennomsnittlig 1,8 år), og de fleste av dem (77 %) oppga at de snakket norsk hver dag. Informantene skrev stiler om ulike temaer, blant annet arbeid, barn, bolig, familie, helse, idrett, innvandring, media, miljø, politikk, trafikk, verdier, og økonomi. Deres valg av temaer var jevnt fordelt på tvers av S1-gruppene.

Vi begynte undersøkelsen med å søke i ASK etter partiklene *vel*, *nok*, *jo*, *visst*, *da*, og *altså*. Det ble gjort ett søk for hver partikkel i hver S1-gruppe. Partiklene ble søkt etter som lemma (ikke ord), derfor ble *visst* søkt etter som *viss*. Slik så søkene ut for den engelske S1-gruppen:

```
[lemma = "vel" %c] \ <> \ \ <del> :: language = "engelsk"
[lemma = "nok" %c] \ <> \ \ <del> :: language = "engelsk"
[lemma = "jo" %c] \ <> \ \ <del> :: language = "engelsk"
[lemma = "viss" %c] \ <> \ \ <del> :: language = "engelsk"
[lemma = "da" %c] \ <> \ \ <del> :: language = "engelsk"
[lemma = "altså" %c] \ <> \ \ <del> :: language = "engelsk"
```

Søkene for de andre S1-gruppene ble gjennomført likedan.

Etter å ha ekstrahert dataene fra ASK, analyserte vi dem manuelt. Alle tilfeller der lemmaene ikke kunne oppfattes som pragmatiske partikler, ble valgt bort (på dette steget ble *viss* brukt som adjektiv også valgt bort). Feilskrivning så vi bort fra, dvs. at også ukorrekt stavede partikler ble tatt med i analysen. For hver person talte vi antall pragmatiske partikler og relativt antall pragmatiske partikler, dvs. antall partikler i forhold til alle ordene brukt av denne personen. Våre statistiske beregninger baserer seg på det relative antallet pragmatiske partikler.

I analysen vår ble alle statistiske beregninger gjennomført ved hjelp av *R* – en statistisk programvare som er fritt tilgjengelig på Internett gjennom General Public Licence (GPL). *R* er et programmeringsspråk, og er godt egnet til statistiske beregninger og grafikk (Dalgaard 2008: vii). I *R* sjekket vi først om dataene vi hadde til rådighet (det relative antallet pragmatiske partikler), var normalt distribuert innen morsmålsgruppene. Til dette ble Shapiro-Wilk-testen

---

mer nyansert resultatfordeling, har en skala med mellomnivåer blitt introdusert. Hele skalaen består av nivåene: A1, A1/A2, A2, A2/B1, B1, B1/B2, B2, B2/C1, C1, C1/C2, C2. Hvert mellomnivå er betraktet som et adskilt nivå i ASK slik at det ikke inneholder deltakerne fra noen av helnivåene de grenser til.

anvendt. Testen ble kjørt separat for hver S1-gruppe. Det ble ikke funnet normal distribusjon i noen av S1-gruppene. Av den grunn ble vi nødt til å bruke ikke-parametriske tester i analysen. Vi valgte å bruke Kruskal-Wallis-testen i kombinasjon med Mann-Whitey-testen. Kruskal-Wallis-testen en ikke-parametrisk versjon av ANOVA (analysis of variance) og kan brukes for flere sammenligningsgrupper (Cantos Gómez 2013: 45) mens Mann-Whitney-testen blir kalt en ikke-parametrisk versjon av t-testen (ibid.) og kan brukes som post-hoc test til Kruskal-Wallis-testen. Begge testene ble brukt for å beregne sannsynligheten for at forskjellene mellom de testede gruppene var systematiske og ikke tilfeldige. Ettersom vi satte grensen på $p < 0,05$, regnes effekten som signifikant dersom sannsynligheten er 95 % eller mer. Ved hjelp av Kruskal-Wallis-testen kan flere grupper testes samtidig, og etter at en statistisk signifikant forskjell er blitt funnet, kan Mann-Whitney-testen brukes. Den skal kjøres separat på hvert par testede grupper. Siden testen blir gjentatt flere ganger på det samme datasettet, må en korrigerings for gjentatte sammenligninger brukes. Til det har vi valgt Bonferroni-korrigerings.

5 Resultatene

Generelt sett blir pragmatiske partikler brukt av personer i alle de testede morsmålsgruppene. Informantene i vår undersøkelse brukte totalt 492 pragmatiske partikler. Antallet partikler varierer blant S1-gruppene slik at den norske S1-gruppen brukte flest partikler (234 totalt, 1,8 gjennomsnittlig per informant), og den engelske færrest (51, gjennomsnittlig 0,3). De tyske informantene brukte totalt flest pragmatiske partikler blant innlærergruppene (137, gjennomsnittlig 0,7), og de polske nest flest (70, gjennomsnittlig 0,4). Tabellen nedenfor viser antallet pragmatiske partikler fordelt etter S1-gruppene. Som tidligere nevnt var det 200 informanter/tekster i hver S1-gruppe.

På grunn av begrenset antall forekomster av pragmatiske partikler hos S2-brukerne, ble vi nødt til å foreta statistiske analyser av alle de analyserte partiklene som en enhetlig gruppe. Det vil si at vi ikke har analysert hver enkelt partikkel i seg selv. Dette valget er ikke uproblematisk, i og med at de analyserte leksemene har vidt forskjellige betydninger og funksjoner. På den annen side gir det å analysere alle partiklene sammen pålitelige resultater, og danner et godt utgangspunkt til videre forskning på dette feltet.

S1-gruppene er ikke veldig homogene når det gjelder bruk av pragmatiske partikler. For det første er det forskjeller når det gjelder hvor mange av informantene som ikke anvender de undersøkte leksemene. Den engelske og den

Tabell 1. Fordeling av de analyserte partiklenes forekomster i de fire S1-gruppene.

	polsk (N=200)	engelsk (N=200)	tysk (N=200)	norsk (N=200)
Nok	12	14	11	79
Jo	37	20	54	75
Vel	4	5	28	34
Da	7	9	21	27
Altså	9	3	19	19
Visst	1	0	4	0
Sum	70	51	137	234

polske morsmålsgruppen har flest tekster der det ikke forekommer noen pragmatiske partikler – 162. I den tyske gruppen er det 123 tekster uten partikler og i den norske 95. Tabellen nedenfor presenterer antallet informanter som har brukt null, én eller flere enn én partikler.

Tabell 2. Antallet informanter som har brukt partiklene i sine tekster.

Antall personer som har brukt	polsk (N=200)	engelsk (N=200)	tysk (N=200)	norsk (N=200)	sum
0 prag.part.	162	162	123	95	542
1 prag.part.	21	29	43	46	139
>1 prag.part.	17	9	34	59	119
>0 prag.part.	38	38	77	105	258

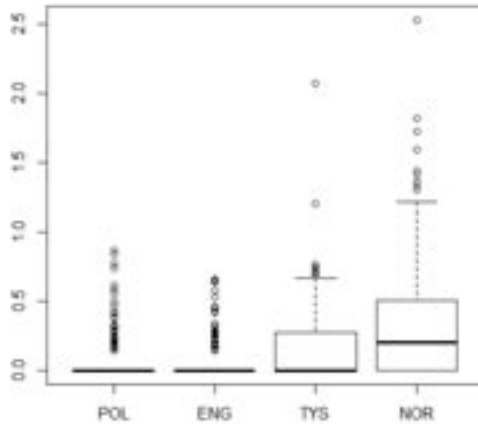
Også antallet pragmatiske partikler relativt til det totale antallet ord varierer blant S1-gruppene. Gjennomsnittlig utgjør dette tallet 0,6 % for den norske S1-gruppen,¹⁰ 0,4 % for den tyske og polske S1-gruppen og 0,3 % for den engelske S1-gruppen. Diagrammet nedenfor viser det relative antallet pragmatiske partikler brukt av informantene i hver S1-gruppe.

Vi sjekket om forskjellene mellom de enkelte S1-gruppene som ses på diagrammet, er statistisk signifikante. Ved bruk av Kruskal-Wallis-testen sammenlignet vi det relative antallet pragmatiske partikler produsert i norsk av morsmålsbrukere av polsk, engelsk, tysk og norsk.¹¹ Resultatet vi har fått, er

10. Blant personene som har brukt minst én pragmatisk partikkel.

11. Det Kruskal-Wallis-testen måler, er ikke bare gjennomsnittet. Testen ser f.eks. på om gruppen er homogen i bruken av partikler, eller om det bare er noen få individer som bruker dem. Det viser seg f.eks. at det er flere personer med tysk som S1 enn med polsk som S1 som bruker pragmatiske partikler (77 vs. 38 personer) og at den tyske gruppen

Figur 1. Fordeling av det relative antallet pragmatiske partikler (i prosent av alle ordene brukt i teksten) brukt av de enkelte informantene i hver S1-gruppe.

statistisk signifikant ($X^2=91.3711$, $df=3$, $p<0.001$). Videre gjennomførte vi Mann-Whitney-testen (med Bonferroni-korrigerings) for å fastslå hvilke av morsmålsgruppene disse forskjellene befinner seg mellom. Resultatene viser at den norske morsmålsgruppen er statistisk signifikant annerledes enn innlærergruppene (NOR-POL: $W=12502$ $p<0,001$, NOR-ENG: $W=12240$ $p<0,001$, NOR-TYS: $W=15657,5$ $p<0,001$). I tillegg er den tyske S1-gruppen statistisk signifikant annerledes enn de to resterende innlærergruppene (TYS-POL: $W=16064$ $p<0,001$, TYS-ENG: $W=15804,5$ $p<0,001$). Det finnes ingen statistisk signifikante forskjeller mellom den engelske og polske S1-gruppen ($W=20123,5$ $p>0,05$). Morsmålsbrukere av norsk anvender altså statistisk signifikant flere pragmatiske partikler enn de testede innlærergruppene. Blant innlærergruppene anvender de tyskspråklige informantene statistisk signifikant flere pragmatiske partikler enn de polske og engelske informantene.

Videre analyser gjelder bare innlærergruppene, dvs. de engelske, polske og tyske norskinnlærerne (600 informanter). Fordi det er få personer på A2- og C1-nivået (henholdsvis 7 og 17 til sammen), har vi slått dem sammen med henholdsvis A2/B1- og B2/C1-nivået. På den måten har vi fått 5 sammenligningsgrupper: A2/B1, B1, B1/B2, B2 og B2/C1. Alle de tre morsmålsgruppene ble slått sammen og analysert sammen. Tabellen nedenfor viser antallet personer

---

er mer homogen enn den polske. I den polske gruppen er det bare noen få personer som har brukt mange partikler, mens resten bruker bare en partikkel.

på hvert av CEFR-nivåene som har brukt pragmatiske partikler og det relative antallet personer i forhold til alle personene på det gitte nivået.

Tabell 3. Antallet informanter som har brukt partiklene på ulike CEFR-nivåer.

	A2/B1 (N=59)	B1 (N=148)	B1/B2 (N=127)	B2 (N=197)	B2/C1 (N=69)
totalt antall personer som har brukt pragmatiske partikler	2	20	24	74	33
% pers. som har brukt pragmatiske partikler i forhold til alle personer på det gitte nivået	3%	14%	19%	38%	48%

Av tabellen ovenfor kan det leses at med økende kompetanse i norsk bruker flere innlærere pragmatiske partikler. Vi har sjekket om denne sammenhengen er statistisk signifikant. Først gjennomførte vi Kruskal-Wallis-testen som viste at det finnes statistisk signifikante forskjeller blant de ulike CEFR-nivåene ($X^2=28.1745$, $df = 2$, $p<0.001$). Derfor ble også Mann-Whitney-testen (med Bonferroni-korrigerings) gjennomført. Tabell 4 viser resultatene fra denne testen.

Tabell 4. Resultatene fra Mann-Whitney-testen med Bonferroni-korrigerings.

Mann-Whitney-testen (Bonferroni)	A2/B1	B1	B1/B2	B2
A2/B1				
B1	W = 3921 p>0,05			
B1/B2	W = 3167 p<0,05	W = 8920,5 p>0,05		
B2	W = 3846,5 p<0,001	W = 11333,5 p<0,001	W = 10323 p<0,01	
B2/C1	W = 1136 p<0,001	W = 3421 p<0,001	W = 3124,5 p<0,001	W = 5982,5 p>0,05

Nivå B2 ser ut til å være kritisk for innlærernes bruk av pragmatiske partikler. Informantene på dette nivået bruker signifikant flere pragmatiske partikler enn informantene på lavere nivåer. I tillegg finnes statistisk signifikante forskjeller mellom nivåene i avstand større enn ett nivå. Det vil si at personene på B1/B2-

nivået bruker statistisk signifikant flere pragmatiske partikler enn personene på A2/B1-nivået, men statistisk signifikant ikke flere enn de på B1-nivået. Informantene på B2/C1-nivået bruker statistisk signifikant flere pragmatiske partikler enn informantene på A2/B1, B1 og B1/B2-nivået, men ikke flere enn de på B2-nivået. Det er heller ingen statistisk signifikante forskjeller mellom nivåene A2/B1 og B1. Det kan altså sies at innlærernes bruk av pragmatiske partikler øker med deres økende norskkompetanse.

Hypotesen om at informantenes lengde på opphold i Norge vil ha positiv innvirkning på bruken av pragmatiske partikler, ble ikke bekreftet. Personer som hadde oppholdt seg i Norge opptil ett år (69 personer), brukte 115 pragmatiske partikler, de som hadde bodd i Norge fra 1 til 2 år (40 personer) brukte 55 pragmatiske partikler, og de som hadde bodd i Norge over 2 år (43 personer) brukte 83.¹² Vi ser at det er en svak tendens til at de som har vært lengst i Norge (over 2 år) bruker flere pragmatiske partikler i gjennomsnitt enn de øvrige informantene, men det er en nedgang i frekvens fra 1 år til 2 år. Vi har heller ikke funnet noen statistisk signifikante forskjeller her (Krisikal-Wallis-testen: $X^2=5,356$, $df=2$, $p>0,05$). Vi kan med andre ord ikke konkludere med at lengre oppholdstid i Norge virker fordelaktig på informantenes bruk av pragmatiske partikler i form av hvor ofte de brukes.

6 Oppsummering, diskusjon og videre forskning

Denne studien har diskutert hvilke variabler som henger sammen med bruk av pragmatiske partikler i norsk som S2. Vi har testet tre variabler: morsmålsvariabelen, CEFR-nivå og lengden på oppholdet i Norge. De to første variablene ser ut til å påvirke bruken av pragmatiske partikler i norsk, mens den sistnevnte variabelen ikke ser ut til å være av betydning. Dermed ble tre av de fire hypotesene som vi stilte i seksjon 4, bekreftet. De undersøkte norsk S2-informantene brukte statistisk signifikant færre partikler enn morsmålsbrukere, og den tyske gruppa skilte seg ut ved signifikant høyere frekvens av partiklene enn de engelske og polske norsk S2-brukerne. Dessuten har B2-nivå vist seg å være det nivået der vi kan observere et gjennombrudd i partikkelbruken. Fra og med dette nivået anvender S2-brukere signifikant flere partikler enn informantene som befinner seg på de lavere nivåene. Dette funnet er i samsvar med resultatet

---

12. Summen av pragmatiske partikler er her 253 (og ikke 258 som i tabell 1) ettersom vi har regnet kun de personene som har oppgitt informasjon om sin oppholdstid i Norge. Det er imidlertid én person som ikke har gjort det og som har brukt 5 pragmatiske partikler i sin tekst.

som Svensson (2012) fikk i sin undersøkelse av alle typer modaladverbialer (både partikler og adverb). Den eneste hypotesen som vi ikke har fått belegg for i dataene er hypotesen om at lengden på oppholdet i Norge vil ha en positiv påvirkning på aktiv bruk av partiklene. Samtidig må det sies at antallet informanter var altfor lite til å kunne skille ut forskjellige grupper. Dataene fra ASK-korpuset gjorde det altså ikke mulig å trekke bastante konklusjoner angående direkte sammenheng mellom lengden på opphold og bruken av pragmatiske partikler.

Det som kan leses av de rå tallene oppgitt i tabell 1, er at den mest frekvente partikkelen i andrespråkssammenheng var *jo* for alle de tre innlærergruppene. Denne partikkelen var også ganske frekvent hos innfødte norskbrukere. Samtidig kan det bemerkes at den andre partikkelen som norske morsmålsbrukere gjerne anvender, *nok*, opptrer mye sjeldnere i andrespråksmaterialet. Dette kan muligens skyldes bruksbetingelsenes klarhet eller vaghet. Om de to partiklene sier Solberg (1990) at *jo* har klare bruksbetingelser, mens *nok* er nokså vag og vanskelig å beskrive. Det bør også nevnes at de tyske informantene bruker *altså* like ofte som morsmålsbrukere, mens de to andre innlærergruppene gjør det mindre frekvent. Dette skyldes sannsynligvis den store formelle og funksjonelle likheten mellom norsk *altså* og tysk *also*. En kontrastiv undersøkelse av hvor ekvivalente disse leksemene er i tysk og norsk, ligger utenfor denne artikkelens rammer, men en slik undersøkelse kunne utvilsomt besvart spørsmålet om man trygt kan “kopiere” det tyske leksemet over til det norske språket.

Forskjellene i bruken av pragmatiske partikler blant de tre gruppene viser at de norske partiklene brukes i større grad av informanter hvis morsmål har typologisk likhet med norsk. De polske og de engelske informantene, som faktisk oppnår samme “skår” i tabell 2, er antakelig påvirket av morsmålet sitt i sin begrensede bruk av partikler. Resultatene kan tyde på at pragmatiske partikler oppfattes som radikalt forskjellige strukturer fra S1-språkets strukturer og at dette fører til unnvikelse (jf. Schachter 1974). Når det gjelder de tyske informantene ser vi at forskjellene mellom dem og norske morsmålsbrukere er langt mindre, så man kan tolke det slik at de tyske informantene med hell overfører partikkelkategorien fra morsmålet sitt. Det må imidlertid samles inn mer evidens for å kunne bekrefte at Jarvis’ (2000, 2010) transferhypotese gjør seg gjeldende i forbindelse med tilegnelsen av pragmatiske partikler i norsk som andrespråk. De polske, engelske og tyske norskbrukerne kjennetegnes av både intragruppe-homogenitet og intergruppe-heterogenitet, noe som vil si at to av Jarvis’ krav for å bevise transfer har blitt oppfylt. For å kunne diskutere de to

andre kravene, nemlig tverrspråklig performansesamsvar og innenspråklige ulikheter, må man foreta kvalitative studier av data. Dette ser vi på som neste skritt i vår studie av norske pragmatiske partikler i andrespråksbruk.

Når det gjelder undersøkelsens didaktiske implikasjoner, kan vi konstatere at pragmatiske partikler sannsynligvis er en ordkategori som ikke er lett tilgjengelig for mange S2-brukere. Dette gjelder særlig norsk S2-brukere med polsk (slavisk) morsmål, i tillegg til engelsk (vest-germansk). Samtidig bør det understrekes at norske pragmatiske partikler har en stor påvirkning på hvor vellykket en kommuniserer, noe som Borthen (2014b) forklarer slik: “Fjern småordene fra en samtale eller sett dem inn på feil sted, og sannsynligheten er stor for at den du snakker med misforstår deg”. Av den grunn bør det være av interesse for S2-lærere å kunne introdusere denne ordkategorien for innlærere. Samtidig må det sies at eksplisitt undervisning i leksemene med så komplekse og kontekstavhengige betydninger, er krevende og vil kanskje ikke gi umiddelbare resultater, noe som Borthen, Ree & Robbins (2016) har påvist.

Litteraturliste

- Aijmer, Karin. 1996. Swedish modal particles in a contrastive perspective. *Language Sciences* 18, 1-2, 393–427.
- Aikhenvald, Aleksandra. 2004. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Andvik, Erik. 1992. *A pragmatic analysis of Norwegian modal particles*. Arlington: The Summer Institute of Linguistics, University of Texas.
- Berggreen, Harald & Kari Tenfjord. 1999. *Andrespråkslæring*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Bogusławski, Andrzej. 2003. ‘Może’ i ‘być może’. I Linde-Usiekniewicz, Jadwiga & Romuald Huszcza (red.): *Prace językoznawcze ofiarowane Profesor Jadwidze Sambor*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 11–43.
- Borthen, Kaja. 2014a. Hva betyr ‘da’, da? *Norsk lingvistisk tidsskrift* 32, 257–306.
- Borthen, Kaja. 2014b. Trenger vi småord som da, altså, vel, visst og jo? Riksmålsforbundet. Hentet januar 2018. <https://www.riksmålsforbundet.no/trenger-vi-smaord-som-da-altsa-vel-visst-og-jo/>
- Borthen, Kaja & Cecilie Knudsen. 2014. Semantiske og pragmatiske aspekter ved trykklett visst. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 32, 360–411.
- Borthen, Kaja, Nils Arne Ree & Sissel Robbins. 2016. Pragmatiske partikler i norsk som andrespråk: Hvordan undervise om etterstilt ‘da’? Innlegg på

- Den sjuende nasjonale forskningskonferansen om norsk som andrespråk, NTNU Trondheim.
- Boye, Kasper. 2012b. *Epistemic meaning. A crosslinguistic and functional-cognitive study*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Boye, Kasper. 2013. Modality. I Carol A. Chappelle (red.): *Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing, 4060–4.
- Cantos Gómez, Pascual. 2013. *Statistical methods in language and linguistic research*. Sheffield: Equinox Publishing.
- Dalgaard, Peter. 2008. *Introductory Statistics with R*. Second Edition. New York: Springer.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fretheim, Thorstein. 1981. 'Ego'-dempere og 'alter'-dempere. *Maal og minne* 1-2, 86–100.
- Fretheim, Thorstein. 2014. Et relevansteoritisk blikk på likheter og forskjeller mellom partiklene *da* og *altså*. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 32, 197–256.
- Fretheim, Thorstein. 2015. A relevance theoretic perspective on the Norwegian utterance-final particles *da* and *altså* compared to their English counterpart *then*. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.): *Final particles*. Mouton de Gruyter, 249–283.
- Granger, Sylviane. 2002. A bird's eye view of learner corpus research. I Granger, Sylviane, Joseph Hung & Stephanie Petch-Tyson (red.): *Computer Learner Corpora, Second Language Acquisition and Foreign Language Teaching*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, 3–33.
- Harbert, Wayne. 2007. *The Germanic languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jarvis, Scott. 2000. Methodological Rigor in the Study of Transfer: Identifying L1 Influence in the Interlanguage Lexicon. *Language Learning* 50 (2), 245–309.
- Jarvis, Scott. 2010. Comparison-based and detection-based approaches to transfer research. I Roberts, Leah, Martin Howard, Muirís Ó Laoire & David Singleton (red.): *EUROSLA Yearbook 10*. Amsterdam: Benjamins, 169–192.
- Jarvis, Scott & Aneta Pavlenko. 2008. *Crosslinguistic influence in language and cognition*. New York: Routledge.
- Kellerman, Eric. 1979. Transfer and non-transfer: where we are now. *Studies in Second Language Acquisition* 2, 37–57.
- Kisiel, Anna. 2008. Z metologii badań partyku – partykuła a struktura tematyczno-rematyczna. *Prace Filologiczne* 54/2008, 185–198.

- Lind, Marianne. 1994. *Pragmatiske partikler i diskursanalytisk perspektiv: jo, altså, vel, nå og da i et norsk talemålsmateriale*. Upublisert hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.
- Lind, Marianne. 1996. Pragmatiske partikler i diskursanalytisk perspektiv. Bruken av partikkelen *jo* i et norsk talemålsmateriale. I Ottoson, Kjartan G., Ruth V. Fjeld & Arne Torp (red.): *The Nordic Languages and Modern Linguistics. Proceedings of The Ninth International Conference of Nordic and General Linguistics. University of Oslo, January 11-12, 1995*. Oslo: Novus, 177–190.
- Mac Donald, Kirsti. 1990. Når man mangler førstehåndskjennskap – en studie i modalitet; Små ord med stor betydning. I Golden, Anne, Kirsti Mac Donald, Bjørg Michalsen & Else Ryen: *Hva er vanskelig i grammatikken? Sentrale emner i norsk som andrespråk*. Oslo: Universitetsforlaget, 50–72.
- McEnery, Tony & Andrew Hardie. 2012. *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nuyts, Jan. 2001. *Epistemic modality, language and conceptualization*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
- Nuyts, Jan. 2016. Analyses of modal meaning. I Nuyts, Jan & Johan van der Auwera (red.): *The Oxford Handbook of Modality and Mood*. Oxford University Press, 31–49.
- Odlin, Terence. 1989. *Language transfer: cross-linguistic influence in language learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Odlin, Terence. 2003. Cross-Linguistic Influence. I Doughty, Catherine J. & Michael H. Long (red.): *The Handbook of Second Language Acquisition*. Singapore: Blackwell Publishing, 436–486.
- Palmer, Frank R. 2001 [1986]. *Mood and modality*. Second Edition. Cambridge University Press.
- Pienemann, Manfred, Bruno Di Biase, Satomi Kawaguchi & Gisela Håkansson. 2005. Processability, typological distance and L1 transfer. I Pienemann, Manfred (red.): *Cross-linguistic aspects of processability theory*. Amsterdam/New York: John Benjamins Publishing Company, 85–116.
- Rozumko, Agata. 2013. Modal adverbs, particles and discourse markers across languages. Recent attempts at delimiting the categories in Anglophone and Polish linguistics. *Białostockie Archiwum Językowe* 13/2013, 289–293.
- Schachter, Jacquelyn. 1974. An error in Error Analysis. *Language Learning* 24, 205–214.

- Schoonjans, Steven. 2016. Modal particles in German. I *The Encyclopedia of Applied Linguistics* (<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781405198431.wbeal1479>).
- Selinker, Larry. 1992. *Rediscovering interlanguage*. London: Longman.
- Simon-Vandenberg, & Karin Aijmer. 2007. *The semantic field of modal certainty*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Solberg, Torgerd K. 1990. *Modalpartikler i norsk*. Norskkrift 69.
- Svennevig, Jan. 2014. “Det er nå trivelig der innpå, nå”. Nå – en diskursmarkør i tilbakegang. I Johannessen, Janne B. & Kristin Hagen (red.): *Språk i Norge og nabolanda. Ny forskning om talespråk*. Oslo: Novus, 291–313.
- Svensson, Snorre K. 2012. Modalitet og rammeverksnivåene. I Carlsen, Cecilie (red.): *Norsk profil. Det felles europeiske rammeverket spesifisert for norsk. Et første steg*. Oslo: Novus, 159–187.
- Szulc-Brzozowska, Magdalena. 2010. Zur semantisch-pragmatischen Erweiterung der Abtönungsfunktion bei polnischen Modalpartikeln aus kontrastiver Sicht (Deutsch-Polnisch). I Hentchel, Elke (red.): *Linguistic Online* 44, 4/2010, 19–28. Hentet januar 2018. <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/index>
- Urbanik, Pawel Kazimierz. 2018. Kan ikke du stå der, da? En sosiokognitiv analyse av finalpartikkelen *da* i interrogative *kan*-anmodninger. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 36. 75–106.
- Uri, Helene. 1999. Pragmatiske partikler i andrespråksperspektiv. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 17, 139–154.
- Vaskó, Ildikó & Thorstein Fretheim. 1997. Some central pragmatic functions of the Norwegian particles *altså* and *nemlig*. I Swan, Toril & Ole Westvik (red.): *Modality in Germanic languages*. Berlin: Gruyter, 233–292.

Korpus

ASK – Norsk andrespråkskorpus. Clarino, Universitetet i Bergen. Hentet august 2017. <http://clarino.uib.no/ask>

Summary

This study focuses on the topic of Norwegian pragmatic particles in second language use. On the basis of data from the ASK corpus developed at the University of Bergen, we analyse whether users of Norwegian as a second language (henceforth Norwegian L2-users) differ in the frequency of employing chosen pragmatic particles in their texts. For language typological reasons we have

chosen three groups of L2-users, i.e. users with Polish, English and German as mother tongue. The hypothesis is that the German informants, due to the typological similarity between Norwegian and German, will employ the particles statistically significantly more frequently than their Polish and English counterparts. We also investigate whether the frequency of using particles may be linked with other variables such as the CEFR-level or the duration of the informants' stay in Norway. The results will be useful in Norwegian L2-teaching. The study also sheds light on which Norwegian particles are more often used by L2-writers and thus seem to be more accessible to Norwegian L2-learners, and which ones tend to be avoided.

Paulina Horbowicz

Førsteamanuensis i norsk språk
Avdeling for skandinaviske studier
Adam Mickiewicz Universitet
Al. Niepodleglosci 4, blok A
PL-61-874 Poznan
phorbo@amu.edu.pl

Marta Olga Janik

Førsteamanuensis i norsk språk
Avdeling for skandinaviske studier
Universitetet SWPS
ul. Chodakowska 19/31
PL-03-815 Warszawa
mjanik@swps.edu.pl

